O

SCRIPTORES RERUM

GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE

HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ

SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

HELMOLDI PRESBYTERI CHRONICA SLAVORUM.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1868.

Helmoldus Bosoviensis.

HELMOLDI PRESBYTERI

CHRONICA SLAVORUM

Johann Martin

EX RECENSIONE I. M. LAPPENBERGII

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE

HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ

SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

HANNOVERAE

IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1868.

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

Helmoldus, cuius chronicis Slavicis, quae de historia regionum Nordalbingarum a populis Slavicis potissimum inhabitatarum inde ab a. 1066 *usque ad a.* 1171 *debemus maximam partem, in priore saeculi XII. parte videtur natus esse. Utrum ex Holsatia fuerit oriundus necne, haud constat nobis. Etenim Geroldum Heinrici ducis capellanum, magistrum scholae Brunswicensis et eiusdem urbis canonicum, Vicelino Aldenburgensi episcopo a.* 1154 *d. mensis Decembris* 12. *mortuo, ad Aldenburgensem ecclesiam regendam vocatum, suum praeceptorem fuisse ipse cum referat, aut Brunswigae in viciniave eius natum eum et in schola Brunswicensi eruditum, post ab Heinrico duce ad convertendos Slavos Transalbianos in Wagriam esse missum apparet, aut ex ipsa Holsatia oriundum scholam Brunswicensem adiisse. Certe primos vitae annos in Holsatia degit, ipse enim refert, in loco, qui Nezenna dicatur, vidisse se adolescentulum, a monte Oilberch prospicientem, fundamenta oratorii et caminatae a Wagone episcopo Aldenburgensi constructa.*

In Wagriam redux factus vel advena Helmoldus adolescens videtur in Falderense (vel Novomonasteriense) monasterium recessisse, fuit enim eius paulo post Vicelini mortem; id quod comprobatur etiam a Sydone, a. 1197 *qui fuit Falderensis monasterii prae-*

positus, Helmoldum socium suum et coaetaneum fuisse testante. Ab ipso Vicelino, Falderensi monasterio cum adhuc praeesset, eum eruditum esse et instructum, negandum est, neque eum a. 1126 *cum illo Bremis in Wagriam venisse, speciem habet veritatis. Attamen consuetudine Vicelini saepenumero se fuisse usum, familiaritate ipsi fuisse coniunctissimum, ipse Helmoldus testatur. A Vicelino eum ad Slavos convertendos missum esse ex versibus de Vicelino compertum habemus.*

Vicelino defuncto a Geroldo eius successore ad curiam Aldenburgensem vocatus, a. 1155 *Slavorum populos peragrantem eum comitatus est affuitque lautissimis illis conviviis a Pribislavo Slavorum principe Slavicisque proceribus in honorem Geroldi habitis. Bene instructus cum fuerit de itinere, a Geroldo episcopo ad Hartwicum archiepiscopum et Heinricum ducem in Italiam facto, erit qui putet fuisse Helmoldum ex eius comitibus; attamen maiorem veritatis habet speciem, ab ipso Geroldo, quae retulit, eum comperta habuisse.*

Haud ita multo post Vicelini mortem Helmoldus parochiae Bosoviensi iuxta lacum Plonensem, quam Brunoni Vicelinus mandaverat, praefectus est. Ita factum est, ut a. 1163 *d. Augusti* 13. *Geroldo decedenti in eadem villa adesset. Anno* 1171, *ad quem deficit eius historia, Helmoldum defunctum non esse, testis est Arnoldus abbas Lubicensis; Helmoldum, enim dicit, historias Slavorum debito fine, ut voluerit, non consummasse, id quod confirmatur etiam libri secundi, cum primo comparati, exiguitate. Neque est, cur dubitemus, quin historiae auctor sit Helmoldus* praepositus *in charta Conradi episcopi Lubicensis a.* 1170 *d. Novembris* 21. *atque Helmoldus* presbyter *in charta Heinrici episcopi a.* 1177 *data occurrens inter testes. Quo anno vita decesserit, ignoratur.*

Operis sui quale sit consilium, ipse Helmoldus exposuit in praefatione libri primi: „illorum nimirum

in laudem, qui Slavorum, — Hamburgensis vel maxime dioecesis, qui inter Travenam et Oderam fluvios habitarunt — provinciam diversis aetatibus manu, lingua, plerique etiam sanguinis effusione illustraverint, sui operis paginam se dicavisse". Libro secundo hisce cum pauca tantum haberet quae adderet, Razisburgensis et Suerinensis dioecesium historiam et Heinrici ducis res gestas pluribus illustravit. Primum librum, ecclesiae Lubicensis canonicis dicatum, defuncto Geroldo episcopo, secundi capita mortuo a. 1172 *d. Iulii* 17. *Conrado episcopo scripta esse, facile apparet.*

Fontes, ex quibus hauserit, circumspicientem non effugiet, in maxima historiae parte referre nostrum, quae aut viderit ipse, aut narrantibus provectioris aetatis hominibus audierit. E quibus Vicelinum, Geroldum, Conradum episcopos optimam ei narrationis materiam praebuisse haud dubium est. Neque vero praetermisit libros ad illustrandam Germaniae septentrionalis et terrarum adiacentium historiam compositos.

Adami Bremensis, quem ipse laudavit, historiam ecclesiasticam et de situ Danorum libellum in priore libri prioris parte usque ad cap. 24 *saepissime consuluit, ipsa Adami verba hic illic leviter immutata suis inseruit, addens tamen de suo, sicubi minus quadrare in suam aetatem, quae retulit ille, putabat.*

Quae l. I. cap. 3. *exeunte de dignitate caesarea a Karolo Magno ad Francos translata leguntur, deberi videntur S. Willehadi episcopi Bremensis vitae.*

Chronica magistri Eggehardi, quem propter amicum nimis in Heinricum V. imperatorem animum reprehendit, cum in narrandis rebus gestis, tum potissimum in explicanda chronologia et genealogia secutus est.

Praeter Eggehardum in iis, quae ad Heinrici IV. et V. tempora spectant, scilicet capitulis 27—33 *libri I, aliis fontibus scriptis eum usum esse diligentius inquirentem non fugit. Sunt autem*

Annales S. Disibodi, medio saeculo XII. scripti, quibuscum pluribus locis ad verbum congruit.

Annales Rosenfeldenses an cognoverit Helmoldus, non probatur eo quod l. I. c. 31 *narratio de Petro eremita cum iis, quae illi referunt, congruit, cum Annales S. Disibodi eadem verbatenus ex ipsis Rosenfeldensibus hausta tradant. Attamen verba Rosenfeldensium ei ante oculos versata esse videntur l. I. c.* 33 *res gestas inter Heinricum IV. et V. verbis Davidis de Absalone ornanti.*

Annales Palidenses aut ex quibus orti sunt Chronica Saxonum. Quibus etiam ubi nobis perditi sunt, eum usum esse apparet ex eo, quod nonnullis locis cum codice Gothano chronici Repgoviensis seu chronico Luneburgensi fere ad verbum congruit. Similia quae Palidenses, licet non ad verba accedens, etiam in posteriore libri prioris parte refert.

In l. I. c. 42 *vitam quandam Vicelini episcopi versibus elegiacis scriptam ante oculos habuisse videtur, diversam ab ea, quae nobis est servata.*

Chartas Helmoldus episcopales et ecclesiarum Lubicensis, Racisburgensis, Swerinensis dioecesium praecipuas quin haud ignoraverit, dubitandum non est, praesertim cum ipsa mandati cuiusdam de ecclesiae Burnhovede decimis a Geroldo episcopo promulgati verba suis inseruerit.

Magnis Helmoldi in terrarum Slavicarum atque vicinarum historia illustranda meritis ea profecto re nihil derogatur, quod eorum, quae de aliis regionibus deque rebus superioribus temporibus gestis refert, desideratur apud eum accuratior cognitio. Ad errores huius generis data occasione legentium animum advertemus, veluti ad ea, quae de Heinrico IV. imperatore regno expulso atque pugna prope Visetum commissa retulit. Illud tamen valde mirandum, quod Paschalem III. papam a. 1168 *d. Sept.* 20. *mortuum et Calixtum, et Ianuam civitatem cum Ancona, quam Fridericus I.*

a. 1167 *obsedit, inter se confuderit. Errorem Annalium S. Disibodi Petrum eremitam in finibus Hispaniae constitutum fuisse dicentium adauxit Helmoldus tradens genere Hispanum illum fuisse.*

Bene tenendum est, hostili fuisse contra imperatores gentis Francicae scriptorem Saxonicum animo, quare eis, quae de Heinrico IV. eiusque filio tradidit, minor fides habenda. Deditum devotumque papis clientem eum fuisse negandum; ipse tamen non solum propagandae religioni christianae summam operam dedit, sed etiam privilegiis cleri defendendis fuit intentus. Quin etiam principes Saxonicos ipsumque Heinricum ducem propter res ecclesiasticas neglectas reprehendit. Ceterum Heinricum Leonem maximis iisque debitis laudibus extulit; hunc et Vicelinum primas in eius historia tenere partes dixeris.

Genus dicendi emendatius quam ceterorum illius aetatis scriptorum; novisse eum poetas Romanos Virgilium, Ovidium, Terentium, Valerium Flaccum, versus quidam ex eis desumpti demonstrant vel ad eorum similitudinem facti: quamquam plura videtur debere suae aetatis poetis clericis.

Illud quoque hic commemorandum, maximam esse in Helmoldi historia dialogorum copiam; qui in priore eiusdem purte debentur fortasse vetustis carminibus, in ore populi quae ferebantur.

Chronica Helmoldi medio aevo in Germania septentrionali notissima fuisse atque summi habita, plurimorum historicorum opera demonstrant chronica commemorantium aut ipsa eorum verba suis inserentium, scilicet

1) *Continuator auctarii Aquicinctini ad Sigiberti Gemblacensis chronicon anno* 1168 *apud Miraeum p.* 222. 2) *Chronicon monasterii S. Michaelis de Saxoniae principibus c. a.* 1230 *scriptum.* 3) *Albertus abbas Stadensis.* 4) *Chronici Repgoviensis versio Latina.* 5) *Histo-*

ria de duce Heinrico ab auctore anonymo saec. XIV. compilata. 6) *Translatio S. Auctoris archiepiscopi Treverensis.* 7) *Annales civitatis Lubicensis vernaculo sermone scripti, quatenus in Detmari recensione servati sunt.* 8) *Henricus de Hervordia.* 9) *Fragmenta quaedam vetusti chronici Brandenburgensis, quae exstant in Pulkawae chronico Bohemico, compilato circa annum* 1373, *nec non fragmenta quaedam chronici episcopatus Brandenburgensis.* 10) *Ernestus de Kirchberg in chronico suo rhythmico a.* 1378 *conscripto.* 11) *Hermannus Cornerus (c. a.* 1435). 12) *Hermannus de Lerbeke in chronico comitum Schowenburgensium.* 13) *Presbyter Bremensis, qui ipse Helmoldi continuatorem se praedicat.* 14) *Auctor chronici der Nordelbischen Sassen.* 15) *Chronicon Slavicum.* 16) *Albertus Crummendyk, a.* 1489 *mortuus, in chronico episcoporum Lubicensium.* 17) *Chronicon Bothonis picturatum, a.* 1489 *editum.* 18) *Schiphower in chronico Oldenburgensium archicomitum.* 19) *Henricus Wolterus in chronico Bremensi.* 20) *Paulus Lange in chronico Citiensi.* 21) *Theodorus Engelhus in chronico Slavorum.* 22) *Albertus Crantzius in omnibus fere operibus suis historicis.* 23) *Auctor operis falsatorii, quod inscribitur Guntheri Ligurinus.*

Restat, ut commemoremus versionis in linguam nostram a viro doct. Laurent iam a. 1852 *ad potiorum codicum fidem factae, quae excipit versiones supra laudatas Kirchbergii et auctoris chronici der Nordelbischen Sassen.*

Codices chronici Helmoldini hice sunt:

1) *Codex membranaceus Helmoldi atque Arnoldi historiam complectens, qui quondam fuit Martini*

Boeckelii I. U. D., syndici reipublicae Lubicensis, aulae Holsato-Gottorpiensis cancellarii, nunc universitatis Hafniensis.

Constat e duobus codicibus: quod enim prior librarius suscepit Helmoldi atque Arnoldi uno volumine comprehendendi opus alter perfecit. Prior voluminis Hafniensis codex Helmoldum praefatione tenus et Arnoldi initium complectens quondam fuit 6 *denorum foliorum fasciculorum, ex quibus nunc duo mutili sunt, quinti enim fol.* 8, *sexti folia* 1—3. 8—10. *desiderantur. Praetermittendum non est, in indice capitulorum utriusque scriptoris codici praefixo haud deesse Arnoldi l. I. c.* 3—9, *qui nunc desunt.*

Codex formae est quae folio dicitur, eleganter exaratus paginis 33 *linearum, quarum* 1 *et* 3, 30 *et* 33 *excedunt lineas utrimque scripturam definientes. Codex ante a.* 1297 *scriptus esse videtur.*

Quamvis codex noster diligenter et accurate scriptus sit et plura quae abhorrent ab emendato dicendi genere, ipsius Helmoldi, non librarii vitio sint commissa, tamen in varietate lectionis sat multa invenies prave scripta in hoc libro, qui cum sit aetate maximus inter Helmoldi libros, non tantae auctoritatis est, ut ad hunc unum sit confugiendum in edendo Helmoldo.

Pauca scholiorum instar habenda atramento pallidiore et flavescente saeculo XV. margini sunt adscripta. Quae homini cuidam inimico Thetmarcorum libertati pristinae deberi facile cognoscitur.

1*) *Cum codice quondam Boeckeliano, nunc Hafniensi, comparandus est alter Hafniensis chartaceus Arnae Magnaei N.* 30 *in folio scriptus manu parum eleganti, scribendi compendiis redundans. Utrique codici sicut editioni Schorkelianae unus idemque archetypus fuisse videtur, quem editio fideliori modo est secuta quam Hafniensis chartaceus. Qua de re duo*

tantum capitula ex codice hocce lectionis varietatem nobis praebuere.

2) *Tertius codex Helmoldum atque Arnoldum continens in bibliotheca Lubicensi publica asservatur, codex chartaceus saec. XV. scriptus forma quadrata nunc foliorum est* 205, *fasciculorum ex duodenis foliis constantium* 17; 18. *primo folio tenus postmodum resectus est. Ita fit ut in hoc codice ultima libri septimi Arnoldi inde a cap.* 16. *verbis* Poloni quoque Boemi *desint.*

Neque Helmoldus est integer, cum ei desit cum praefatione ad patres Lubicenses directa totius historiae titulus. Quae cum primo codicis folio periisse ideo est negandum, quod primus huius codicis fasciculus duodenorum sicut ceteri est foliorum.

Unum addendum, hunc librum manuscriptum ab Andrea Pouchenio Lubicensis ecclesiae superintendente quondam concessum Reineccio, atque post eum ex bibliotheca Lubicensi nactum esse Bangertum. Uterque hoc libro in editione sua conficienda pro fundamento usus est. De Arnoldo conferas adnotationes nostras sub n. 8 *factas.*

3) *Codice in gymnasii Stettinensis bibliotheca quondam asservato Helmoldum et Arnoldum continente usus est Bangertus, qui huius quoque codicis lectiones varias in editione sua nobis servavit. Nam codex ipse nunc videtur periisse, neque apographus iubente Christina Sueciae regina paulo ante annum* 1657 *factus ubi nunc recondatur constat. Ceterum codex Stettinensis valde consonus fuit Lubicensi.*

4) *Christiani Distelmeieri codice nunc deperdito usus est Reineccius. In quo dedicationem quidem Helmoldi ad canonicos Lubicenses datam, quae deest codicibus ceteris, reperit Reineccius, in reliqua vero parte tantae fuerunt lacunae, ut hunc codicem pro prima quadam operis adumbratione ab Helmoldo facta habuerit.*

5) *Manuscriptorum librorum catalogo, qui est imperatoriae bibliothecae Vindobonensis, Helmoldinus codex quidem inscriptus neque vero numero est notatus. Quem librum frustra hucusque scrutati sunt.*

6) *Helmoldi codicem, quo Henricus Ernstius usus fuerit, editio Bangertiana memorat in pag.* 48.

7) *Catalogus bibliothecae quondam Bordesholmiensis mentionem facit codicis Helmoldi. Qui utrum perierit, an sit idem atque unus codicum supra memoratorum, ignoramus.*

Helmoldi editiones hucusque factae hae sunt:

1) *Helmoldi editio princeps* (S)*prodiit curis Mag. Siegmundi Schorkelii medic. doctoris Naumburgensis, ornata epistola Philippi Melanchthonis ad ducem Stettinensem Iohannem Fredericum, Philippi filium. Quae Francofurti impressa est a Petro Brubachio a.* 1556 *mense Augusto in* 4, *facta ad codicem, qui fuit archetypus librorum manuscriptorum a nobis numeris* 1 *et* 1* *notatorum. Hinc et editio deficit in verbis Arnoldi in l. I. c.* 9 sex camelos, qui eas ferrent, *eiusque finem facit Schorkelii notatio:* Reliqua in manuscripto codice desyderantur. *Editio haec repetita est a.* 1573 *eadem forma; num vero a.* 1572 *quoque excussa sit forma* 16. *quae dicitur, iam dubitavit Io. Mollerus.*

2) *Reinerus Reineccius professor in academia Iulia historicus codicibus usus Lubicensi et Distelmeieri, de quibus sub numeris* 2 *et* 4 *egimus, denuo Helmoldum edidit: cui primus adiunxit totam Arnoldi historiam exceptis ultimis quinque capitulis. Editio haec propter errores quosdam in numeris capitulorum atque in Helmoldi et Arnoldi libris discernendis commissos minus commoda, sed Arnoldum primum publici iuris faciendo bene merita, prodiit apud Andream Wechelium Francofurti a.* 1581 *fol.*

3) *Primus utrumque scriptorem notis perquam doctis illustravit Henricus Bangertus Waldeccensis, rector scholae publicae Lubicensis, a.* 1665 *mortuus.*

In hac editione quae prodiit Lubecae a. 1659 *apud Statium Wesselium in* 4. *Bangertus usus est codicibus Helmoldinis* 1. 2. 3, *Arnoldinis* 2. 4. 5. 8. 9, *editionibus et Schorkelii et Reineccii. Errorem molestissimum, qui a Reineccio editore in numeris librorum capitumque erat commissus, Bangertus secutus est, sed ita quidem, ut Arnoldi liber primus initio numero tertio, postea vero numero secundo notatus sit. Multis et aliis scatet haec editio vitiis, quae vel ex codice Lubicensi emendari potuissent, a Bangerto potissimum adhibito. Lectiones variae ab editore in calce sunt adiectae. Editionis huius cum centum fere exemplaria pignori apposita comparasset sibi Petrus Boekmannus bibliopola Lubicensis Io. Molleri praefatione novoque titulo ornata a.* 1702 *tanquam novam utriusque scriptoris editionem proposuit. Quod A. Leopoldo I. U. D. Lubicensi mediante factum esse ex epistolis eius quibusdam ineunte a.* 1702 *ad Mollerum directis cognoscitur.*

4) *Ultima utriusque scriptoris editio, quam nostra excipit, facta est in Leibnitii collectione Scriptor. rer. Brunsvicens. T. II, qui Bangerti textum erroribus non emendatis repetiit itemque dedit lectionis varietatem ab illo in calce additam. Quae ex Corneri chronico tanquam meliorem Arnoldi ex codice nunc deperdito recensionem adnotavit fere nullius pretii sunt, cum Cornerum valde immutavisse utriusque scriptoris verba alio loco demonstraverimus.*

Iam paucis de nostrae Helmoldi editionis ratione est agendum, qua usi genus Helmoldinorum codicum, de quo infra dictum est, ordinavimus. Et ita quidem versati sumus, ut codici Boeckeliano (1) *priores tribuerentur partes; alterius contra apographi Hafniensis* (1*) *minimum pretium lectionis varietate per duo tantum capita adnotata iam satis enuntiatum esse videbatur. Ut vero Schorkelianae editionis* (S.) *plus haberemus rationem, cognatio eius propinquior cum*

duorum horum codicum archetypo nobis persuasit. Quibus locis Boeckelianus ille codex erravit, et Lubicensem librum manuscriptum (2) cum Boeckeliano plerumque quidem consentientem consuluimus et lectiones varias ex codice Stettinensi (3) a Bangerto nobis praebitas. Praeterea Reineccii editio (R.) *nobis non erat praetermittenda, cum praesertim ex codice Distelmeieriano (4) dedicationem illam ab Helmoldo ad patres Lubicenses directam et multas lectiones a ceteris codicibus discrepantes hausisset. Demum ut ad perfectum perveniremus, Bangertianae editionis doctissimae lectionis varietatem adiecimus sub littera* B. — Ed. *significat editiones Bangerti et Reineccii, quibus* Edd. *etiam Schorkelianam editionem addit.*

HELMOLDI PRESBYTERI BOSOVIENSIS CHRONICORUM SCLAVORUM. LIBER I.

Reverendis dominis ac patribus sanctae Lubecensis ecclesiae canonicis Helmoldus, ecclesiae quae est in Buzu, indignus servus, debitae obedientiae voluntariam exhibitionem.

Retractavi in longa meditatione quid operis acceptarem[1]*, quo matri meae, sanctae Lubecensi ecclesiae, aliquem famulatus mei*[2] *honorem impenderem, sed nihil aptius occurrit animo, quam ut ad laudem ipsius scribam conversionem Sclavicae gentis, quorum scilicet regum sive praedicatorum industria, christiana religio his in partibus primum plantata et postmodum restaurata fuerit. Hortatur me ad id studium scriptorum, qui ante nos sunt, imitabilis devotio, quorum plerique propter magnum scribendi studium omnibus negotiorum tumultibus renunciarunt, ut in secreto con-*

1) i. e. eligerem; conf. infra cap. 52: *quem sors acceptaverit.* 2) Bosau fuit parochia dioeceseos Lubecensis.

templationis otio invenire possent viam sapientiae, praeferentes eam auro obryzo et cunctis opibus preciosis: qui etiam extendentes aciem ingenii ad invisibilia Dei et ipsis arcanis approximare cupientes, plerumque supra vires laborare nisi sunt. Alii autem, quorum conatus non fuit tanti, consistentes in suae dispositionis meta, auxerunt et ipsi de simplicitate sua arcana scripturarum, multaque ab ipsa constitutione[1] mundi de regibus et prophetis et variis bellorum eventibus commentantes, super virtutibus laudem, vitiis vero detestationem suis praeconiis addiderunt. In huius enim seculi tenebrosa caligine, si desit lucerna scripturarum, caeca sunt omnia. Arguenda igitur est modernorum insolentia, qui de abysso iudiciorum Dei[2] multa sicut olim ita et nunc emanare videntes, obturaverunt venas eloquentiae suae, aversi in lubricas huius vitae vanitates. Ego autem in eorum laudem, qui Sclavorum provinciam diversis aetatibus manu[3], lingua, plerique etiam sui sanguinis effusione illustrarunt, operis huius paginam dicandam arbitror, quorum gloria non erit obstruenda silentio: quia post excidium Aldenburgensis ecclesiae Lubecensium inclytam civitatem, Domino favente, ad hunc decoris apicem provexerunt, ut inter omnes Sclavorum opinatissimas civitates haec iam caput extulerit tam rerum opulentia quam religione divina. Porro aliis omissis, quae nostra aetate gesta sunt, quae aut longaevis viris referentibus percepi aut oculata cognitione didici, statui Domino propitio cum fide perscribere, tanto sane effusius, quanto uberius suppeditat scribenda gestarum nostro tempore rerum magnitudo. Nec ad hoc opus temeritas impulsat, sed praeceptoris mei venerabilis, Geroldi episcopi, adduxit persuasio, qui primus Lubecensem ecclesiam fecit insignem cathedra simul et clero.

1) i. e. creatione. 2) Psal. 35, 7. 3) i. e. armis.

INCIPIUNT CRONICA SCLAVORUM EDITA A VENERABILI HELMOLDO PRESBITERO.

1. *De distinctione Sclavorum.* Opere precium existimo in conscriptionis huius introitu aliqua de Sclavorum provinciis, natura, moribus, historico prelibare compendio, quantis scilicet ante conversionis gratiam errorum nexibus impliciti fuerint, ut per quantitatem morbi facilius agnoscatur efficacia divini remedii. Sclavorum igitur populi multi sunt habitantes in litore Balthici maris. Sinus huius maris ab occidentali oceano orientem versus porrigitur, appellatus ideo Balthicus eo quod in modum balthei longo tractu per Scythicas regiones tendatur usque in Greciam. Idemque mare barbarum seu pelagus Scythicum vocatur a gentibus, quas alluit, barbaris[1]. Hoc mare multe circumsedent nationes. Dani siquidem ac Sueones, quos Northmannos vocamus, septentrionale litus et omnes in eo continent insulas. At litus australe Sclavorum incolunt nationes[2], quorum ab oriente primi sunt Ruci, deinde Poloni, habentes a septentrione Pruzos, ab austro Boemos[3] et eos qui dicuntur Moravi sive Karinthi atque Sorabi. Quodsi adieceris Ungariam in partem Sclavanie, ut quidam volunt, quia nec habitu nec lingua discrepat[4], eousque latitudo Sclavice lingue succrescit, ut pene careat estimatione.

Omnes hee nationes, preter Pruzos, christianitatis titulo decorantur. Diu enim est ex quo Rucia credidit. Rucia autem vocatur a Danis Ostrogard, eo quod in oriente positus omnibus abundet bonis. Hec etiam Chunigard dicitur, eo quod ibi sedes Hunorum primo fuerit[5]. Huius metropolis civitas est Chue[6]. Quibus autem doctoribus ad fidem venerint, minime compertum habeo, nisi quod in omnibus observantiis suis Grecos magis quam Latinos imitari videntur. Nam Rucenum mare brevi in Greciam transmittit.

Pruzi necdum lumen fidei cognoverunt, homines

1) Ex Adamo l. IV. c. 10. 2) *multe — nationes* ex Adami l. II. c. 16; cfr. ibid. l. IV. c. 12. 3) Ex Adami schol. 15 aliquantum immutatum. 4) Ex eodem l. II. c. 18, qui tamen haec de Polanis, non de Ungaris refert. 5) Verba: *Russia vocatur — fuerit* ex scholio 116 ad Adami l. IV. c. 11. A Saxone Gramm. urbs illa vocatur Konogard. 6) Ex Adamo l. II. c. 19.

multis naturalibus bonis prediti, humanissimi erga necessitatem patientes, qui etiam obviam tendunt hiis, qui in mari periclitantur, vel qui a piratis infestantur, et subveniunt eis. Aurum et argentum pro minimo ducunt. Pellibus habundant peregrinis, quarum odor letiferum nostro orbi superbie venenum propinavit. Et illi quidem uti stercora hec habent, ad nostram credo dampnationem, qui ad marturinam vestem anhelamus quasi ad summam beatitudinem. Itaque pro laneis indumentis, quos nos appellamus faldones, illi offerunt tam preciosos martures. Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, si haberent solam fidem Christi, cuius predicatores immaniter persecuntur. Apud illos martyrio coronatus est illustris Boemie episcopus Adelbertus. Usque hodie profecto inter illos, cum cetera omnia communia sint cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum et fontium, quos autumant pollui christianorum accessu. Carnes iumentorum pro cibo sumunt, quorum lacte vel cruore utuntur in potu, ita ut inebriari dicantur. Homines hii cerulei, facie rubea et criniti. Preterea inaccessi paludibus, nullum inter se dominum pati volunt[1].

Ungarica gens validissima quondam et in armis strennua, ipsi etiam Romano imperio formidolosa. Nam post Hunorum atque Danorum strages[2] tercia Ungarorum desevit irruptio[3], omnia finitima regna vastans atque collidens. Collecto enim inmenso exercitu, bellica manu omni Bawaria sive Suevia potiti sunt; preterea loca Reno contigua depopulati sunt; Saxoniam quoque usque ad occeanum Britannicum igni atque cruore compleverunt[4]. Quantis autem imperatorum laboribus et christiani exercitus dispendio subnervati[5] fuerint et divinis legibus subacti, multorum habet notitia et publice loquuntur historie.

Karinthi confines sunt Bawaris, homines divino cultui dediti, nec est ulla gens honestior et in cultu Dei et sacerdotum veneratione devotior.

Boemia habet regem et viros bellicosos, plena est ecclesiis et religione divina. In duos disterminatur episcopatus, Pragensem et Olomucensem.

Polonia, magna Sclavorum provincia, cuius terminum in Rucie regnum dicunt connecti[6]. Et dividitur in octo episco-

1) *Pruzi homines humanissimi — pati volunt* ex Adami l. IV. c. 18. 2) De Danis prostratis ab Arnulfo rege v. Adami l. I. c. 49. 3) *irruptio Ungarorum* ex Adami l. I. c. 52. 4) V. infra cap. 8. 5) *subnervati* v. etiam cap. 12 init. cap. 25. 6) *Polonia — connecti* ex Adami l. IV. c. 13.

patus. Quondam habuit regem, nunc autem ducibus gubernatur. Servit et ipsa, sicut Boemia, sub tributo imperatorie maiestati. Est autem Polonis atque Boemis eadem armorum facies et bellandi consuetudo. Quotiens enim ad externa bella vocantur, fortes quidem sunt in congressu, sed in rapinis et mortibus[1] crudelissimi: non monasteriis, non ecclesiis aut cimiteriis parcunt. Sed nec alia ratione extraneis bellis implicantur, nisi conditionibus admissis, ut substantie, quas sacrorum locorum tuitio vallaverit, direptionibus publicentur[2]. Unde etiam contingit, ut propter aviditatem predarum amicissimis sepe abutantur ut hostibus, ob quod rarissime ad quaslibet bellorum necessitates adsciscuntur. Hec de Boemis atque Polonis et ceteris orientalibus Sclavis dicta sufficiant.

2. *De civitate Iumneta.* Ubi igitur Polonia finem facit, pervenitur ad amplissimam Sclavorum provinciam, eorum qui antiquitus Wandali, nunc autem Winithi sive Winuli appellantur[3]. Horum primi sunt Pomorani, quorum sedes protenduntur usque ad Oderam[4]. Est autem Odera ditissimus amnis Sclavice regionis et oritur in profundissimo saltu Marahorum, qui sunt ab oriente Boemie, ubi et Albia sortitur principium. Nec longis ab invicem distant spaciis, sed diverso currunt meatu. Albia enim in occasum ruens, primo impetu Boemos alluit cum Sorabis, medio cursu Sclavos dirimit a Saxonibus, novissimo Hammemburgensem parrochiam dividens a Bremensi, victor oceanum ingreditur Britannicum. Alter fluvius, id est Odera, vergens in boream, transit per medios Winulorum populos, dividens Pomeranos a Wilzis[5]. In cuius ostio, qua Balthicum alluit pelagus[6], quondam fuit nobilissima civitas Iumneta, prestans celeberrimam stationem barbaris et Grecis, qui sunt in circuitu. De cuius preconio urbis, quia magna quedam et vix credibilia recitantur, libet aliqua commemorare, digna relatu. Fuit sane maxima omnium quas Europa claudit civitatum, quam incolunt Sclavi cum aliis gentibus permixtis Grecis et barbaris. Nam et advene Saxones parem cohabitandi licentiam acceperunt, si tantum christianitatis titulum ibi commorantes non publicassent. Omnes enim usque ad excidium eiusdem urbis paganicis ritibus oberrarunt. Ceterum moribus et hospitalitate nulla

1) i. e. caedibus. 2) *publicare,* publici iuris facere; cfr. infra c. 6. 3) Fere ex Adami l. II. c. 18. 4) Conf. ibid. c. 18. 19. 5) Indidem c. 19, verbis parumper transpositis atque immutatis. 6) *Balthicum pelagus.* Apud Adamum l. I. *Scythicae paludes;* conf. ibid. l. IV. c. 20.

gens honestior aut benignior potuit inveniri. Civitas illa mercibus omnium nationum locuples nichil non habuit iocundi aut rari[1]. Hanc civitatem opulentissimam quidam Danorum rex, maxima classe stipatus, funditus evertisse refertur[2]. Presto sunt adhuc antique illius civitatis monumenta. Ibi cernitur Neptunus triplicis nature. Tribus enim fretis alluitur illa insula, quorum aiunt unum esse viridissime speciei, alterum subalbide, tercium motu furibundo perpetuis sevit tempestatibus[3].

Sunt et alii Sclavorum populi, qui inter Oderam et Albiam degunt, longoque sinu ad austrum protenduntur, sicut Heruli vel Heveldi, qui sunt iuxta Habolam fluvium, et Doxani, Leubuzi et Wilini, Stoderani cum multis aliis[4]. Post Odere igitur lenem meatum et varios Pomeranorum populos ad occidentalem plagam occurrit Winulorum provincia, eorum qui Tholenzi sive Redarii dicuntur. Civitas eorum vulgatissima Rethre, sedes ydolatrie. Templum ibi magnum constructum demonibus, quorum princeps est Redegast. Simulacrum eius auro, lectus eius ostro paratus. Civitas ipsa novem habet portas undique lacu profundo inclusas. Pons ligneus transitum prebet, per quem tantum sacrificantibus aut responsa petentibus via conceditur[5]. Deinde venitur ad Circipanos et Kycinos, quos a Tholenzis et Redaris separat flumen Panis et civitas Dimine. Kycini et Circipani cis Panim, Tholenzi et Redari trans Panim habitant. Hii quatuor populi a fortitudine Wilzi sive Lutici appellantur. Ultra illos sunt Linguones et Warnavi. Hos secuntur Obotriti, civitas eorum Mikilinburg. Inde versus nos Polabi, civitas eorum Racisburg[6]. Inde transitur fluvius Travena in nostram Wagirensem provinciam[7]. Civitas huius provincie quondam fuit Aldenburg maritima[8]. Sunt et insule Balthici maris, que incoluntur a Sclavis, quarum una Vemere vocatur. Hec opposita est Wagiris, ita ut videri possit Aldenburg. Altera insula, longe maior, est contra Wilzos posita, quam incolunt Rani, qui et Ruiani, gens fortissima Sclavorum, qui soli habent regem, extra quorum sententiam nichil agi de publicis rebus fas est: adeo metuuntur propter familiaritatem deorum vel potius demonum, quos maiori pre ceteris cultura venerantur[9]. Hii igitur sunt Winulorum populi, diffusi per regiones et provincias et insulas maris. Omne hoc hominum genus, ydololatrie cultui deditum, vagum sem-

1) *In cuius ostio — aut rari* sunt fere verba Adami l. II. cap. 19. 2) Conf. schol. 57. ad Adam. l. II. c. 74. 3) *Ibi cernitur — tempestatibus* ex Adami l. II. c. 19. 4) *Sunt — aliis* sunt fere verba Adami l. II. c. 18. 5) *Civitas eorum — conceditur* ex Adamo l. II. c. 18. 6) *Deinde — Racisburg* ex Adamo l. II. c. 18 et scholio 17, rerum ordine parumper mutato. 7) Conf. schol. 13 ad Adam. l. II. c. 15. 8) Ex Adami l. II. c. 18. 9) Indid. l. IV. c. 18.

per et mobile, piraticas exercentes predas, ex una parte Danis, ex altera Saxonibus infestum. Sepius igitur multisque modis magnorum imperatorum atque sacerdotum solertia temptatum est, si gentes iste rebelles et incredule possent aliquatenus ad agnitionem divini nominis et credulitatis[1] gratiam adduci.

3. *Quomodo Karolus Saxones ad fidem convertit.* Inter omnes ergo strennuos christiane fidei propagatores, qui pro fidei sue merito laudabilem adepti sunt principatum, gloriosissimus semper elucet Karolus, vir omnium scriptorum preconiis attollendus et in fronte statuendus eorum, qui pro Deo in partibus aquilonis laboraverunt. Ipse enim Saxonum gentem ferocissimam atque rebellem ferro perdomuit et christianis legibus subegit. Saxones autem vel Thuringi itemque cetere que iuxta Renum sunt nationes ex antiquo Francis tributarie leguntur. Quibus deinde a regno eorum deficientibus, Pipinus, genitor Karoli, bellum intulit, quod tamen filius maiore felicitate peregit. Longo igitur tempore bellum adversus Saxones profligatum, est[2], quod magna utrinque animositate, tamen maiori Saxonum quam Francorum dampno per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem citius finiri, si Saxonum hoc pertinacia pateretur[3], qui libertatem armis tueri malentes, Francorum terminos usque ad Renum vastabant. Nullis itaque fere annis a bello vacantibus, tandem Saxones ita profligati leguntur, ut ex hiis, qui utrasque ripas Albie incolunt, decem milia hominum cum mulieribus et parvulis in Franciam translati sint. Et hic annus est diuturni Saxonum belli tricesimus tertius, quem Francorum hystorici ponunt memorabilem, scilicet Karoli imperatoris tricesimum septimum[4], quo Widekindus incentor rebellionis, deposita tyrannide, imperio subiectus est baptizatusque est ipse cum aliis Saxonum magnatibus: et tunc demum Saxonia in provinciam redacta est[5]. Hac itaque in bellis victoria potitus fortissimus Karolus, non in se sed in domino Deo exercituum confisus est, fortia gesta sua gratie ipsius adiumentis attribuens. Qui etiam magna usus industria, Saxonum populos, licet male meritos, sta-

1) *credulitas* i. e. fides. 2) Conf. c. 10 in. 3) *Saxones — pateretur* ex Adami l. I. c. 9. 4) *Nullis — septimum* ex Adami l. I. c. 15. 5) Indidem c. 12 fin.

tuit superne mercedis intuitu omni debito censu absolvere atque pristine libertati condonare, ne forte servitiis aut tributis pregravati[1], ad rebellionis necessitatem et paganismi errores impellerentur. Porro ea conditio a rege proposita et ab ipsis suscepta est, ut abiecto demonum cultu, christiane fidei sacramenta susciperent essentque tributarii et sublegales domini Dei, omnium iumentorum suorum et fructuum culture seu nutriture sue decimas sacerdotibus legaliter offerentes, et Francis adunati, unus cum eis populus efficerentur[2]. Divisa est igitur Saxonia in octo episcopatus[3] et dignissimis pastoribus subiecta, qui ad imbuendas rudes in fide animas verbo et exemplo sufficerent. Quibus etiam huius vite stipendia memoratus cesar multo honore, plena denique munificentia providit. Perfectum est igitur in Saxonia novelle plantationis opus et pleno vigore constabilitum. Sed et Frisonum agrestes illo tempore receperunt christiane fidei gratiam. Ex tunc igitur preparatum est iter predicatoribus verbi Dei trans Albiam, exieruntque angeli veloces[4] annunciare euangelium pacis in universam latitudinem aquilonis. Quo tempore, cum Sclavorum quoque gentes Francorum imperio subicerentur, fertur Karolus Hammemburg civitatem Nordalbingorum, constructa ibidem ecclesia, Heridago cuidam sancto viro, quem loci episcopum designavit, regendam commisisse, proponens eandem Hammemburgensem ecclesiam cunctis Sclavorum Danorumque gentibus metropolim statuere. In qua re ad perfectum ducenda et mors Heridagi presbiteri et occupatio bellorum Karolum imperatorem, ne desiderata compleret, prepedivit[5]. Idem etiam victoriosissimus princeps, qui omnia regna Europe subegerat, novissimum cum Danis bellum suscepisse narratur. Nam Dani et ceteri, qui trans Daniam sunt populi, ab hystoricis Francorum Northmanni vocantur, quorum rex Godefridus iam antea Frisis, itemque Nordalbingis, Obotritis et aliis Sclavorum populis tributo subactis, ipsi Karolo bellum minatus est. Hec dissensio maxime voluntatem imperatoris de Hammemburg retardavit. Tandem extincto celitus Godefrido, Hemming ei successit, patruelis eius, qui mox pacem cum imperatore faciens Egdoram fluvium accepit regni terminum[6].

Nec multo post Karolus presenti vita decessit, vir tam in divinis quam in humanis rebus proba-

1) Verba sunt chartae regis Caroli apud Adamum l. I. c. 13. 2) *Conditio — efficerentur* ex Adami l. I. c. 10. cum c. 13. 3) Ex Adamo l. l. c. 12 f. 4) i. e. nuncii celeres. 5) *Quo tempore — prepedivit* ex Adami l. I. c. 15. 6) *victoriosissimus — terminum* indidem c. 16.

tissimus, primusque qui de Francorum regno ad imperium meruit provehi. Nam cesarea dignitas, que post Constantinum in Grecia, urbe scilicet Constantinopoli, multis etatibus laudabiliter viguit, deficientibus inibi regalis prosapie viris, adeo concidisse dinoscitur, ut res publica, cui in primitivo vigore insimul tres consules vel dictatores aut certe cesares vix sufficiebant, muliebri tandem conditione gubernaretur. Consurgentibus ergo undique adversus imperium rebellibus, cum omnia pene Europe regna ab imperio defecissent, ipsa quoque mater orbis Roma finitimis bellis attereretur, nec esset defensor, placuit apostolice sedi, sollempne sanctorum adunari concilium et de generali necessitate commune participare consilium. Omnium ergo votis, omnium laudatione insignis Francorum rex Karolus corona Romani imperii sublimatus est, eo quod ipse fidei merito et potestatis gloria nec non etiam bellorum victoriis neminem in orbe videretur habere consortem. Atque in hunc modum cesareum nomen de Grecia translatum est in Franciam[1].

4. *De divisione regni.* Postquam igitur Karolus, Francorum rex et Romanorum imperator augustus, cum magno bonorum[2] fructu ad celos emigravit, Lodewicus filius eius successit ei in regnum. Qui paternis per omnia votis concordans, eadem liberalitate, qua pater eius, erga cultum domus Dei et omnem clerum usus est, amplissimas regni divitias ad decorem et gloriam ecclesie intorquens, in tantum, ut episcopos, qui propter animarum regimen principes sunt celi, ipse eosdem nichilominus[3] principes efficeret regni. Hic ubi super Hammemburg patris sui comperit votum, communicato statim sa-

1) Simillimus huic locus legitur in vita S. Willehadi cap. 5, quem Helmoldus ante oculos fortasse habuit. 2) sc. operum. 3) *nichilominus* pro *non minus*. Ita et infra cap. 12. 49 f. Arnold. l. III. c. 9. Cassiodor. l. X. ep. 7 et l. XI. ep. 9.

pientum consilio, sanctissimum virum Anscarium, quem etiam aliquando ad Danos et Suedos predicatorem direxerat, Hammemburgensi ecclesie ordinari fecit archiepiscopum, statuens eandem civitatem metropolim universis borealibus populis[1], ut legatio verbi Dei exinde uberius pullularet in omnes barbaras naciones. Quod et factum est. Nam Hammemburgensis ecclesie pontificum instantia disseminatum est verbum Dei in omnes Sclavorum, Danorum sive Northmannorum populos, et dissolutum est gelidum illud frigus aquilonis a calore verbi Dei. Multis itaque diebus sive annis maximisque doctorum laboribus in gentibus his desudatum est. Tanta enim fuit opacitas errorum et difficultas silvescentis ydololatrie[2], ut nec subito nec facile potuisset evinci. Sed et bellorum varie tempestates post obitum piissimi Lodewici latius emergentes vocationem gentium non modice retardaverunt. Illo siquidem ex hac luce subtracto orta sunt intestina bella, quatuor scilicet filiis eius propter principatum contendentibus. Multa itaque inter fratres orta est discordia bellumque maximum, in quo, ut hystorici testantur, omnes Francorum gentes consumpte sunt. Tandem, mediante papa Sergio, discordia sedata est, regnumque divisum est in quatuor partes, ita ut Lotharius maior natu cum Italia Romam, Lotharingiam cum Burgundia possideret, Lodewicus Renum cum Germania, Karolus Galliam, Pipinus Aquitaniam[3].

5. *De profectione sancti Anscarii in Suecia.* Ea igitur tempestate, qua germana[4] discordia maximos bellorum motus et diminutionem scisso imperio parturivit, multos ad rebellionem oportunitas temporis adduxit. Inter quos primi vel precipui Danorum populi, viribus et armis prepotentes, prius quidem Sclavos, itemque Fresones tributis subiciunt. Dehinc classe piratica per Renum subvecti, Coloniam obsederunt, per Albiam[5], Hammemburg funditus exciderunt. Inclita civitas et recens ecclesie structura tota incendio disperiit[6]. Quin et Nord-

1) Conf. Adami l. I. c. 18. 2) quorum idola silvas vel lucos inhabitare credebantur; conf. Adam. l. II. cap. 45 et infra cap. 83. 3) *Multa — Aquitaniam* sunt verba Adami l. I. c. 24. 4) i. e. fraterna. 5) sc. subvecti. 6) *Fresones — disperiit* ex Adami l. I. c. 23.

albingorum provincia et quicquid flumini contiguum fuit barbarorum direptionibus cessit. Saxonia magno terrore concussa est. Sanctus autem Anscarius Hammemburgensis archiepiscopus et ceteri predicatores in Sclaviam sive in Daniam destinati, magno persecutionis fervore sedibus suis pulsi sunt et usquequaque dispersi. Lodewicus igitur, cui Germaniam cessisse supra dictum est[1], glorioso genitori suo nomine et pietate per omnia similis, defectum Hammemburgensis ecclesie taliter resarcire studuit ut Bremensis sedes, que tunc defuncto pastore vacabat, Hammemburgensi ecclesie adiceretur, essentque de cetero non due parrochie sed una[2]. Quia enim utraque civitas propter piratarum incursus plena fuit periculis, utile fuit unam alterius ope levari atque foveri mutuo. Accepto igitur super hac re apostolice sedis mandato, ad effectum perducta sunt omnia que fuerant animo pii principis digesta, unitaque est ecclesia Bremensis Hammemburgensi, et recepit sanctus Anscarius utramque regendam[3], factumque est unum ovile et unus pastor[4]. Post non multum vero temporis, furore Danorum aliquantulum sopito, ceperunt reedificari diruta Hammemburgensis urbis, et Nordalbingorum populi ad proprias sedes reversi sunt. Pontifex quoque Anscarius, cesaris legatione functus, regem Danorum frequenter adiit, ubi pro commodis utriusque regni et pacis stabilitate strennue agens, multam apud regem, licet gentilem, familiaritatis gratiam pro fidei sue reverentia consecutus est. Cui etiam rex facultatem attribuit ecclesiam statuendi in Sleswich et Ripe[5], prebita prius licentia, ne quis volentes baptizari et christianis legibus uti prepediret. Nec mora, sacerdotes ad hec explenda directi sunt. Procedentibus

1) supra cap. 4. 2) V. bullam Nicolai I. papae de a. 858. Mai. 31. in Hamburger Urkdb. I. n. 14. 3) Conf. Adami l. I. c. 29 fin. 4) Ev. Iohann. cap. 10. v. 16. 5) V. Adam. l. I. c. 27 et 31.

itaque sensim divine gratie incrementis in gente Danorum, cepit memoratus pontifex magno desiderio assurgere ad Sueonum conversionem. Hoc iter arduum per se ipsum aggressus, petiit litteras et nuncium regis Danorum, profectusque cum multis navali itinere pervenit ad Byrcam, principalem Suedie civitatem. Ubi multo favore et letitia exceptus est fidelium, quos ipse quondam ante pontificatus honorem, illo predicator directus, Christo acquisierat, obtinuitque apud regem, ut volentibus christianitatis assumere titulum libera pateret facultas. Dato ergo in Suedia episcopo et sacerdotibus, qui vice sua divinas res et populi salutem curarent, et singulos ad fidei perseverantiam adhortatus, reversus est ad propriam sedem. Ab eo igitur tempore iactum semen verbi Dei in populis Danorum atque Sueonum uberius fructificare cepit. Quamvis enim in eisdem gentibus multi postmodum tiranni surrexerint, qui crudelitatem suam non solum in christicolas sue gentis, sed etiam in exteras nationes extenderint, datur tamen intelligi, christianitatis titulum post primum fundationis sue tempus in Dania sive Suedia eousque convaluisse, ut etsi persecutionum procellis impellentibus aliquando titubaverit, nunquam tamen penitus exciderit.

6. *De conversione Ruianorum.* Inter omnes autem borealium nacionum populos sola Sclavorum provincia remansit ceteris durior atque ad credendum tardior. Sunt autem multi, ut supra dictum est, Sclavorum populi, quorum hii, qui dicuntur Winuli sive Winithi, magna ex parte respiciunt Hammemburgensem parrochiam. Nam preter honorem metropolitane sedis, qua omnes naciones sive regna complectitur aquilonis, habet utique Hammemburgensis ecclesia prescriptos terminos sue parrochie, ultimam scilicet partem Saxonie, que est trans Albiam et dicitur Nordalbingia, continens tres populos,

Thethmarcos, Holsatos, Sturmarios[1]. Inde extenduntur termini ad Winithos, eos scilicet qui dicuntur Wagiri, Obotriti, Kycini, Circipani, et usque ad flumen Panim et urbem Dimin. Ibi est limes Hammemburgensis parrochie[2]. Non caret igitur admiratione, quod dignissimi presules et ewangelici predicatores, Anscarius, Reimbertus et sextus in ordine Unni, quorum in conversione gentium ingens claruit studium, Sclavorum curam tantopere dissimulaverint, ut nec per se nec per ministros aliquem in eis fructum fecisse legantur. Effecit hoc, ut estimo, populi huius invincibilis duritia, non autem predicatorum torpor, quibus animus circa vocationem gentium adeo fuit affectus, ut nec opibus nec vite pepercerint. Tradit enim veterum antiqua relatio, quod temporibus Lodewici secundi egressi fuerint de Corbeia monachi sanctitate insignes, qui Sclavorum salutem sitientes impenderunt se ipsos ad subeunda pericula et mortes pro legatione verbi Dei. Peragratisque multis Sclavorum provinciis, pervenerunt ad eos, qui dicuntur Rani sive Ruiani et habitant in corde[3] maris. Ibi fomes est errorum et sedes ydololatrie. Predicantes itaque verbum Dei cum omni fiducia, omnem illam insulam lucrati sunt, ubi etiam oratorium fundaverunt in honorem domini ac salvatoris nostri Iesu Christi et in commemorationem sancti Viti, qui est patronus Corbeie. Postquam autem, permittente Deo, mutatis rebus, Rani a fide defecerunt, statim pulsis sacerdotibus atque christicolis, religionem verterunt in superstitionem. Nam sanctum Vitum, quem nos martirem ac servum Christi confitemur, ipsi pro Deo venerantur, creaturam anteponentes creatori[4]. Nec est aliqua barbaries sub celo, que christicolas ac sacerdotes magis exhorreat. Solo

1) Conf. Adam. l. II. c. 15. 2) Ex Adami l. II. c. 18. 3) i. e. in medio. 4) De Zwantewith, cui christiani Vitum substituerunt, v. infra c. 52 et l. II. c. 12. Saxo Grammat. l. XIIII. ed. Müller et Velschow I. p. 826—829.

nomine sancti Viti gloriantur, cui etiam templum et simulacrum amplissimo cultu dedicaverunt, illi primatum deitatis specialiter attribuentes. De omnibus quoque provinciis Sclavorum illic responsa petuntur et sacrificiorum exhibentur annue solutiones. Sed nec mercatoribus, qui forte ad illas sedes appulerint, patet ulla facultas vendendi vel emendi, nisi prius de mercibus suis deo ipsorum preciosa queque libaverint, et tunc demum mercimonia foro publicantur. Flaminem suum non minus quam regem venerantur. Ab eo igitur tempore, quo primo fidei renunciaverunt, hec superstitio apud Ranos perseverat usque in hodiernum diem.

7. *Persecutio Northmannorum.* Sane populis Sclavorum et ceteris gentibus fide imbuendis grave ab initio prebuit irritamentum ea bellorum tempestas, que Northmannis tumultuantibus in toto pene desevit orbe[1]. Porro Northmannorum exercitus collectivus fuit de fortissimis Danorum, Sueonum, Norveorum, qui tunc forte sub uno principatu constituti primo omnium Sclavos, qui pre manibus erant, miserunt sub tributum, deinde cetera finitima regna terra marique vexabant. Quibus profecto non parum addiderat virium ea Romani imperii diminutio, qua, ut supra dictum est[2], post tempora senioris Lodewici, prius quidem intestinis bellis exhaustum, postea in quatuor divisum portiones, totidem gubernabatur regulis. Constat igitur, isto tempore Northmannos per Ligerim Thuronis succendisse, per Sequanam Parisios obsedisse, Karolum regem timore compulsum terram eis dedisse ad habitandum[3], que a Northmannis possessa Northmandie nomen accepit. Deinde Lotharingia vastata et subacta est Fresia[4]. Noster autem Lodewicus, rex scilicet Germanie, Northmannos federibus sive preliis hoc modo retinuit, ut, cum Franciam totam vastaverint, regno eius vel minime nocuerint. Post cuius mortem

Effera barbaries laxis regnabat habenis.

1) *Sic toto Aeneas desaevit in aequore victor.* Vergil. Aen. l. X. v. 569. 2) cap. 4 fin. 3) *Northmannos — habitandum* ex Adami l. I. cap. 30. 4) *Deinde — Fresia* indidem.

Nam Boemi, Surabi, Susi et ceteri Sclavi, quos ipse tributis subiecerat[1], tunc servitutis iugum excusserunt. Tunc etiam Saxonia vastata est a Northmannis sive Danis. Bruno dux occisus est cum duodecim comitibus, Theodericus et Marquardus episcopi obtruncati. Tunc Fresia depopulata, Traiectum civitas excisa. Tunc pirate Coloniam et Treveros incenderunt, Aquisgrani palatium stabulum equis suis fecerunt. Mogontia propter metum barbarorum instaurari cepit[2]. Karolus adolescens, filius Lodewici, ipso tempore Roma rediens, cum grandi exercitu Northmannos iuxta Mosam fluvium apprehendit. Quos obsidione coarctans quintodecimo tandem die ad deditionem compulit. Captos igitur tyrannos Danorum non ea, qua decuit, hostes Dei severitate ultus est, sed ad diutinam deiectionem[3] et gravem ecclesie ruinam parcens impiis, accepto ab eis iureiurando et federis conditione, amplissime donatos a se abire permisit. At illi regis adolescentis inertiam irridentes, ubi noxia libertate potiti sunt, rursum in unum conglobati tantas strages dederunt, ut crudelitas modum excesserit. Quid multa? urbes cum civibus, episcopi cum toto grege simul obruti sunt, ecclesie illustres cum fidelium caterva simul incense sunt[4]. Quamobrem Karolus accusatus in curia et ob stultitiam regno depositus, Arnulfum, germani sui filium, accepit successorem[5]. Qui congregato exercitu fines adiit Danorum, eosque multis gravibusque preliis ad internecionem usque delevit. Bellum celitus administratum est, siquidem centum milibus paganorum prostratis in bello, vix unus de cristianis cecidisse repertus est. Et ita extincta est persecutio Northmannorum, Domino vindicante sanguinem suorum servorum, qui iam per annos septuaginta effusus est[6]. Hec autem acta sunt tempore Adelgarii archiepiscopi, qui fuit successor beati Reimberti et tertius a beato Anscario. Defuncto Adelgario, successit ei Hogerus in cathedram; post hunc Reinwardus. In regum quoque successione post Arnulfum regnavit Lodewicus puer. In isto Lodewico Ma-

1) *Noster — subiecerat* ex Adami l. I. cap. 40. paulisper mutatum. 2) *Tunc Saxonia — cepit* sunt verba Adami l. I. c. 40. 3) i. e. gloriae privationem; cfr. infra c. 21. 32; Arnold. l. II. c. 2. 4) *Quid multa — incense sunt* sunt verba Adami l. l. 5) Cfr. Adam. l. I. cap. 42 f. 6) *Danorum — effusus est* sunt verba Adami l. I. cap. 49.

gni Karoli finitur prosapia. Hic postmodum regno depositus, Conradum Francorum ducem habuit successorem[1].

8. *Irruptio Ungarorum.* Itaque regnante Conrado orta est Ungarorum gravis irruptio, qui non solum nostram Saxoniam aliasque cis Renum provincias, verum etiam trans Renum Lotharingiam et Franciam demoliti sunt[2]. Tunc incensis ecclesiis cruces a barbaris truncate et ludibrio habite, sacerdotes ante altaria trucidati, clerus vulgo mixtus aut interfectus aut in captivitatem ductus, cuius signa furoris ad nostram duraverunt etatem[3]. Dani quoque Sclavos auxilio habentes, primo Nordalbingos, deinde Transalbianos[4] Saxones vastantes, magno Saxoniam terrore quassabant. Apud Danos eo tempore Worm regnavit, crudelissimus, inquam, vermis et cristianis non mediocriter infestus. Ille cristianitatem, que in Dania fuit, prorsus demoliri molitus, sacerdotes a finibus suis depulit, plurimos etiam per tormenta necavit. At vero Henricus rex, successor Conradi, iam tunc a puero timens Dominum et in eius misericordia omnem ponens fiduciam, Ungros quidem maximis preliis triumphavit, Bohemos et Surabos ab aliis regibus edomitos et ceteros Sclavorum populos uno grandi prelio ita percussit, ut ceteri, qui perpauci remanserant, et regi tributum et Deo cristianitatem ultro promitterent. Deinde cum exercitu Daniam ingressus, Worm regem primo impetu adeo perterruit, ut imperata se facere mandaret et pacem supplex deposceret. Sic Heinricus rex victor apud Sleswich, que nunc Heidebo dicitur, regni terminos ponens, ibi et marchionem statuit, et Saxonum coloniam habitare precepit[5]. Videns igitur sanctissimus archiepiscopus Unni, qui Reinwardo successit in cathedram, misericordia Domini nostri et virtute regis Heinrici Danorum Sclavorumque pertinaciam esse edomitam ostiumque fidei in gentibus apertum esse, omnem sue diocesis latitudinem elegit per se ipsum circuire. Multis igitur religiosis comitatus, pervenit ad Danos, ubi tunc crudelissimus Worm regnavit. Et illum quidem pro ingenita flectere nequivit sevitia, filium autem Haroldum convertit, et fidelem Cristo perfecit, ita ut cristianitatem, quam pater eius semper odio habuit, ipse servari[6] publice permiserit, quamvis ipsemet baptismi sacramentum nondum perceperit. Ordinatis itaque in regno Danorum per singulas ecclesias sacerdotibus, sanctus Dei multitudinem credentium commendasse fertur Haroldo, cuius etiam fultus adiutorio et legato, omnes insulas Danorum penetravit, euangelizans verbum Dei, et fideles, quos invenit illic captivos, in Cristo confortans[7]. Deinde vestigia secutus magni predicatoris Anscarii, remigans mare Balthicum, non sine labore pervenit ad Byrcam, principalem Suedie civitatem, quo iam post obitum sancti Anscarii nemo doctorum annis septuaginta

1) *In isto — successorem* ex Adami l. I. c. 54 in ordine inverso. 2) *non solum — demoliti sunt* ex Adamo l. I. c. 57. 3) *incensis ecclesiis — etatem* ex Adam. l. I. c. 55. 4) in australi nimirum Albis fl. ripa habitantes. 5) *Dani — precepit* ex Adami l. I. c. 57—59. 6) i. e. observari; Adamus *haberi*. 7) *archiepiscopus — confortans* ex Adami l. I. c. 60. 61.

venire ausus est, preter solum, ut legimus, Reimbertum. Est autem Byrca opidum Gothorum celeberrimum, in medio Suedie positum, quod tractus quidam Balthici maris alluit, reddens portum optabilem, quo omnes Danorum, Norveorum, itemque Sclavorum ac Semborum naves aliique Scithie populi pro diversis commerciorum necessitatibus sollempniter convenire solent[1]. In eo igitur portu confessor Domini egressus insolita populos appellare cepit legatione. Quippe Sueones et Gothi propter varia temporum pericula et regum cruentam feritatem cristiane religionis penitus obliti fuerant. Sed favente gratia Dei a sancto patre Unni denuo ad fidem revocati sunt[2]. Perfecto igitur legationis sue ministerio, cum iam redire disponeret ewangelista Dei, egritudine correptus apud Byrcam fessi corporis sarcinam deposuit. Obiit autem peracto boni certaminis cursu anno dominicae incarnationis nongentesimo tricesimo 936.
sexto[3]. Cui successit in cathedra venerabilis Adheldagus.

9. *Conversio Haroldi.* Eodem quoque anno contigit gloriosum imperatorem[4] Heinricum migrare de hac vita, et constitutus est in regnum filius eius Otto, cognomento Magnus. Qui cum regnare cepisset, multas perpessus est iniurias a fratribus suis. Rex quoque Danorum, qui patri eius fuit tributarius, reiecto servitutis iugo, arma corripuit pro libertate[5]. Et primo omnium marchionem qui erat apud Sleswich, que alio nomine Heidebo dicitur, cum legatis regis Ottonis obtruncavit, omnem Saxonum coloniam, que ibidem erat, funditus extinguens[6]. Sclavi etiam novas res affectantes nichilominus rebellare moliti sunt, multis terroribus Saxonum confinia pulsantes. Rex igitur Otto, divino fultus auxilio, ubi primum de insidiis fratrum suorum liberatus est, fecit iudicium et iustitiam populo suo. Deinde postquam omnia pene regna, que post mortem Karoli defecerant, suo subiugavit imperio, in Danos arma corripuit. Transgressus igitur cum exercitu fines Danorum, qui olim fuerant apud Sleswich, ferro et igne vastavit omnem regionem usque ad mare novissimum, quod Northmannos dirimit a Danis, et usque in presentem diem a victoria regis Ottensund dicitur. Cui ingredienti Haroldus rex apud Sleswich bellum intulit, in quo, utrisque viriliter concertantibus, Saxones victoria potiti sunt, et Dani terga vertentes ad naves cesserunt. Tandem conditionibus ad pacem inclinatis, Haroldus Ottoni subicitur, et ab eo regnum suscipiens, cristianitatem in Dania recipere spopondit. Nec mora, baptizatus est ipse Haroldus cum uxore sua Gunnild et filio parvulo, quem

1) *Deinde — solent* ex Adami l. I. c. 62. 2) *In eo — sunt* indidem c. 63. 3) *Perfecto — sexto* indidem c. 64. 4) Regem Heinricum rectius dixisset noster. 5) Similia v. apud Adam. l. II. c. 3. 6) *Et primo — extinguens* sunt fere verba Adami l. II. c. 3.

rex noster a sacro fonte susceptum Suein Otto appellavit. Eo tempore Dania[1] plenarie recepit fidem, et divisa in tres episcopatus Hammemburgensi metropoli subiecta est. Igitur beatissimus Adheldagus primus ordinavit episcopos in Daniam, et ex eo tempore Hammemburgensis ecclesia cepit habere suffraganeos. Et hec quidem initia celestis misericordie secutum est tale incrementum, ut ab illo tempore usque in hodiernum diem ecclesie Danorum multiplici borealium gentium fructu redundare videantur[2]. Hiis rite peractis in Dania fortissimus Otto rex convertit exercitum ad subiugandos Sclavorum rebelles. Quos pater eius uno grandi bello domuerat, ipse tanta deinceps virtute constrinxit, ut tributum et cristianitatem pro vita simul et patria libenter offerrent victori, baptizatusque est totus gentilium populus. Ecclesie in Sclavania tunc primum constructe. De quibus rebus suo loco, ut gesta sunt, oportunius aliqua scribenda sunt[3].

10. *De duce Hermanno.* Post hec autem cum rex victoriosissimus Otto ad liberandam sedem apostolicam vocaretur in Italiam, consilium fertur habuisse, quem post se vicarium potestatis relinqueret ad faciendam iustitiam in his partibus, que barbaris confines sunt terminis. Nondum enim post tempora Karoli propter veteres illius gentis seditiones Saxonia ducem acceperat nisi cesarem. Ne igitur in regis absentia Dani sive Sclavi novi aliquid molirentur, rex necessitate persuasus, Heremanno primum tutele vicem in Saxonia commisit. De quo viro et progenie viri, quoniam nostris temporibus multum invaluerunt, aliqua commemorare necessarium duxi. Vir iste, pauperibus ortus natalibus, primo, ut aiunt, septem mansis totidemque manentibus ex hereditate patrum fuit contentus. Deinde, quod erat acris ingenii decorisque forme, cum pro merito fidei et humilitatis, quam dominis et paribus exhibuit, facile notus in palatio, ad familiaritatem ipsius regis pervenit, qui comperta iuvenis industria, suscepit eum in numero ministrorum. Deinde nutricium precepit esse filiorum, mox etiam succedentibus prosperis, commisit ei vices prefectorum. In quibus officiis strennue administratis dicitur manentes suos pro furto in iudicio delatos data sententia simul omnes dampnasse ad mortem. Cuius novitate facinoris et tunc carus in populo, et clarissimus deinceps factus est in palatio. Postquam vero ducatum Saxonie meruit, iudicio et iustitia gubernavit provinciam, et in defensione ecclesiarum sanctarum studiosus permansit usque in finem.

Igitur tali viro piissimus rex vicem suam in hac regione commendans, in Italiam discessit. Ubi rex habito concilio episcoporum, Iohannem papam, cui Octavianus cognomentum erat, multis accusatum criminibus deponi fecit, quamvis absentem: nam fuga iudicium subterfugerat, et in locum eius protum[4] Leonem ordinari fecit, a quo ipse mox coronatus imperator et augustus a populo Romano consalutatus est anno regni eius 28.[5]; post coronatum Rome

1) sc. cismarina s. Iütland. V. Adam. l. l. 2) *Rex — videantur* ex Adami l. II. c. 3—5. 3) *fortissimus — scribenda sunt* ex Adami l. II. c. 5. 4) *protus* i. e. protoscriniarius v. Adam. l. l. 5) Rectius dixisset *anno* 26, sc. anno 962.

Karolum centum quinquaginta tres anni fluxerunt. Eo tempore imperator cum filio quinquennium in Italia commoratus, filios Beringarii debellavit, Romamque pristine reddidit libertati[1]. Reversus ergo in patriam, omne studium intorsit ad gentium vocationem, precipue vero Sclavorum, quod etiam pro sententia eius ita evenit, Deo cooperante et piissimi regis dexteram in omnibus corroborante[2].

11. *De Adhelberto archiepiscopo.* Subactis autem cristianeque fidei copulatis Sclavorum gentibus, Magnus Otto inclitam urbem Magdeburg super ripas Albie fluminis condidit, quam Sclavis metropolin statuens, Adhelbertum summe sanctitatis virum ibidem consecrari fecit archiepiscopum. Is primus in Magdeburg ordinatus, duodecim annis strennue pontificatum administravit, multosque Sclavorum populos illic predicando convertit. Cuius ordinatio facta est anno imperatoris 35, et sunt anni post ordinationem sancti Anscarii 137[3]. Magdeburgensi autem episcopatui subiecta est tota Sclavania usque ad Penem fluvium. Episcopatus suffraganei quinque, quorum Merseburg et Cicen super Salam fluvium condite, Misna vero super Albiam, Brandenburg et Havelberg interius vadunt. Sextus episcopatus Sclavanie est Aldenburg[4]. Hunc episcopatum, sicut et ceteros, imperator Otto Magdeburgensi primum subicere decreverat, quem tamen postmodum Adheldagus Hammemburgensis episcopus requisivit, eo quod terminus sue ecclesie antiquis imperatorum privilegiis esset circumscriptus[5].

12. *De Marcone episcopo.* Est autem Aldenburg ea, que Sclavica lingua Starigard, hoc est antiqua civitas, dicitur, sita in terra Wagirorum, in occiduis partibus Balthici maris, et est terminus Sclavie. Hec autem civitas sive provincia fortissimis quondam incolebatur viris, eo quod in fronte totius Sclavie posita, contiguos haberet Danorum sive Saxonum populos et omnes bellorum motus ipsi aut primi inferrent aut aliis inferentibus exciperent. Tales autem in eis quandoque reguli fuisse probantur, qui omni Obotritorum sive Kicinorum et eorum, qui longe remotiores sunt, dominio fuerint

1) *Post hec — libertati* ex Adami l. II. c. 7—9. 2) Cfr. Adamum II. c. 20. 3) *Subactis* — 137 ex Adami l. II. c. 13. 4) *Magdeburgensi — Aldenburg* ex Adam. l. II. c. 14. 5) Conf. ibidem c. 14 et 15[b].

potiti. Conclusa igitur atque subnervata, ut supra dictum est, omni Sclavorum provincia, urbs nichilominus Aldenburg ad fidem conversa est, et facta est numero fidelium copiosissima. Huic urbi precellentissimus cesar[1] pontificem dederat venerabilem virum Marconem, subdens ei omnem Obotritorum provinciam usque ad Penem fluvium et urbem Dimine; preterea civitatem opinatissimam Sleswich, que alio nomine Heidibo dicitur, eiusdem cure delegavit[2]. Eo enim tempore Sleswich cum provincia adiacente, que scilicet a lacu Slya ad Egdoram fluvium protenditur, Romano imperio subiacebat, habens terram spaciosam et frugibus fertilem, sed maxime desertam, eo quod inter occeanum et Balthicum mare sita crebris insidiarum iacturis attereretur. Postquam autem misericordia Dei et virtute Magni Ottonis matura pax omnia possedit, ceperunt habitari deserta Wagrice et Sleswicensis provincie, nec ullus iam angulus relictus fuerat, qui non esset conspicuus urbibus et vicis, plerisque etiam monasteriis. Adhuc restant antique illius habitationis pleraque indicia, precipue in silva, que ab urbe Lutilinburg[3] per longissimos tractus Sleswich usque protrahitur, cuius vasta solitudo et vix penetrabilis inter maxima silvarum robora sulcos pretendit, quibus iugera quondam fuerant dispertita; urbium quoque seu civitatum formam structura vallorum pretendit; in plerisque etiam rivis, qui propter molendina stipandis aquis aggeres congesti sunt, ostendunt omnem illum saltum a Saxonibus quondam inhabitatum. Primus igitur, ut dixi, huic novelle plantationi episcopus Marco prefuit, qui populos Wagirorum sive Obotritorum sacro baptismatis fonte lavit. Quo defuncto, Sleswich singulari pontifice honorata est.

1) i. e. Otto I. 2) De Marcone et de episcopis Aldenburgensibus v. quae exposuimus in Archiv für aelt. Deutsche Geschichtskunde T. IX. p. 384 sq. 3) Lütjenburg.

Aldenburgensem sedem suscepit regendam venerabilis vir Ecwardus, qui multos Sclavorum convertit ad Dominum. Ordinatus est a sancto Adeldago, Hammemburgensi archiepiscopo [1]. Crevit autem populus fidelium, nec fuit aliquid, quod novelle ecclesie adversaretur omni tempore Ottonum. Horum tres fuisse comperi, omnes pari devotione erga Sclavorum vocationem affectos. Et repleta est omnis Wagirorum, Obotritorum sive Kicinorum provincia ecclesiis et sacerdotibus, monachis et Deo dicatis virginibus [2]. Porro Aldenburgensis ecclesia dedicata fuit in commemoratione sancti Iohannis baptiste, existens honore matricis ecclesie insignis. Michelinburgensis vero ecclesia fuit constructa in honore principis apostolorum Petri, continens monasterium virginum. Fuerunt preterea Aldenburgenses pontifices admodum honorabiles [3] erga regulos Sclavorum, eo quod munificentia magni principis Ottonis cumulati essent temporalium rerum affluentia, unde possent copiose largiri et favorem sibi populi consciscere. Dabatur autem pontifici annuum de omni Wagirorum sive Obotritorum terra tributum, quod scilicet pro decima imputabatur, de quolibet aratro mensura grani et quadraginta resticuli lini et duodecim nummi puri argenti; ad hoc unus nummus, precium colligentis. Sclavicum vero aratrum par boum aut unus conficit equus [4]. De urbibus vero aut prediis aut curtium numero, que ad possessionem pontificis pertinebant [5], non est huius operis explanare, eo quod *vetera in oblivionem venerint, et ecce nova sunt omnia* [6].

13. *De Wagone episcopo.* Anno ergo regni sui 38, imperii 11. magnus princeps Otto, domitor omnium septentrio- 973.

1) V. Adam. l. II c. 14. 24, qui eum appellat Euraccum vel Egwardum et latine Euagrium vel Euargum. 2) Cfr. Adami l. II. c. 24. 3) i. e. valde eos honoraverunt. 4) Cfr. infra c. 14 et 87. 5) Cfr. infra c. 14. 6) *Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova*, 2. Corinth. 5, 17.

nis nationum, feliciter migravit ad Dominum et sepultus est in civitate sua Magdeburg. Cui filius Otto medianus succedens, per 10 annos strennue gubernavit imperium. Is statim Lothario et Carolo Francorum regibus subactis, cum in Calabriam bellum transferret, a Sar-
983. racenis et Grecis victor et victus apud Romam discessit. Illi tertius Otto, cum adhuc esset puer, in regnum substitutus, annos decem et octo forti et iusto sceptrum ornavit imperio.

Eodem tempore Hermannus dux Saxonum obiens, heredem suscepit filium Bennonem, qui etiam vir bonus et fortis memoratur, excepto quod degenerans a patre populum rapina gravavit[1]. Apud Aldenburg defuncto Ecwardo[2] successit Wago[3]. Hic in summa prosperitate inter Sclavos degens sororem fertur habuisse speciosam, quam appetiit regulus Obotritorum, nomine Billug. Cumque allegationibus crebris pontificem super hoc negotio convenisset, quidam familiarium episcopi petitionem incauta verborum iniuria repulerunt, dicentes, iniustum esse pulcherrimam virginem inculto et agresti viro copulare. Quam ille contumeliam dissimulatione repressit, et amoris stimulo concitatus preces iterare non destitit. Timens autem episcopus, ne ecclesie novellė gravius aliquid exinde emergeret, postulationi eius favore concurrit, data ei sorore sua in coniugio. Procreavit autem ex ea filiam, nomine Hodicam, quam pontifex, avunculus eius, monasterio virginum contraditam et sacris litteris edoctam abbatissam prefecit virginibus, que degebant Mikilinburg, cum tamen necdum pervenisset ad annos. Quod utique frater eius Missizla egre tulit, odio, licet occulto, concitatus cristiane religionis, timens etiam, ne hoc exemplo peregrinus mos illis in partibus inolesceret. Patrem autem frequenter coarguit, quasi qui mente alienatus supervacuas diligeret adinventiones, nec timeret patriis derogare legibus, prius quidem ducens uxorem Teutonicam, deinde filiam suam monastice clausure contradens. Cumque his verbis patrem sepius exacueret, ille cepit sensim flecti animo

1) *Anno — gravavit* ex Adami l. II. c. 21. 2) Ecwardus obiit Febr. 13. circa annum 973. 3) Wego audit apud Adamum l. I. c. 24, qui sedit usque ad annos ferre 983 — 988.

iamque cogitare de accepte coniugis repudio et de mutatione rerum. Sed conatus eius timor repressit, eo quod gravium causarum introitus semper sint difficiles[1], virtus quoque Saxonum admodum esset formidabilis. Necesse enim fuit, repudiata sorore pontificis et divinis rebus pessundatis statim ad bella veniri.

14. *De dolo Billug.* Quadam igitur die contigit pontificem venire in civitatem Obotritorum Mikilinburg visitationis gratia, quo etiam Billug cum primoribus occurrerat, excepturus eum simulata devotione. Episcopum itaque publicis causis intentum sepe dictus Obotritorum regulus palam alloquitur: *Magnas pietati tue, pater venerabilis, debeo gratulationes, licet me ad has exsolvendas nequaquam sufficere ipse recognoscam. Privata enim beneficia que mihi impendisti, quia multiplicia sunt et prolixo sermone egent, ad presens differo. Generale totius provincie bonum commemorare compellor. Sollicitudo enim tua super ecclesiarum instauratione et animarum salute omnibus manifesta est; sed nec latet, quantas principum offensas tua providentia fregisti, ut cum pace et tranquillitate in gratia principum consistere possimus. Honori igitur tuo, si expostulati fuerimus, et nos et nostra incunctanter impendemus. Petitionem autem parvulam apud te deponere non dubito: ne confundas faciem meam. Est apud Obotritos pontificale tributum, quod pro decima imputatur, de quolibet scilicet aratro, quod duobus bobus aut uno constat equo, mensura grani et 40 restes lini et 12 nummi probate monete; preterea unus nummus, qui debetur colligenti*[2]*. Hoc me rogo permittas colligere, deputandum stipendiis neptis tue, filie scilicet mee. Quod ne forte ad tui iniuriam et annone tue diminutionem rogare videar, adicio possessioni tue in singulis urbibus, que sunt in terra Obotritorum, villas quas ipse elegeris, exceptis*

1) V. infra ad c. 32. 2) V. supra c. 12 f. et c. 87.

his, que ad ius pontificale imperatoria iam dudum concessione pervenerunt. Pontifex igitur, non advertens callidissimi hominis dolum verborum coloribus adumbratum, reputans etiam, nichil sibi officere concambium, sine mora petitioni eius annuit: ipse quidem villas amplissime possessionis[1] accepit, tributum vero, quod supra memoravi, genero suo ad manus[2] filie ipsius colligendum resignavit; aliquandiu etiam apud Obotritos commoratus predia colonis exercenda distribuit, ordinatisque omnibus in terram Wagirorum reversus est. Ibi enim statio oportunior fuit et extra pericula posita, eo quod Sclavorum animi naturaliter sint infidi et ad malum proni ideoque cavendi. Habuitque preter alias curtes duas nobiles, apud quas sepius pontifex deversatus est, unam in villa publica que dicitur Buzu[3], alteram super fluvium Trabenam in loco qui dicitur Nezenna[4], ubi etiam fuit oratorium et caminata murato opere facta, cuius fundamenta ego adolescentulus vidi[5], eo quod non fuerint longe a radice montis, quem antiqui Oilberch, moderni propter castellum impositum Sigeberch appellant. Post multos igitur dies, cum pontifex Wago alias occupatus terram Obotritorum rarius inviseret, supradictus Billug una cum filio suo Missizla, opportunitatem nactus, dolum quem erga dominum et pastorem suum conceperat, paulatim detexit, cepitque possessiones episcopales quas sibi ut fideli et affini suo tuendas episcopus commendaverat, occultis vastare latrociniis, et subintromittere servos suos, qui colonis equos et ceteras substantias furtim auferrent. Conatus enim illius ad id usque processit, ut episcopum sicut decimarum iure sic possessionibus eximeret, perturbatoque capite cultus Dei facilius pateret exterminio. Tandem igitur

1) i. e. magnae extensionis, magni pretii. 2) i. e. ad usum. 3) Bosau ad lacum Plönensem. 4) Gnissau, villa parochialis iuxta fluvium Trave sita. 5) prospiciens nimirum a cacumine montis.

pontifex veniens in provinciam Obotritorum ibique habita cum colonis inquisitione, deprehendit ad liquidum, quorum machinamentis tanta possessioni sue immitterentur latrocinia. Permotus itaque, quod non mirum, stupore simul et timore, eo quod atrocissimos insidiatores invenisset eos, quos putabat amicissimos, iamque presentis novelle plantationis defectionem timens, multum cepit fluctuare animo[1]. Recurrens autem ad id, quod pro tempore tutius videbatur consilium, temptare cepit, si forte verbis suasibilibus mederi posset morbo paulatim subrepenti, multisque generum blandiciis mulcere cepit, ut a ceptis desisteret, neve possessiones ecclesiasticas predonibus depascendas exponeret: proventuram sibi, si non resipuerit, non solum offensam divinitatis sed et maiestatis imperatorie. Ille obiectionibus dolos prestruens, respondet: nunquam se erga dominum et patrem suum tantam admisisse imposturam, circa quem animum habuerit optime semper affectum; si quid autem forefactum fuisset, latronum hoc insidiis contigisse, qui de Ranis sive Wilzis commeantes forte nec suis parcerent; se quidem ad hos cohibendos consilio et auxilio libenter affuturum. Facile igitur persuasum est simplici viro concepta opinione desistere. Postquam autem accepta satisfactione pontifex abcessit, illi statim rupta pollicitatione ad cepta devoluti sunt flagitia, furtisque villarum incendia copulaverunt. Preterea colonis omnibus qui ad ius episcopi pertinebant, nisi quantocius predia desererent, mortem interminati sunt. Sicque possessiones illas desolatio in brevi consecuta est.

Accessit his malis, quod idem Billug matrimonii sui iura corrupit, repudiata scilicet sorore pontificis. Fuit hec causa inimicitiarum precipua occasio, ceperuntque res ecclesiastice paulatim titubare. Nec fuit unde status novelle ecclesie ad plenum posset conva-

1) *animo fluctuare* Virgil. Aen. X. v. 680.

lescere, eo quod Magnus Otto iam pridem presenti vita decessisset, medius quoque nec non et tertius Otto bellis Italicis essent occupati, et ob hanc causam Sclavi, temporis oportunitate freti, non solum divinis legibus, sed et imperatoriis iussis cepissent paulatim obniti. Solus Saxonie dux Benno aliquam dominationis umbram, licet tenuem, pretendere videbatur, cuius respectu Sclavorum impetus retardati sunt, ne aut fidei cristiane renunciarent aut arma corriperent.

Wagone igitur facto de medio[1], Ezico successit in cathedram. Iste suscepit ordinem a sanctissimo Adeldago, Hammemburgensi archiepiscopo[2]. Quatuor ergo pontifices ante excidium Aldenburgensis ecclesie extitisse comperimus, videlicet Marconem, Ecwardum, Wagonem et Eziconem, quorum tempore Sclavi in fide perstiterunt, ecclesie in Sclavania ubique erecte sunt, monasteria virorum et mulierum Deo servientium constructa sunt plurima[3]. Testis est magister Adam, qui gesta Hammemburgensis ecclesie pontificum disertissimo sermone conscripsit, qui cum commemoret, Sclavaniam in duodeviginti pagos dispertitam, affirmat absque tribus omnes ad Cristi fidem conversos[4].

15. *De Suein rege Danorum.* Eodem quoque tempore Bolizlaus, Polonorum cristianissimus rex[5], confederatus cum Ottone tertio, omnem Sclaviam, que est ultra Odoram, tributis subiecit, sed et Ruciam et Pruzos, a quibus passus est Adelbertus episcopus. Cuius reliquias tunc Bolizlaus transtulit in Poloniam[6]. Principes Sclavorum, qui Winuli sive Winithi dicuntur, fuerunt eo tempore Missizla, Naccon et Sederich, sub quibus pax continua fuit, et Sclavi sub tributo servierunt[7]. Nec pretereundum videtur, quod idem Missizlaus, Obotritorum princeps, Cristum palam confitens sed clam persequens, sororem suam, Deo dicatam virginem Hodicam, monasterio virginum quod erat Mikilinburg subtraxit, eamque cuidam Bolizlao incestissimo

1) i. e. sublato de medio. 2) Qui obiit a. 988 April. 28; cfr. Ad. II. 24 in. 3) *Quatuor — plurima* fere ex Adami l. II. c. 24, qui tamen de Marcone tacet. 4) V. ibidem. 5) Princeps potius appellandus fuit. 6) *Bolizlaus — Poloniam* ex Schol. 25. Adam. l. II. c. 33. 7) *Missizla — servierunt* ex Adami l. II. c. 24.

sociavit coniugio; ceteras virgines, que ibidem reperte sunt, aut militibus suis nuptum tradidit aut in terram Wilzorum sive Ranorum transmisit, sicque monasterium illud desolatio consecuta est. Siquidem in diebus illis, permittente Deo propter peccata hominum, perturbata est apud Danos et Sclavos tranquillitas, et pulchris divine religionis incrementis inimicus homo superseminare zizania conatus est. Apud Danos enim Suein Otto, filius cristianissimi regis Haroldi, dyabolico spiritu inflammatus, multas adversus patrem molitus est insidias, cupiens eum, quasi longevum et minus validum, regno privare[1] et opus divine plantationis de finibus Danorum penitus exterminare. Haroldus autem, ut supra dictum est, primum quidem gentilis, deinde magni patris Unni doctrina ad fidem Cristi conversus, tanta se erga Dominum devotione exercuit ut non surrexerit similis ei inter omnes reges Danorum, qui tantam aquilonis latitudinem ad fidem divine cognitionis traxerit et omnem terram ecclesiis et sacerdotibus fecerit esse insignem[2]. Huius viri industria in divinis quidem rebus fuit eximia, nichilominus tamen etiam in mundana sapientia. In hiis videlicet que ad regni gubernationem pertinere videntur, adeo claruit, ut leges et iura statuerit, que pro autoritate viri non solum Dani sed et Saxones adhuc hodie servare contendunt[3]. Concitantibus igitur his, qui Deo servire et pace regi detrectabant, Dani unanimi conspiratione cristianitatem abdicarunt, et statuentes impium Suein in regnum, patri eius Haroldo bellum indicunt. Qui licet ab initio regni sui semper spem suam in Deo posuerit, vel tunc maxime Domino commendavit eventum rei, non tam dolens sua pericula quam filii delictum[4] et ecclesie angustias. Cernens autem tumultum non posse sedari sine prelio, arma sumpsit invitus, adhortantibus his qui Domino et regi suo fidem inviolatam exhibere nitebantur. Ventum est igitur ad bellum. In quo conflictu victa est pars Haroldi cecideruntque vulnerati multi. Ipse vero Haroldus graviter sauciatus fugit ex acie, ascensaque navi elapsus est ad civitatem opinatissimam Sclavorum, nomine Iumnetam[5]. Ubi preter spem, quia barbari erant, humane receptus, post aliquot dies ex eodem vulnere deficiens, in Cristi confessione migravit, adscribendus non solum inter Deo dignos reges, sed

1) *Perturbata — privare* ex Adami l. II. c. 25. 2) Cfr. Ad. II, 26. 3) *ut leges — contendunt* ex Adami l. II. c. 26. 4) Ex Adami l. II. c. 25. 5) Indidem parumper mutatis verbis.

etiam inter gloriosos martires. Regnavit autem annis quinquaginta[1]. Quo defuncto, Suein regno potitus in sua crudelitate sevire cepit, gravissimam in cristianos persecutionem exercens[2]. Consurrexeruntque omnes iniqui in finibus aquilonis gaudentes, vel tunc patere locum malicie sue, bellis scilicet et perturbationibus; ceperuntque finitima regna vexare terra marique. Primum igitur conflato navali exercitu, remigantes mare Britannicum brevi compendio, appulerunt littoribus Albie fluminis, ubi improvisi irruentes super quietos et impavidos, vastaverunt omnia maritima Hathelen omnemque terram Saxonum, que erat super ripas fluminis, quousque pervenirent Stadium, quod est opportuna statio navium per Albiam descendentium. Quo tristi rumore velociter comperto, comites Sigafridus et Thidericus ceterique nobiles, ad quos provincie tutela pertinebat, ruerunt obviam barbaris, cum tamen essent perpauci, constricti temporis articulo, exceperuntque hostes in memorato portu Stadii. Facta est ergo pugna vehementissima, in qua superantibus Danis virtus Saxonum penitus est attrita. Comites ambo ceterique nobiles ac militares viri, qui interfectioni superfuerant, vincti et cathenati ad naves perducti sunt. Comes Sigafridus[3] auxilio cuiusdam piscatoris noctu profugit, et evasit captionem. Quamobrem barbari furore correpti, omnes quos habebant in vinculis nobiliores truncaverunt manibus et pedibus, et nare praecisa ad terram semianimes proiecerunt. Deinde quod residuum fuit provincie illius impune predati sunt. Altera pars piratarum, que per Wirraham subvecta omnem illius fluminis ripam usque Lestmonam vastaverat, cum maxima captivorum multitudine pervenerunt ad paludem Glindesmor. Ubi cum quendam Saxonem militem captivum facerent ducem itineris, ille perduxit eos ad difficiliora loca paludis, in qua illi diu fatigati facile a Saxonibus qui insecuti sunt, disiecti sunt, et perierunt ex eis viginti milia. Nomen militis, qui deduxit eos ad invium, fuit Heriwardus, qui perhenni Saxonum laude celebratur[4].

1001. 16. *Quomodo Sclavi fidem reliquerunt.* Circa idem tempus impletus est annus verbi incarnationis millesimus primus, in quo fortissimus imperator tertius Otto, cum iam tertio victor Romam intrasset, inmatura morte preventus occubuit[5]. Cui successit in regnum pius Hinricus, iustitia et sancti-

1) Indidem c. 26. 2) Cfr. Adam. l. II. c. 27. 3) Comitem recte dicit Helmoldus, quem Adamus l. l. male appellat marchionem. 4) *vastaverunt — celebratur* cfr. Adam. l. II. c. 29 et 30. 5) Obiit 1002. Ian. 24. Sunt verba Adami l. II. c. 40.

tate insignis, ille inquam, qui Bavenbergensem fundavit episcopatum, et erga cultum ecclesiarum amplissime fuit munificentie. At vero anno regni eius decimo mortuus est dux Saxonie Benno[1], vir omni probitate conspicuus et strenuus ecclesiarum defensator. Cuius principatus heres factus est Bernardus filius eius, licet a paterna felicitate diverterit. Ex illo enim tempore quo dux constitutus est, in hac regione nunquam cessavit discordia et perturbatio, quoniam dux Heinrico imperatori rebellare ausus, totam secum ad rebellandum cesari movit Saxoniam. Deinde surgens in Cristum, omnes ecclesias Saxonie terruit atque turbavit, illas precipue que in memorata rebellione ipsius malicie noluerunt applicari. Accessit his malis, quod idem dux, tam paterne quam avite devotionis, quam erga Sclavos habebant, penitus inmemor, gentem Winulorum per avaritiam crudeliter opprimens, ad necessitatem paganismi coegit[2]. Sane eo tempore Sclavorum dominio potiti sunt Theodoricus marchio et dux Bernardus, illo quidem orientalem, isto occidentalem possidente provinciam, quorum ignavia coegit Sclavos fieri desertores[3]. Rudes enim adhuc in fide gentilium populos, quos optimi quondam principes cum magna lenitate foverant, temperantes rigorem hiis quorum propensius insistebant saluti, isti tanta crudelitate insectati sunt, ut excusso tandem servitutis iugo, libertatem suam armis defendere cogerentur. Principes Winulorum erant Mistiwoi et Mizzidrag, quorum ductu seditio inflammata est[4]. Sermo igitur est et veterum narratione vulgatum, quod idem Mistiwoi petiit sibi neptem ducis Bernardi, illeque promisit. Tunc idem princeps Winulorum, volens sponsione fieri dignus, perrexit cum duce in Italiam cum equitibus mille, qui omnes fere ibidem sunt interfecti. Cumque rediens de expeditione pollicitam sibi mulierem expeteret, Theodoricus marchio intercepit consilium, consanguineam ducis proclamans non dandam cani[5]. Quo ille audito, cum

1) Mortuus est 1011. Febr. 9. Ann. Quedlinburg. Hildeshem. 2) *Ex illo — coegit* ex Adami l. II. c. 46. verborum ordine mutato. 3) V. schol. 31. ad Adam. l. II. c. 41. 4) *Principes — inflammata est* sunt verba Adami l. II. c. 40; collato ipso textu codicis 4. 5) Haec narratio ex schol. 30. ad Adam. l. II. c. 43 iisdem fere verbis deprompta est *(Sermo — dandam)*. Sed illo loco Mistiwoi non sibi sed filio suo neptem ducis petiit. Haec omnia referenda esse ad annos 976—983 iam in notis ad Adamum l. c. indicavimus; cfr. similia paullisper immutata in Chron. Luneburg. ap. Massmann p. 524.

magna indignatione recessit. Cum igitur dux, mutato consilio, nuncios post eum direxisset, ut concupitis potiretur nuptiis, ille refertur tale dedisse responsum: *Oportet quidem generosam magni principis neptem prestantissimo viro copulari, non vero cani dari. Magna gratia nobis pro servitio refertur, ut iam canes, non homines iudicemur. Si igitur canis valens fuerit, magnos morsus dabit.* Et hoc dicens, reversus est in Sclaviam. Et primo omnium transivit in civitatem Rethre, que est in terra Lutitiorum, convocatisque omnibus Sclavis qui ad orientem habitant, intimavit eis illatam sibi contumeliam, et quia Saxonum voce Sclavi canes vocentur. At illi: *Merito hec,* inquiunt, *pateris, qui spernens contribules tuos, excoluisti Saxones, gentem perfidam et avaram. Iura igitur nobis, quod deseras eos, et stabimus tecum.* Iuravitque eis.

Postquam autem dux Bernardus, emergentibus causis, arma adversus cesarem corripuit, Sclavi oportunitate accepta, congregato exercitu, totam primo Nordalbingiam ferro et igne depopulati sunt; deinde reliquam peragrantes Sclavaniam, omnes ecclesias incenderunt et ad solum usque diruerunt; sacerdotes autem et reliquos ecclesiarum ministros variis suppliciis enecantes, nullum cristianitatis vestigium trans Albiam reliquerunt[1]. Apud Hammemburg eo tempore ac deinceps multi ex clero et civibus in captivitatem abducti sunt, plures etiam interfecti propter odium cristianitatis. Narrant seniores Sclavorum, qui omnes barbarorum gestas res in memoria tenent, Aldenburg civitatem populatissimam de cristianis inventam fuisse. Sexaginta igitur presbyteri, ceteris more pecudum obtruncatis, ibi ad ludibrium servati sunt. Quorum maior loci prepositus Oddar nomen habuit. Ille igitur cum ceteris tali martirio consummatus est, ut, cute capitis in modum crucis incisa ferro, cerebrum singulis aperiretur. Deinde ligatis post terga manibus, confessores Dei per singulas civitates Sclavorum tracti sunt, usque dum deficerent. Taliter illi spectaculum facti et angelis et hominibus, in stadio medii cursus exhalarunt victorem spiritum. Multa in hunc modum per diversas Sclavorum ac Nordalbingorum provincias tunc facta memorantur, que scriptorum penuria nunc habentur pro fabulis. Tanti denique in Sclavania habentur martires, ut vix possent libro comprehendi.

Omnes igitur Sclavi qui inter Albiam et Odoram habitant per annos septuaginta et amplius cristianitatem coluerunt, omni scilicet

1) *totam — reliquerunt* sunt fere verba Adami l. II. c. 40.

tempore Ottonum, talique modo se absciderunt a corpore Cristi et ecclesie, cui ante coniuncti fuerant. O vere occulta super homines Dei iudicia, qui miseretur cui vult, et quem vult indurat! Cuius omnipotentiam mirantes, videmus eos ad paganismum relapsos esse, qui primi crediderunt, illos autem conversos ad Cristum, qui videbantur novissimi. Ille igitur iudex iustus, fortis et patiens, qui olim deletis coram Israel septem gentibus Canaan, solos reservavit allophilos, in quibus experiretur Israel, ille, inquam, modicam gentilium portionem nunc indurare voluit, per quos nostra confunderetur perfidia[1]. Hec facta sunt ultimo tempore senioris Libentii archiepiscopi, sub duce Bernardo, filio Bennonis[2], qui populum Sclavorum graviter afflixit[3]. Theodoricus marchio Sclavorum, cui cum commemorato eadem fuit avaritia, similis crudelitas, depulsus ab honore et omni hereditate, prebendarius apud Magdeburg mala morte, ut dignus fuit, vitam finivit[4]. Mistiwoi princeps Sclavorum, circa ultima tempora penitentia ductus, ad Dominum reversus, cum nollet cristianitatem deserere, depulsus est a patria, fugiensque ad Bardos ibidem consenuit fidelis[5].

17. *De Unwano episcopo.* Defuncto igitur Ezicone in Aldenburg successit Volcwardus, post quem Reginbertus. Quorum prior Volcwardus, persecutionis tempore Sclavia pulsus, abiit in Norwegiam, ibique multos Domino lucratus, cum gaudio redit Bremam[6]. In Hammemburgensi quoque metropoli Adaldago, qui primus in Aldenburg ordinavit episcopos, successit Libentius[7], vir sanctitate insignis. Huius temporibus Sclavi defecerunt a fide. Post hunc fuit Unwanus, clarissimo genere oriundus, preterea dives et largus, omnibus hominibus acceptus, clero autem adprime benevolus[8]. Eo igitur tempore, quo dux Bernardus suique complices cesari Heinrico rebellavit, omnibusque Saxonie ecclesiis esset gravis et infestus[9], illis maxime qui erga maiestatem imperatoriam fidelitatis sue iura temerare noluissent, eius impetum viri dicitur archiepiscopus Unwanus sua magnanimitate refregisse, ut propter sapientiam et liberalitatem episcopi cogeretur ipse dux, ecclesie cui antea adversatus est, deinceps benignus esse in omnibus. Igitur habito pontificis consilio, rebellis princeps tandem flexus, apud Scalchisburg cesari Heinrico supplex dedit manus. Mox quoque favente Unwano,

1) *Apud H. — perfidia* indidem c. 41 et 42. 2) *filio Bennonis*, rectius Hermanni. 3) *Haec facta — afflixit* verba Adami l. II. c. 43; Libentius obiit anno 1013. 4) *(Theodoricus) depulsus — finivit* ex scholio 32. ad Adam. l. I. c. 43. 5) *M. cum nollet — fidelis* ex scholio 28. ad Adami l. II. c. 40. 6) Ex Adami l. II. c. 44. 7) Sedit ab anno 988 usque a. 1013. Febr. 4. 8) *Unwanus — benevolus* verba Adami l. II. c. 45. 9) V. ibid. c. 46 et supra Helm. l. I. c. 16.

Sclavos tributo subiciens, pacem reddidit Nordalbingis et matri Hammemburg. Ad cuius restaurationem venerabilis metropolitanus asseritur post cladem Sclavanicam civitatem et ecclesiam fecisse novam, simul ex singulis congregationibus suis, que virorum essent, tres eligens fratres, ita ut duodecim fierent, qui in Hammemburg canonica degerent conversatione, vel qui populum converterent ab errore ydololatrie. Ordinavitque in Sclavaniam, mortuo Reginberto, Bennonem, virum prudentem, qui de fratribus Hammemburgensis ecclesie electus, in populo Sclavorum multum predicando fructum attulit[1].

18. *De Bennone episcopo.* Benno, magne devotionis vir, cupiens diruta Aldenburgensis sedis reedificare, perquirere cepit de possessionibus et reditibus, quos ad ius episcopale Magni Ottonis deputaverat institutio. Sed quia post excidium Aldenburgensis ecclesie primitiva instituta et magnorum principum donationes venerant in abolitionem et Sclavorum possessioni cesserant, memoratus pontifex in presentia ducis Bernardi questus est, quia Wagiri et Obotriti ceterique Sclavorum populi debita sibi negarent stipendia. Unde principes Winulorum ad colloquium evocati sunt, et interrogatione habita, quare pontifici legitimam subtraherent annonam, illi pretendere ceperunt varias exactionum gravedines; expedire sibi egredi terram quam implicari maioribus vectigalium pensionibus. Considerans igitur dux, non posse instaurari ecclesiastica iura secundum eam formam, qua fuerant tempore Magni Ottonis, petitione adhibita vix obtinuit, ut de qualibet domo, paupere vel divite, per omnem Obotritorum terram duo nummi pontificalibus solverentur impensis. Preterea curtes ille notissime, Buzu et Nezenna[2], et cetere possessiones in terra Wagirorum episcopo restitute sunt rursus incolende. Illa vero predia que fuerunt in remotiori Sclavia, que olim ad Aldenburgense episcopium pertinuisse antiquitas commemorat, ut est Derithsewe[3], Morize[4], Cuzin[5], cum atti-

1) *impetum — attulit* verba Adami l. II. c. 46 et 47. 2) V. supra cap. 14. 3) Dartzowe, hodie Dassau, apud lacum hoc nomen proferentem in ducatu Meklenburg-Zwerin. 4) Murize villa, quae occurrit in chartis ann. 1186 et 1191. (Meklenb. U. B. I, n. 141 et 151), haud dubie situata fuit prope lacum Muritze. 5) Ut videtur

nentiis suis, episcopus Benno nullatenus per ducem obtinere potuit, licet ad hec requirenda sepius enisus fuerit. Postquam autem placuit piissimo cesari Heinrico, curiam celebrare in castro Werbene[1], quod est iuxta Albiam, ad experiendos animos Sclavorum, venerunt omnes principes Winulorum in presentiam cesaris, seque imperio ad bonum pacis et subiectionis obtemperaturos protestati sunt. Ibi igitur cum Aldenburgensis pontifex in facie cesaris veterem pro ecclesie sue bonis innovaret querimoniam, interrogati principes Sclavorum de possessionibus ad ius episcopi pertinentibus, recognoverunt memoratas urbes[2] cum suburbiis eorum ecclesie et pontifici debere pertinere. Preterea omnes Obotriti, Kicini, Polabi, Wagiri et ceteri Sclavorum populi, qui terminis Aldenburgensis ecclesie concludebantur, polliciti sunt dare omnem censum, quem pro decima Magnus Otto ecclesiasticis stipendiis deputaverat. Quorum tamen pollicitatio plena simulatione et fallacia fuit. Statim enim ut cesar soluta curia ad alia se convertit, nichil de promissis curaverunt. Dux quoque Saxonum Bernardus, in armis quidem strennuus, sed totus avaricia infectus, Sclavos, quos e vicino positos bellis sive pactionibus subegerat, tantis vectigalium pensionibus aggravavit, ut nec memores Dei nec sacerdotibus ad quicquam essent benevoli. Quamobrem Cristi confessor Benno, videns legationis sue ministerium a principibus seculi non solum non adiuvari, immo funditus prepediri, casso labore fatigatus, cum non inveniret, ubi requiesceret pes eius, pervenit ad sanctissimum virum Berenwardum, Hildensemensem presulem[3], ostendens ei angustias

villa Cuszin, quae, ex quo anno 1219. conventus Campi Solis, anno 1211. fundatus, in eam migravit, dicitur Neukloster. 1) De conventibus in Werben habitis vide Thietmarum Merseb. l. VI. c. 21 ad a. 1005. 2) quae vix praedia dixerat. 3) Cfr. Vitam S. Bernwardi c. 45; Annal. Hildesh. a. 1022.

suas et querens in tribulatione consulationem. Ille, ut erat vir mitissimus, collegit[1] hospitem, prebuit lasso humanitatis officia, et de facultatibus ecclesie sue suppeditavit ei vite stipendia, quatenus ad legationis sue opus exiens atque revertens inveniret stationem tutam, in qua pausare posset. Eo tempore memoratus pontifex Berenwardus in possessione, que sibi hereditario iure provenerat, magnam fundavit ecclesiam, amplissimis, ut videri potest, impensis, in honore scilicet sancti Michaelis archangeli, qui etiam copiosam monachorum turmam ad serviendum Deo aggregavit. Consummata igitur ad votum basilica, ad denunciatum dedicationi festum[2] convenit immensa multitudo, ubi cum sinistrum ecclesie latus noster episcopus Benno dedicaret, a populo compressus et attritus, post paucos dies morbo ingravescente, vita defunctus est, et in aquilonari absida[3] honestam obtinuit sepulturam. Huic successit Meinherus[4], qui suscepit benedictionem a Libentio secundo. Post hunc fuit Abelinus, ordinatus ab Alebrando archiepiscopo[5].

1024. 19. *De persecucione Godescalci.* In illis diebus pax firma fuit in Sclavia, eo quod Conradus, qui pio Heinrico successit in imperium, Winithos frequentibus bellis attriverit. Verumptamen cristiana religio et cultus domus Dei parvum recepit incrementum, prepediente avaritia ducis et Saxonum, qui omnia corrodentes, nec ecclesiis nec sacerdotibus quicquam passi sunt esse residui. Principes Sclavorum, Anadrag, Gneus et tertius Udo, male christianus: unde etiam propter crudelitatem suam a quodam Saxonum transfuga improvise confossus est. Filius eius Godescalcus nomine, apud Lunenburg scholaribus erudiebatur disciplinis. Qui morte patris comperta, fidem reicit cum litteris, amneque transmisso pervenit ad gentem Winitorum[6]. Congregataque multitudine

1) i. e. excepit. Cfr. c. 82 init. 2) Dedicatio haec celebrata est anno 1022. Septembris 24; Benno episcopus vero mortuus est anno sequenti, die ut videtur Aug. 13. V. Annal. Hildesh. a. 1023. et Necrolog. Luneburg. Id. Aug. 3) *absida*, rectius apsis, capella; v. Bangert h. l. 4) Reinoldus vocatur Ann. Hildesh. a. 1023. Ann. Sax. a. 1027; Libentius vero ante 1029. Unwano in archiepiscopatu successit. 5) Adam. l. l. c. 70. Alebrandus sedit ab anno 1035—1043. 6) *In i. diebus — Winitorum* cfr. Adam. l. II. c. 64 et 69.

latronum percussit in ultionem patris omnem terram Nordalbingorum, tantas strages fecit christiane plebis, ut crudelitas omnem modum excesserit. Nichilque remansit in Holzatorum et Sturmariorum provincia sive eorum qui Thetmarsi dicuntur, quod manus eius effugerit, preter notissima illa presidia Echeho[1] et Bokeldeburg[2]; illo se quidam armati contulerant cum mulieribus et parvulis et substantiis, que direptioni superfuerant. Quadam igitur die cum memoratus princeps latrocinali more per campos et miricas ferretur, videns regionem viris et ecclesiis quandoque refertam vaste solitudini subiacere, exhorruit proprie crudelitatis opus, et tactus dolore cordis intrinsecus, deliberavit a nefariis ceptis tandem cohibere manus. Avulsus ergo parumper a sociis et quasi ad insidias exiens, inopinate offendit quendam Saxonem christianum. Qui cum armatum eminus venientem fugeret, ille clamore sublato hortatur, ut subsistat, iurat etiam se nichil ei nociturum. Cumque vir timidus, recepta fiducia, substitisset, cepit percunctari ab eo, quis esset, aut quid nosset rumoris. At ille: *Ego sum*, inquit, *homo pauper, Holzatia genitus. Sinistros autem rumores quotidie experimur, quia princeps iste Sclavorum Godescalcus multa mala infert populo et terre nostre sitimque crudelitatis sue saturare cupit sanguine nostro. Tempus enimvero esset, ut vindex Deus ulcisceretur iniurias nostras.* Cui Godescalcus: *Multum*, inquit, *coarguis virum illum, principem Sclavorum. Revera enim multas ille pressuras suscitavit populo et terre vestre, ultor paterne cedis existens magnificus. Ego autem sum vir iste, de quo nunc sermo est, et veni ut loquar tecum. Doleo enim me tantum nefas commisisse adversus Dominum et christicolas, et vehementer cupio redire in gratiam eorum, quibus me tanta iniuste intulisse recognosco. Accipe igitur verba mea et re-*

1) Itzehoe. 2) Bökelnburg s. Burg in terra Ditmarsia.

vertens ad populum tuum annuncia eis, ut ad locum destinatum transmittant viros fideles, qui mecum clam agant de federe et pacis conventione. Quo facto omnem hanc turbam latronum, cum quibus magis necessitate quam voluntate detineor, tradam in manus eorum. Et hec dicens designavit ei locum et tempus. Qui cum venisset ad presidium, in quo Saxonum superstites cum magno timore consistebant, nunciavit senioribus verbum istud absconditum[1], suggerens omnimodis, ut transmitterent viros ad prefixum colloquii locum. At illi non intenderunt, reputantes dolum insidiis oportunum.

Post aliquot itaque dies idem princeps a duce captus et quasi princeps latronum in vincula coniectus est. Reputans autem dux virum fortem et ad arma strennuum utilem sibi fore, iniit cum eo fedus, et honorifice donatum abire permisit. At ille dimissus abiit ad regem Danorum Kanutum et mansit apud illum multis diebus sive annis[2], variis bellorum exercitiis in Normannia sive Anglia virtutis sibi gloriam consciscens[3]. Unde etiam filia regis honoratus est[4].

20. *De fide Godescalci.* Post mortem igitur Kanuti regis[5] reversus est Godescalcus in terram patrum suorum. Et inveniens hereditatem suam a quibusdam tyrannis invasam, dimicare statuit, et comitante victoria possessiones cum principatu ex integro recepit. Statimque ad conquirendum sibi apud Dominum gloriam et honorem animum intendens, Sclavorum populos, quos christianitatis olim suscepte oblivio iam tenebat, ad recipiendam credulitatis[6] gratiam et ad gerendum ecclesie curam suscitare studuit. Et prosperatum est opus Dei in manibus eius, adeo ut infinita gentilium multitudo conflueret ad baptismi gratiam. Et reedificate sunt per universam Wagirorum provinciam nec non et Polabingo-

1) *verbum istud absconditum,* Ev. Lucae c. 18, 34. 2) *Post — annis* effecit ex Adami l. II. c. 64. verbis Helmoldus. 3) Cfr. Adam. l. II. c. 75. 4) Cfr. Adam. l. III. c. 18. Filia haec regis Sven dicebatur Siritha. V. Saxonem Grammaticum l. XI. p. 557. et XIII. p. 618. 5) Kanutus rex obiit a. 1035. m. Novembri. 6) fidei.

rum et Obotritorum ecclesie quondam dirute. Iamque missum est in omnes provincias pro sacerdotibus ac ministris verbi, qui rudes gentilium mentes doctrina fidei imbuerent. Gratulabantur itaque fideles de novelle plantationis incremento[1], factumque est, ut provincie plene essent ecclesiis, ecclesie vero sacerdotibus. Sed et Kicini et Cyrcipani et quecunque gentes circa Penim habitant, receperunt gratiam fidei. Est autem Penis fluvius, in cuius ostio sita est civitas Dimine. Illuc quondam portendebatur limes Aldenburgensis parrochie. Igitur omnes Sclavorum populi, qui ad Aldenburgensem pertinebant curam, toto tempore quo Godescalcus supervixit, christianam fidem devote tenuerunt[2]. Sane magne devotionis vir dicitur tanto religionis divine exarsisse studio, ut sermonem exhortationis ad populum frequenter in ecclesia ipse fecerit, ea scilicet que ab episcopis vel presbiteris mistice dicebantur cupiens Sclavicis verbis reddere planiora[3]. Procul dubio in omni Sclavia nemo umquam surrexit potentior et tam fervidus christiane religionis. Etenim si vita ei longior concederetur, omnes paganos ad christianitatem cogere disposuit, cum fere tertiam partem eorum converterit, qui prius sub avo eius Mistiwoi relapsi sunt ad paganismum[4]. Tunc etiam per singulas urbes cenobia fiebant sanctorum virorum canonice viventium, item monachorum atque sanctimonialium, sicut testantur hii, qui in Lubeke, Aldenburg, Racesburg, Leontio et in aliis civitatibus singulas viderunt. In Magnopoli vero, que est inclita Obotritorum civitas, tres fuisse congregationes Deo servientium referuntur[5].

21. *Pugna Tholenzorum.* In diebus illis factus est motus magnus in orientali provincia Sclavorum civili inter se bello dimicantium[6]. Quatuor autem sunt populi eorum qui Lutitii sive Wilzi dicuntur, quorum Kicinos atque Circipanos citra[7] Panim, Riaduros sive Tholenzos cis[7] Panim habitare constat. Inter hos de fortitudine et potentia valida orta est contentio: siquidem Riaduri sive Tholenzi propter

1) *Iamque — incremento* cfr. Adami l. III. c. 20. 2) V. Adami l. III. c. 19 cum scholio 72. 3) *dicitur tanto — planiora* ex Adami l. III. c. 19. 4) *Procul — paganismum* sunt fere verba Adami l. I. c. 18. 5) *Tunc etiam — referuntur* indidem c. 19. 6) Cum cap. 21 conferenda sunt Adami l. III. c. 21 et 22, necnon Annal. Sax. ad a. 1056 et 1057. 7) i. e. ultra, ut saepius coniunctum cum *cis* in media latinitate.

antiquissimam urbem et celeberrimum illud fanum, in quo simulacrum Radigast ostenditur, regnare volebant, asscribentes sibi singularem nobilitatis honorem, eo quod ab omnibus populis Sclavorum frequentarentur propter responsa et annuas sacrificiorum impensiones. Porro Circipani atque Kicini servire detrectabant, imo libertatem suam armis defendere statuerunt. Crescente igitur paulatim seditione, tandem pervenitur ad prelium, ubi inter validissimas pugnas Riaduri atque Tholenzi fusi sunt. Ideo secundo et tertio restauratum est prelium: item iidem ab eisdem contriti sunt. Multa milia hominum hinc et inde prostrata. Circipani et Kicini, quibus bellum necessitas indixerat, victores. Riaduri atque Tholenzi, qui pro gloria certabant, deiectionis sue pudore vehementer afflicti, accersierunt in auxilium fortissimum regem Danorum et ducem Saxonum Bernardum, nec non et Godescalcum principem Obotritorum, singulos cum exercitibus suis, alueruntque tantam multitudinem de propriis stipendiis sex[1] ebdomadibus. Invaluitque prelium adversus Circipanos atque Kicinos, nec habuerunt vires resistendi obsessi tanta multitudine, cesaque est ex iis maxima multitudo, quam plurimi in captivitatem ducti. Ad ultimum quindecim milibus marcarum[2] pacem mercati sunt. Principes pecuniam inter se partiti sunt. De christianitate nulla fuit mentio, nec honorem dederunt Deo, qui contulit eis in bello victoriam. Unde cognosci potest Saxonum insatiabilis avaritia, qui cum inter gentes ceteras barbaris contiguas prepolleant armis et usu militie, semper proniores sunt tributis augmentandis quam animabus Domino conquirendis. Decor enim christianitatis sacerdotum instantia iam dudum in Sclavia convaluisset, si Saxonum avaritia non prepedisset. Predicetur igitur et omni laude extollatur dignissimus ille Godescal-

1) *septem hebdomadibus* Adam. l. l. 2) 15 *milia talenta* Adam. l. l.

cus[1], qui barbaris gentibus editus, munus fidei, credulitatis gratiam sue genti cum pleno dilectionis fervore reparavit. Arguantur Saxonum proceres, qui christianis proavis geniti et gremio sancte matris ecclesie foti, steriles semper et inanes in opere Dei sunt inventi.

22. *De rebellione Sclavorum.* Ea igitur temporum serie, qua misericordia Dei et virtute religiosissimi viri Godescalci status ecclesie et sacerdotii cultus in Sclavia decenter viguit, defuncto Abelino pontifice[2], Aldenburgensis ecclesia in tres divisa est episcopatus. Quod quidem imperiali minime factum est institutione, sed magni Adalberti, Hammemburgensis archiepiscopi, adinventione ita ordinatum fuisse constat. Ille enim vir magnificus et prepotens in regno, cum fortissimum cesarem Heinricum, videlicet Conradi filium, nec non et papam Leonem haberet propitios atque voluntati sue per omnia consentaneos, in omnibus borealibus regnis, Dacie scilicet, Suedie, Norwegie, functus est auctoritate archiepiscopali et legationis apostolice ministerio. Nec his contentus, patriarchatus honorem assequi voluit, eo scilicet ordine, ut infra terminos sue parochie 12 statueret episcopatus[3], de quibus narrare supervacuum est, eo quod sapientibus ineptie quedam et deliramenta visa fuerint. Confluebant igitur in curiam eius multi sacerdotes et religiosi, plerique etiam episcopi, qui sedibus suis exturbati mense eius erant participes. Quorum sarcina ipse alleviari cupiens, transmisit eos in latitudinem gentium, quosdam locans certis sedibus, quosdam incertis. E quibus Ezonem[4] subrogavit Abelino in Aldenburg, Aristonem quendam a Iherosolimis venientem in Racesburg esse constituit, Iohannem in Mikilinburg destinavit. Iste Iohannes peregrinationis amore Scociam egressus venit in Saxoniam, et clementer, ut omnes, susceptus

1) *Godescalcus .. vir .. praedicandus* l. l. c. 18. 2) Abelinum ferunt mortuum esse a. 1053. 3) V. Adam. l. III. cap. 32. 4) Ezzonis etiam meminit Lambert. Hersfeld. a. 1074.

ab archiepiscopo non multo post in Sclaviam missus est ad Godescalcum, apud quem commoratus, illis diebus multa milia paganorum baptizasse describitur[1].

Pax firma fuit in omni regno, quia fortissimus cesar Heinricus Ungaros, Boemos, Sclavos et omnia finitima regna potenti manu coercuerat. Quo trans-
1056. lato ad superos, successit in sceptrum filius eius
Oct. 5. Heinricus, puer octo annorum[2]. Statimque ebullierunt perturbationes varie in regno, eo quod principes, qui contentiones affectabant, contempnerent infantiam regis. Et surrexit unusquisque adversus proximum suum, et multiplicata sunt mala multa in terra[3], depredationes, incendia et mortes hominum. Post non multum quoque temporis mortuus est Bernardus dux Saxonum[4], qui res Sclavorum et Saxonum quadraginta annis strennue administravit. Cuius hereditatem Ordulfus et Heremannus filii eius inter se partiti sunt[5]. Et quidem Ordulfus ducatum suscepit gubernandum, licet fortitudine et militie usu longe a felicitate paterna diverterit. Denique post mortem patris vix quinque[6] transierunt anni, statim Sclavi rebellare parantes primo omnium Godescalcum interfecerunt[7]. Et[8] quidem vir omni evo memorabilis propter fidem Deo et principibus exhibitam a barbaris occisus est, quos ipse nitebatur ad fidem convertere. Necdum enim complete sunt iniquitates Amorreorum, nec venit tempus miserendi eorum; ideo necesse fuit, ut venirent scandala, ut probati fierent manifesti. Passus est autem alter ille Machabeus in urbe Leontio, que alio nomine Lenzin dicitur, 7. Idus Iunii, cum presbytero Eppone, qui super altare immolatus est, et aliis multis tam laicis quam clericis, qui diversa pro Christo pertulerunt supplicia. Ansverus monachus et cum eo alii apud Racesburg lapidati sunt. Idus Iulii passio eorum occurrit. Fertur idem Ansverus, cum ad passionem venisset, flagitasse paganos, ut prius socii, quos timebat deficere, lapidarentur. Quibus coronatis, ipse gaudens cum Stephano genua posuit.

23. *Passio sancti Iohannis episcopi.* Iohannes episcopus senex cum ceteris christianis in Magnopoli, id est in Mikelenburg, captus servabatur ad triumphum. Ille igitur pro con-

1) *E quibus — describitur* ex Adami l. III. c. 20 cum scholio 81. 2) *octo annorum* ex Annal. S. Disibodi a. 1106 fin. 3) *multiplicata s. m. i. terra*, Maccab. VI, 1, 10. 4) Obiit a. 1059. Iun. 29. 5) *Bernardus — partiti* ex Adami l. III. c. 42. 6) *quinque*. Rectius noster dixisset: *septem*. 7) sc. a. 1066. Iun. 7. V. Wedekind Noten I. p. 181 ex Martyrologio Usuardi. 8) Quae sequuntur ex Adami l. III. c. 49. ibique scholio 80. deprompta sunt.

fessione Christi fustibus cesus, deinde per singulas civitates Sclavorum ductus ad ludibrium, cum a Christi nomine flecti non posset, truncatis manibus ac pedibus, corpus eius in platea proiectum est, caput vero desectum, quod barbari conto prefigentes in titulum victorie Deo suo Radigasto immolaverunt. Hec in metropoli Sclavorum Rethre gesta sunt 4. Idus Novembris[1].

24. *Prima defectio Sclavorum a fide Christi.* Filia regis Danorum apud Mikelenburg, civitatem Obotritorum, nuda dimissa est cum ceteris mulieribus. Hanc enim, ut supra diximus[2], Godescalcus princeps habuit uxorem. A qua et filium suscepit Heinricum. Ex alia vero Butue natus fuit, magno uterque Sclavis excidio genitus. Et Sclavi quidem victoria potiti totam Hammemburgensem provinciam ferro et igne demoliti sunt. Sturmarii et Holzati fere omnes aut occisi aut in captivitatem ducti. Castrum Hammemburg funditus excisum, et in derisionem Salvatoris nostri etiam cruces a paganis truncate sunt. Ipso eodemque tempore Sleswich, que alio nomine Heidibo dicitur, civitas Transalbianorum, que sita est in confinio regni Danici, opulentissima atque populosissima, ex improviso barbarorum incursu funditus excisa est[3]. Impleta est nobis prophetia, que ait: *Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum*[4] et reliqua, que prophetice deplorantur in Ierosolimitane urbis excidio. Huius auctor cladis Blusso fuisse dicitur, qui sororem habuit Godescalci, domumque reversus et ipse obtruncatus est. Itaque omnes Sclavi facta conspiratione generali ad paganismum denuo relapsi sunt, eis occisis, qui perstiterunt in fide. Dux Ordulfus in vanum sepe contra Sclavos dimicans per 12 annos, quibus patri supervixit, nullam umquam poterat obtinere victoriam, totiensque victus a paganis, a suis etiam derisus est[5]. Accidit autem perturbatio hec in Sclavorum provincia anno post incarnationem Domini millesimo sexagesimo sexto, anno 1066.
regni Heinrici quarti octavo. Et vacavit sedes Aldenburgensis annis octoginta quatuor.

25. *De Crutone.* Postquam igitur mortuus est Godescalcus, vir bonus et cultor Dei[6], ad filium eius Butue pervenit principatus eius hereditaria successio. Timentes autem hii, qui patrem eius interfecerant, ne forte filius ultor paterne cedis fieret, concitaverunt tumultum in populo, dicentes: *Non hic dominabitur nostri, sed Cruto, filius Grini. Quid enim proderit nobis, occiso Godescalco libertatem attem-*

1) *Iohannes — Idus Novembris* indidem c. 50. 2) Supra c. 19 fin. 3) *Ipso — excisa est* ex schol. 82. 4) Ps. 80, 1. 5) Cap. 24. usque ad verba: *derisus est*, descriptum est ex Adami l. III. c. 50. cum schol. 82. 6) *Godescalcus, vir religiosus ac timens Deum*, Adam. l. III. c. 18.

ptasse, si iste heres principatus exstiterit? Iam enim plus iste nos affliget, quam pater, appositusque populo Saxonum novis provinciam involvet doloribus. Statimque conspirata manu, statuerunt Crutonem in principatum, exclusis filiis Godescalci, quibus iure debebatur dominium. Quorum iunior Heinricus nomine profugit ad Danos, eo quod regia Danorum stirpe esset oriundus[1]. At senior Butue declinavit ad Bardos[2], querens auxilium a Saxonum principibus, quibus pater eius devotus semper et fidelis extiterat. Qui etiam rependentes beneficiis gratiam, susceperunt pro eo prelium, multoque expeditionum fatigio[3] restituerunt eum in locum suum. Attamen status Butue semper erat infirmus, nec ad plenum roborari potuit, eo quod christiano parente natus et amicus principum, apud gentem suam ut proditor libertatis haberetur. Post eam victoriam enim, qua primum Godescalco interfecto Nordalbingorum provincia percussa est, Sclavi servitutis iugum armata manu submoverunt, tantaque animi obstinatia libertatem defendere nisi sunt, ut prius[4] maluerint mori, quam christianitatis titulum resumere aut tributa solvere Saxonum principibus. Hanc sane contumeliam sibimet parturivit infelix Saxonum avaritia, qui cum adhuc virium suarum essent compotes, et crebris attollerentur victoriis, non recognoverunt, quia Domini est bellum et ab ipso est victoria, quin potius Sclavorum gentes, quas bellis aut pactionibus subegerant, tantis vectigalium pensionibus gravaverunt, ut divinis legibus et principum servituti refragari amara necessitate cogerentur. Luit hanc noxam Ordulfus, Saxonum dux, qui derelictus a Deo, quamdiu patri supervixit, nullam contra Sclavos victoriam consequi potuit[5]. Unde etiam contigit, ut

1) Confer supra cap. 19 fin. 2) *Bardi* in pago Bardenga circa civitates Bardewik et Lüneburg. 3) *fatigium*, fatigatio. 4) *prius*, potius. 5) *Ordulfus .. quamdiu — potuit* sunt fere verba Adami l. III. c. 50.

filii Godescalci, qui spem suam in duce posuerant, super baculum arundineum atque confractum innisi sint[1].

Defuncto Ordulfo[2] successit in principatum filius eius Magnus, natus de filia regis Danorum[3]. Statimque in ipso principatus sui exordio ad subnervandos Sclavorum rebelles animum et vires intendit, exacuente eum ad id Butue filio Godescalci. At illi unanimiter refragari ceperunt, secuti Crutonem, filium Grini, qui erat inimicicias exercens adversus christianum nomen et honorem principum. Et primo quidem Butue provincia pepulerunt, diripientes presidia, in quibus confugium habebat. Videns autem se principatu extorrem, confugit ad ducem Magnum, qui tunc forte Lunenburg degebat, et allocutus est eum: *Novit excellentia tua, virorum maxime, qualiter pater meus Godescalcus procurationem*[4] *Sclavice provincie ad honorem Dei et progenitoris tui fideliter semper intorserit, nichil pretermittens eorum, que ad cultum Dei et fidem principum iure pertinuerint. Ego quoque paternam emulans modestiam, omni fide et devotione mandatis principum obsecundavi, infinitis me obiciens periculis, ut mihi vel vacuum honoris nomen, vobis vero fructus permaneret. Qualis autem merces et me et patrem meum exceperit, neminem latet, cum illum quidem vita, me patria exemerint hostes nostri, hostes, inquam, non tantum nostri, sed etiam tui. Si igitur honorem tuum et salutem tuorum curare volueris, viribus et armis utendum est. Denique fortuna nostra in extremo sita est, et maturandum est, ne ultra progredientes inimici etiam Nordalbingorum provincia abutantur.* Hiis auditis dux respondit: *Non possum hac vice ipse egredi, eo quod detinear magnis impedimentis, sed dabo tibi Bardos, Sturmarios, Holzatos*

1) Esaiae c. 88. v. 6. 2) Dux Ordulfus obiit 1071. Mart. 28. 3) scil. Wulfhildi, conf. Adami l. II, 75. 4) i. e. beneficium, feudum, Statthalterschaft.

atque Thetmarchos, quorum auxilio fretus hostium impetus ad tempus excipere valeas. Ego quoque, si necesse fuerit, quantocius subsequar. Porro dies nuptiarum[1] ad presens ducem vetabat.

Assumptis igitur Butue fortissimis Bardorum transiit Albiam, et precucurrit in terram Wagirorum. Nuncii quoque ducis percurrentes omnem Nordalbingorum provinciam, urgebant populum egredi ad ferendum auxilium Butue, qui expugnabatur ab hostibus. At ille preierat cum sexcentis et eo amplius viris armatorum, veniensque ad castrum Plunense[2], urbem preter spem apertam et vacuam viris reperit. Quo cum intrasset, mulier Teutonica, que inibi reperta fuit, locuta est ad eum: *Accipe quod repererit manus tua, et festina velociter egredi, quia per dolum actum est, ut urbs hec aperta et vacua custodibus dimitteretur. Audito enim introitu tuo, crastino cum maximo exercitu Sclavi redibunt et urbem hanc obsidione concludent.* Qui verba referentis dissimulans, per noctem in eodem castro remansit. Est autem urbs hec, ut hodie videri potest, lacu profundissimo undique inclusa, et commeantibus aditum pons longissimus continuat. Crastina igitur lucescente, ecce Sclavorum infinita agmina urbem, ut vespere predictum fuerat, obsidione vallaverunt. Provisum autem fuerat, ne navicula aliqua in omni insula illa inveniretur, per quam obsessis evadendi locus pateret. Butue igitur cum sociis obsidionem cum magna famis difficultate sustinuit. Audito autem sinistro hoc nuncio, Holzatorum, Sturmariorum nec non Thethmarchie fortissimi acceleraverunt, ut urbem obsidione liberarent. Cumque pervenissent ad rivulum, qui dicitur Suale[3] quique disterminat Saxones a Sclavis, premiserunt virum gnarum Sclavice lingue,

1) scil. cum Sophia, filia Andreae regis Ungariae. Conf. Wedekind Noten T. I. p. 188 sq. 2) Plön. 3) Svale, rivulus iuxta Neumünster.

qui exploraret, quid Sclavi agerent, aut qualiter expugnationi urbis instarent. Missus itaque vir ille a sociis, pervenit ad exercitum Sclavorum, qui cooperuerat faciem campi, preparans diversas machinas expugnationi oportunas. Quos etiam his verbis alloquitur: *Quid facitis, o viri, oppugnantes urbem et viros amicos principum et Saxonum? Non utique conatus iste cedet vobis in prosperum. Mandat autem vobis dux ceterique principum, obsidione quantocius discedere. Quod si non feceritis, in brevi sentietis ultionem.* Qui cum anxie inquirerent, ubinam esset dux: respondit, eum in proximis adesse cum armatorum infinita multitudine. Princeps ergo Sclavorum Cruto, assumpto seorsim nuncio, perçunctatus est ab eo certius rei veritatem. Ad quem ille: *Quid,* inquit, *dabis mihi precii, si prodidero tibi ea, que tu queris, et fecero te compotem voluntatis tue super urbe hac et hiis qui sunt in ea?* At ille pactus est ei 20 marcas. Statim ubi firmata sunt promissa, dixit traditor ille Crutoni et sociis eius: *Dux iste, quem tu formidas, necdum transivit ripas Albie, detentus gravibus impedimentis: soli Sturmarii, Holzatii et Thethmarchi egressi sunt cum brevi numero. Hos ergo facile uno verbo seducam, et faciam redire ad loca sua.* Hiis dictis, transiit pontem et locutus est ad Butue et ad socios eius: *Consule saluti tue et virorum, qui tecum sunt, quia Saxones, in quibus tu habebas fiduciam, non venient hac vice succurrere tibi.* Tunc ille consternatus animo, respondit: *Heu me miserum, quare deseror ab amicis? Siccine Saxones optimi supplicem sui et auxilii indigum in tribulatione deserent? Male delusus sum, qui Saxonibus bona semper fiducia innitens, nunc in extrema necessitate pessundatus sum.* Ad quem ille: *Venit,* inquit, *dissensio in populum, et tumultuantes inter se, reversi sunt unusquisque ad domum suam*[1]. *Alio igitur consilio tibi utendum est.*

1) *reverti ad domum suam,* biblice.

Confusisque taliter rebus, nuncius ille ad suos reversus est, sciscitantibusque Saxonum expeditis, quidnam cause esset, respondit dicens: *Veni ad castrum, ad quod misistis me, et nullum, Dei gratia, ibi periculum est, nec ullus obsidionis timor. Quin potius vidi Butue et eos qui cum ipso sunt letos et nil habentes turbulentie.* Atque in hunc modum retardavit exercitum, ne obsessis fierent presidio. Factus est vir ille Butue et sociis eius materia perditionis. Statim enim ubi obsessi traditoris dolo decepti a spe evasionis deciderunt, ceperunt perquirere ab hostibus, si aliquid pro vite remedio acceptare vellent. Quibus illi responderunt: *Nos aurum et argentum a vobis non recipimus, vitam tantum et membrorum integritatem postulantibus prebebimus, si exeuntes ad nos arma dederitis.* Hoc audito, Butue dixit ad socios: *Durus nobis, o viri, sermo proponitur, ut exeuntes arma resignemus. Scio quidem quia deditionem fames perurget. Sed si proposita nobis conditione inermes exierimus, nichilominus periculum subeundum erit. Fides enim Sclavorum quam sit mobilis, quam incerta, sepius compertum habeo. Videtur igitur mihi omnium saluti cautius esse, dilatione adhuc, licet difficili, vitam redimere et expectare, si forte Deus alicubi auxiliatores nobis admittat.* Quo contra socii renisi sunt, dicentes: *Conditionem quidem, que nobis ab hostibus offertur, ambiguam plenamque formidinis esse fatemur. Nec tamen ea abutendum est, eo quod presens periculum evitandi alia via non sit. Quid enim dilatio iuvat, ubi nemo est, qui obsidionem solvat? Attrociorem autem mortem fames quam gladius affert, meliusque est compendio vitam finire, quam diu torqueri.*

26. *De morte Butue.* Videns igitur Butue socios animis obfirmatos ad egrediendum, iussit sibi cultiora exhiberi vestimenta, quibus indutus cum sociis egreditur. Transieruntque pontem, bini et bini, dantes arma, atque in hunc modum perducti sunt ad

faciem Crutonis. Ubi ergo omnes presentati sunt, mulier quedam prepotens de castro mandavit Crutoni ceterisque Sclavis, dicens: *Perdite viros, qui se tradiderunt vobis, et nolite servare eos, quia intulerunt maximas violentias uxoribus vestris, que derelicte fuerant cum ipsis in urbe, et auferte obprobium nostrum.* His auditis, Cruto et socii eius statim insilierunt in eos, omnemque multitudinem hanc interfecerunt in ore gladii [1]. Et interfectus est Butue et omne robur Bardorum coram castro Plune in die illa pariter [2]. Invaluitque Cruto, et prosperatum est opus in manibus eius [3], obtinuitque dominium in universa terra Sclavorum, et attrite sunt vires Saxonum, et servierunt Crutoni sub tributo, omnis terra videlicet Nordalbingorum, que disterminatur in tres populos: Holzatos, Sturmarios, Thethmarchos. Omnes hii durissimum servitutis iugum portaverunt omni tempore Crutonis. Et repleta est terra [4] latrunculis, facientibus mortes et captiones in populo Dei. Et devoraverunt gentes Saxonum toto ore [5]. In diebus illis surrexerunt de populo Holzatorum amplius quam sexcente familie, transmissoque amne abierunt via longissima querentes sibi sedes opportunas, ubi fervorem persecutionis declinarent. Veneruntque in montes Harticos, et manserunt ibi ipsi et filii et nepotes eorum usque in hodiernum diem [6].

27. *De constrüctione Hartesborch.* Nil autem mirum, si in natione prava atque perversa [7], in terra horroris et vaste solitudinis [8] sinistri casus emerserunt, si quidem per omne regnum illis in diebus bellorum tempestates consurgebant. Regni enim

1) *interficere omne vulgus in ore gladii*, 1 Samuel. c. 15, 8. 2) sc. 1071. Aug. 8. v. Necrol. Luneburg. 3) *Prosperatum est o. in m. eius*, 1 Maccab. c. 2, 8. 4) *repleta est terra iniquitate*, biblice. 5) *devorare toto ore*, Esaias 9, 12. 6) Elbingerode, cuius nomen ante saeculum duodecimum non occurrit, ab his Albianis fundatum esse, verisimile videtur. 7) *Natio p. et perversa*, Philipp. c. 2. v. 15. coll. Deuteron. c. 32. v. 5. 8) *in terra h. et v. solitudinis*, Deuteron l. l. v. 10.

gubernacula, que regis Heinrici pueritia non modice dissoluta fuerant, ipso adolente non minus invenere periculi. Statim enim ut factus est vir et sublato pedagogo[1] suimet compos effectus est, omnem gentem Saxonum atrociter persequi cepit. Denique Ottoni ducatum Bavarie, quia Saxo erat, abstulit et Welponi dedit[2]. Post hec ad depressionem totius Saxonie in Hartico clivo castrum firmissimum, quod dicitur Hartesberg, collocavit[3]. Quamobrem irati Saxonum principes et in unum conglobati, castrum quod ipsis propter iugum positum fuerat, ad solum diruerunt[4]. Et obfirmati sunt animi Saxonum adversus regem; fueruntque eis principes Wicelo Magdeburgensis, Bucco Halverstadensis episcopus, Otto dux, Magnus dux, Udo marchio et alii multi nobiles[5]. Ad quorum audaciam obtundendam rex celeriter cum exercitu venit, adiuncto sibi Suevorum duce Rodulfo multisque regni principibus. Sed et Saxones nil morati viriliter occurrerunt in prelium, conveneruntque exercitus iuxta flumen Unstroth[6]. Cumque non longe abesset pugna, factum est ex consilio utriusque partis, ut laudaretur pax[7] usque post biduum, sperantes bellum pace sopiri[8]. Saxones igitur pace delectati, statim exuerunt se armis et diffusi sunt per latitudinem campi, figentes castra et curam corporis exequentes. Circa horam diei nonam[9] videntes speculatores regis Saxones remissos et dispersos

1) *pedagogo.* Indigitare hic videtur Adalbertum archiepiscopum, qui mortuus erat anno 1072. 2) *Ottoni* (sc. de Nordheim) .. *dedit.* Ipsa fere verba ex Ann. S. Disibodi a. 1074. 3) situm ante silvam, dictam Schimmerwalde, distans uno miliari ab urbe Goslaria. V. Wedekind Noten, T. I. pag. 240 sq. et Delius Untersuchungen üb. d. Harzburg p. 98 sqq. 4) Ekkehard. a. 1073: *Saxones ... praecipuum illud castrum, quod Harcesburg dicebatur, diruunt ... multa furentes audacia, solo tenus deiiciunt.* 5) Eosdem eodem ordine enumerant Ann. S. Disibodi a. 1075. 6) 1075. Iun. 9. inter Hohenburg prope Langensalza et Nägelstädt. 7) *Laudare pacem,* Frieden geloben. V. infra cap. 50. 83. 91 f.; l. II, 13. 8) Hoc armistitium initum esse apud Negilsteden, asserunt etiam Annales Palidenses, sed ad a. 1068. 9) 1075. Iun. 9.

super faciem campi nichilque suspicantes mali, festinantes renunciaverunt regi, quia Saxones se prepararent ad prelium[1]. Itaque concitatus exercitus regis, transmisso vado, irruerunt super quietos[2] et inermes[3], prostraveruntque multa milia Saxonum in die illa.

Cum igitur Saxones pro tuenda libertate bellum adhuc intentarent, dux Suevorum, vir bonus et amator pacis, primum regio honori, deinde Saxonum saluti consulens, apud Saxones obtinuit, ut se in potestatem regis contraderent[4] principes eorum, Wicelo Magdeburgensis, Bucco Halverstadensis, Otto dux, Magnus dux, Udo marchio, interpositis scilicet conditionibus, ne aut captivitate gravarentur aut ullam sustinerent lesionis molestiam. Statim igitur ubi Saxones consiliis illecti potestati regie se tradiderunt[5], ille iussit eos arctiori custodie mancipari[6], non reveritus promissionum fidem. Et contristatus est Rodulfus dux, eo quod promissa implere non potuisset[7].

28. *De publica penitentia Heinrici regis.* Post paucos autem dies principes Saxonum preter voluntatem regis captivitate absoluti, in propria reversi sunt[8], nec umquam de cetero promissionibus regis fidem prebuerunt. Missa igitur relatione Saxonum principes ad apostolicam sedem conquesti sunt reverentissimo pape Gregorio, qualiter rex, divine

1) Ann. S. Disibodi h. a.: *Saxonibus ergo super latitudinem terrae diffusis et iam castra hora 9. metantibus, speculatores Henrici... venerunt ad dominum suum, metiendo dicentes, Saxones se praeparare ad pugnam.* 2) *Rex irruit super ignaros et imperatos*, ibidem. 3) *Saxones nihil mali suspicantes .. inermes*, Ann. Palid. l. l. 4) Ann. S. Disibodi a. 1076: *Saxones igitur ... adhuc rebellare nitebantur ... dux Ruodolfus dans consilium ... ut in potestatem regis se traderent.* 5) Ibidem: *principes Saxonum in potestatem eius* (sc. regis) *se dederunt, videlicet Wezelo a. M., Bucco H., Otto d., Magnus d., Udo m.* 6) Ibid.: *Quos omnes rex custodiri praecepit.* 7) Ibid.: *Ruodolfus dux ... fideiussor .. quod eos iuvare non poterat, dolorem inde habuit non minimum.* 8) Annal. S. Disibodi a. 1076: *Ipsi autem sine voluntate regis .. liberati de custodia et ad sua reversi.*

legis contemptor, ecclesiis Dei in statuendis episcopis omnem canonice electionis libertatem adimeret, ponens per violentiam episcopos quos voluisset. Insuper quod more Nicolaitarum de uxore sua publicum fecisset prostibulum, subiciens eam per vim aliorum libidini, aliaque perplurima, que inconvenientia visa sunt et auditu difficilia[1]. Quamobrem domnus apostolicus, zelo iusticie permotus, missis legatis vocavit regem ad apostolice sedis audientiam[2]. Qui secundam et tertiam vocationem dissimulans, ad ultimum familiarium consiliis astrictus, timentium ne regno iuste deponeretur, ivit Romam, ubi super hiis, unde iuste pulsabatur, sese pastoris permisit arbitrio. Accepit ergo in mandatis, ut anno integro Roma non discederet, equum non ascenderet, sed in veste humili circuiret limina ecclesiarum, orationibus et ieiuniis reddens dignum penitentie fructum. Quod rex humiliter adimplere sategit.

Videntes igitur cardinales et hii, qui de curia sunt, quia pre timore sedis apostolice contremiscunt potestates et curvantur hii, qui portant orbem[3], suggerunt apostolico, ut transferat regnum ad alium virum, dicentes, indignum esse, ut talis regnet, qui de publicis convictus est facinoribus. Percunctanti igitur apostolico, quisnam in Alemania dignus esset tanto culmine, designatus est dux Suevorum Rodulfus, quod scilicet fuerit vir bonus, amator pacis[4], et circa cultum sacerdotii et ecclesiarum optime

1) *Missa i. relatione ... auditu difficilia*, Ekkehard. a. 1072: *Non cessat gens Saxonum ... accusationes blasphemas et inauditas ad sedem apostolicam in illum* (regem) *referre.* Cf. Annales S. Disibodi a. 1093. et Brunonem. 2) Ekkehard. a. 1073: *Qui legatione peracta reversi, litteras Alexandri apostolici detulerunt, regem vocantes ad satisfactionem.* 3) sc. imperatores, qui portant malum s. crucigerum globum imperii Germanici, symbolum orbis terrarum. Palla vocatur a Godofredo Viterb. Andreae Dandoli Chron. a. 1130. 4) *vir bonus, a. pacis*, iisdem verbis de Rudolfo utebatur noster cap. priori.

affectus. Cui domnus papa[1] auream transmisit coronam hoc versu intitulatam:

Petra dedit Romam Petro, tibi papa coronam.

Precepitque Mogontino et Coloniensi ceterisque episcopis et principibus, ut adiuvarent partes Rodulfi, et statuerent eum in regem. Quotquot igitur receperunt verbum domni pape, elegerunt Rodulfum in regem, additique sunt parti eius Saxones et Suevi. Ceteri principum civitatesque que sunt circa Renum non receperunt eum, omnesque Francorum populi, eo quod iurassent Heinrico, et iuramenta temerare noluissent. Porro Heinricus consistebat apud Romam mandatis obsecundans, ignarusque malorum, que adversus ipsum agebantur.

29. Surrexit igitur quidam Straceburgensis epi- 1077.
scopus[2], amicissimus regis Heinrici, et velociter vadens Romam, diu quesitum regem invenit inter memorias martirum deversantem. De cuius adventu rex letior effectus, cepit percunctari de statu regni, aut si omnia in pace consisterent. Cui ille intimavit, novum principem electum, factuque opus esse, ut quantocius Teutonicam terram reviseret, ad confortandos amicorum animos et conatus hostium comprimendos. Cumque rex pretenderet, nequaquam sibi sine licentia sedis apostolice abeundum, ille respondit: *Noveris certe, omne hoc conspirationis malum de fonte Romane perfidie manasse. Imo si captionem evadere voles, de Urbe tibi clanculo exeundum est.* Egressus igitur noctu, rex exiit Italiam, firmatisque pro tempore rebus in Longobardia, venit in Teutonicam terram. Letatique sunt de insperato adventu principis omnes civitates Reni et universi qui favebant parti eius. Congregavitque exercitum

1) Conf. omnino Ann. S. Disibodi a. 1078. de epistola a Gregorio papa regi Rudolfo missa. Sed coronam seu diadema cum simili versu a papa Rudolfo missam esse iam nobis auctor est Sigebertus Gemblac. a. 1077, quem secutus est Otto Frising. de gestis Friderici I. l. I. c. 7. coll. eiusdem Chron. l. VI. c. 35. 2) Wernerus.

grandem, ut expugnaret Rodulfum, fuitque cum eo famosissimus ille dux Godefridus[1], qui postea liberavit Iherusalem, multique potentum. Saxonum vero atque Suevorum exercitus erant cum Rodulfo.
1080. Pugnaverunt igitur reges mutuo, et victa est pars Rodulfi, cecideruntque Saxones et Suevi. Porro Rodulfus vulneratus in manu dextra[2], fugit Marcipolim, mortique iam proximus, dixit ad familiares suos: *Videtis manum dexteram meam de vulnere sauciam. Hac ego iuravi domno Heinrico, ut non nocerem ei, nec insidiarer glorie eius. Sed iussio apostolica pontificumque petitio me ad id deduxit, ut iuramenti transgressor honorem mihi indebitum usurparem. Quis igitur finis nos exceperit, videtis, quia in manu, unde iuramenta violavi, mortale hoc vulnus accepi. Viderint ergo hii qui nos ad hoc instigaverunt, qualiter nos duxerint, ne forte deducti simus in precipitium eterne dampnationis*[3]. Et hoc dicens cum gravi molestia diem clausit extremum.

30. Tunc rex Heinricus prosperis elatus successibus, grande episcoporum collegit concilium[4], ibique Gregorium papam velut regni traditorem et ecclesiastice pacis perturbatorem dampnari fecit. Inde grandi collecta expeditione transiit in Italiam, occupansque matrem imperii Romam, multisque civium ibidem interfectis, fugavit inde Gregorium, potitusque ad votum Urbe et senatu, Wibertum, Ravenne sedis episcopum, ordinari fecit in papam; a quo etiam benedictione percepta[5], a populo Romano salutatus est imperator et augustus. Factumque est verbum hoc in laqueum magnum in Israel[6], siquidem ex illa die orta scismata in ecclesia Dei, qualia

1) V. Wilh. Tyrium l. IX. c. 8. Albericum ad a. 1099. V. v. Sybel, Erster Kreuzzug pag. 260. 2) apud Elstram fluvium a. 1080. Oct. 15. 3) Similia his v. in Ekkehardi Chron. univ. ad a. 1080, omissis tamen iis, quae papam inculpant. Conf. etiam Vitam Heinrici IV. imp. c. 4. 4) celebratum Paviae a. 1081. 5) Coronatus est a. 1084. Mart. 31. 6) biblice, veluti Esaias c. 8. v. 14.

non fuerunt a diebus antiquis. Et hii quidem, qui videbantur perfectiores et columpne in domo Dei, adheserunt Gregorio, ceteri, quos aut timor aut favor cesareus agebat, secuti sunt Wibertum, qui et Clemens. Duravitque scisma hoc 25 annis. Defuncto enim Gregorio successit Desiderius, post quem Urbanus, deinde Paschalis, qui omnes imperatorem cum papa suo excommunicationis sententia dampnaverunt, continentes se apud reges Francie, Sicilie et Hispanie, qui catholicam partem tueri videbantur.

Saxones quoque, postquam de cede vires recuperaverunt, statuerunt sibi regem Hermannum quendam, cognomento Clufloch[1], et instauraverunt prelium adversus Heinricum cesarem. Cumque Saxonum novus princeps, secundo potitus victoria, castrum quoddam victor ingrederetur, contigit miro Dei iudicio, ut porta cardinibus avulsa regem cum aliis quam plurimis attriverit[2]. Conatusque Saxonum etiam tunc frustratus concidit. Nec adiecerunt ultra[3] novum creare regem, nec arma ferre adversus Heinricum cesarem, videntes ei regnum conservari divina voluntate approbante sive permittente[4].

31. *De epistola Petri monachi.* Res digna relatu posteritatisque memoria contigit in diebus Heinrici senioris novissimis. Nam Petrus quidam, genere Hispanus[5], professione monachus, ingressus fines 1196.
Romani imperii, vocem predicationis emisit in universo regno, adhortans populos, ire Iherosolimam pro liberatione civitatis sancte, que tenebatur a barbaris. Protulit autem epistolam, quam de celo affirmavit allatam, in qua continebatur scriptum, quia

1) allium, Knoblauch. 2) Haud multum aliena sunt, quae Vita Heinrici IV. imp. c. 4. profert de morte Hermanni. 3) *Adiicere ultra* pro *continuare, audere* similiter usurpatur cap. 38 f. 63 f. Arnold. II, 10. 11. 4) V. Stenzel T. I. p. 491 et 530. 5) Constat, Petrum Eremitam non de Hispania, sed de civitate Amiens ortum fuisse. Conf. Annal. S. Disibodi a. 1096: *quidam inclusus P., in finibus Hispaniae constitutus* (ubi fortasse legendum fuit: *Hasbaniae*).

impleta sunt tempora nationum et liberanda esset civitas, que calcabatur a gentibus. Tunc igitur universarum regionum potestates, episcopi, duces, prefecti, militares viri, nec non plebei, abbates, monachi aggressi sunt iter illud Iherosolimitanum[1] sub duce fortissimo Godefrido, fretique divine virtutis auxilio, Niceam, Antiochiam multasque civitates a barbaris possessas receperunt. Inde progressi, civitatem sanctam de manu barbarorum liberaverunt. Et cepit deinceps pullulare in eodem loco incrementum divine laudationis, et adoratur Deus a populis terrarum in loco ubi steterunt pedes eius.

32. *Deiectio Heinrici imperatoris.* Post tempora dierum illorum mortuus est Wibertus, qui et Clemens[2], et sopita sunt scismata, et rediit universa ecclesia ad Paschalem, et factum est unum ovile et unus pastor[3]. Igitur ubi firmatus est Paschalis in sede, precepit excommunicari imperatorem ab universis episcopis et catholice ecclesie cultoribus, et eo usque hec sententia invaluit, ut collecta generali curia principes Heinrico dyadema tollendum, et ad filium eius equivocum transferendum decernerent. Erat autem idem iam dudum ex petitione patris designatus in principem.

Missi igitur a principibus venerunt ad regem[4], qui tunc forte consistebat in curte regia Hingelis-
1105. heim[5], Mogontinus, Coloniensis, Wormatiensis, et pertulerunt ad eum mandatum ex ore principum, dicentes: *Fac nobis reddi coronam, anulum et pur-*

1) Cfr. ibidem verba: *quandam circumferens cartulam, quam asserebat de coelo lapsam, in qua continebatur ... Iherusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora gentium .... reges, duces ceteraeque mundi potestates* etc. 2) Anno 1100. Henricus de Hervordia, qui ad a. 1104. sequentia excerpsit, cap. 32 et 33 bene notavit ab Helmoldo haec de Henrico IV: *vulgariter et mitologice in cronicis Sclavorum cap.* 19 (sic) dicta esse. 3) Ev. Iohann. c. 10. v. 16. Sic etiam supra cap. 5. 4) Rectius hic et infra pro *rege* noster dixisset: *imperatorem.* 5) Ingelheim, sc. anno 1105. m. Dec. Conf. Ekkehard. l. l. a. 1106.

puram, ceteraque ad investituram imperialem pertinentia, filio tuo deferenda. Illo percunctante deiectionis[1] sue culpam, responderunt dicentes: *Quid queris ea, que optime nosti? Meministi qualiter universa ecclesia tui causa maximo scismatis errore multis iam annis laboraverit! qualiter episcopatus, abbatias, preterea omnia ecclesie regimina fecisti venalia, nec fuit in constituendis episcopis ulla legitime electionis facultas, sed sola pecunie ratio? Pro his et aliis causis sanxit auctoritas apostolica, favitque principum unanimitas, te non solum regno, verum et ecclesiastica communione privandum.* Quo contra rex ait: *Dicitis, quia spirituales dignitates precio vendiderimus; vestra quidem potestas est, tale nobis crimen inpingere. Dic igitur, o Mogontine, dic adiuratus per nomen eterni Dei, quid exegimus, aut recepimus, quando te Moguntie prefecimus? Tu quoque, Coloniensis, per fidem te contestamur, quid nobis dedisti pro sede, cui nostra munificentia presides?* Illis fatentibus, nil pecunie huius rei gratia aut oblatum aut acceptum, rex ait: *Gloria Deo, quia vel in hac parte fideles inventi sumus. Certe dignitates hee due prestantissime sunt et magnum questum camere nostre referre poterant. Porro domnus Wormatiensis, qualis a nobis susceptus, ad quid promotus, si pietate vel questu erga ipsum usi fuerimus, nec vos nec ipsum latet. Condignam igitur beneficiis nostris rependitis gratiam? Nolite, queso, effici participes eorum, qui levaverunt manus adversus dominum et regem suum et temeraverunt fidem et iuramentorum sacramenta. Ecce iam defecimus parumque nobis vie restat senio et labore confectis: sustinete modicum et nolite gloriam nostram confusione terminare. Si autem nobis cedendum omnino esse dicitis, et manet fixa sententia, prefigantur inducie, statuatur dies placiti; si curia adiudicaverit, filio* 1196.

1) Cfr. supra cap. 7. p. 25. not. 3.

1105. *nostro coronam manibus propriis resignabimus. Generalem itaque curie audientiam expetimus.*

Illis e contrario nitentibus et dicentibus, se negocium, pro quo missi fuerant, fortiter expleturos, rex parumper avulsus ab eis, fidelium suorum participavit consilio. Vidensque, quia legati venissent militia stipati et non esset locus resistendi, fecit sibi regiam exhiberi preparaturam, qua indutus et in sedem receptus, legatos alloquitur dicens: *Hec quidem imperialis honoris insignia mihi prestitit eterni regis pietas et principum regni electio concors. Potens est autem Deus, qui me ad hoc culmen sua dignatione provexit, michi conservare quod concessit, manusque vestras a cepto opere cohibere. Divino enim presidio nos enixius inniti oportet, omni scilicet militia et armis destitutos. Hactenus quidem externis bellis impliciti, semper in custodie nostre diligentia constitimus, omnes impugnationum iacturas, propitia divinitate, partim consilio, partim virtute prelii evincentes. Hoc autem intestinum malum sicut nec suspectum habuimus, ita nec precavimus. Quis enim in orbe cristiano tantum nefas consurgere crederet, ut iurata principi sacramenta fidelitatis irritentur*[1]*, suscitetur filius adversus patrem, postremo nulla beneficiis gratia, honestati reverentia exhibeatur? Certe maiestas imperatoria eam etiam erga hostes honestatis disciplinam servare consuevit, ut proscribendis sive dampnandis vocationum sive induciarum remedia non negaverit, ante premuniens*[2] *quam feriens, prius invitans ad gratiam quam dampnans per sententiam. At nobis contra fas vocationes et audientia negantur, ideoque prefocamur, ne audiamur. Quis tantam mentis alienationem a fidissimis amicis, maxime vero a pontificibus crederet? Dominum igitur factorem orbis vobis proponimus, ut ipsius terror*

1) i. e. irrita habeantur s. reddantur; conf. cap. 79 f. 2) Voce *praemunire* pro *praemonere* saepissime utitur Helmoldus, ut cap. 34. 62. 63.

vos coherceat, quos pietas non revocat. Quod si nec 1105.
Deum nec honestatem vestram reveremini, ecce presentes sumus, violentiam explodere non possumus, necessarium est vim sustinere, cui refragari locus non est.

Ceperunt igitur pontifices hesitare, quid agerent: magnarum enim rerum ingressus semper sunt difficiles[1]. Tandem Magontinus allocutus est socios dicens: *Quousque trepidamus, o socii? Nonne officii nostri est regem consecrare, consecratum investire? Quod igitur principum decreto impendere licet, eorundem auctoritate tollere non licet? Quèm meritum investivimus, inmeritum quare non divestiamus?* Statimque accepto conamine, regem aggressi sunt eique coronam de capite abruperunt. Deinde sublatum de sede purpura ceterisque que ad sacram investituram pertinent funditus exuerunt. Tunc rex confusione circumdatus ait ad eos: *Videat Deus et iudicet, quia inique agitis contra me. Ego quidem luo peccata adolescentie mee, recipiens a Domino stateram equi ponderis, ignominiam et confusionem, quantam nemo regum, qui ante me fuerunt, sustinuisse dinoscitur. Non vos tamen ideo immunes a peccato, qui levastis manus adversus dominum vestrum et prevaricati estis iusiurandum quod iurastis: videat Deus et ulciscatur in vos, Deus, inquam, ultionum dominus. Non consurgatis neque crescatis neque prosperetur honor vester, sitque portio vestra cum eo, qui tradidit Cristum Dominum.* At illi obturantes aures suas, perrexerunt ad filium, deferentes ei imperialia firmantesque eum in regnum[2].

33. Surrexit igitur filius adversus patrem et expulit eum a regno[3]. Ille fugiens a facie filii sui per-

1) Similiter supra cap. 13 dixit: *Gravium causarum introitus sunt semper difficiles.* 2) Insignia imperialia in castro Hammerstein asservata constat caesaris senioris iussu filii nunciis esse extradita 1106 Ian. 5; v. Ann. Hildeshem. h. a. Ad hoc caput conf. omnino Stenzel l. l. Tom. II. pag. 171 sq. 3) Similiter Ann. Rosenveld. a. 1106: *Henricus, expulso patre, alter quodammodo Absalon.*

1106. venit ad ducatum qui dicitur Linthburg, pergens et accelerans, ut evaderet manus querentium animam ipsius. Erat autem in regione illa princeps nobilis, quem cesar, adhuc sui compos, ducatu de Linthburg destituerat, et alii dederat[1]. Accidit igitur, ut idem princeps forte venationi deditus esset prope viam, eum cesar transiret comitatus viris novem, animadvertitque, quia fugeret a facie filii sui. Iam enim aliquid auditum fuerat. Sedensque in equo, assumptis militibus insecutus est regem velocius. Quem videns cesar et reputans hostem, cepit metuere de vita, et exclamans voce magna cepit postulare veniam. At ille: *Male*, inquit, *domine*, *erga me veniam meruistis, qui supplicanti quondam omnem negastis gratiam et abstulistis ducatum meum. Hoc est*, ait cesar, *quod nunc luo*[2], *quia filius meus surrexit contra me et depulsus sum ab omni honore meo.* Videns igitur princeps ille regem desolatum, miseratione commotus ait ad eum: *Licet quidem potestate vestra in me abusus*[3] *fueritis, Deus tamen novit, quia magna super vos penitudine movear. Impietas enim maxima adversum vos commissa est, ab eis maxime, apud quos pius et beneficus semper extitistis. Quid igitur vobis videtur, estne vobis inter principes aliquis relictus?* Cumque cesar diceret se ignorare, eo quod necdum esset temptatum, ille ait: *Potens est Deus adhuc resarcire honorem vestrum, eo quod inique actum sit adversus vos. Facite igitur, quod suadeo, ascendite urbem hanc, et habete corporis fessi curam, mittamusque ad regiones et civitates, temptare, si possimus alicubi invenire auxilium. Forsitan enim non ex toto defecit iustitia a filiis hominum*[4].

1) sc. Heinricus, comes de Limburg, quem adversantem sibi debellaverat et ad deditionem coegerat imperator, cui vero postea ducatum Lotharingiae donavit; v. Sigeberti Chron. a. 1101. De receptione data et auxilio praestito imperatori a duce v. Vitam Heinrici IV. imp. c. 11 et 12. 2) Cf. Adam. l. II, c. 26: *hoc est quod nos posteri luimus.* 3) pro *abusi.* Germanismus. 4) Esaiae c. 51, 6.

Nec mora, misit circumquaque pro militibus collegitque quasi octingentos loricatos, assumptumque cesarem perduxit in civitatem magnam Coloniam. Colonienses vero receperunt eum. Quod cum audisset filius, venit cum exercitu grandi et obsedit Coloniam. Cumque obsidio vehementer incresceret, cesar timens civitati noctu elapsus fugit Leodium [1]. Et convenerunt illic ad eum omnes viri constantes et quorum corda miseratio tetigerat. Perspectoque auxiliatorum numero dimicare statuit. Quem cum filius persequeretur in manu gravi, ille egressus est in occursum eius ad aquas Masanas [2]. Rogavitque principes et omne robur exercitus sui dicens: *Si fortissimus Deus nos hodie adiuverit in prelio, factique fuerimus in conflictu superiores, servate michi filium meum* [3] *et nolite interficere eum.* Commissum est igitur prelium, et prevalens pater fugavit filium trans pontem, multique illic occisi gladio, plures aquis prefocati sunt. Rursus instauratum est prelium, et cesar senior victus, conclusus, comprehensus est [4]. 1106.

Quantas autem contumelias, quanta obprobria vir iste magnificus in illis diebus pertulerit, sicut relatu difficile, ita auditu lamentabile est. Insultabant ei amici, illudebant ei nichilominus inimici. Denique, ut aiunt [5], pauperculus quidam, sed litteratus, coram omnibus adorsus est eum dicens: *Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata* [6] *tua, que prius operabaris, iudicans iudicia iniusta, opprimens iustum et dimittens noxium* [7]. Cui cum astantes irascerentur,

1) Caesar Leodium abierat iam mense Februario; obsessio Coloniae vero non nisi mense Iulio incepta est a rege. 2) Proelium apud Viset a. 1106 Mart. 21, in quo tamen Heinricum seniorem captum non esse constat. 3) sicut David rex: *Servate mihi puerum Absalonem,* 1. Reg. 18, 5. Eadem fere refert Chron. Luneburg. a. 1106, v. supra T. XVI. p. 74; v. etiam Vitam Heinrici IV. 4) 2. Maccab. 13. v. 21: *comprehensus est et conclusus.* 5) Similibus aliisque verbis Hetelonem, virum insanum, Coloniae increpasse imperatorem narrat Chron. Luneburg. T. XVI. p. 74. 6) i. e. poenae pro peccatis. 7) *Inveterate — noxium.* Ex proph. Danielis c. 13. v. 52 et 53.

1106. viri scilicet sensati, cesar compescuit eos dicens: *Nolite, queso, irasci in eum. Ecce filius meus, qui egressus est de utero meo*[1], *querit animam meam, quanto magis alienus? Sinite eum ut maledicat, quia voluntas Dei est.*

Erat autem illic episcopus Spirensis[2], cesari quondam dilectissimus; nam et templum ingens Dei genitrici apud Spiram construxerat[3], preterea civitatem et episcopium decenter promoverat. Dixit ergo cesar ad amicum suum episcopum de Spira: *Ecce destitutus regno decidi a spe, nichilque mihi utilius est, quam renunciare militie. Da igitur michi prebendam apud Spiram, ut sim famulus domine mee Dei genetricis, cui devotus semper exstiti. Novi enim litteras et possum adhuc subservire choro.* Ad quem ille: *Per matrem*, inquit, *domine*, *non faciam tibi quod petis.* Tunc cesar suspirans et illacrimans ad circumstantes ait: *Miseremini mei, miseremini mei vos saltem, amici mei, quia manus Domini tetigit me*[4].

Mortuus est autem cesar eo tempore Leodii[5], stetitque corpus eius inhumatum in capella quadam deserta[6] quinque annis[7]. Tanta enim severitate domnus papa et ceteri adversarii eius in ipsum ulti sunt, ut mortuum vel humari non sinerent[8].

O magna Dei iudicia, que completa sunt in tam prepotenti viro! Sperandum autem quod caminus ille tribulationis decoxerit in eo scoriam, tulerit rubiginem: quotiens enim in presenti iudicamur, a Do-

1) i. e. de lumbis meis. *Ecce — Dei est* sunt fere verba Davidis de Absalone, 2. Sam. cap. 16. v. 11. Conf. ibi etiam v. 7 sq., quem locum de Semei maledictione in Davidem Helmoldus noster prae oculis habuit. Alter Absalon Heinricus V. quoque audit Ann. Rosenveld. a. 1105. 2) Gebhardus, cui rex Heinricus patrem a. 1105 in vig. nativ. Domini custodiendum commiserat, quando captus fuerat in Bekelnheim, v. Ekkehard. h. a. Amicus caesaris Iohannes diem supremum iam obierat a. 1104. 3) ecclesiam S. Mariae Spirae, quam iam Conradus II. et Heinricus III. aedificare coeperant. Cf. Vit. Heinr. IV. c. 1. 4) Iob c. 19, 21. 5) 1106. Aug. 7. 6) sc. Spirae, Ann. Disibod. a. 1106. 7) Ekkehard. a. 1111. 8) Conf. Ann. Disibodi l. l.

mino corripimur, ut non cum hoc mundo dampnemur. 1106.
Fuit autem ecclesiis admodum bonus, his videlicet, quas sibi fideles persensit. Porro Romanum antistitem Gregorium et ceteros insidiatores honoris sui sicut infestos habuit, ita etiam infestare studuit. Impulit eum ad hoc, ut multi dicunt, gravis necessitas. Quis enim vel minimam honoris sui iacturam equanimiter ferat? Legimus autem, quia multi peccaverunt, quibus tamen subventum est penitentie remedio. Certe David peccans et penitens rex et propheta permansit. Rex autem Heinricus ad vestigia apostolorum iacens, orans et penitens[1] gratis pessumdatus est nec invenit tempore gratie, quod ille obtinuit duro legis tempore. Sed disputaverint de his qui scierint vel ausi fuerint. Unum hoc scire licet, quia Romana sedes adhuc hodie luit factum illud. A tempore enim illo, quotquot regnant de stirpe illa, omnibus modis nituntur humiliare ecclesias, ne resumant vires consurgendi adversus reges, nec inferre que intulerunt patribus eorum.

Regnavit autem Heinricus iunior pro patre suo, fuitque concordia inter regnum et sacerdotium, sed non multo tempore. Nam nec ipse prosperatus est in omni vita sua, irretitus similiter ut pater eius a sede apostolica. De quibus suo loco dicendum est. His igitur de perturbationibus imperii et variis Saxonum bellis necessario prelibatis, eo quod Sclavis causam defectionis vel maximam prebuerint, iam nunc redeundum est ad hystoriam Sclavorum, unde longius digressus sum.

34. *De morte Crutonis.* Factum est autem, postquam Cruto, Sclavorum princeps et cristiani nominis persecutor, confectus est senio, Heinricus, filius Godescalci[2], egressus Dacia et reversus est in terram patrum suorum. Cui cum Cruto introitum

1) Conf. supra c. 28: *circuiret limina ecclesiarum, orationibus . . . reddens poenitentiae fructum.* 2) Conf. cap. 25 init.

precluderet omnem, ille collecto de Danis simul atque Sclavis navium numero, percussit Aldenburg et omnem maritimam Sclavorum provinciam, duxitque de eis infinitam predam. Et cum hoc secundo et tertio fecisset, factus est timor magnus omnibus Sclavorum populis insulas et litus maris habitantibus, adeo ut ipse Cruto preter spem Heinricum ad pacis conditionem admitteret, et concesso introitu, villas ei opportunas ad habitandum concederet. Nec tamen hoc egit sincera intentione: virum enim iuvenem, fortem et bellicosum, quem vi nequibat, fraude opprimere gestiebat. Unde etiam per interstitia temporum accuratis[1] conviviis animum eius explorabat, pertemptans opportunum insidiis locum. At illi ad cavendum nec consilium nec doli deerant. Nam domna Slavina, uxor Crutonis, sepius illum premunivit, denuncians insidias. Denique marito iam vetulo invisa, Heinrico, si possibile foret, nubere affectabat. Unde etiam instinctu eiusdem femine Heinricus invitavit Crutonem ad convivium, quem multa potione temulentum, cum estuarium[2] in quo bibebant incurvus exiret, Danus quidam securi percussit[3], et
1093. uno ictu caput amputavit. Et accepit Heinricus Slavinam in uxorem, et obtinuit principatum et terram. Occupavitque munitiones, quas habuit ante Cruto, et reddidit hostibus suis ultionem.

Accessit etiam ad ducem Magnum, eo quod cognatus eius esset[4], et magnificatus est apud eum, fecitque ei iuramentum fidelitatis ac subiectionis. Sed et Nordalbingorum populos, quos Cruto vehementer attriverat, iste convocavit in unum, et iniit cum eis pactum firmissimum, nulla bellorum tempestate convellendum. Et letati sunt Holzatenses nec non Stur-

1) Similiter Plaut. Menaech. I, 3, 25: *prandium adcurare.* 2) i. e. coenaculum. 3) *Convivium . . temulentum vino . . percutit*, de Absalone Amnon interficiente. 2. Sam. c. 13. v. 27 sq. 4) uterque natus de regia stirpe Danorum, sc. de filiabus regis Sveni. Cf. supra c. 19 et 24.

marii ceterique Saxones Sclavis contigui, eo quod 1093.
corruisset hostis eorum maximus, qui tradidisset eos in mortem et in captionem et in exterminium, et surrexisset pro eo princeps novus, qui diligeret salutem Israel. Servieruntque ei ex animo, properantes cum eo ad varia bellorum pericula, parati cum eo aut vivere aut mori fortiter[1]. Audientes igitur universi Sclavorum populi, hii videlicet qui habitabant ad orientem et austrum, quod surrexisset inter eos princeps, qui dicat subiacendum cristianis legibus et tributa principibus solvenda, vehementer indignati sunt, conveneruntque omnes una voluntate et eadem sententia, ut pugnarent adversus Heinricum, et statuerunt in locum eius, qui erat cristicolis oppositus omni tempore. Nunciatumque est Heinrico, quia egressus est Sclavorum exercitus ad destruendum eum. Et statim direxit nuncios ad accersiendum ducem Magnum et fortissimos Bardorum, Holzatorum, Sturmariorum atque Thetmarcorum, qui omnes occurrerunt prompto animo et voluntario corde. Et progressi sunt in terram Polaborum in campum qui dicitur Zmilowe[2], ubi exercitus hostilis erat diffusus super latitudinem terre. Videns igitur Magnus, quia exercitus Sclavorum grandis esset et armis instructus, timuit congredi. Protractumque est bellum a mane usque ad vesperam, eo quod internuncii temptarent pugnam conditionibus dirimere, dux quoque expectaret auxilium militum, quos superventuros sperabat. Factum est autem circa occasum solis, et ecce speculator ducis nunciat militiam armis instructam eminus accedentem, quibus visis dux letatus est. Saxonibus augescunt animi, sublatoque clamore aggressi sunt prelium. Et perrupta est acies Sclavorum, disiectique per fugas occisi sunt in ore

1) *parati mori ... mori fortiter*, 2. Maccab. c. 7. v. 2 et 6. 2) Schmilau, quondam villa parochialis, nunc in parochia sancti Georgii et praefectura et advocatia Racesburg.

1093. gladii[1]. Et facta est victoria illa Saxonum celebris et recordatione digna, eo quod adfuerit Dominus credentibus in se et concluserit multitudinem in manu paucorum. Referunt hii quorum patres interfuerunt, quia solis splendor iam occumbentis obiectos Sclavorum oculos in congressu adeo obtuderit, ut pre lumine nichil videre potuissent, fortissimo Deo hostibus suis in minimo maximum prebente offendiculum. Servieruntque a die illa omnes ille orientalium Sclavorum nationes Heinrico sub tributo, factusque est apud Sclavorum gentes notissimus, in hiis que ad honestatem et pacis bonum pertinent nobiliter clarens. Precepitque Sclavorum populo, ut coleret vir agrum suum et exerceret laborem utilem et commodum, extirpavitque latrunculos et viros desertores[2] de terra. Et exierunt Nordalbingorum populi de munitionibus, in quibus conclusi tenebantur propter timores bellorum, et reversi sunt unusquisque in villam et possessionem suam, et reedificate domus et ecclesie bellorum tempestatibus dudum dirute. Porro in universa Sclavia necdum erat ecclesia vel sacerdos, nisi in urbe tantum que nunc vetus Lubika dicitur[3], eo quod Heinricus cum familia sua sepius illic moraretur.

1106. 35. *De morte Godefridi comitis.* Mortuus est post hec dux Saxonie Magnus[4], et dedit cesar ducatum Ludero comiti, eo quod Magnus non haberet filium sed filias. Quarum una, Eilike nomine, nupsit Ottoni comiti genuitque ei Adalbertum marchionem,

1) Haec, quae vulgo ad annum 1105 referuntur, anno potius 1093 gesta sunt, in quo testantibus Annalibus Hildesbemensibus Magnus dux Saxonum Sclavos rebellantes 14 urbibus captis subegit. 2) *desertores*, errones, vagabundi; conf. l. II. c. 6; 1. Maccab. c. 7. v. 24. 3) Urbs Olden-Lubeke sita fuit, ubi fluviolus Swartowe influit Travenam fluvium; conf. Detmari Chron. Lubic. a. 1105. Praedium Olden-Lubeke saec. XV. est facta pertinentia praedii Coldenhove parochiae Rensevelde. V. etiam scholia 13 et 95 ad Adam. Bremens. Ecclesiae ibidem constructae a rege Heinrico meminit etiam charta imp. Conradi a. 1139. Ian. 5. U. B. der St. Lübeck I, n. 1. 4) Obiit anno 1106 August. 23.

cognomento Ursum. Altera vero filiarum, Wlfildis nomine, data est duci Bawarie Catulo, que peperit ei Heinricum Leonem[1]. Luderus autem obtinuit ducatum Saxonie et gubernavit cum modestia tam Sclavos quam Saxones.

Accidit autem in diebus illis[2], ut latrunculi Sclavorum venirent in Sturmariam et tollerent predam de iumentis et[3] captiones hominum[4] prope civitatem Hammemburg. Ad vocem autem clamoris[5] surrexit comes provincie illius Godefridus cum aliquantis civium de Hammemburg, et persecutus est latrones. Sentiens autem quia multi sunt, substitit aliquantisper, donec veniret ei maius auxilium. Preteriens igitur rusticus quidam, cuius uxor et filii captivi ducebantur, increpuit comitem dicens: *Quid trepidas, o virorum vilissime? habes cor muliebre, non virile! Certe si videres uxorem tuam et filios abduci sicut meos, non subsisteres. Propera, festina, libera captivitatem, si de cetero in terra honorari volueris!* His verbis irritatus comes abiit velociter sequens hostes. At illi posuerant post se insidias, et cum preteriret comes cum paucis, surrexerunt insidie de locis suis percusseruntque comitem[6] et cum eo viros quasi viginti, et abierunt via sua[7] cum preda quam rapuerant. Provinciales autem pariter insequentes invenerunt comitem interfectum; caput vero eius non repererunt, eo quod desectum Sclavi illud secum duxissent. Quod postmodum multo precio redemptum in patriis reconditum est sepulchris. 1110.

36. *De interfectione Rugianorum.* Comitiam vacantem dedit Luderus dux nobili viro Adolfo de Sco-

1) Genealogiam hanc habet Ann. Saxo h. a. 2) Conf. Ann. Hildeshem. a. 1110. 3) sc. facerent. 4) i. e. captivos, conf. cap. 37. 5) *Vox clamoris,* Ieremias 8, 19; 25, 36. 6) V. Annal. Hildeshem. a. 1110; Annal. Sax. eodem anno: *Occiditur Godefridus comes de Hammaburch.* V. etiam Necrol. Luneburg. et Mollenbec. 4. Non. Novbr. et Hamburg. U. B. T. I, p. 117 et quae notavi ibidem et p. 806. 7) *abire via sua.* Germanismus: *seinen Weg gehen.*

wenburg. Fuitque pax inter Adolfum comitem et principem Sclavorum Heinricum. Quodam igitur tempore cum Heinricus resideret in urbe Lubeke, ecce improvisus supervenit exercitus Ruianorum sive Ranorum, subvectique per alveum Trabene urbem navibus circumdederunt. Sunt autem Rani, qui ab aliis[1] Runi appellantur, populi crudeles, habitantes in corde maris, ydololatrie supra modum dediti, primatum preferentes in omni Sclavorum natione, habentes regem et fanum celeberrimum. Unde etiam propter specialem fani illius cultum primum venerationis locum obtinent, et cum multis iugum imponant, ipsi nullius iugum patiuntur, eo quod inaccessibiles sint propter difficultates locorum. Gentes, quas armis subegerint, fano suo censuales faciunt. Maior flaminis quam regis veneratio apud ipsos est[2]. Qua sors ostenderit, exercitum dirigunt. Victores aurum et argentum in erarium Dei sui conferunt, cetera inter se partiuntur. Hii ergo dominationis libidine provocati, venerunt Lubeke, veluti omnem Wagirensium et Nordalbingorum provinciam possessuri. Videns autem Heinricus improvisum obsidionis malum, dixit ad principem militie sue: *Consulendum est saluti nostre et virorum qui nobiscum sunt, et necessarium mihi videtur, ut exeam ad contrahenda auxilia, si forte possim urbem obsidione liberare. Esto igitur vir fortis et conforta bellatores qui in urbe hac sunt, et servate mihi urbem usque in diem quartum. Tunc enim vita comite*[3] *apparebo super montem illum.* Et elapsus nocte cum duobus viris, venit in terram Holzatorum, nuncians eis imminens periculum. At illi in unum conglobati, occurrerunt cum eo ad prelium, veneruntque prope munitionem, que expugnabatur ab hostibus. Et collocavit Heinri-

1) ab Adamo Bremensi sc. p. 312, l. 27; cf. p. 374 et schol. 117.
2) Confer quae iam de Ranis narravit noster supra cap. 6 et infra II. c. 12 med. 3) *vita comite*, 2. Reg. 4, 16.

cus socios in latibulis, precepitque eis in silentio esse, ne forte hostes audirent vocem multitudinis aut hynnitum equi. Avulsusque a sociis, uno tantum contentus servo, venit ad locum quem prefixerat, unde videri posset ab urbe. Cuius faciem prefectus urbis callide observans, ostendit eum amicis, quorum animi consternati erant. Nam fama pertulerat ad eos, quod Heinricus nocte qua egressus est, captus esset ab hostibus. Contemplatus igitur Heinricus suorum periculum et obsidionis fervorem, reversus est ad socios, dissimulatoque itinere, circumduxit exercitum per viam maris usque ad ostium Trabene, descenditque per viam, qua Sclavorum equites descendere debebant. Ubi igitur Rani viderunt multitudinem per iter maris descendentem, putabant quia equites sui sunt, exieruntque de navibus in occursum eis cum gaudio et plausu. At illi sublato clamore in oratione et ymnis, insiluerunt in hostes subito, et perterritos inopinato casu ad naves usque propulerunt. Et facta est ruina magna in exercitu Ranorum in die illa, cecideruntque interfecti coram castro Lubeke, nec fuit minor numerus eorum qui aquis prefocati sunt, quam occisorum gladio. Feceruntque tumulum magnum, in quo proiecerunt corpora mortuorum, et in monumentum victorie vocatus est tumulus ille Raniberg usque in hodiernum diem. Magnificatusque est Dominus Deus in manu cristianorum in die illa, statueruntque ut dies Kalendarum Augusti celebretur omnibus annis in signum et recordationem, quod percusserit Dominus Ranos in conspectu plebis sue. Servieruntque Ranorum populi Heinrico sub tributo[1], quemadmodum Wagiri, Polabi, Obotriti, Kicini, Cyrcipani, Lutici, Pomerani et universe Sclavorum nationes, que sunt inter Al-

1) Annalista Saxo iam ad a. 1110 et certe ad a. 1114 duci Lothario adscribere videtur, quae per vasallum suum Heinricum gesta sunt. Ita et Chron. Luneburg. a. 1114. SS. T. XVI. p. 75.

biam et mare Balticum et longissimo tractu portenduntur usque ad terram Polonorum. Super omnes hos imperavit Heinricus, vocatusque est rex in omni Sclavorum Nordalbingorum provincia.

37. *De victoria Mistue.* Cum igitur vice quadam Brizanorum[1] et Stoderanorum[2] populi, hii videlicet qui Havelberg et Brandenburg habitant, rebellare pararent, visum fuit Heinrico, armis adversum eos utendum, ne forte duarum gentium insolentia toti orienti rebellionis materiam parturiret. Perrexit ergo cum amicissimis suis Nordalbingorum armatis, peragransque Sclavorum provinciam, cum ingenti periculo venit Havelberg eamque obsidione vallavit. Precepitque omni Obotritorum populo, ut descenderent ad expugnationem urbis, et crevit obsidio in dies et menses. Interea perlatum est ad Mistue, filium Heinrici, quod gens quedam foret e vicino, fertilis omnibus bonis, habitatoresque eius quieti et nullius turbulentie suspecti. Porro Sclavi illi dicti sunt Lini sive Linoges[3]. Assumpsitque secum ducentos Saxonum et trecentos Sclavorum, omnes electos, et abiit inconsulto patre iter bidui per angustias nemorum et difficultates aquarum et paludis maxime, irruitque super securos et impavidos, et duxit ex eis infinitam predam et captivitatem hominum[4], abieruntque onusti. Cumque maturantes reditum difficiliora paludis transirent, ecce circumiacentium locorum incole pariter conglobati ad pugnam proruunt, volentes captivitatem liberare. Videntes igitur hii qui erant cum Mistue, se immensa multitudine hostium circumfusos viamque ferro aperiendam, adhortati sunt se mutuo, totisque viribus enisi, omnem obsistentium

1) Brizani circa Pritzwalk in terra Havelberg s. Priegnitz, v. infra cap. 88; Mon. Germ. T. I, pag. 309; Riedel, die Mark Brandenburg. 2) Stoderani, in terra Havelland iuxta Albim inter Havelam et Rhyn fluvios. 3) Hi Lini s. Linoges idem videntur esse populus, qui apud Adam. Brem. l. II. c. 18 Lingones audit. 4) captivos; v. supra c. 35. 64 sq.

multitudinem peremerunt in ore gladii, preterea principem eorum captivum secum abduxerunt, veneruntque ad Heinricum et exercitum qui erat in obsidione, cum salute victoriam et divitias maximas reportantes. Post paucos autem dies Brizani ceterique rebelles pacem postulaverunt, datis obsidibus quos Heinricus voluisset [1]. Atque in hunc modum sedatis rebellibus, Heinricus ad sua reversus est. Nordalbingorum quoque populi ad sedes suas reversi sunt.

38. *Expeditio Sclavorum in terram Ruianorum.* Accidit post hec ut unus filius Heinrici, Woldemarus nomine, occideretur a Ranis. Quamobrem pater dolore pariter et ira permotus, omnem animum intendit ad rependendam talionem. Misitque nuncios in universas Sclavorum provincias ad contrahenda auxilia; conveneruntque omnes pari voluntate eademque sententia, ut parerent iussionibus regis expugnarentque Ranos, et fuerunt innumerabiles quasi arena maris [2]. Nec hiis contentus, misit ad accersiendos Saxones, eos scilicet qui de Holzatia et Sturmaria sunt, commonens eos private amicitie. Et secuti sunt eum pleno corde, numero quasi mille sexcenti. Transitoque flumine Trabena, abierunt per longissimos fines Polaborum et eorum qui dicuntur Obotriti, quousque pervenirent ad Penim fluvium. Quo transmisso, direxerunt iter ad urbem que dicitur Woligost, apud urbaniores [3] vocatur Iulia Augusta, propter urbis conditorem Iulium Cesarem. Illic invenerunt Heinricum expectantem eos. Et pernoctaverunt ibi figentes castra non longe a mari. Mane autem facto, convocans Heinricus populum in concionem, allocutus est eos dicens: *Magna vobis, o*

1) Haec fortasse cum expeditione ducis Lotharii anno 1121 contra Slavos suscepta connectunt. V. Annal. Sax. h. a. 2) 2. Sam. 17, 11. 3) *urbaniores*, i. e. docti. Scriptores vitae Ottonis ep. Babenberg. Iulinum (Wollin), non vero Wolgast, quae apud eos Hologosta audit, conditam esse a Iulio Caesare fabulantur.

viri, debetur gratulatio, qui ad ostensionem benevolentie vestre et fidei invicte longius venistis, laturi nobis opem contra hostes sevissimos. Sepius quidem accepi gustum audacie vestre et fidelitatis experientiam, que in diversis periculis mihi frequens lucrum, vobis gloriam parturisse dinoscitur, sed nichil ita elucet, sicut huius devotionis exhibitio, semper memoriter retinenda, semper omni studio promerenda. Notum igitur vobis cupio, quod Rani, ad quos modo tendimus, directis ad me nocte nunciis, ducentis marcis pacem obtinere querunt. Super hac re nichil mihi sine vestro consilio definiendum est: si decreveritis acceptandum, acceptabo; si recusandum, recusabo. Ad quod responderunt Saxones dicentes: *Nos quidem, o princeps, licet numero pauci simus, honoris tamen atque virtutis cupidi gloriam pro questu maximo duximus. Ranos igitur, qui filium tuum occiderunt, pro ducentis marcis in gratiam recipiendos nostro consilio dicis? Revera nomini tuo magno condigna satisfactio! Absit a nobis talis iniuria, ut umquam facto huic assentiamur. Nec enim ideo uxores, filios, denique patrias sedes reliquimus, ut hostibus cavillationem et filiis nostris opprobrium sempiternum hereditemus. Quin potius perge ut cepisti, transi mare, utere ponte, quem stravit tibi bonus artifex, admove inimicis tuis manus. Videbis gloriosam mortem nobis maximo esse lucro.* His adhortationibus animatus, princeps movit castra de loco isto, et perrexit ad mare. Tractus autem ille maris contractior, et qui visu traici potest, eo tempore stratus erat glacie firmissima, propter fervorem hiemis. Statimque ubi transmissis silvis et arundinetis venerunt super mare, ecce illic agmina Sclavorum de universis provinciis diffusa erant super faciem maris, distincta per vexilla et cuneos, expectantia iussionem regis. Eratque exercitus ille grandis valde. Omnibus igitur caute et ordinate per singulas acies consistentibus, soli duces egressi sunt ad salutandum

regem et exercitum peregrinum, et pronis vultibus adoraverunt. Quos resalutans Heinricus et adhortans, cepit percunctari de itinere, et quinam in processu deberent esse primi. Singulis autem ducibus certatim se offerentibus, responderunt Saxones dicentes: *Nostri iuris esse dinoscitur, ut ad bella procedentium nos primi, redeuntium novissimi inveniamur. Legem igitur a patribus traditam et hactenus possessam hoc etiam loco minime negligendam arbitramur.* Et annuit eis rex. Licet enim Sclavorum multus esset numerus, Heinricus tamen se non credebat eis, eo quod ipse nosset omnes. Levatis igitur signis, Saxones preierunt in fronte, cetera Sclavorum agmina suis ordinibus subsecuta sunt. Et tota die ambulantes in glacie et nive multa, circa nonam tandem apparuerunt in terra Rugianorum. Statimque ville littori contigue inflammate sunt. Dixit autem Heinricus ad socios: *Quis ibit ex nobis speculari, ubi sit exercitus Ranorum? Videtur enim mihi, quasi videam eminus multitudinem appropinquantem nobis.* Missus ergo cum aliquantis Sclavis Saxonum speculator in momento reversus est, nuncians hostes adesse. Dixitque ad socios: *Mementote, o viri, unde venistis et ubi consistitis, ecce mensa posita est, ad quam equo animo nobis accedendum est, nec est locus subterfugii, quin oporteat nos participari deliciis eius. Ecce mari undique conclusi sumus, hostes ante nos, hostes post nos, periitque a nobis fuge presidium. Confortamini igitur in Domino Deo excelso, et estote viri bellatores, quia unum e duobus restat, aut vincere aut mori fortiter.* Instruxit igitur Heinricus aciem, ipse constitutus in fronte cum robustissimis Saxonum. Videntes igitur Rugiani impetum viri, timuerunt timore magno, miseruntque flaminem suum, qui cum ipso de pace componeret. Primo igitur quadringentas, deinde octingentas marcas obtulit. Cumque exercitus remurmuraret indignans, urge-

rentque aciem ad congressum, corruit ille ad pedes principis dicens: *Ne irascatur dominus noster super servos suos. Ecce terra in conspectu tuo est, utere ea ut libet, omnes in manu tua sumus; quicquid imposueris feremus.* Quatuor igitur milibus et quadringentis marcis pacem indempti sunt[1], acceptisque obsidibus Heinricus in terram suam reversus est, dimisitque exercitum unumquemque in sua. Misit autem nuncios in terram Rugianorum ad suscipiendam pecuniam quam promiserant. Porro apud Ranos non habetur moneta, nec est in comparandis rebus nummorum consuetudo, sed quicquid in foro mercari volueris, panno lineo comparabis. Aurum et argentum quod forte per rapinas et captiones hominum vel undecunque adepti sunt, aut uxorum suarum cultibus impendunt, aut in erarium dei sui conferunt[2]. Posuit igitur eis Heinricus in appensione stateram gravissimi ponderis. Cumque exhausissent erarium publicum et quicquid in privatis suis auri vel argenti habuerant, vix medietatem persolverunt, puto statera delusi. Quamobrem iratus Heinricus, quod promissa ex integro non persolvissent, paravit secundam profectionem in terram Rugianorum. Accitoque duce Liudero, proxima hieme, que mare pervium reddidit, intravit terram Rugianorum cum magno Sclavorum et Saxonum exercitu. Vixque tribus noctibus illic remanserant, et cepit hiems resolvi, et glacies liquescere. Contigitque ut imperfectis rebus revertentes marina pericula vix evaserint[3], et non adiecerunt Saxones ultra intrare terram Ranorum, eo quod Heinricus modico supervivens tempore[4], morte sua controversie finem dederit.

39. *Strages Romanorum.* Fuit autem circa hos

1) Sic pro *adepti;* vid. infra c. 50. et l. II. c. 8; Adam. Brem. l. III. c. 21. 2) Conf. supra cap. 36. 3) Ann. Palid. ad a. 1125: *Dux Liuderus contra Sclavos trans Albiam exercitum duxit; sed inacte rediit.* 4) Rex Heinricus obiit a. 1127. Mart. 22. Diem vide in Necrol. Luneburg. Conf. infra cap. 46 fin.

dies bellum potens Heinrico cesari contra ducem Liuderum et Saxones. Heinricus enim iunior, ubi depulso vel potius extincto patre obtinuit monarchiam imperii, vidit quia universa terra quiescit in conspectu eius, fecitque ab universis principibus iurari expeditionem Italicam, volens iuxta morem assequi plenitudinem imperialis honoris de manu summi pontificis. Transcensisque Alpibus, perrexit Romam cum ingenti armatorum multitudine. Domnus vero papa Paschalis audito introitu eius non modice letatus est misitque ad circumiacentes regiones accersere numerosum clerum, quatinus regem honorabiliter venientem ipse honoratior exciperet[1]. Susceptus est igitur cum magno cleri Urbisque tripudio[2]. Ubi autem ventum est ad consecrationem, exegit ab eo domnus papa iuramenta, quatinus in katholice fidei observantia integer, in apostolice sedis reverentia promtus, in ecclesiarum defensione sollicitus existeret. Sed rex superbus iurare noluit, dicens imperatorem nemini iurare debere, cui iuramentorum sacramenta ab omnibus sint exhibenda. Facta est igitur contentio inter domnum papam et regem, et interceptum est opus consecrationis. Statim armatus regis exercitus efferatus est in iram, inieceruntque manus in clerum et spoliaverunt eos vestibus sacris, quasi lupi grassantes inter ovilia. Hiis auditis Romani proruunt ad obsistendum, eo quod viderent iniuriari clerum, ortumque est bellum in domo beati Petri tale, quale non est auditum ab annis antiquis. Prevaluit autem exercitus regis, attriveruntque Romanos interfectione magna nimis, nec fuit discretio cleri et vulgi, omnia devorante gla-

1) i. e. maximo honore, verecundia. Ekkehard. a. 1111: *rex . . . numquam viso honore percelebravit . . . immensa honorificentia receptus.* 2) sc. a. 1111. Febr. 12. In nonnullis verbis haec conveniunt cum Ottonis Frising. Chron. VII, c. 14: *infinito contracto exercitu . . Apenninum transcendit . . ad Urbem progreditur. Ibi a Paschali papa cum clero et populo Romano in urbe Leonina cum maximo tripudio suscipitur.*

1093. gladii[1]. Et facta est victoria illa Saxonum celebris et recordatione digna, eo quod adfuerit Dominus credentibus in se et concluserit multitudinem in manu paucorum. Referunt hii quorum patres interfuerunt, quia solis splendor iam occumbentis obiectos Sclavorum oculos in congressu adeo obtuderit, ut pre lumine nichil videre potuissent, fortissimo Deo hostibus suis in minimo maximum prebente offendiculum. Servieruntque a die illa omnes ille orientalium Sclavorum nationes Heinrico sub tributo, factusque est apud Sclavorum gentes notissimus, in hiis que ad honestatem et pacis bonum pertinent nobiliter clarens. Precepitque Sclavorum populo, ut coleret vir agrum suum et exerceret laborem utilem et commodum, extirpavitque latrunculos et viros desertores[2] de terra. Et exierunt Nordalbingorum populi de munitionibus, in quibus conclusi tenebantur propter timores bellorum, et reversi sunt unusquisque in villam et possessionem suam, et reedificate domus et ecclesie bellorum tempestatibus dudum dirute. Porro in universa Sclavia necdum erat ecclesia vel sacerdos, nisi in urbe tantum que nunc vetus Lubika dicitur[3], eo quod Heinricus cum familia sua sepius illic moraretur.

1106. 35. *De morte Godefridi comitis.* Mortuus est post hec dux Saxonie Magnus[4], et dedit cesar ducatum Ludero comiti, eo quod Magnus non haberet filium sed filias. Quarum una, Eilike nomine, nupsit Ottoni comiti genuitque ei Adalbertum marchionem,

1) Haec, quae vulgo ad annum 1105 referuntur, anno potius 1093 gesta sunt, in quo testantibus Annalibus Hildeshemensibus Magnus dux Saxonum Sclavos rebellantes 14 urbibus captis subegit. 2) *desertores*, errones, vagabundi; conf. l. II. c. 6; 1. Maccab. c. 7. v. 24. 3) Urbs Olden-Lubeke sita fuit, ubi fluviolus Swartowe influit Travenam fluvium; conf. Detmari Chron. Lubic. a. 1105. Praedium Olden-Lubeke saec. XV. est facta pertinentia praedii Coldenhove parochiae Rensevelde. V. etiam scholia 13 et 95 ad Adam. Bremens. Ecclesiae ibidem constructae a rege Heinrico meminit etiam charta imp. Conradi a. 1139. Ian. 5. U. B. der St. Lübeck I, n. 1. 4) Obiit anno 1106 August. 23.

cognomento Ursum. Altera vero filiarum, Wlfildis nomine, data est duci Bawarie Catulo, que peperit ei Heinricum Leonem[1]. Luderus autem obtinuit ducatum Saxonie et gubernavit cum modestia tam Sclavos quam Saxones.

Accidit autem in diebus illis[2], ut latrunculi Scla- 1110.
vorum venirent in Sturmariam et tollerent predam de iumentis et[3] captiones hominum[4] prope civitatem Hammemburg. Ad vocem autem clamoris[5] surrexit comes provincie illius Godefridus cum aliquantis civium de Hammemburg, et persecutus est latrones. Sentiens autem quia multi sunt, substitit aliquantisper, donec veniret ei maius auxilium. Preteriens igitur rusticus quidam, cuius uxor et filii captivi ducebantur, increpuit comitem dicens: *Quid trepidas, o virorum vilissime? habes cor muliebre, non virile! Certe si videres uxorem tuam et filios abduci sicut meos, non subsisteres. Propera, festina, libera captivitatem, si de cetero in terra honorari volueris!* His verbis irritatus comes abiit velociter sequens hostes. At illi posuerant post se insidias, et cum preteriret comes cum paucis, surrexerunt insidie de locis suis percusseruntque comitem[6] et cum eo viros quasi viginti, et abierunt via sua[7] cum preda quam rapuerant. Provinciales autem pariter insequentes invenerunt comitem interfectum; caput vero eius non repererunt, eo quod desectum Sclavi illud secum duxissent. Quod postmodum multo precio redemptum in patriis reconditum est sepulchris.

36. *De interfectione Rugianorum.* Comitiam vacantem dedit Luderus dux nobili viro Adolfo de Sco-

1) Genealogiam hanc habet Ann. Saxo h. a. 2) Conf. Ann. Hildeshem. a. 1110. 3) sc. facerent. 4) i. e. captivos, conf. cap. 37. 5) *Vox clamoris*, Ieremias 8, 19; 25, 36. 6) V. Annal. Hildeshem. a. 1110; Annal. Sax. eodem anno: *Occiditur Godefridus comes de Hammaburch.* V. etiam Necrol. Luneburg. et Mollenbec. 4. Non. Novbr. et Hamburg. U. B. T. I, p. 117 et quae notavi ibidem et p. 806. 7) *abire via sua.* Germanismus: *seinen Weg gehen.*

wenburg. Fuitque pax inter Adolfum comitem et principem Sclavorum Heinricum. Quodam igitur tempore cum Heinricus resideret in urbe Lubeke, ecce improvisus supervenit exercitus Ruianorum sive Ranorum, subvectique per alveum Trabene urbem navibus circumdederunt. Sunt autem Rani, qui ab aliis[1] Runi appellantur, populi crudeles, habitantes in corde maris, ydololatrie supra modum dediti, primatum preferentes in omni Sclavorum natione, habentes regem et fanum celeberrimum. Unde etiam propter specialem fani illius cultum primum venerationis locum obtinent, et cum multis iugum imponant, ipsi nullius iugum patiuntur, eo quod inaccessibiles sint propter difficultates locorum. Gentes, quas armis subegerint, fano suo censuales faciunt. Maior flaminis quam regis veneratio apud ipsos est[2]. Qua sors ostenderit, exercitum dirigunt. Victores aurum et argentum in erarium Dei sui conferunt, cetera inter se partiuntur. Hii ergo dominationis libidine provocati, venerunt Lubeke, veluti omnem Wagirensium et Nordalbingorum provinciam possessuri. Videns autem Heinricus improvisum obsidionis malum, dixit ad principem militie sue: *Consulendum est saluti nostre et virorum qui nobiscum sunt, et necessarium mihi videtur, ut exeam ad contrahenda auxilia, si forte possim urbem obsidione liberare. Esto igitur vir fortis et conforta bellatores qui in urbe hac sunt, et servate mihi urbem usque in diem quartum. Tunc enim vita comite*[3] *apparebo super montem illum.* Et elapsus nocte cum duobus viris, venit in terram Holzatorum, nuncians eis imminens periculum. At illi in unum conglobati, occurrerunt cum eo ad prelium, veneruntque prope munitionem, que expugnabatur ab hostibus. Et collocavit Heinri-

1) ab Adamo Bremensi sc. p. 312, l. 27; cf. p. 374 et schol. 117.
2) Confer quae iam de Ranis narravit noster supra cap. 6 et infra II. c. 12 med. 3) *vita comite*, 2. Reg. 4, 16.

cus socios in latibulis, precepitque eis in silentio esse, ne forte hostes audirent vocem multitudinis aut hynnitum equi. Avulsusque a sociis, uno tantum contentus servo, venit ad locum quem prefixerat, unde videri posset ab urbe. Cuius faciem prefectus urbis callide observans, ostendit eum amicis, quorum animi consternati erant. Nam fama pertulerat ad eos, quod Heinricus nocte qua egressus est, captus esset ab hostibus. Contemplatus igitur Heinricus suorum periculum et obsidionis fervorem, reversus est ad socios, dissimulatoque itinere, circumduxit exercitum per viam maris usque ad ostium Trabene, descenditque per viam, qua Sclavorum equites descendere debebant. Ubi igitur Rani viderunt multitudinem per iter maris descendentem, putabant quia equites sui sunt, exieruntque de navibus in occursum eis cum gaudio et plausu. At illi sublato clamore in oratione et ymnis, insiluerunt in hostes subito, et perterritos inopinato casu ad naves usque propulerunt. Et facta est ruina magna in exercitu Ranorum in die illa, cecideruntque interfecti coram castro Lubeke, nec fuit minor numerus eorum qui aquis prefocati sunt, quam occisorum gladio. Feceruntque tumulum magnum, in quo proiecerunt corpora mortuorum, et in monumentum victorie vocatus est tumulus ille Raniberg usque in hodiernum diem. Magnificatusque est Dominus Deus in manu cristianorum in die illa, statueruntque ut dies Kalendarum Augusti celebretur omnibus annis in signum et recordationem, quod percusserit Dominus Ranos in conspectu plebis sue. Servieruntque Ranorum populi Heinrico sub tributo[1], quemadmodum Wagiri, Polabi, Obotriti, Kicini, Cyrcipani, Lutici, Pomerani et universe Sclavorum nationes, que sunt inter Al-

1) Annalista Saxo iam ad a. 1110 et certe ad a. 1114 duci Lothario adscribere videtur, quae per vasallum suum Heinricum gesta sunt. Ita et Chron. Luneburg. a. 1114. SS. T. XVI. p. 75.

biam et mare Balticum et longissimo tractu portenduntur usque ad terram Polonorum. Super omnes hos imperavit Heinricus, vocatusque est rex in omni Sclavorum Nordalbingorum provincia.

37. *De victoria Mistue.* Cum igitur vice quadam Brizanorum[1] et Stoderanorum[2] populi, hii videlicet qui Havelberg et Brandenburg habitant, rebellare pararent, visum fuit Heinrico, armis adversum eos utendum, ne forte duarum gentium insolentia toti orienti rebellionis materiam parturiret. Perrexit ergo cum amicissimis suis Nordalbingorum armatis, peragransque Sclavorum provinciam, cum ingenti periculo venit Havelberg eamque obsidione vallavit. Precepitque omni Obotritorum populo, ut descenderent ad expugnationem urbis, et crevit obsidio in dies et menses. Interea perlatum est ad Mistue, filium Heinrici, quod gens quedam foret e vicino, fertilis omnibus bonis, habitatoresque eius quieti et nullius turbulentie suspecti. Porro Sclavi illi dicti sunt Lini sive Linoges[3]. Assumpsitque secum ducentos Saxonum et trecentos Sclavorum, omnes electos, et abiit inconsulto patre iter bidui per angustias nemorum et difficultates aquarum et paludis maxime, irruitque super securos et impavidos, et duxit ex eis infinitam predam et captivitatem hominum[4], abieruntque onusti. Cumque maturantes reditum difficiliora paludis transirent, ecce circumiacentium locorum incole pariter conglobati ad pugnam proruunt, volentes captivitatem liberare. Videntes igitur hii qui erant cum Mistue, se immensa multitudine hostium circumfusos viamque ferro aperiendam, adhortati sunt se mutuo, totisque viribus enisi, omnem obsistentium

1) Brizani circa Pritzwalk in terra Havelberg s. Priegnitz, v. infra cap. 88; Mon. Germ. T. I, pag. 309; Riedel, die Mark Brandenburg. 2) Stoderani, in terra Havelland iuxta Albim inter Havelam et Rhyn fluvios. 3) Hi Lini s. Linoges idem videntur esse populus, qui apud Adam. Brem. l. II. c. 18 Lingones audit. 4) captivos; v. supra c. 35. 64 sq.

multitudinem peremerunt in ore gladii, preterea principem eorum captivum secum abduxerunt, veneruntque ad Heinricum et exercitum qui erat in obsidione, cum salute victoriam et divitias maximas reportantes. Post paucos autem dies Brizani ceterique rebelles pacem postulaverunt, datis obsidibus quos Heinricus voluisset [1]. Atque in hunc modum sedatis rebellibus, Heinricus ad sua reversus est. Nordalbingorum quoque populi ad sedes suas reversi sunt.

38. *Expeditio Sclavorum in terram Ruianorum.* Accidit post hec ut unus filius Heinrici, Woldemarus nomine, occideretur a Ranis. Quamobrem pater dolore pariter et ira permotus, omnem animum intendit ad rependendam talionem. Misitque nuncios in universas Sclavorum provincias ad contrahenda auxilia; conveneruntque omnes pari voluntate eademque sententia, ut parerent iussionibus regis expugnarentque Ranos, et fuerunt innumerabiles quasi arena maris [2]. Nec hiis contentus, misit ad accersiendos Saxones, eos scilicet qui de Holzatia et Sturmaria sunt, commonens eos private amicitie. Et secuti sunt eum pleno corde, numero quasi mille sexcenti. Transitoque flumine Trabena, abierunt per longissimos fines Polaborum et eorum qui dicuntur Obotriti, quousque pervenirent ad Penim fluvium. Quo transmisso, direxerunt iter ad urbem que dicitur Woligost, apud urbaniores [3] vocatur Iulia Augusta, propter urbis conditorem Iulium Cesarem. Illic invenerunt Heinricum expectantem eos. Et pernoctaverunt ibi figentes castra non longe a mari. Mane autem facto, convocans Heinricus populum in concionem, allocutus est eos dicens: *Magna vobis, o*

1) Haec fortasse cum expeditione ducis Lotharii anno 1121 contra Slavos suscepta connectunt. V. Annal. Sax. h. a. 2) 2. Sam. 17, 11. 3) *urbaniores*, i. e. docti. Scriptores vitae Ottonis ep. Babenberg. Iulinum (Wollin), non vero Wolgast, quae apud eos Hologosta audit, conditam esse a Iulio Caesare fabulantur.

viri, debetur gratulatio, qui ad ostensionem benevolentie vestre et fidei invicte longius venistis, laturi nobis opem contra hostes sevissimos. Sepius quidem accepi gustum audacie vestre et fidelitatis experientiam, que in diversis periculis mihi frequens lucrum, vobis gloriam parturisse dinoscitur, sed nichil ita elucet, sicut huius devotionis exhibitio, semper memoriter retinenda, semper omni studio promerenda. Notum igitur vobis cupio, quod Rani, ad quos modo tendimus, directis ad me nocte nunciis, ducentis marcis pacem obtinere querunt. Super hac re nichil mihi sine vestro consilio definiendum est: si decreveritis acceptandum, acceptabo; si recusandum, recusabo. Ad quod responderunt Saxones dicentes: *Nos quidem, o princeps, licet numero pauci simus, honoris tamen atque virtutis cupidi gloriam pro questu maximo duximus. Ranos igitur, qui filium tuum occiderunt, pro ducentis marcis in gratiam recipiendos nostro consilio dicis? Revera nomini tuo magno condigna satisfactio! Absit a nobis talis iniuria, ut umquam facto huic assentiamur. Nec enim ideo uxores, filios, denique patrias sedes reliquimus, ut hostibus cavillationem et filiis nostris opprobrium sempiternum hereditemus. Quin potius perge ut cepisti, transi mare, utere ponte, quem stravit tibi bonus artifex, admove inimicis tuis manus. Videbis gloriosam mortem nobis maximo esse lucro.* His adhortationibus animatus, princeps movit castra de loco isto, et perrexit ad mare. Tractus autem ille maris contractior, et qui visu traici potest, eo tempore stratus erat glacie firmissima, propter fervorem hiemis. Statimque ubi transmissis silvis et arundinetis venerunt super mare, ecce illic agmina Sclavorum de universis provinciis diffusa erant super faciem maris, distincta per vexilla et cuneos, expectantia iussionem regis. Eratque exercitus ille grandis valde. Omnibus igitur caute et ordinate per singulas acies consistentibus, soli duces egressi sunt ad salutandum

regem et exercitum peregrinum, et pronis vultibus adoraverunt. Quos resalutans Heinricus et adhortans, cepit percunctari de itinere, et quinam in processu deberent esse primi. Singulis autem ducibus certatim se offerentibus, responderunt Saxones dicentes: *Nostri iuris esse dinoscitur, ut ad bella procedentium nos primi, redeuntium novissimi inveniamur. Legem igitur a patribus traditam et hactenus possessam hoc etiam loco minime negligendam arbitramur*. Et annuit eis rex. Licet enim Sclavorum multus esset numerus, Heinricus tamen se non credebat eis, eo quod ipse nosset omnes. Levatis igitur signis, Saxones preierunt in fronte, cetera Sclavorum agmina suis ordinibus subsecuta sunt. Et tota die ambulantes in glacie et nive multa, circa nonam tandem apparuerunt in terra Rugianorum. Statimque ville littori contigue inflammate sunt. Dixit autem Heinricus ad socios: *Quis ibit ex nobis speculari, ubi sit exercitus Ranorum? Videtur enim mihi, quasi videam eminus multitudinem appropinquantem nobis.* Missus ergo cum aliquantis Sclavis Saxonum speculator in momento reversus est, nuncians hostes adesse. Dixitque ad socios: *Mementote, o viri, unde venistis et ubi consistitis, ecce mensa posita est, ad quam equo animo nobis accedendum est, nec est locus subterfugii, quin oporteat nos participari deliciis eius. Ecce mari undique conclusi sumus, hostes ante nos, hostes post nos, periitque a nobis fuge presidium. Confortamini igitur in Domino Deo excelso, et estote viri bellatores, quia unum e duobus restat, aut vincere aut mori fortiter.* Instruxit igitur Heinricus aciem, ipse constitutus in fronte cum robustissimis Saxonum. Videntes igitur Rugiani impetum viri, timuerunt timore magno, miseruntque flaminem suum, qui cum ipso de pace componeret. Primo igitur quadringentas, deinde octingentas marcas obtulit. Cumque exercitus remurmuraret indignans, urge-

rentque aciem ad congressum, corruit ille ad pedes principis dicens: *Ne irascatur dominus noster super servos suos. Ecce terra in conspectu tuo est, utere ea ut libet, omnes in manu tua sumus; quicquid imposueris feremus.* Quatuor igitur milibus et quadringentis marcis pacem indempti sunt[1], acceptisque obsidibus Heinricus in terram suam reversus est, dimisitque exercitum unumquemque in sua. Misit autem nuncios in terram Rugianorum ad suscipiendam pecuniam quam promiserant. Porro apud Ranos non habetur moneta, nec est in comparandis rebus nummorum consuetudo, sed quicquid in foro mercari volueris, panno lineo comparabis. Aurum et argentum quod forte per rapinas et captiones hominum vel undecunque adepti sunt, aut uxorum suarum cultibus impendunt, aut in erarium dei sui conferunt[2]. Posuit igitur eis Heinricus in appensione stateram gravissimi ponderis. Cumque exhausissent erarium publicum et quicquid in privatis suis auri vel argenti habuerant, vix medietatem persolverunt, puto statera delusi. Quamobrem iratus Heinricus, quod promissa ex integro non persolvissent, paravit secundam profectionem in terram Rugianorum. Accitoque duce Liudero, proxima hieme, que mare pervium reddidit, intravit terram Rugianorum cum magno Sclavorum et Saxonum exercitu. Vixque tribus noctibus illic remanserant, et cepit hiems resolvi, et glacies liquescere. Contigitque ut imperfectis rebus revertentes marina pericula vix evaserint[3], et non adiecerunt Saxones ultra intrare terram Ranorum, eo quod Heinricus modico supervivens tempore[4], morte sua controversie finem dederit.

39. *Strages Romanorum.* Fuit autem circa hos

1) Sic pro *adepti;* vid. infra c. 50. et l. II. c. 8; Adam. Brem. l. III. c. 21. 2) Conf. supra cap. 36. 3) Ann. Palid. ad a. 1125: *Dux Liuderus contra Sclavos trans Albiam exercitum duxit; sed inacte rediit.* 4) Rex Heinricus obiit a. 1127. Mart. 22. Diem vide in Necrol. Luneburg. Conf. infra cap. 46 fin.

dies bellum potens Heinrico cesari contra ducem Liuderum et Saxones. Heinricus enim iunior, ubi depulso vel potius extincto patre obtinuit monarchiam imperii, vidit quia universa terra quiescit in conspectu eius, fecitque ab universis principibus iurari expeditionem Italicam, volens iuxta morem assequi plenitudinem imperialis honoris de manu summi pontificis. Transcensisque Alpibus, perrexit Romam cum ingenti armatorum multitudine. Domnus vero papa Paschalis audito introitu eius non modice letatus est misitque ad circumiacentes regiones accersere numerosum clerum, quatinus regem honorabiliter venientem ipse honoratior exciperet[1]. Susceptus est igitur cum magno cleri Urbisque tripudio[2]. Ubi autem ventum est ad consecrationem, exegit ab eo domnus papa iuramenta, quatinus in katholice fidei observantia integer, in apostolice sedis reverentia promtus, in ecclesiarum defensione sollicitus existeret. Sed rex superbus iurare noluit, dicens imperatorem nemini iurare debere, cui iuramentorum sacramenta ab omnibus sint exhibenda. Facta est igitur contentio inter domnum papam et regem, et interceptum est opus consecrationis. Statim armatus regis exercitus efferatus est in iram, inieceruntque manus in clerum et spoliaverunt eos vestibus sacris, quasi lupi grassantes inter ovilia. Hiis auditis Romani proruunt ad obsistendum, eo quod viderent iniuriari clerum, ortumque est bellum in domo beati Petri tale, quale non est auditum ab annis antiquis. Prevaluit autem exercitus regis, attriveruntque Romanos interfectione magna nimis, nec fuit discretio cleri et vulgi, omnia devorante gla-

1) i. e. maximo honore, verecundia. Ekkehard. a. 1111: *rex . . . numquam viso honore percelebravit . . . immensa honorificentia receptus.* 2) sc. a. 1111. Febr. 12. In nonnullis verbis haec conveniunt cum Ottonis Frising. Chron. VII, c. 14: *infinito contracto exercitu . . Apenninum transcendit . . ad Urbem progreditur. Ibi a Paschali papa cum clero et populo Romano in urbe Leonina cum maximo tripudio suscipitur.*

dio. Ibi pugnavit robustissimus quisque, quousque obrigesceret gladius in manibus eius. Et repleta est domus sanctificationis morticinis et cadaveribus, profluxeruntque de acervis mortuorum rivi sanguinis, adeo ut Tiberina fluenta mutarentur in colorem sanguinis. Sed quid multis inmoror? Domnus papa et ceteri, qui occisioni superfuerant, in captivitatem ducti sunt. Videres igitur cardinales funibus in colla missis nudos trahi, vinctis post terga manibus, et de civibus inmensas catenatorum catervas duci. Postquam igitur profecti de Roma venerunt ad prime mansionis locum, accesserunt quidam episcopi et religiosi ad domnum papam dicentes ad eum: *Magnus dolor est cordi nostro, sanctissime pontifex, de tanto facinore, quod commissum est circa te et clerum tuum et cives urbis tue. Sed mala hec exigentibus peccatis nostris improvisa magis quam deliberata fuerunt. Assentire ergo nobis et complacare domino nostro, ut et ipse complacetur tibi, et perfice in eo opus benedictionis tue.* Quibus ille respondit: *Quid dicitis, o dilecti fratres? Virum hunc iniquum, virum sanguineum et dolosum a nobis consecrandum dicitis? Bene expiavit manus suas ad percipiendam consecrationem, qui aras Dei perfudit cruore sacerdotum et domum sanctificationis replevit cadaveribus interfectorum* [1]. *Absit a me verbum hoc, ut ego consentiam consecrationi eius, qui se ipsum execrabilem reddidit.* Cumque illi dicerent, cautum esse saluti sue et eorum qui erant in captivitate, ut regem placaret, respondit cum magna libertate dicens: *Non timeo dominum vestrum regem. Occidat corpus, si vult, amplius non habet quid faciat. Multum quidem prosperatus est in cede civium et cleri sui, sed dico vobis in veritate, quia de cetero non assequetur victoriam, nec videbit pacem in diebus suis, sed nec filium generabit, qui sedeat in throno eius.* Cumque hec renunciata fuissent

1) *domum . . . interfectorum.* Eadem fere verba vide supra.

in conspectu regis, exarsit in iracundia magna, iussitque omnes captivos decollari in facie domni pape, ut vel per hoc deterreret eum. Ille vero instanter hortabatur eos, mori fortiter pro iustitia, promittens eis eterne vite inmarcessibilem coronam. At illi unanimiter provoluti pedibus eius orabant dilationem vite. Tunc beatissimus pontifex suffusus lacrimis contestatus est cordium inspectorem, se malle mori quam cedere, si non prepediret omnibus Cristi iure impendenda compassio. Fecit igitur quod necessitas imperabat et promisit, se regem consecraturum, ut captivitas relaxaretur. Reversique in Urbem domnus papa et cardinales fecerunt regi secundum voluntatem eius, extorto quidem obsequio, dederuntque ei privilegium super omnibus que desideraverat anima eius.

40. *De bello Welpesholt.* Postquam igitur arrepta benedictione[1] imperator Teutonicas revisit terras, collecta est in urbe Roma sinodus centum viginti patrum, ubi domnus papa acrius incusatus est pro eo, quod regem sacrilegum, capto summo pontifice, tractis cardinalibus, fuso sanguine cleri et civium, ad imperiale culmen provexerit, insuper constitutiones episcoporum, quas patres sui ecclesiastico iuri usque ad mortes et exilia defensaverint, huic omnium indignissimo etiam privilegio stabilierit. Ille pretendere cepit necessitatis articulum maximaque pericula minori dispendio intercepta, strages plebium, incendia Urbis non posse aliter restringi, se quidem peccasse, sed inpulsum: emendaturum se hanc noxam secundum quod imperaret sanctum concilium. Accepta igitur satisfactione, incusantium refriguit fervor, definitoque consilio, extortum illud privilegium non privilegium, immo pravilegium voci-

1) Imperator coronatus est 1111. April. 13. Verba *arrepta benedictione* bene conveniunt iis, quae Ekkehardus ad a. 1111. l. 38 sq. attulit: *in exemplum patriarchae Iacob dicentis ad angelum: Non dimittam te, nisi benedixeris michi.*

tandum, ideoque anathemate rescindendum sanxerunt, ipsum preterea imperatorem a liminibus sancte ecclesie sequestrandum censuerunt[1].

Currit hec fama per orbem universum, omnesque quos novarum rerum cupido trahebat, accepta quacunque occasione, rebellionis aggressi sunt molimina. Inter quos precipuus erat famosus ille Adalbertus, Mogontinus episcopus, sociatis sibi quam pluribus, maxime vero Saxonum principibus, quos ad defectionem partim necessitas[2], partim etiam rebellionum vetus consuetudo illexerat. Siquidem preter nova bella, que tunc parabantur, cum fortissimo viro seniore Heinrico novies olim conflixerant. Sed quid multis inmoror?[3] Sentiens imperator, omnem iam Saxoniam a se deficere[4] et conspirationum virus latius serpere, primo omnium ipsum auctorem rebellionis Mogontinum cepit episcopum[5]. Deinde toti infusus Saxonie, provinciam eorum maxima strage pervasit, principibus eorum occisioni aut certe captivitati traditis. Tunc hii qui superstites fuerant de principibus Saxonum, videlicet Liuderus dux, Reingerus[6] Halverstadensis episcopus, Fridericus comes de Arnesberg, multique nobiles conglobati in unum imperatori denuo in Saxoniam cum exercitu redeunti occurrerunt in loco, qui dicitur Welpesholt[7], produxeruntque exercitum suum adversus exercitum regis, licet impares numero: tres enim contra quinque pugnaverunt. Commissumque est prelium
1115. illud nostra etate famosissimum Kalendis Februarii[8],
Febr. 1. quo Saxones superiores inventi virtutem[9] regis attri-

1) Acta concilii huius Lateranensis a. 1112. Mart. 18 sq. celebrati v. apud Mansi T. XXI. p. 68 sq. 2) *necessitas* sc. defendendi se, cf. Ekkehardum a. 1115: *defendendi se necessitate coacti.* 3) Eandem sententiam v. supra c. 39. 4) *Sentiens* sq. ex Ekkehardi Chron. et Ann. Hildeshem. a. 1115. 5) *Conspirationum . . . episcopum* ex Ekkehardo a. 1112. pag. 246. l. 32—38. 6) *Reingerus.* Plerumque appellatur Reinhardus. 7) Locus inter Hofstedt et Biderstedt. 8) 1115, non vero Kalendis, sed 3. Idus Februar.; v. Ann. Hildeshem. 9) *virtus*, i. e. exercitus, nobis Mannschaft.

verunt. Cecidit in eo bello Hogerus[1] princeps militie regis, natus et ipse in Saxonia, destinatus ad ducatum Saxonie, si res prospere cessissent. Tunc Saxones propter victoriam animis sublevati, perpendentes cesaris iram non facile impunitatem tante calamitati prebituram, frequentibus colloquiis causam suam muniverunt, seditiones que infra provinciam erant federibus conciliant, aliunde auxiliantium manus consciscunt, postremo, ne complices federa rumpant, omnes in defensionem patrie arma coniurant[2]. Quid dicam de Mogontino, qui super omnes adversus imperatorem deseviit? Is enim civium suorum, qui cesarem Moguntie obsederant, studio carcere erutus et sedi sue restitutus, quantas mortes in captivitate pertulerit, non tam exesi corporis specie[3], quam ultionis acerbitate expressit. Qui etiam legatione sedis apostolice functus, frequentibus conciliis episcoporum aliorumque quos iustitie species induerat, excommunicationis verbum in cesarem deponebat. Hiis motionibus exacerbatus cesar transiit in Longobardiam cum uxore sua Mathilde, filia regis Anglie. Transmisitque legatos ad domnum Paschalem papam, oraturus veniam super excommunicationis verbo. At ille distulit causam ad audientiam sancti concilii, legitimas regi prefigens inducias, laxatoque interim excommunicationis vinculo.

Obiit interea Paschalis[4], cui substituit cesar Burdinum quendam, reprobato Gelasio, quem canonica electio statuerat. Factumque est denuo scisma in ecclesia Dei. Gelasius enim fuga elapsus, in regno Francorum mansit usque ad diem mortis sue.

Longum est igitur per singula replicare turbulentias temporis illius, nec est temporis huius talium explanatio. Sclavorum autem historia, unde longius digressus sum, reditum perurget, quorum utique

1) comes de Mansfeld. 2) Conf. omnino Ekkehard. anno 1115.
3) V. Ekkehard. l. l. 4) 1118. Ian. 21.

conversionem Heinriciani[1] cesares non modice retardaverunt, domesticis videlicet semper pregravati. Qui vero actus eorum et terminum scismatis huius plenius nosse desiderat, legat historiarum magistri Eggehardi librum quintum, quem ad Heinricum iuniorem describens, bona eius amplissima laude extulit, at malefacta aut omnino tacuit aut in melius interpretatus est[2].

Nec tamen pretereundum reor, quod in diebus illis claruit vir insignis sanctitate Otto Bavenbergensis episcopus, qui invitante pariter et adiuvante Bolizlao, Polonorum duce, Deo placitam adiit peregrinationem ad gentem Sclavorum, qui dicuntur Pomerani et habitant inter Oderam et Poloniam[3]. Predicavitque barbaris verbum Dei, Deo cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis, omnemque gentem illam cum principe eorum Wertezlao[4] convertit ad Dominum, permanetque fructificatio divine laudis illic usque in hodiernum diem.

1125. 41. *Electio Liuderi.* Anno post hec incarnati verbi
1126. obiit[5] apud Traiectum Heinricus cesar, et successit in solium regni Liuderus, Saxonum dux. Indignati autem Francigene, virum Saxonem elevatum in regnum, conati sunt alium suscitare regem, Conradum videlicet, consobrinum Heinrici cesaris. Prevaluit autem pars, que fuit cum Liudero, abiensque Romam promotus est ad apicem imperii per manus Innocentii pape[6]. Quo etiam suffragante Conradus eo usque propulsus est, ut se traderet in potestatem Liuderi, qui et Lotharius, factusque est ex hoste amicissimus. Cepitque in diebus Lotharii cesaris oriri nova lux non tam in Saxonie finibus, quam in

1) *Heinriciani caesares* i. e. Heinrici. 2) quem vide Mon. G. SS. VI. pag. 231 sq. 3) Conf. etiam Ekkehard. a. 1124. et Ottonis epistolam ibid. a. 1125. 4) De Wartislao s. Bratislao, Fratislao conf. Vitam Ottonis episcopi Mon. G. SS. Tom. XII. 5) Obiit 1125. Mai. 23. 6) 1133. Iun. 4.

universo regno, tranquillitas temporum, habundantia rerum, pax inter regnum et sacerdotium.

Sed et Sclavorum populi agebant ea que pacis sunt, eo quod Heinricus, Sclavorum regulus, comitem Adolfum et contiguos Nordalbingorum populos omni benevolentia amplexatus fuerit. In diebus illis non erat ecclesia vel sacerdos in universa gente Luticiorum, Obotritorum sive Wagirorum[1], nisi tantum in urbe Lubeke, eo quod illic fuerit Heinrici familiare contubernium[2]. Surrexit eo tempore sacerdos quidam, Vicelinus nomine, et venit ad regem Sclavorum Lubeke, rogavitque dari sibi facultatem predicandi verbum Dei infra terminos ditionis eius. Quis autem fuerit vir iste quanteque opinionis[3], multorum qui adhuc supersunt habet noticia. Sed ne posteros lateat, huic narrationi inserendum arbitror, eo quod datus sit in salutem gentis huius, directas facere semitas Dei nostri in natione prava et perversa[4].

42. *De Vicelino episcopo.* Vicelinus itaque Mindensi parrochia oriundus, in villa publica cui nomen Quernhamele[5], que sita est in ripa Wisere, genitus parentibus morum magis honestate quam carnis et sanguinis nobilitate adornatis. Litterarum rudimentis apud canonicos eiusdem loci institutus est, neglectus tamen pene ad virilem etatem, eo quod parentibus orbus, adolescentie annos, ut ea assolet etas, levis et lubricus exegerit. Patria tandem domo exemptus, divertit in castellum non longe positum, cui nomen Everstein[6], ubi nobilis domina, mater Conradi comitis[7], iuvenem desolatum miserata aliquandiu tenuit, misericorditer fovit, adeo ut sacerdos castri videns

1) Ultra Albiam illis temporibus raro inveniebatur christianus. Ann. Pegav. a. 1114. 2) Conf. supra cap. 34 f. 3) *opinio* i. e. fama. 4) *Natio p. et p.* V. supra cap. 27 init. — Ev. Ioh. 1, 23. 5) Hameln. 6) Everstein, castrum quondam situm in colle, hodie dicto Burgberg, in ripa dextra Wiserae prope Holzminden. 7) In diplomate anni 1113 apud Falke, Tradit. Corbeiens. p. 212 occurrit Conradus comes de Everstein cum uxore Mathildi et filiis Conrado, Ottone, Adelberto.

et invidens, occasiones quereret, quibus eum castro deturbaret. Quadam igitur die multis arbitris coram positis, interrogavit Vicelinum, in scholis positus quid legisset? Illo perhibente se Statii libros Achilleidos legisse, consequenter requisivit, que esset materia Statii. Sed cum diceret se nescire, sacerdos nimium mordaciter ad circumstantes: *Heus,* inquit, *ego iuvenem hunc de recenti studio venientem putabam aliquid esse, sed opinione delusus sum. Iste enim penitus nullius momenti est.* Sed quia scriptum est: *Verba sapientium stimuli, et quasi clavi in altum defixi*[1], tante cavillationis verbum modestia iuvenis extimuit. Statimque castro sese proripiens, etiam sine valedictione discessit, tantis lacrimis inundans et verecundie punctiones sustinens, ut vix cuiquam opinabile[2] sit. Audivi eum sepenumero dicentem, quia ad verbum illius sacerdotis respexerit eum misericordia divina. Abiit ergo Patherburnen, ubi tunc forte studia litterarum florebant sub nobili magistro Hartmanno[3]. Cuius etiam mensa et contubernio usus, quam pluribus annis tanto fervore, tanta denique instantia studuit, ut non facile explicari possit. Crebro enim

ad quandam veluti desudans mente palestram,
  artibus edomitum subdidit ingenium.
Non hunc ludi, non epule

cepto proposito detraxerant, quin aut legeret aut dictaret vel certe scriberet. Cori preterea diligentissimus curator extitit,

inter primitias adolentis religionis
  deservire Deo, suave piumque putans.

Videns igitur egregius magister, discipulum atque contubernionem suum supra vires laborare, sepius ait ad eum:

1) Ecclesiast. cap. 12. v. 11. 2) i. e. credibile; conf. cap. 52 fin.
3) Hartmannus recensetur inter canonicos iuniores Paderbrunnenses in charta Heinrici, episcopi Paderbrunnensis data a. 1123. Iun. 18 apud Erhard Regesta hist. Westphal. T. I. p. 150.

O Viceline,
precipitanter agis, pone modum studiis,
nam temporis adhuc
multum superest, quo plurima discere possis.
Ille nichil motus hiis verbis: *Ecce recordor,* ait,
me libris tardas applicuisse manus,
festinare decet, patitur dum tempus et etas.

Dedit autem Dominus viro illi intellectum et cor docile; supercrescensque socios, in brevi factus est in scolis regendis magistri coadiutor. Preerat igitur sociis in sollicitudine, instituens tam doctrina quam exemplo. Orationi etiam interdum vacans, omnium sanctorum suffragia efflagitabat, precipue vero beati Nicolai, cuius obsequio specialius sese manciparat. Unde etiam contigit, ut vice quadam eiusdem sancti natalitia celebraturus in oratorio sancte Brigitte socios consciverit. Ubi vespertino et matutino officio sollempniter expleto, angelice voces a quibusdam audite sunt, psallentes juxta morem cleri responsorium: *Beatus Nicolaus iam triumpho potitus.* Accessit igitur Vicelino gaudium de miraculo et de gaudio cumulata devotio.

43. *De transitu Ludolfi presbiteri.* Ceterum eidem viro divino famulatu imbuendo, nobile prebuit virtutis incitamentum illa celebris fama avunculi ipsius Ludolfi, sacerdotis de Feule[1], qui summe sanctitatis vir magnusque confessor, frequentabatur a populis regionis confitentium peccata sua, et remedio penitentie venturam iram declinare cupientium. Ad quem et ipse accersitus sepius accessit, insistens abluendis per confessionem propriis criminibus, consideravitque in sacerdote nature simplicitatem, innocentiam vite et super omnia elemosinarum largitatem, statumque vite nulla dissolutione labefactatum. Qui etiam venerabilis sacerdos etate

1) Feule est Fuelen s. Fuhlen; v. Mooyer die vormalige Grafschaft Schaumburg p. 25.

iam decrepitus, sed vigore spiritus integer, ubi egritudine mortali decubuit, misit ad accersiendos sacerdotes et religiosos quosque. Impetrato sacre unctionis officio conquestus est, se fraudatum presentia dilectissimorum suorum Rotholfi, Hildensemensis canonici[1], et Vicelini. Nec mora ad vocem precantis uterque inopinatus advenit, repperiuntque virum Deo dilectum exitus sui horam cum magna devotione opperientem. A quo etiam recogniti, cum gratiarum actione suscepti sunt. Nocte igitur suprema Deo in oratione colloquens, appropinquante iam diluculo, iussit sibi a dyacono legi passionem dominicam, qua intentius audita, celeriter adorsus est diaconum: *Affer mihi*, inquit, *velociter viaticum salutare*, *iam enim adest hora migrandi.* Statimque participans vivificis misteriis, dixit astantibus: *Ecce veniunt qui me deducturi sunt*, *ecce veniunt nuncii Domini mei*, *sublevate me de lecto.* Quibus attonitis: *Quid trepidatis*, inquit, *o viri? Nonne videtis nuncios Domini mei omnes adesse?* Statimque anima illa carne soluta est. Mane igitur facto convenientibus multis ad sepulturam tanti viri, orta est disceptatio de sepultura eius, populo quidem eum in ecclesia, familiaribus vero eius in atrio, ut ipse iusserat, sepeliri volentibus. Offertur interim pro anima eius hostia salutaris, cum Theodericus quidam, qui adhuc superest, propter vigilias funeris sopore gravis lecto decubuit, viditque sibi assistere virum reverendi habitus, et dicentem: *Quousque dormitas? Surge et fac sepeliri sacerdotem*, *ubi populus eius decrevit.* Prevaluit igitur ex beneplacito Dei postulatio populi, sepelieruntque eum infra muros ecclesie, cui multis annis fideliter deservierat.

44. *De Thetmaro preposito*[2]. Post mortem igitur

1) Fortasse idem ac Rotholfus presbyter, qui occurrit in chartis episcoporum Hildesheimensium a. 1125—1146, v. Urkdb. des histor. Vereins für Niedersachsen, IV, n. 1—4. 2) Thietmarus decanus occurrit in chartis Bremensibus a. 1139—1142; cfr. infra c. 58. Videtur tenuisse praeposituram Hagerestorpe s. Cuzelinae, in monasterio, quod

avunculi Vicelinus in Patherburnensi ecclesia tam diu perstitit, quousque vocatus Bremam, curandis scolis magister ibidem preditus est[1]. Fuitque in regendis scolis vir valde idoneus, curator chori, eruditor iuvenum forma honestatis. Denique discipulos, quos antea mos precipitatus agebat, reddidit artibus ingenuos et in cultu Dei et frequentia chori officiosos. Quamobrem diligebat eum antistes Fretherieus, ceterique quos aut dignitas aut honestas in ecclesia fecerat editiores. Illis solum onerosus videbatur, quibus consuetudini fuerat, deserto ecclesie cultu et disciplina clericali, bibere in tabernis, spaciari per domos et plateas, vanitatibus obsecundare, qui insolentias suas argui ab ipso pertimescebant. Unde etiam probris et derogationum spiculis sepius eum appetere solebant. Sed nil fuit, quod in moribus eius a perfectione dissideret, vel emulorum commentis alluderet, nisi quod in cohercendis iuvenibus, verberibus modum negaverit. Unde etiam plerisque discipulis capescentibus fugam, crudelitate notatus est. Quotquot autem validiores animis discipline eius iugum sustinuerunt, grandi emolumento prediti sunt: succreverunt enim sicut studiorum et prudentie maiestate, ita etiam dignitatis et honorum gratia. Fuit eo tempore in disciplinatu eius iuvenis optime indolis Thetmarus nomine, cuius mater reverendissima, ipsa nocte qua tali sobole onustanda erat, conspexit in visu veluti auream crucem gemmis redimitam sese gremio recepisse. Preclarum sane future prolis argumentum sanctitatis fulgore irradiandum. Postquam igitur procreatus est filius, mater non imme-

postea in civitatem Segebergensem translatum est. 1) Scolasticus audit Vicelinus in charta Fritherici, archiepiscopi Hamburgensis. V. Hamburg. Urkundenbuch Tom. I. n. 131. Hoc tempore Vicelinus, canonicus Bremensis ecclesiae, misit conventui Patherburnensi reliquias et vitas Willehadi, Anscharii et Rimberti, tempore scilicet domni Hamukonis abbatis, qui huic monasterio praefuit 1118—1123; cfr. supra T. II. p. 379.

mor oraculi, mancipavit eum divino cultui et sacris litteris imbuendum. Sed cum in primis neglectus esset, eo quod studium apud Bremam defecisset, contigit adventare magistrum Vicelinum et curandis scholis prefici, cuius tutele commendatus puer Thetmarus, factus est eius discipulus et contubernio.

45. Emensis igitur quam pluribus annis[1], magister Vicelinus, perspecto discipulorum et profectu et numero, proposuit ire in Franciam, maiorum scilicet gratia studiorum, oravitque Deum cogitationem suam ab ipso dirigi. Hec eo animo volutante, Adalbertus, maioris ecclesie prepositus, die quadam accessit ad eum dicens: *Quare celasti amicum et consanguineum tuum, ea que in corde tuo sunt?* Qui cum sollicite requireret causam, ille respondens ait: *Scio quidem, quia profectionem paras in Franciam, nec quemquam vis hoc nosse. Noveris igitur iter tuum a Domino directum: noctu enim in sompnis visus sum mihi assistere ante altare Domini et orare Deum instantius. Tunc ymago beate Dei genitricis, que forte in altari constitit, allocuta est me dicens: „Vade et nuncia viro, qui iacet post ostium, quia habet licentiam migrandi, quo vult". Parui ego iubentis imperio, et accedens ad ostium reperi te in oratione decubantem. Nunciavi tibi sicut edoctus eram; audisti et letatus es. Iam nunc igitur accepta permissione, perge quo desideras.* Hoc itaque divine respectionis solatio animatus, resignavit scolis, non tamen sine dolore pontificis maiorumque ecclesie, tanti viri presentia moleste carentium. Assumptoque secum honestissimo iuvene Thetmaro, perrexit in Franciam, adiitque scolas venerabilium magistrorum Radolfi et Anselmi[2], qui in explanatione divine pagine fuerant eo

1) circa annum 1112. 2) Anselmus, ecclesiae Laudunensis scholasticus et decanus († 1117), quem in dirigenda schola excepit frater eius Radolfus. Splendidissima lumina Galliarum, Lauduni gloria, ut ait Ioh. Sarisber. Metalog. l. I, 5; Petrus Abelardus aliique, per quos

tempore precipui. A quibus etiam honorabiliter habitus est propter ferventissimum studii desiderium et vite probabilis meritum. Questiones enim supervacuas pugnasque verborum, que non edificant, sed magis subvertunt, omnino devitans, ad ea solum enisus est, que sobrio intellectui et moribus instruendis sufficerent. Denique accepto semine verbi Dei, eousque convaluit, ut iam tunc proposuerit propter Deum austerioris vite vias aggredi, abdicare scilicet carnis esum, cilicio ad carnem operiri, cultui divino artius applicari. Adhuc enim acolitus existens altiori gradu abstinuerat, timens lubricum etatis. Ubi igitur maturior etas et diutinum continentie experimentum viro firmitatem addiderant, transactis in studio tribus annis, statuit patriam revisere et ad sacros ordines promoveri. Contigit in diebus illis, dilectum discipulum eius Thetmarum infirmari. Qui metuens periculum mortis, flevit cum Ezechia[1] fletu magno, postulans dilationem vite, propter magistri sui Deo accepta merita. Quo perorante, gloria Deo, infirmitate relevatus est. Post hec recepti in patriam, divisi sunt ab invicem. Et quidem venerabilis Thetmarus canonica[2] Bremensis ecclesie investitus est; at magister Vicelinus oblatam[3] recusavit, ordinatione Dei ad opus aliud destinandus.

46. *Adventus Vicelini in Sclaviam.* Eo itaque anno, quo Francia reversus est, accedens ad reverendissimum Northbertum, Magdeburgensem presulem[4], eius notitia perfrui et ad sacerdotii gradum promoveri meruit[5]. Statimque ferventissimo zelo

universitas Parisiensis tunc primum effloruit. Amborum opera theologica adhuc exstant; v. Cave, histor. liter. scriptorum ecclesiast. T. II.

1) 2. Reg. c. 20. Esa. c. 38. 2) *canonica* sc. praebenda. 3) *oblatam* sc. iterum. Nam iam fuerat scolasticus, cui muneri sponte resignaverat. In charta Adalberonis, archiepiscopi Bremensis, capitulo Hamburgensi c. a. 1140. data occurrit Wezelinus inter canonicos ecclesiae Hamburgensis. Hamburg. U. B. I. n. 162. 4) Northertus, fundator coenobii Praemonstratensis in Campania, anno 1126 in archiepiscopum constitutus est et Iulii d. 18. civitatem Magdeburg intravit. 5) Vicelinus igitur ad sacerdotii gradum promotus, Praemonstratensis

exestuans, quibusnam sedibus locandus, aut cui operi mancipandus foret, in quo ecclesie fructuosus existeret, audivit famam Heinrici, principis Sclavorum, et qualiter idem, domitis barbaris gentibus, ad ampliandum cultum domus Dei pronam gesserit voluntatem. Ratus igitur ad opus euangelii se divinitus vocari, adiit venerabilem Adelberonem, Hammemburgensem archiepiscopum, qui forte apud Bremam constitit, revelaturus ei propositum cordis sui. Ille non modice letificatus approbavit consilium, deditque ei legationem verbi Dei in Sclavorum gente vice sua idololatriam exstirpandi. Statimque aggressus est iter in terram Sclavorum, comitantibus eum venerabilibus presbiteris, Rodolfo Hildensemensi et Ludolfo Verdensi canonico, qui se devoverant in opus ministerii huius. Repertum igitur in urbe Lubecensi principem Heinricum convenerunt, rogantes dari sibi facultatem predicandi nomen Domini. Qui nil titubans, viros dignissimos coram gente sua magnis honoribus extulit, deditque eis ecclesiam in Lubeke, ubi tuta secum statione possent consistere et agere que Dei sunt. Hiis rite peractis, reversi sunt in Saxoniam, ordinaturi de rebus domesticis suis et paraturi se ad iter Sclavanicum. Sed grandis et subita mestitia corda eorum perculit. Fama enim velox pertulit, Heinricum regem Sclavorum presenti vita decessisse[1]. Sicque ad presens pia eorum vota retardata sunt. Filii enim Heinrici, Zventepolch nec non Kanutus, qui dominio successere, intestinis bellis adeo perturbati sunt, ut tranquillitatem temporum et tributa regionum perderent, que pater eorum armorum virtute conquisierat[2].

47. *De penitentia Northalbingorum.* Circa idem

s. Norbertinus factus et S. Augustini legem est secutus. 1) sc. 1127. Mart. 22. V. supra c. 38 f. 2) Kanutum tamen ecclesiam in castro suo Lubeke dedisse Vicelino, docet nos charta Conradi III. regis a. 1139. Ian. 5. in Urkundenbuch der Stadt Lübeck I. n. 1; nisi forte ad Kanutum Laward regem respicit.

tempus domnus Adelbero archiepiscopus transiit Albiam, visitaturus Hammemburg et Northalbingorum provinciam, venitque in civitatem Milethorp[1], habens in comitatu suo venerabilem sacerdotem Vicelinum. Tres autem sunt Nordalbingorum populi, Sturmarii, Holzati, Thetmarzi, nec habitu nec lingua multum discrepantes, tenentes Saxonum iura[2] et cristianum nomen, nisi quod propter barbarorum viciniam furtis et latrociniis operam dare consueverint. Hospitalitatis gratiam sectantur. Nam furari et largiri apud Holzatos ostentatio est, qui vero predari nesciat, hebes et inglorius est. Consistente igitur pontifice in Milethorp, venerunt ad eum cives de Faldera[3], rogantes dari sibi sacerdotem. Est autem Falderensis pagus limes Holzacie versus eam partem qua Sclavos attingit. Statimque pontifex conversus ad Vicelinum sacerdotem, dixit: *Si tibi propositum est laborandi in Sclavia, vade cum hominibus istis, et potire ecclesia eorum, eo quod sita sit in terminis utriusque provincie, sitque tibi intranti et exeunti Sclaviam locus et statio.* Quo respondente, se parere consilio, ait ad viros de Faldera: *Vultis, vobis dari sacerdotem prudentem et ydoneum?* Quibus dicentibus, se hoc omnibus modis et velle et expetere, acceptum per manus sacerdotem commisit eum cuidam Marchrado[4] prepotenti viro, ceterisque de Faldera, precipiens ut dignam persone sollicitudinem gererent. Cumque pervenisset ad locum destinatum, perspexit habitudinem loci, campumque vasta et sterili mirica perhorridum, preterea accolarum genus agreste et incultum, nichil de religione nisi nomen tantum cristianitatis habentes. Nam lucorum et fontium ceterarumque superstitionum multiplex

1) Meldorf. 2) Cfr. Sachsenspiegel l. III. art. 64. 3) postea Neumünster. 4) De Marcrado, filio Ammonis, eiusque progenie aliisque Wagriae senioribus vide quae annotavimus in Falck Staatsbürgerl. Magazin T. IX. pag. 26 sq.; von Aspern Beiträge.

error apud eos habetur. Incipiens igitur habitare in medio nationis prave et perverse, in loco horroris et vaste solitudinis[1], eo arctius divino se commendabat presidio, quo magis humano destitutus est solatio. Dedit autem ei Dominus gratiam in conspectu gentis illius. Statim enim ut gloriam Dei et bona futuri seculi carnisque resurrectionem predicare cepit, ad novitatem incogniti dogmatis gens bruta grandi miraculo percussa est, diffugeruntque tenebre peccatorum ab illustratione irradiantis gratie Dei. Denique incredibile dictu est, quanta plebium caterva in diebus illis ad penitentie remedium confugerit, insonuitque vox predicationis eius in omni Nordalbingorum provincia. Cepitque pia sollicitudine circumiacentes visitare ecclesias, prebens populis monita salutis, errantes corrigens, concilians dissidentes, preterea lucos et omnes ritus sacrilegos destruens. Comperta igitur sanctitatis eius fama, multi tam de clero quam de laicali ordine convenerunt ad ipsum, inter quos primi et precipui fuerunt venerabiles sacerdotes Ludolfus[2], Eppo[3], Luthmundus[4], Volcwardus[5], ceterique quam plures, ex quibus aliqui dormiunt, quidam vero adhuc superstites sunt. Hii ergo sacris connexi federibus, statuerunt amplecti celibatum vite, perdurare in oratione et ieiunio, exerceri in opera pietatis, visitare infirmos, alere egentes, tam propriam quam proximorum salutem curare. Super omnia vero pro Sclavorum vocatione solliciti, orabant Dominum, ostium fidei quantocius aperiri. Quorum Deus petitiones longius distulit:

1) *natio — solitudinis* v. c. 27. 2) Ludolfus praepositus monasterii in Cuzalina s. Segeberch; cfr. infra c. 54—94. 3) Eppo prior, postea praepositus Novimonasterii. 4) Luthmundus postea praepositus in Kevenna; vide infra c. 54; Sydonem de gestis Vicelini v. 198; Albert. Stad. a. 1136. 5) Volcwardum v. infra c. 78; Volchardus presbiter cum Vicelino scolastico occurrit iam in charta Friderici archiepiscopi Hamburgensis circa annum 1110 data. V. Hamburg. Urkundenbuch T. I. n. 131.

necdum enim complete sunt iniquitates Amorreorum[1], neque *venit tempus miserendi eorum*[2].

48. *De Zventepolco.* Siquidem filii Heinrici, domestica bella conflantes, populis Nordalbingorum novos labores parturiebant[3]. Zventepolch enim senior, solus dominari cupiens, Kanuto fratri suo multas irrogavit iniurias, ad ultimum sumptis Holzatis, eundem in castro Plunensi obsedit. At Kanutus prohibens socios, ne obsidentes iaculis appeterent, ascendens ad propugnacula, allocutus est omnem exercitum dicens: *Audite queso verbum meum, viri optimi, qui venistis de Holzatia. Quid rogo cause est, ut consurgatis adversus amicum vestrum? Nonne ego frater sum Zventepolci, eodem patre Heinrico genitus et de iure ditionis paterne coheres? Quare igitur frater meus extorrem me facere nititur hereditatis paterne? Nolite queso frustra vexari adversum me, sed revertimini ad iudicium et obtinete mihi apud fratrem meum, ut det portionem que me iure contingit.* His auditis animequiores facti sunt animi obsidentium, decreveruntque virum iusta postulantem exaudiri. Adhibitaque opera, germanos discordes reconciliaverunt, partita inter eos provincia. Sed Kanutus non longe post interfectus est in urbe Lutilinburg, Zwentepolch solus dominio potitur. Convocansque Adolfum comitem cum Holtsatis et Sturmariis, direxit expeditionem in provinciam Obotritorum, obseditque urbem que dicitur Werle[4]. Qua in potestatem redacta, ultra progressus est ad urbem Kicinorum[5], obseditque eam ebdomadibus quinque. Tandem urbe subacta, acceptisque obsidibus, Zventepolch reversus est Lubeke. Nordalbingi quoque ad sedes suas redierunt. Videns autem Vicelinus sacerdos, quia prin-

1) Genes. 15, 16. 2) Ps. 101. v. 14. 3) *parturire* pro gignere, creare. 4) Castrum Werle s. Wurle situm fuit, ubi hodie villa Wyck inter civitates Schwaan et Bützow. V. Lisch, Meklenburg. Iahrbb. T. VI. p. 88 sq. 5) Infra c. 87. 92 fin. II, 3. Villa Kessin prope Rostock.

ceps Sclavorum humanius se gereret erga christicolas, accessit ad eum, et innovavit apud eum paterne pollicitationis ceptum. Impetratoque principis favore, misit in urbem Lubeke venerabiles sacerdotes Ludolfum et Volcwardum, qui salutem populi curarent. Receptique sunt benigne a mercatoribus, quorum non parvam coloniam Heinrici principis fides et pietas ibidem consciverat. Habitaveruntque in ecclesia sita in colle, que est e regione urbis trans flumen. Nec longum tempus effluxit, et ecce Rugiani urbem vacuam navibus offendentes, oppidum cum castro demoliti sunt. Sacerdotes incliti, barbaris unam ecclesie ianuam irrumpentibus, per aliam elapsi, beneficio vicini nemoris salvati sunt, ad Falderensem portum refugerunt. Zwentepolch non longe post interfectus est dolo cuiusdam Dasonis predivitis de Holtsatia[1]. Remansit Zventepolch filius nomine Zvinike, sed et hic interfectus est[2] apud Ertheneburg, urbem Transalbianorum[3]. Defecitque stirps Heinrici in principatu Sclavorum, mortuis scilicet filiis et filiorum filiis. Predixerat hoc idem princeps, nescio quibus oraculis edoctus, stirpem suam quantocius defecturam.

49. *De Kanuto.* Post hec translatus est principatus Sclavorum ad nobilissimum principem Kanutum, filium Herici regis Danorum. Hericus enim potentissimus rex, cum se devovisset ad iter Iherosolimitanum[4], fratri suo Nicolao regnum cum filio Ka-

1) In documento Heinrici Leonis quodam d. d. 1149. Sept. 13. inter primores Holsatiae occurrit Vergotus, filius Dasonis de Enigge, Hamburg. U.B. I, n. 188. Ennige, hodie Innien, parr. Nortorf. 2) Interfectus videtur Zwinike (cuius nomen fortassis est diminutivum nominis Sueno) circa annum 1129 a comite Sifrido de Erteneburg, cui propterea malum cognomen: *cum sue* datum est. V. Albert. Stad. ad a. 1144 et Chron. Rosenfeld. apud Vogt, Monum. ined. I, 126. 3) Castrum Artlenburg tunc non in dextro littore Albis situm fuisse, evicit Kuss in Staatsbürgerl. Magazin IX, 179 per Ann. Ryens. 1205. Transalbianis ergo hoc loco pro in sinistra ripa degentibus usus est noster, sicut c. 8 et 56, non ut c. 24, ubi Adamum sequitur, pro Nordalbianis. 4) sc. anno 1102.

nuto commendavit, accepto iuramento ut, si non rediret, filio suo, postquam adolevisset, regnum contraderet. Cum ergo regem Iherosolima redeuntem fata sustulissent[1], Nicolaus, licet concubina natus, Danorum regnum obtinuit, eo quod Kanutus adhuc esset infantulus. Sed et Nicolao erat filius nomine Magnus. Nutriebantur igitur regalius et magnificentius haec duo genimina in futuras commotiones bellorum et multorum ruinam Danorum. Ubi autem Kanutus adolere cepit, timens se insidiis patrui sui facile posse obrui, transiit ad imperatorem Lotharium[2], et mansit apud eum multis diebus sive annis, habitus ut regiam magnificentiam decuit, cum plena honorificentia. Inde subiens[3] in patriam, a patruo benigne receptus et ducatu tocius Danie preditus est. Cepitque vir pacificus regionem compacare, auferens viros desertores de terra[4]. Precipue vero Sleswicensibus beneficus erat. Contigit autem latrones forte comprehendi in mirica, que interiacet inter Sliam et Egdoram[5], et perduci in faciem Kanuti. Quos cum ille suspendio addixisset, unus ex eis vite consulere cupiens proclamavit, se consanguineum eius esse et regia Danorum stirpe oriundum. Cui Kanutus: *Turpe*, inquit, *est consanguineum nostrum vulgarium more affici, decet nos ei impendere claritatem.* Et iussit ei in nautica pinu[6] solemne exhiberi suspendium[7].

Interea subiit animum eius, quod principatus regni Sclavorum vacaret, mortuo scilicet Heinrico et filiis eius adnullatis. Adiit igitur Lotharium imperatorem[8], emitque multa pecunia regnum Obotritorum, omnem scilicet potestatem qua preditus

1) 1103. Iul. 10. in insula Cypro. 2) sc. postea imperatorem futurum, tunc ducem. 3) *subiens in patriam* i. e. rediens. 4) *viros desertores* etc. 1. Maccab. c. 7. v. 24. 5) *mirica inter Sliam et Egdoram*, hodie die Kropper Haide. 6) *nautica pinus*, i. e. malus. 7) In patibulo altiori suspendi turpior erat poena. 8) rectius *regem*, quippe qui a. 1132 demum imperator coronatus est.

fuerat Heinricus. Et posuit imperator coronam in caput eius, ut esset rex Obotritorum, recepitque eum in hominem[1]. Post hec transiit Kanutus in terram Wagirorum, et occupavit montem qui antiquitus Alberch[2] dicitur, imposuitque illic mansiunculas, intendens ibidem communire castellum. Et sociavit sibi in terra Holtsatensium omnem virum fortem, fecitque cum eis incursationes in terram Sclavorum, occidens et sternens omnes sibi adversantes. Sed et fratruelem Heinrici Pribizlaum[3] et maiorem terre Obotritorum Niclotum duxit in captivitatem posuitque eos Sleswich in custodiam, astringens eos manicis ferreis, quousque pecunia et vadibus redempti, ea que subiecta sunt sentirent[4]. Sepius etiam in terram Wagirorum deversans, Falderensi hospitio usus est, prebuitque se familiarem Vicelino et omnibus illic commorantibus, promittens eis bona, si Dominus res suas in Sclavia direxisset. Veniens ergo Lubeke, dedicari fecit ecclesiam quam construxerat Heinricus, astante venerabili sacerdote Ludolfo et ceteris qui de Faldera eidem locò mancipati fuerant.

1131. In diebus illis obiit comes Adolfus[5], habuitque duos filios. Quorum senior Harthungus vir militaris, habiturus erat cometiam; at iunior filius Adolfus litterarum studiis deditus erat. Contigit autem imperatorem Lotharium cum grandi expeditione ire in Boemiam. Ubi interfecto Harthungo cum multis nobilibus[6], Adolfus accepit cometiam terre Nordalbingorum, vir prudens et in divinis et humanis rebus exercitatissimus. Preter facundiam enim Latine et Teutonice lingue, Sclavice nichilominus[7] lingue gnarus erat.

1) *homo*, i. e. vasallus. Similiter *hominium* pro homagio c. 50 f. 67. 87. Sic teutonice *Mannen*. 2) V. supra c. 14. 3) Pribizlaus, filius ut videtur regis Butue occisi anno 1071. V. supra c. 26. 4) *sentire quae subiecta sunt.* Ita et c. 82 med. 92 fin.; *sentire quae pacis sunt* l. II. c. 9 init. 5) sc. anno 1131. 6) 1126. Febr. 19. v. Ann. Rosenveld. 7) Cfr. l. I. c. 4.

50. *De Nicolao.* Circa tempus dierum illorum accidit, ut Kanutus rex Obotritorum veniret Sleswich, habiturus cum patruo suo Nicolao curiale colloquium[1]. Cum autem populus venisset in concionem, et rex senior sedisset in trono, indutus cultu regio, Kanutus assedit ex opposito, gestans et ipse coronam regni Obotritorum, stipatusque satellitum agmine. Sed cum rex patruus videret nepotem suum in fastu regio, sibique nec assurgere, nec osculum ex more dare, dissimulata iniuria, transiit ad eum, oblaturus salutationem cum osculo. Cui ille occursans ex medio[2], sese per omnia patruo et loco et dignitate adequavit. Quod factum Kanuto letale odium conscivit. Nam Magnus, filius Nicolai, cum matre huic spectaculo assidens, incredibile dictu est quanta ira exarserit, dicente ad eum matre sua: *Nonne vides, quia nepos tuus sumpto sceptro iam regnat? Arbitrare ergo eum hostem publicum, qui vivente adhuc patre tuo, nomen sibi regium usurpare non timuit. Quod si longius dissimulaveris et non occideris eum, scito te et vita et regno ab eo privandum.* His itaque verbis instimulatus, cepit insidias moliri, ut Kanutum occideret. Quod sentiens Nicolaus rex, convocat universos principes regni, deditque operam ut iuvenes dissidentes confederaret. Dissensionibus igitur ad pacem inclinatis, iurata sunt utrinque federa. Sed pactiones iste apud Kanutum firme, apud Magnum dolis oblite sunt. Statim enim, ut ficta soliditate[3] animum eius investigat et omni suspicionis malo vacuum considerat, rogat Kanutum Magnus, ut occurrat sibi ad singulare colloquium. Dissuadet Kanuto uxor exitum[4], timens insidias, simul etiam exasperata sompnio, quod preterita nocte viderat. Nec tamen vir fidelis retineri potuit, sed sicut laudatum[5] fuerat, occurrit ad locum placiti, comitatus quatuor

1) i. e. in curia solemni. 2) *ex medio*, in medio spatii. 3) *soliditas*, fiducia, amicitia. 4) i. e. ne exeat. 5) V. c. 27.

tantum viris. Adest Magnus cum totidem viris, amplexatumque deosculatur nepotem[1], consederuntque tractaturi negocia. Nec mora, surrexerunt insidie
1131. Ian. 6. de latebris suis, percussumque Kanutum interfecerunt, divisoque membratim corpore, crudelitatem etiam in mortuo exsaturare gestierunt[2]. Et multiplicate sunt a die illa perturbationes et intestina bella in Dania, de quibus in consequentibus aliquantisper commemorandum est, eo quod provinciam Nordalbingorum vehementer attigerint. Audito enim sinistro hoc nuncio Lotharius imperator cum coniuge sua Rikenza non modice contristati sunt, eo quod corruerit vir imperio amicitia coniunctissimus. Venitque cum gravi exercitu[3] prope civitatem Sleswich ad vallum illud notissimum Dinewerch[4], ulturus mortem funestam optimi viri Kanuti. Consederat e regione Magnus cum immenso Danorum exercitu, defensurus terram suam. Sed territus virtute Teutonici militis, apud cesarem immenso auro et hominio[5] impunitatem indemptus est[6].

51. *De Herico.* Videns ergo Hericus, frater Kanuti natus de concubina, quia refriguit cesaris ira, cepit armari in ultionem fraterni sanguinis, currensque terra et mari congregavit multitudinem Danorum, execrantium impiam mortem Kanuti. Sumptoque regio nomine, cepit frequentibus bellis incursare Magnum, sed superatus et fugatus est. Unde etiam Hericus Hasenvoth, id est pes leporis, propter fugam continuam appellatus est. Dania tandem exturbatus, confugit in civitatem Sleswich. Illi autem

1) *nepos*, rectius *patruelis*. 2) anno 1131. Ian. 6. 3) *Cum sex tantum armatorum milibus* Annal. Erphesphurd. a. 1131. 4) V. Einhardi Annal. a. 808 et Saxon. Grammat. l. X. p. 481. 482 et Historiam gentis Danorum init. 5) V. supra c. 49. 6) Annales Erphesph. l. l.: *Daniae .. populi velut arena maris divinitus perterriti .. proprium regnum a Lothario suscipere .. pro ingenti promissa pecunia.* Iidem a. 1134: *Magnus .. ad acquirendam gratiam imperatoris immensum pondus auri et argenti optulit.*

memores bonorum que impenderat eis Kanutus, receperunt virum, parati pro eo ferre mortem et exterminium. Quamobrem Nicolaus et filius eius Magnus preceperunt omni populo Danorum ut descenderent ad pugnam Sleswich, crevitque obsidio in immensum. Porro lacus ille qui civitati adiacet, glacie concretus, pervius erat, impugnaveruntque civitatem terra marique. Tunc Sleswicenses miserunt nuncios ad comitem Adolfum, offerentes ei centum marcas, ut cum gente Nordalbingorum civitati presidio foret. Sed et Magnus tantundem optulit, ut bello abstinerent. Inter hec comes, incertus quid ageret, consuluit maiores provincie. Illi consuluerunt, civitati subveniendum, eo quod mercibus eius sepe potirentur. Congregato igitur exercitu, Adolfus comes transiit Egdoram fluvium, visumque ei fuit paululum subsistendum, quousque universus conveniret exercitus, eundumque in terram hostilem cum diligenti cautione. Sed populus predarum avidus retineri non potuit. Tanta festinantia preterlapsi sunt, ut venientibus primis ad silvulam Thievela[1], novissimi Egdoram fluvium vix attingerent. Audito igitur Magnus comitis adventu, elegit de exercitu mille loricatos, abiitque in occursum exercitus, qui exierat de Holtsatia, et commisit cum eis prelium. Et fugatus est comes, percussique populi Nordalbingorum attritione maxima. Comes autem et quotquot fugerant de acie, reversi per Egdoram salvati sunt. Magnus igitur potitus victoria, reversus est ad obsidionem, frustrato tamen labore: nam neque civitate neque hoste potitus est. Laxata enim hieme pariter et obsidione, Hericus elapsus venit in maritimam Sconie regionem, conquerens ubique innoxiam fratris cedem et proprias calamitates. Audiens igitur Magnus, quia

1) Ubi nunc villa Iagel, quae olim Dyavel dicebatur, in myrica Croppiana (Kropper Haide), quae tribus fere miliaribus distat ab Egdora fluvio.

comparuit Hericus, accedente estate direxit expeditionem in Sconiam cum innumera classe. At ille consederat e regione, stipatus accolarum licet brevi numero. Soli enim Sconenses universis Danis resti-
1134. terant. Cum ergo Magnus in sacro die pentecostes[1]
Iun. 4. aciem urgeret ad congressum, dixerunt ad eum venerabiles pontifices: *Da gloriam Deo celi, et habe reverentiam diei tante, et quiesce hodie, pugnaturus in crastinum.* Qui monita contempnens, aggressus est prelium. Produxitque Hericus exercitum suum, et occurrit ei in manu valida. Ceciditque Magnus in die illa, percussaque sunt universa Danorum agmina a viris Sconensibus et ad internecionem deleta. Et factus est Hericus ea victoria insignis, et creatum est ei nomen novum, ut Hericus Emun, hoc est memorabilis, appellaretur. Porro Nicolaus rex senior navi elapsus venit Sleswich, percussusque est a viris civitatis in gratiam victoris[2]. Ultusque est Dominus sanguinem Kanuti, quem interfecit Magnus, prevaricator iurisiurandi quod iuravit. Et regnavit Hericus in Dania, generavitque ex concubina Thunna filium nomine Suein. Sed et Kanuto erat filius nobilis Waldemarus. Magnus quoque genuit Kanutum. Remanseruntque hec regalia incrementa Danorum populis, in quibus exercerentur, ne forte amisso usu preliandi quandoque insolescerent. Solis enim civilibus bellis prepollent[3].

52. *De ritu Sclavorum.* Postquam igitur mortuus est Kanutus cognomento Laward, rex Obotritorum, successerunt in locum eius Pribizlaus atque Niclotus, bipartito principatu, uno scilicet Wagirensium atque Polaborum, altero Obotritorum provinciam gubernante[4]. Fueruntque hii duo truculente

1) V. Necrolog. Lund. 1134. 2. Non. Iun. Annal. Erphesph. h. a. Dies pentecostes incidit anno 1134 in Iunii diem 4. Ann. Ryens. a. 1135. 2) V. ibidem. Rex Nicolaus occisus est a. 1134. Iun. 25. *Cives* (Sleswicenses Nicolaum) ... *peremerunt.* Ann. Erphesphurd. h. a. 3) Cfr. c. 65. 4) V. supra c. 49.

bestie, cristianis valde infesti. Invaluitque in diebus illis per universam Sclaviam multiplex ydolorum cultura errorque superstitionum. Nam preter lucos atque penates, quibus agri et oppida redundabant, primi et precipui erant Prove deus Aldenburgensis terre, Siwa dea Polaborum, Radigast deus terre Obotritorum. Hiis dicati erant flamines et sacrificiorum libamenta multiplexque religionis cultus. Porro sollempnitates diis dicandas sacerdos iuxta sortium nutum denunciat, conveniuntque viri et mulieres cum parvulis, mactantque diis suis hostias de bobus et ovibus, plerique etiam de hominibus cristianis, quorum sanguine deos suos oblectari iactitant. Post cesam hostiam sacerdos de cruore libat, ut sit efficacior oraculis capescendis. Nam demonia sanguine facilius invitari, multorum opinio est. Consummatis iuxta morem sacrificiis, populus ad epulas et plausus convertitur. Est autem Sclavorum mirabilis error: nam in conviviis et compotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis sed execrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali, omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes. Unde etiam malum deum sua lingua Diabol sive Zcerneboch, id est nigrum deum, appellant. Inter multiformia autem Sclavorum numina prepollet Zvantevith, deus terre Rugianorum[1], utpote efficacior in responsis. Cuius intuitu ceteros quasi semideos estimabant. Unde etiam in peculium honoris[2] annuatim hominem cristicolam, quem sors acceptaverit[3], eidem litare consueverunt. Quin et de omnibus Sclavorum provinciis statutas sacrificiorum impensas illo transmittebant. Mira autem reverentia circa fani diligentiam[4] affecti sunt: nam neque iuramentis facile indulgent, neque ambitum fani vel

1) Cfr. supra c. 6 et infra l. II. c. 12. 2) i. e. in peculiarem honorem. 3) Cfr. supra praefat. init. 4) i. e. curam, custodiam templi.

in hostibus temerari patiuntur[1]. Fuit preterea Sclavorum genti crudelitas ingenita, saturari nescia, impatiens ocii[2], vexans regionum adiacentia terra marique. Quanta enim mortium genera cristicolis intulerint, relatu difficile est, cum his quidem viscera extorserint, palo circumducentes, hos cruci affixerint, irridentes signum redemptionis nostre. Sceleratissimos enim cruci subfigendos autumant; eos autem quos custodie mancipant pecunia redimendos, tantis torturis et vinculorum nodis plectunt, ut ignoranti vix opinabile[3] sit.

53. *De edificatione Segeberch.* Cum igitur inclitus cesar Lotharius et reverendissima coniunx eius Rikenze plenam erga divinum cultum devotionis curam gererent, adiit eum sacerdos Cristi Vicelinus Bardewich consistentem[4], et suggessit ei, ut Sclavorum genti secundum datam sibi celitus potentiam aliquod salutis remedium provideret. Preterea intimavit ei, quia in Wagirensi provincia mons haberetur aptus, cui propter tutelam terre regale possit castrum imponi. Nam et Kanutus rex Obotritorum olim eundem montem occupaverat[5], sed miles illic positus immisso noctu latrone captus est, dolo senioris Adolfi, metuentis se a Kanuto, si forte invalesceret, facile posse premi. Imperator ergo audito sacerdotis prudenti consilio, transmisit viros idoneos, qui specularentur aptitudinem montis. Certior igitur factus verbis nunciorum, transmisso amne[6] venit in terram Sclavorum ad locum destinatum. Precepitque omni populo Nordalbingorum, ut occurrerent ad edificationem castelli. Sed et principes Sclavorum aderant in obsequium imperatoris, facientes operationem, sed cum grandi tristitia, eo quod sentirent clam sibi suscitari pressuram. Dixit igitur

1) Eadem v. c. 83. 2) sc. gens. 3) V. not. ad c. 42. 4) ut videtur medio m. Martio 1136; cfr. Hamburg. Urkundenbuch T. I. n. 152. 5) V. supra cap. 49. 6) sc. Albi.

quidam principum Sclavorum ad alterum: *Vides hanc structuram firmam et preminentem? Ecce vaticinor tibi, quia castrum hoc erit iugum universe terre. Hinc enim egredientes primum effringent Plunen, deinde Aldenburg atque Lubeke, deinde transgressi Trabenam Racesburg et omni Polaborum terra abutentur. Sed neque Obotritorum terra effugiet manus eorum.* Cui ille respondit: *Quis nobis malum hoc paravit, aut regi montem hunc quis prodidit?* Ad quem princeps: *Vides,* inquit, *homuncionem illum calvum, stantem prope regem? Ille induxit super nos universum malum hoc.* Perfectum est igitur castrum et numeroso milite communitum, vocatumque Sigeberch, posuitque in eo quendam satellitem suum Herimannum, qui castro preesset. Nec hiis contentus, ordinavit fundationem nove ecclesie ad radices eiusdem montis, deputans in subsidium divini cultus et stipendia fratrum illic adunandorum sex vel eo amplius oppida[1], iuxta morem privilegiis constabilita. Porro dispensationem eiusdem basilice commisit domno Vicelino, ut edificiis subrigendis et personis coadunandis instaret propensius. Idem quoque fecit de Lubicensi ecclesia, precipiens Pribizlavo sub obtentu gratie sue, ut memorati sacerdotis vel qui vicem eius egissent, plenam gereret diligentiam, proposuitque, ut ipse protestatus est, omnem Sclavorum gentem divine religioni subigere et de ministro Cristi statuere pontificem magnum.

54. *Obitus Lotharii imperatoris.* His ita peractis, imperator, ordinatis rebus tam Sclavorum quam Saxonum, dedit ducatum Saxonie Heinrico genero suo, duci Bawarie, quem etiam secum assumens paravit secundam profectionem in Italiam[2]. Interea dom-

1) Nomina oppidorum i. e. villarum v. in Sidonis Vit. S. Vicelini v. 125 sq. et in chartis imperatorum Lotharii et Conradi a. 1137. (1136.) Mart. 17. et 1139. Ian. 5; v. Hamburg. U. B. I. n. 152 et 157. 2) Italiam adiit a. 1136. m. Augusto.

quod novella plantatio in ipsis initiis emarcuerit, continueruntque se in Falderensi ecclesia, orationibus et ieiuniis assidue intenti. Quanta vero austeritate, quanta ciborum temperantia omnique conversationis perfectione Falderense illud collegium primitus claruerit, non satis explicari potest. Dedit ergo eis Dominus gratiam sanitatum, iuxta quod ipse pollicitus est, infirmos curare, demones effugare. Quid enim dicam de arreptitiis[1]? Obsessorum, qui late advecti sunt, plena erat domus, ita ut fratres quiescere non possent, clamantes sanctorum virorum presentia ignes suos accendi. Sed quis illuc venit, et Dei gratia liberatus non est? In diebus illis contigit virginem quandam, Ymme dictam, vexari a demone et ad Vicelinum sacerdotem perduci. Quem cum interrogationibus urgeret, cur vas incorruptum ipse auctor corruptele temerare presumpsisset, ille diserta voce respondit: *Quia*, inquit, *tertio me offendit. In quo*, ait, *te offendit? Quia*, inquit, *negotium meum prepedivit. Bis enim transmisi fures ad perfodiendum domum, sed hec assidens focis, clamoribus suis eos absterruit. Nunc quoque legatione principis nostri in Daniam functurus, hanc in via offendi, ulturusque quod mihi tertio offendiculo fuerit subter ipsam devolutus sum.* Sed cum vir Dei coniurationum verba adversus eum coacervaret, ille: *Cur*, inquit, *propellis paratum ultro egredi? Iam enim abibo ad proximam villam, visitaturus sodales meos, qui illic delitescunt. Hoc etenim in mandatis accepi, priusquam in Daniam proficiscar. Quod tibi*, ait, *nomen? et qui socii tui? aut cum quibus habitant? Ego*, inquit, *Rufinus vocor; porro sodales mei, de quibus requiris, duo hic sunt, unus cum Rothesto, alter cum muliere quadam eiusdem oppidi. Hos igitur hodie visitabo, crastina priusquam signum ecclesie pri-*

1) h. e. a daemone correptis, sive ut Arnold. I. V. c. 23 energumenis. Ita et Vulgata Ierem, c. 29. v. 26. Augustin. de civit. Dei l. II. c. 4.

mam increpuerit, huc valedicturus revertar, et ita demum in Daniam proficiscar. Et hec dicens egressus est; virgo quoque passione vexationis liberata. Tunc iussit eam sacerdos refici, et crastina ante horam prime ad ecclesiam reduci. Quam cum parentes proximo mane ad ecclesiam ducerent, priusquam limen calcarent, et prima pulsari et vexari virgo cepit. Nec tamen boni pastoris diligentia prius abstitit, quam idem spiritus, presidentis potentia Dei actus, abscessit. Porro ea que de Rothesto predixerat, rei exitus probavit: nam in brevi maligno spiritu acerrime correptus, laqueo semet strangulavit.

In Dania quoque occiso Herico[1] perturbatio gravis erupit, adeo ut oculis probari potuerit magnum eo dyabolum adventasse in afflictionem gentis illius. Bella enim et tempestates, pestilentias et cetera humano generi inimica, demonum ministerio fieri, quis nesciat?

56. *Obitus Heinrici ducis.* Agitabantur autem, sicut in Dania, sic et in Saxonia varie bellorum tempestates, intestina scilicet prelia magnorum principum, Heinrici Leonis[2] et Adalberti, contendentium propter Saxonie ducatum. Super omnia autem Sclavicus furor propter occupationes Saxonum, veluti ruptis loris effervescens, Holtsatorum fines inquietabat, adeo ut Falderensis pagus iam pene in solitudinem redigendus esset propter cotidianas interfectiones hominum villarumque depredationes. Inter has tribulationum angustias Vicelinus sacerdos hortabatur populum in Deo spem suam constituere, agere letanias in ieiunio et attritione cordis, eo quod dies mali instarent. Heinricus itaque qui comeciam administrabat, vir ocii impatiens et strennuus in armis, congregato latenter de Holtsatis et Sturmariis exercitu, hiemali tempore[3] intravit Sclaviam, ag-

1) Occisus est a. 1137. Septb. 18; v. Necrol. Lund 2) vulgo dicti Superbi. Cfr. idem supra c. 35. 3) 1138 — 1139.

gressusque eos qui pre manibus erant et quasi sudes defixe in oculis Saxonum, percussit eos plaga magna, omnem scilicet terram Plunensem, Lutilenburgensem, Aldenburgensem, omnemque regionem que inchoat a rivo Svalen et clauditur mari Baltico et flumine Trabena — omnem hanc terram una incursatione preda et incendio vastaverunt, preter urbes, que vallis et seris munite, obsidionis propensius studium perquirebant. Proxima estate[1] Holtsati se mutuo adhortantes etiam sine comite castrum Plunen adierunt, divinoque adiuti presidio, munitionem hanc ceteris firmiorem preter spem obtinuerunt, Sclavis qui inibi erant occisioni traditis. Gesseruntque eo anno bellum perutile, vastaveruntque crebris incursibus terram Sclavorum, feceruntque eis, ut sibi facere proposuerant, omni terra eorum in solitudinem redacta. Habueruntque Holtsati pro omine bellum illud Transalbianum Saxonum, eo quod invenissent libertatem ulciscendi se de Sclavis, nemine[2] scilicet obsistente. Nam principes Sclavos servare solent tributis suis augmentandis. Postquam igitur Heinricus, gener Lotharii regis, auxilio socrus Rikenze imperatricis ducatum obtinuit et nepotem suum Adalbertum Saxonia deturbavit[3], Adolfus comes rediit in cometiam suam. Videns autem Heinricus de Badewid, quia subsistere non posset, succendit castrum Sigeberch arcemque firmissimam Hammemburg, quam comitis Adolfi mater murato opere construxerat, ut esset firmamentum urbi contra impetus barbarorum. Hanc igitur domum, et quidquid nobile senior Adolfus construxerat, Heinricus fugam meditans, demolitus est. Post hec Heinricus Leo[4] cepit armari adversus Conradum regem, duxitque contra eum exercitum in Thuringiam, ad locum qui dicitur Cruceburg. Bello itaque per inducias pro-

1) 1139. 2) sc. principum christianorum. 3) Cfr. Annal. Sax. a. 1139. 4) Cfr. supra p. 113. not. 2.

tracto, dux rediit in Saxoniam et post non multos dies mortuus est[1]. Obtinuitque filius eius Heinricus Leo 1139. ducatum Saxonie, puer adhuc infantulus. Tunc do- Oct. 20. mna Ghertrudis, mater pueri, dedit Henrico de Badewid Wagirensium provinciam, accepta ab eo pecunia, volens suscitare pressuras Adolfo comiti, eo quod non diligeret eum. Postquam autem eadem domna nupsit principi Heinrico[2], fratri Conradi regis, et alienata est a negotiis ducatus, accessit Adolfus comes ad ducem puerum et consiliarios eius, acturus causam suam super Wagirensi terra, prevaluitque et iustiori causa et auctiori pecunia. Dissensiones igitur que fuerunt inter Adolfum et Heinricum, taliter compacate[3] sunt, ut Adolfus Sigeberch et omni Wagirorum terra potiretur, Heinricus in compensationem acciperet Racesburg et terram Polaborum[4].

57. *Edificacio civitatis Lubicanae.* His vero in hunc modum ordinatis[5], Adolfus cepit reedificare castrum Sigeberch, cinxitque illud muro. Quia autem terra deserta erat, misit nuncios in omnes regiones, Flandriam scilicet et Hollandiam, Traiectum, Westfaliam, Fresiam, ut quicunque agrorum penuria artarentur, venirent cum familiis suis, accepturi terram optimam, terram spaciosam, uberem fructibus, redundantem pisce et carne et commoda pascuorum gratia. Dixitque Holtsatis et Sturmariis: *Nonne vos terram Sclavorum subegistis, et mercati eam estis in mortibus fratrum et parentum vestrorum? Cur igitur novissimi venitis ad possidendum eam? Estote primi, et transmigrate in terram desiderabilem, et incolite eam, et participamini deliciis eius, eo quod vobis debeantur optima eius, qui tulistis eam de manu*

1) sc. 1139. Octbr. 20; cfr. omnino de hoc bello Ann. Magdeburg. h. a.
2) Marchioni Austriae Heinrico Iasomirgot Gertrudis nupsit 1142. m. Iunio. Cfr. Otton. Fris. Chron. VII. c. 26. Ann. Colon. max. h. a.
3) *compacare*, i. e. componere, pacem reddere. V. c. 57. 4) 1142. biemali tempore. 5) Sequentia ad annum 1143 sunt referenda.

inimicorum. Ad hanc vocem surrexit innumera multitudo de variis nationibus, assumptis familiis cum facultatibus, venerunt in terram Wagirensium ad comitem Adolfum, possessuri terram quam eis pollicitus fuerat. Et primi quidem Holtsatenses acceperunt sedes in locis tutissimis ad occidentalem plagam Sigeberch, circa flumen Trabenam, campestria quoque Zventineveld et quicquid a rivo Svalen usque Agrimesov[1] et lacum Plunensem extenditur. Dargunensem pagum[2] Westfali, Utinensem Hollandri, Susle[3] Fresi incoluerunt. Porro Plunensis adhuc desertus erat. Aldenburg vero et Lutilenburg et ceteras terras mari contiguas dedit Sclavis incolendas, factique sunt ei tributarii.

Post hec venit comes Adolfus ad locum qui dicitur Bucu, invenitque ibi vallum urbis desolate, quam edificaverat Cruto Dei tirannus, et insulam amplissimam gemino flumine cinctam. Nam ex una parte Trabena, ex altera Wochniza[4] preterfluit, habens uterque paludosam et inviam ripam. Ex ea vero parte, qua terrestre iter continuatur, est collis contractior, vallo castri prestructus. Videns igitur industrius vir competentiam[5] loci portumque nobilem, cepit illic edificare civitatem, vocavitque eam Lubeke[6] eo quod non longe abesset a veteri portu et civitate, quam Heinricus princeps olim constituerat. Transmisitque nuncios ad Niclotum, Obotritorum principem, componere cum eo amicitias, omnes nobiliores donariis sibi adeo adstringens, ut omnes ei obsequi et terram eius compacare[7] decertarent. Ceperunt igitur inhabitari deserta Wagirensis pro-

1) Vid. Adam. Brem. l. II. c. 15b, ubi audit Agrimeshov. Hic hodie Grimmelsberg, collis prope villam Tensebeck, ex oriente Bornhöft. Cfr. infra c. 63. 2) Dargune, locus hodie ignotus, e regione Ahrensboek in Wagria, non vero ut quidam autumaverunt prope civitatem Rostock quaerendus est. 3) hodie Süssel, villa parochialis. 4) Wackenitz. 5) i. e. aptitudinem. 6) sc. a. 1143. Haec urbs Lubeck est hodierna. 7) V. supra c. 34 f.

vincie et multiplicabatur numerus accolarum eius. Vicelinus quoque sacerdos invitante pariter et adiuvante comite predia recepit, que Lotharius imperator ad constructionem monasterii et subsidium servorum Dei iam olim sibi coram castro Sigeberch contradiderat.

58. Visum autem fuit eis propter incommoda fori et tumultus castrenses monasterium in proximo oppido[1], quod sclavice Cuzalina, teutonice Hagerestorp dicitur, fundatione commodissimum esse, misitque eo venerabilem sacerdotem Volcwardum cum industriis viris, qui oratorio et claustralibus officinis subrigendis operam darent. Porro forensis ecclesia, in curam parrochie, ad radices montis posita est. In diebus illis nobilissimus vir Thetmarus[2], domni Vicelini quondam discipulus et in studio apud[3] Franciam socius, relicta prebenda et decania Bremensi, devovit se Falderensi collegio[4], vir contemptor huius seculi, sectator voluntarie paupertatis, et in spirituali conversatione summe perfectionis. Cuius per omnia extollenda sanctitas tanto humilitatis culmine et benignitatis vigore subnixa erat, ut videres inter homines angelum, scientem compati infirmitatibus singulorum, temptatum autem per omnia. Destinatus post hec Hagerestorp, que et Cuzalina, cum aliis fratribus, hominibus nove transmigrationis magno solatio fuit[5]. Domnus quoque Vicelinus novelle ecclesie sibi commisse sollers curator, omni studio enisus est, ut ecclesie locis opportunis edificarentur, providens eis de Faldera tam sacerdotes quam reliqua altaris utensilia.

59. *De beato Bernardo abbate Clarevallensi.*

1) i. e. villa; v. supra c. 53. Hodie dicitur Högersdorf, sita e regione Segeberg, in altera ripa Travenae. 2) V. supra c. 45. 3) *apud* pro *in*, ut saepius. 4) 1142, ut patet ex c. 73. 5) In chartis duabus Adalberonis archiepiscopi Hammenburgensis anno 1143 datis occurrit Thietmarus praepositus, qui noster fuisse videtur. Hamburg. U. B. I. n. 171. Cfr. supra c. 44 et Presbyt. Bremens. c. 13 et 14.

Circa tempora dierum illorum orte sunt res nove et toti orbi stupende. Presidente enim sanctissimo papa Eugenio, Conrado quoque tertio gubernacula regni moderante, claruit Bernardus Clarevallensis abbas, cuius fama tanta signorum fuit opinione celebris, ut de toto orbe conflueret ad eum populorum frequentia, cupientium videre, que per eum fiebant mirabilia. Hic itaque egressus in Teutonicam terram venit ad celebrem curiam Frankenvorde, quo tunc forte rex Conradus cum omni principum frequentia festivus occurrerat. Cum igitur sanctus vir in ecclesia positus curandis egrotis in nomine Domini propensius instaret, astante rege et summis potestatibus, incertum erat inter tantas populorum catervas, quid quis pateretur, aut cui forte subveniretur. Aderat illic comes noster Adolfus, certius nosse cupiens ex operatione divina virtutem viri. Inter hec offertur ei puer cecus et claudus, cuius debilitatis nulla potuit esse dubitatio. Cepit igitur sagacissimus intentare sollerter, si forte posset in hoc puero sanctitatis eius experimentum capere. Cuius incredulitati veluti divinitus edoctus vir Dei remedium providens, puerum preter morem iussit sibi applicari, ceteros enim verbo tantum consignavit. Hunc vero exhibitum manibus excepit, oculisque morosa contrectatione[1] visum restituit, deinde genua contracta corrigens, iussit eum currere ad gradus, manifesta dans indicia recuperati tam visus quam gressus.

Cepit sanctus ille, nescio quibus oraculis edoctus, adhortari principes ceterasque fidelium plebes, ut proficiscerentur Ierusalem ad comprimendas et cristianis legibus subigendas barbaras Orientis nationes, dicens, appropinquare tempora, quo plenitudo gentium introire debeat et sic omnis Israel salvus fiat. Protinus ad verba exhortantis incredi-

1) Videtur Bernardus oculos caeci manu tetigisse, additis verbis *morosis* vel *comminatoriis*, ut daemonem adiuraret.

bile dictu est, quanta populorum caterva se ad profectionem eandem devoverit. In quibus primi et precipui erant Conradus rex, Fretherīcus Suevie dux, qui postea regnavit, Welph dux, cum episcopis et principibus, militia nobilium et ignobilium vulgariumque numero estimationem excedente[1]. Quid dicam de Teutonicorum exercitu, cum et Lodewicus Parisiorum rex[2] et omnis Francigenarum virtus in id ipsum aspiraverint? Non est recognitum vicinis temporibus nec auditum a diebus seculi tantum convenisse exercitum, exercitum inquam grandem nimis. Fueruntque signati titulo crucis in vestibus et armatura. Visum autem fuit auctoribus expeditionis, partem exercitus unam destinari in partes Orientis, alteram in Hyspaniam, tertiam vero ad Sclavos, qui iuxta nos habitant.

60. *De Conrado et Lodewico regibus.* Primus igitur, qui et maximus, abiit terrestri itinere cum rege Alemannie Conrado et rege Francie Lodewico et precipuis utriusque regni principibus. Transieruntque regnum Ungarie, quousque pervenirent prope fines Grecie[3]. Miseruntque legatos ad regem Grecie[4], ut daret eis conductum mercatumque transire cupientibus terram suam. Ille licet admodum territus, annuendum tamen decrevit, siquidem pacifici venissent. Cui remandaverunt, se nichil inquietudinis moliri, qui propter ampliandos fines pacis peregrinationem ultroneam assumpserint. Dedit eis igitur rex Grecie iuxta placitum conductum forumque abundans rerum venalium, ubicunque castra locanda fuissent. Multa vero portenta visa sunt in exercitu illis diebus, future cladis demonstrativa. Quorum vel precipuum fuit, quod vespere quodam

1) Quod factum est Spirae 1146. Decbr. 28. 2) In sequentibus eum vocat Franciae regem. 3) Cfr. Ann. Palid. a. 1147. 4) Manuel Comnenus. Regem eum appellant quoque Helm. l. II. c. 5 et Arnold. l. I. c. 3. 5. 10 etc.

nebula densissima cooperuit castra, qua recedente universa papilionum tegmina vel que sub divo fuerant, adeo sanguine respersa comparuerunt, ac si nimbus ille sanguinem compluerit. Quod videns rex ceterique principum coniecerunt, se ad maximos labores et mortium pericula evocatos. Nec fefellit eos coniectura. Non enim multo post venerunt in montana quedam, ubi, cum invenissent vallem pratis rivoque decurrente commodissimam, metati sunt castra ad devexum montis latus. Porro iumenta oneraria cum bigis et quadrigis victualia sarcinasque militum portantibus, armentorum quoque in carnis esum ingens numerus in vallis medium collocata fuerant prope decursum aque et pascuorum commoda. Appropiante vero nocte audita sunt in montis supercilio fragor tonitruum sonitusque tempestatis; tum ecce noctis medio, nescio an nubium eruptione vel quo eventu torrens ille auctior erumpens, quicquid vallis humilior habuit in hominibus
1147. et iumentis, in momento eluit et in mare proiecit[1].
Spt. 7. Hanc igitur primam exercitus iacturam exceperunt milites peregrinationis illius. Ceteri qui residui fuerant, perrexerunt cepto itinere; transeuntesque Greciam, pervenerunt ad regiam urbem Constantinopolim. Quo per dies aliquot recreato exercitu, venerunt ad sinum maris, qui vulgarium more dicitur brachium sancti Georgii[2]. Illic providerat eis rex Grecie naves ad transducendum exercitum, adhibens notarios, qui expeditorum sibi numerum perferrent. Quo relecto, graviter ingemuit et ait: *Quare eduxisti, Domine Deus, populum hunc multum de sedibus suis? Vere brachio virtutis tue indigent, ut iterum videant terram desiderabilem, terram inquam nativitatis sue.* Transmisso igitur mari, Lodewicus rex Francie direxit iter versus Ierosolimam, et pu-

1) 1147. Septbr. 7. apud Choerobacham. V. Wilkens Geschichte der Kreuzzüge. T. III. p. 122 sq. 2) fretum inter Seston et Abydon.

gnantibus secum barbaris universum perdidit exercitum. Quid dicam de rege Alemannie et his qui cum eo fuerant? Universi perierunt fame et siti, transducti in desertum maximum dolo legati regis Grecie, qui eos in fines Persarum ducere debuerat, adeo contabuerunt fame et siti, ut incursantibus barbaris ultro cervices prebuerint. Rex et validiores quique, qui neci superfuerant, in Greciam refugerunt. O iudicia Excelsi! Tanta fuit clades exercitus et miseria inexplicabilis, ut eorum qui interfuerunt, adhuc hodie lacrimis deplangatur.

61. *Expugnatio Lacebonae.* Secundus vero navalis exercitus, Colonia et aliis civitatibus Reni conflatus, preterea littore fluminis Wisere, navigare ceperunt latissima oceani spacia, quousque venirent Britanniam[1]. Quo per aliquot dies resarcita classe, non modica etiam Anglorum et Britannorum adiecta manu, torserunt vela versus Hyspaniam, applicuerunt ad Portugalensem[2] nobilissimam Galatie urbem, adoraturi apud Sanctum Iacobum[3]. Rex igitur Galacie letior effectus de adventu peregrinorum, rogavit ut, si propter Deum pugnaturi exissent, fierent sibi auxilio contra Lacebonam, qui fines cristianos inquietabant. Cuius petitioni faventes abierunt Lacebonam cum magna navium copia; rex quoque terrestri accedens itinere, validum adduxit exercitum, et obsessa est civitas terra marique. Multum igitur temporis effluxit in obsidione civitatis. Ad ultimum capta civitate pulsisque barbaris[4] rex Galacie rogavit peregrinos, ut darent sibi civitatem vacuam, divisa prius inter eos socialiter preda. Factaque est illic cristicolarum colonia usque in presentem diem. Hoc solum prospere cessit de

1) Cfr. Ann. Disibod. Ann. Palid. a. 1147. Henric. Huntendon. Chronic. a. 1148. 2) Oporto. 3) S. Iago de Compostella, urbs Gallaeciae. 4) Ibi occisum Henricum Bonnensem a. 1147. Octbr. 18. adnotat Necrol. Coloniens. apud Gelenium de magnitudine Coloniae.

universo opere, quod peregrinus patravit exercitus.

62. *De Nicloto.* Tertius signatorum exercitus devotaverunt se ad gentem Sclavorum, Obotritos scilicet atque Luticios nobis confines, ulturi mortes et exterminia que intulerunt cristicolis, precipue vero Danis. Huius vero expeditionis capitanei erant Albero Hammemburgensis et universi Saxonie episcopi, preterea Heinricus dux adolescens, Conradus dux de Zaringe, Adalbertus marchio de Saltwidele, Conradus de Within[1]. Audiens igitur Niclotus, quia congregandus esset in brevi exercitus ad destruendum eum, convocavit universam gentem suam, et cepit edificare castrum Dubin[2], ut esset populo refugium in tempore necessitatis. Direxitque nuncios ad comitem Adolfum, commonens eum federis quod pepigerant[3], simul etiam rogans preberi sibi facultatem colloquendi ei et consilio participandi. Cumque comes renueret, dicens, hoc incautum sibi propter offensam principum, ille mandavit ei per nuncios dicens: *Decreveram quidem esse oculus tuus et auris tua in terra Sclavorum, quam incolere cepisti, ne quas patereris molestias Sclavorum, qui olim Wagirensium terram possederunt, et causantur se privatos iniuste hereditate patrum suorum. Quare igitur dissimulas amicum tuum in tempore necessitatis? Nonne temptatio probat amicum? Hactenus continui manus Sclavorum, ne lederent te, nunc tandem libet retrahere manum et permittere te tibimet, eo quod fastidieris amicum tuum, nec recordatus fueris federis, et negaveris mihi faciem tuam in tempore necessitatis.* Dixeruntque nuncii comitis ad Niclotum: *Quod domnus noster hac vice non loquitur tibi, impe-*

1) Cfr. Ann. Palid. ad a. 1147. 2) Dobin „insigne piratica oppidum“ Saxo Grammat. l. XIV. p. 676. Ex chartis a. 1171 et 1211 in Meklenburgisches U. B. I. n. 100 et 202 apparet Dobin ex opposítio insulae Lips in sinu Wismariensi situatum fuisse. 3) V. supra c. 57 fin.

dit ea quam nosti necessitas. Habe igitur adhuc gratiam fidei et sponsionis tue erga domnum nostrum, ut si videris contra eum bella Sclavorum clam consurgentia, premunias eum. Et promisit Niclotus. Dixit igitur comes habitatoribus terre sue: *Habete cautelam iumentorum et substantiarum vestrarum, ne forte rapiantur a furibus vel a latronibus; de publico vero periculo meum erit prospicere, ne qua improvisi exercitus incursione involvamini.* Putabat enim vir sapiens, repentinas bellorum iacturas sese consilio conclusisse. Sed res aliter cesserunt.

63. *Combustio navium.* Sentiens enim Niclotus irrevocabilem esse iurate expeditionis profectionem, clam parat navalem exercitum, transmissoque freto, applicat classem ad ostium Travene, percussurus omnem Wagirensium provinciam, priusquam Saxonum exercitus infunderetur suis terminis. Transmisitque vespere nuncium Sigeberch, eo quod promisisset comiti, premunire eum, sed supervacua legatione: comes quippe defuit et non erat tempus congregandi exercitum. Illucescente ergo die qua 1147.
sanctorum Ioannis et Pauli passio[1] veneranda cele- Iun. 26.
bratur, descendit navalis Sclavorum exercitus per ostium Travene. Tunc cives Lubicane urbis, audito murmure exercitus, inclamaverunt viros urbis, dicentes: *Audivimus vocem clamoris maximi, quasi vocem supervenientis multitudinis et ignoramus quid sit.* Miseruntque ad civitatem et ad forum, nunciare eis imminens periculum. Sed populus multa potatione ebrius neque strato neque navibus ammoveri potuit, quousque hostibus circumvallati, naves mercibus onustas iniecto igne perdiderunt. Interfectique sunt illic eo die ad trecentos et eo amplius viros. Rodolfus sacerdos et monachus, dum fugeret ad castrum, preventus a barbaris, mille vulneribus confossus est. Porro hii qui in castro erant, biduo atrocissimam

1) Iunii 26.

obsidionem pertulerunt. Due quoque equitum turme omnem Wagirensium terram pervagantes, quicquid in suburbio Sigeberch repererunt, demoliti sunt. Pagum quoque qui Dargune dicitur[1], et quicquid infra Travenam a viris Westfalis, Hollandris ceterisque extraneis populis incultum fuerat, flamma vorax absumpsit[2]. Feceruntque cedes virorum fortium, qui forte armis obsistere temptassent, et duxerunt uxores eorum et filios in captivitatem. Peperceruntque viris Holzatensibus, qui habitant ultra Travenam ad occidentalem plagam Sigeberch substiteruntque in agris oppidi Cuzaline, et non adiecerunt ultra progredi. Villas preterea, que erant in campestribus Zventinevelde et extenduntur a rivo Svalen usque ad rivum Agrimesou[3] et lacum Plunensem, non devastaverunt Sclavi, nec quicquam attigerunt de substantiis hominum illic degentium. Sermo fuit eo tempore omnium ore pertritus, quosdam Holzatensium hoc perturbationis malum conflasse propter odium advenarum, quos comes late congregaverat ad incolendam terram. Unde etiam communis iacture soli Holzati extorres[4] inventi sunt. Sed et Utinensis civitas, adiuta locorum firmitate, salvata est.

64. *De Gerlavo presbitero.* Rem dicam posteritatis memoria dignam. Qua Sclavi Wagirensium terra ad libitum abusi, novissime venerunt ad pagum Susle, vastaturi Fresonum coloniam que illic erat, quorum numerus ad quadringentos et eo amplius viros supputatus fuerat. Adventantibus autem Sclavis vix centum reperti sunt in munitiuncula, ceteris in patriam reversis, propter ordinandum peculium illic relictum. Succensis ergo que foris erant, videres his qui in munitione erant gravissimam inferri expugnationis iacturam[5]. Tota enim die a tribus

1) Dargune v. supra c. 57. 2) *Flamma vorax absorbet.* Sil. Ital. IV, 685. 3) Rivus Agrimesov v. c. 57. 4) extorres i. e. expertes. 5) i. e. periculum, tentamen.

milibus Sclavorum fortiter impugnati sunt, illis quidem victoriam presumentibus veluti indubiam, his vero suppremum spiritum pugne dilatione redimentibus. Sed cum viderent Sclavi, quia victoria non cederet eis incruenta, promittunt Fresonibus vitam et membrorum integritatem, si munitione progressi dedissent arma. Ceperunt ergo quidam ex obsessis appetere deditionem ob spem vite. Quos arguens fortissimus sacerdos: *Quid est*, inquit, *o viri, quod agere vultis? Putatis vos deditione vitam redimere, aut barbaris fidem inesse? Fallimini, viri compatriote. Stulta est hec opinio. An nescitis, quia in omni advenarum genere apud Sclavos nulla gens detestabilior Fresis? Sane fetet eis odor noster. Quare igitur abicitis animas vestras, ultro properantes ad interitum? Contestor vos per Deum, factorem orbis, cui non est difficile salvare in paucis, ut adhuc paululum experiamini vires vestras et conseratis manus cum hostibus. Quamdiu enim vallo hoc circundamur, sumus manuum nostrarum et armature compotes, vita nobis in spe sita est; inermibus vero preter ignominiosam mortem reliquum nichil est. Gladios igitur vestros, quos ultro sibi expetunt, mergite prius in medullis eorum, et estote ultores sanguinis vestri. Hauriant gustum audacie vestre, nec victoria redeant incruenta.* Et hec dicens, ostendit eis magnanimum spiritum, obiectusque portis cum uno tantum viro hostium cuneos propulit, percussitque de manu propria ingentem Sclavorum numerum. Excusso denique uno oculo et ventrem perfossus, nichil remissius egit in pugna, divinum quoddam robur tam in animo quam in corpore preferens. Nichil itaque melius a notissimis illis filiis Sarvie[1] vel a Machabeis quondam pugnatum est, quam a sacerdote Gerlavo virisque perpaucis in castro Susle, defenderuntque munitionem de manu va-

1) Ioab et Abisai, Davidis ex sorore nepotes. 2. Sam. c. 14, 1 et 16, 9.

statorum. His auditis comes congregavit exercitum, ut pugnaret cum Sclavis et eiceret eos de terra sua. Quo rumore comperto, Sclavi redierunt ad naves et abierunt onusti de captione hominum[1] et de varia supellectile, quam predati fuerant in terra Wagirorum.

65. *De obsidione Dimin.* Interim volat hec fama[2] per universam Saxoniam et Westfaliam, quia Sclavi facta eruptione bellum priores adorsi fuerint; et festinavit omnis illa expeditio, signo crucis insignita, descendere in terram Sclavorum et zelare[3] iniquitatem ipsorum. Partitoque exercitu, duas munitiones obsederunt, Dubin atque Dimin, et fecerunt contra eos machinas multas. Venit quoque Danorum exercitus, et additus est his qui obsederant Dubin, et crevit obsidio. Una igitur dierum, considerantes hii qui tenebantur inclusi, quia Danorum exercitus segnius ageret — hii enim domi pugnaces, foris imbelles sunt[4] — facta subita eruptione, percusserunt ex eis multos, et posuerunt eos crassitudinem terrae[5]. Quibus etiam subveniri non poterat propter interiacens stagnum[6]. Ob quam rem exercitus ira permotus, pertinacius instabant expugnationi. Dixerunt autem satellites ducis nostri et Adalberti marchionis adinvicem: *Nonne terra quam devastamus, terra nostra est? Et populus quem expugnamus, populus noster est? Quare igitur invenimur hostes nostrimet et dissipatores vectigalium nostrorum? Nonne iactura haec redundat in domnos nostros?* Ceperunt igitur a die illa facere in exercitu tergiversationes et obsidionem multiplicatis induciis alleviare. Quotiens enim in congressu vincebantur Sclavi, retinebatur exercitus, ne fugitantes insequerentur et

1) V. supra c. 37. p. 78. not. 4. 2) *fama volat.* Virg. Aen. III, 121. 3) i. e. castigare; v. c. 67. 4) Cfr. c. 51 f. 84 in. 5) i. e. quasi stercorabant terram corporibus eorum. 6) *stagnum*, i. e. mare Balticum, ut in charta Urkundl. Gesch. der Hanse. II, 215. Aliter haec tradit Auctarium Gemblac. ad Sigebert. a. 1148.

ne castro potirentur. Ad ultimum nostris iam pertesis, conventio talis facta est, ut Sclavi fidem cristianam reciperent[1] et laxarent Danos quos in captivitate habuerant. Multi igitur eorum falso baptizati sunt, et de captione hominum relaxaverunt omnes senes et inutiles, ceteris retentis, quos servitio robustior aptaverat etas. Taliter illa grandis expeditio cum modico emolumento soluta est. Statim enim postmodum in deterius coaluerunt: nam neque baptisma servaverunt, nec cohibuerunt manus a depredatione Danorum.

66. *De fame.* Comes autem noster convulsas reparans amicitias, fecit pacem cum Nicloto et cum ceteris orientalibus Sclavis. Nec tamen integre credebat eis, eo quod federa prima violassent et percussissent terram suam attritione maxima. Cepitque consolari populum suum, quem vastitas hostilis attriverat, orans eos, ne casibus adversis cederent, hoc cognoscentes, quod Marcomannos[2] oportet duram habere patientiam et prodigos esse sanguinis sui. In redimendis quoque captivis devotus exstitit. Quid dicam de sacerdote Cristi Vicelino? In ea calamitate, qua barbaricus furor multos attriverat et frumentorum penuria famem parturiverat, omnibus qui in Faldera et Cuzelina fuerunt summopere commendavit, ut pauperum memores essent. Ad quod opus vir Dei Thetmarus fuit incomparabiliter idoneus, dispergens et dans pauperibus minister fidelis et prudens, ubique caritativus, ubique largus, in cuius laudem parum est quod loquor. Sane pectus sacerdotis misericordia refertum, suavissimo fragrabat odore, iacebantque pre foribus monasterii greges egenorum, exspectantium elemosinam de manu viri Dei: adeo ut locus ille ad inopiam redigendus videretur, propter largitatem viri. Obserabantur igitur a procura-

1) Ita et Ann. Palid. a. 1147. 2) *Marcomanni*, h. e. qui in marca seu in finibus imperii degunt. V. infra c. 67 f. et 86.

toribus ostia domestice rei, ne curia subiaceret detrimento. Quid faceret homo Dei? Clamores pauperum ferre non poterat, nec fuit ad manus quod daret. Cepit ergo vir misericors curiosius agere et circuire horrea, explorare callidus aditum, quo etiam secretius reperto, egit in modum furantis, dans cotidie pauperibus iuxta opportunitatem. Ferebatur autem a fidissimis nobis, quod iisdem diebus exinanita frumentaria, penus divinitus recuperata sit. Prebet huic facto firmitatem opus Helie, nec non Helisei[1], quorum emulos sicut virtutis, sic etiam miraculi adhuc superesse, non est ambiguum.

67. *De morte Etheleri.* Modicum ergo temporis effluxit, quo Wagirensi terrae de preterita calamitate respirare concessum est, et ecce nova prelia surrexerunt ab aquilone, que apponerent dolorem dolori, vulnus vulneri. Occiso enim Herico, cui cognomen erat Emun[2], remanserunt tria genimina regum, scilicet Suein, eiusdem Herici filius, Waldemarus, Kanuti filius, Kanutus, Magni filius. Qui cum adhuc infantuli essent, consilio Danorum positus est eis tutor quidam Hericus cognomento Spac, qui regnum cum regia sobole tutaretur. Fuitque vir ille pacificus, cum tranquillitate creditum sibi gubernans regnum, nisi quod Sclavorum furiis minus obstitit. Nam latrocinia Sclavorum eo tempore solito plus invaluerunt. Sentiens autem Hericus appropiare diem mortis sue, convocavit tres adolescentes regios, adhibitoque magnatum consilio, Suein destinavit ad regnum, Waldemarum et Kanutum hereditate paterna iussit esse contentos, ordinatisque taliter rebus, defunctus est[3]. Nec mora, Kanutus, Magni filius, rupta curatoris sui dispositione, conatus est arripere regnum, movitque contra Suenonem prelia magna. Porro Waldemarus partes Suein adiuvabat,

1) V. 3. Reg. c. 17. 4. Reg. c. 4. 2) V. supra c. 55 f. 3) Obiit ille a. 1147. Aug. 27; v. Necrol. Lund.

et commota est universa Dania, et visa sunt magna signa in celo versus aquilonem, species quasi ignearum facularum, et humani cruoris similitudo rutilantis. Nec fefellerunt portenta. Quis enim ignoret strages factas, factas inquam in eo prelio?

Certabat igitur uterque regum asciscere sibi comitem nostrum, miseruntque nuncios cum donariis, plura offerentes et ampliora promittentes. Complacuit comiti ad Kanutum[1], habitoque colloquio fecit ei hominium. Quod factum zelatus est[2] Suein, assumptaque manu armata, transivit Wagirensem terram, et succendit Aldenburg, et demolitus est omnem terram maritimam, et digrediens inde succendit suburbium Sigeberch, et quecunque in circuitu eius erant vorax absumpsit flamma. Huius autem mali fuit auctor Ethelerus quidam de Thetmarsia natus[3], qui divitiis Danorum sublevatus, omnem fortem de Holzatia sibi sociaverat. Factusque ductor regis, volebat comitem provincia pellere, terramque eius addere regno Danorum. Quod factum cum innotuisset comiti, transiit ad ducem ut protegeretur ab eo. Nec enim in Holzacia tuto consistere poterat, eo quod increvissent homines[4] Etheleri, qui insidiabantur vite eius. Quicunque voluisset fieri homo Etheleri, veniebat ut acciperet in munere birrum, clipeum vel equum, atque donis huiusmodi corrupta, repleta est terra seditiosis. Precepit igitur dux omni populo Holzatorum et Sturmariorum, ut sicubi reperti fuissent homines Etheleri, aut renunciarent hominio, aut provincia secederent. Et factum est ita, iuravitque omnis populus, stare ad mandatum ducis et obaudire comiti suo. Sociatusque est vir sibi Holzatensis in

1) Biblica locutio est: *complacet alicui in quo. Ad Kanutum* Germanismum sapit: *Wohlgefallen finden an.* 2) V. cap. 65. not. 3. 3) De hoc Ethelero exule vid. etiam Saxon. Grammat. l. XIV, p. 679. Thetmarsi Rothulfum marchionem interfecerunt; ab Henrico duce vero victi sunt a. 1148. Conf. chartam a. 1148. Sept. 13. in Hamb. Urkundenbuch n. 188. 4) V. cap. 49. n. 92.

nebula densissima cooperuit castra, qua recedente universa papilionum tegmina vel que sub divo fuerant, adeo sanguine respersa comparuerunt, ac si nimbus ille sanguinem compluerit. Quod videns rex ceterique principum coniecerunt, se ad maximos labores et mortium pericula evocatos. Nec fefellit eos coniectura. Non enim multo post venerunt in montana quedam, ubi, cum invenissent vallem pratis rivoque decurrente commodissimam, metati sunt castra ad devexum montis latus. Porro iumenta oneraria cum bigis et quadrigis victualia sarcinasque militum portantibus, armentorum quoque in carnis esum ingens numerus in vallis medium collocata fuerant prope decursum aque et pascuorum commoda. Appropiante vero nocte audita sunt in montis supercilio fragor tonitruum sonitusque tempestatis; tum ecce noctis medio, nescio an nubium eruptione vel quo eventu torrens ille auctior erumpens, quicquid vallis humilior habuit in hominibus
1147. et iumentis, in momento eluit et in mare proiecit[1].
Spt. 7. Hanc igitur primam exercitus iacturam exceperunt milites peregrinationis illius. Ceteri qui residui fuerant, perrexerunt cepto itinere; transeuntesque Greciam, pervenerunt ad regiam urbem Constantinopolim. Quo per dies aliquot recreato exercitu, venerunt ad sinum maris, qui vulgarium more dicitur brachium sancti Georgii[2]. Illic providerat eis rex Grecie naves ad transducendum exercitum, adhibens notarios, qui expeditorum sibi numerum perferrent. Quo relecto, graviter ingemuit et ait: *Quare eduxisti, Domine Deus, populum hunc multum de sedibus suis? Vere brachio virtutis tue indigent, ut iterum videant terram desiderabilem, terram inquam nativitatis sue.* Transmisso igitur mari, Lodewicus rex Francie direxit iter versus Ierosolimam, et pu-

1) 1147. Septbr. 7. apud Choerobacham. V. Wilkens Geschichte der Kreuzzüge. T. III. p. 122 sq. 2) fretum inter Seston et Abydon.

gnantibus secum barbaris universum perdidit exercitum. Quid dicam de rege Alemannie et his qui cum eo fuerant? Universi perierunt fame et siti, transducti in desertum maximum dolo legati regis Grecie, qui eos in fines Persarum ducere debuerat, adeo contabuerunt fame et siti, ut incursantibus barbaris ultro cervices prebuerint. Rex et validiores quique, qui neci superfuerant, in Greciam refugerunt. O iudicia Excelsi! Tanta fuit clades exercitus et miseria inexplicabilis, ut eorum qui interfuerunt, adhuc hodie lacrimis deplangatur.

61. *Expugnatio Lacebonae.* Secundus vero navalis exercitus, Colonia et aliis civitatibus Reni conflatus, preterea littore fluminis Wisere, navigare ceperunt latissima oceani spacia, quousque venirent Britanniam[1]. Quo per aliquot dies resarcita classe, non modica etiam Anglorum et Britannorum adiecta manu, torserunt vela versus Hyspaniam, applicuerunt ad Portugalensem[2] nobilissimam Galatie urbem, adoraturi apud Sanctum Iacobum[3]. Rex igitur Galacie letior effectus de adventu peregrinorum, rogavit ut, si propter Deum pugnaturi exissent, fierent sibi auxilio contra Lacebonam, qui fines cristianos inquietabant. Cuius petitioni faventes abierunt Lacebonam cum magna navium copia; rex quoque terrestri accedens itinere, validum adduxit exercitum, et obsessa est civitas terra marique. Multum igitur temporis effluxit in obsidione civitatis. Ad ultimum capta civitate pulsisque barbaris[4] rex Galacie rogavit peregrinos, ut darent sibi civitatem vacuam, divisa prius inter eos socialiter preda. Factaque est illic cristicolarum colonia usque in presentem diem. Hoc solum prospere cessit de

1) Cfr. Ann. Disibod. Ann. Palid. a. 1147. Henric. Huntendon. Chronic. a. 1148. 2) Oporto. 3) S. Iago de Compostella, urbs Gallaeciae. 4) Ibi occisum Henricum Bonnensem a. 1147. Octbr. 18. adnotat Necrol. Coloniens. apud Gelenium de magnitudine Coloniae.

universo opere, quod peregrinus patravit exercitus.

62. *De Nicloto.* Tertius signatorum exercitus devotaverunt se ad gentem Sclavorum, Obotritos scilicet atque Luticios nobis confines, ulturi mortes et exterminia que intulerunt cristicolis, precipue vero Danis. Huius vero expeditionis capitanei erant Albero Hammemburgensis et universi Saxonie episcopi, preterea Heinricus dux adolescens, Conradus dux de Zaringe, Adalbertus marchio de Saltwidele, Conradus de Within[1]. Audiens igitur Niclotus, quia congregandus esset in brevi exercitus ad destruendum eum, convocavit universam gentem suam, et cepit edificare castrum Dubin[2], ut esset populo refugium in tempore necessitatis. Direxitque nuncios ad comitem Adolfum, commonens eum federis quod pepigerant[3], simul etiam rogans preberi sibi facultatem colloquendi ei et consilio participandi. Cumque comes renueret, dicens, hoc incautum sibi propter offensam principum, ille mandavit ei per nuncios dicens: *Decreveram quidem esse oculus tuus et auris tua in terra Sclavorum, quam incolere cepisti, ne quas patereris molestias Sclavorum, qui olim Wagirensium terram possederunt, et causantur se privatos iniuste hereditate patrum suorum. Quare igitur dissimulas amicum tuum in tempore necessitatis? Nonne temptatio probat amicum? Hactenus continui manus Sclavorum, ne lederent te, nunc tandem libet retrahere manum et permittere te tibimet, eo quod fastidieris amicum tuum, nec recordatus fueris federis, et negaveris mihi faciem tuam in tempore necessitatis.* Dixeruntque nuncii comitis ad Niclotum: *Quod domnus noster hac vice non loquitur tibi, impe-*

1) Cfr. Ann. Palid. ad a. 1147. 2) Dobin „insigne piratica oppidum" Saxo Grammat. l. XIV. p. 676. Ex chartis a. 1171 et 1211 in Meklenburgisches U. B. I. n. 100 et 202 apparet Dobin ex oppositio insulae Lips in sinu Wismariensi situatum fuisse. 3) V. supra c. 57 fin.

dit ea quam nosti necessitas. Habe igitur adhuc gratiam fidei et sponsionis tue erga domnum nostrum, ut si videris contra eum bella Sclavorum clam consurgentia, premunias eum. Et promisit Niclotus. Dixit igitur comes habitatoribus terre sue: *Habete cautelam iumentorum et substantiarum vestrarum, ne forte rapiantur a furibus vel a latronibus; de publico vero periculo meum erit prospicere, ne qua improvisi exercitus incursione involvamini.* Putabat enim vir sapiens, repentinas bellorum iacturas sese consilio conclusisse. Sed res aliter cesserunt.

63. *Combustio navium.* Sentiens enim Niclotus irrevocabilem esse iurate expeditionis profectionem, clam parat navalem exercitum, transmissoque freto, applicat classem ad ostium Travene, percussurus omnem Wagirensium provinciam, priusquam Saxonum exercitus infunderetur suis terminis. Transmisitque vespere nuncium Sigeberch, eo quod promisisset comiti, premunire eum, sed supervacua legatione: comes quippe defuit et non erat tempus congregandi exercitum. Illucescente ergo die qua 1147.
sanctorum Ioannis et Pauli passio[1] veneranda cele- Iun. 26.
bratur, descendit navalis Sclavorum exercitus per ostium Travene. Tunc cives Lubicane urbis, audito murmure exercitus, inclamaverunt viros urbis, dicentes: *Audivimus vocem clamoris maximi, quasi vocem supervenientis multitudinis et ignoramus quid sit.* Miseruntque ad civitatem et ad forum, nunciare eis imminens periculum. Sed populus multa potatione ebrius neque strato neque navibus ammoveri potuit, quousque hostibus circumvallati, naves mercibus onustas iniecto igne perdiderunt. Interfectique sunt illic eo die ad trecentos et eo amplius viros. Rodolfus sacerdos et monachus, dum fugeret ad castrum, preventus a barbaris, mille vulneribus confossus est. Porro hii qui in castro erant, biduo atrocissimam

1) Iunii 26.

obsidionem pertulerunt. Due quoque equitum turme omnem Wagirensium terram pervagantes, quicquid in suburbio Sigeberch repererunt, demoliti sunt. Pagum quoque qui Dargune dicitur[1], et quicquid infra Travenam a viris Westfalis, Hollandris ceterisque extraneis populis incultum fuerat, flamma vorax absumpsit[2]. Feceruntque cedes virorum fortium, qui forte armis obsistere temptassent, et duxerunt uxores eorum et filios in captivitatem. Peperceruntque viris Holzatensibus, qui habitant ultra Travenam ad occidentalem plagam Sigeberch substiteruntque in agris oppidi Cuzaline, et non adiecerunt ultra progredi. Villas preterea, que erant in campestribus Zventinevelde et extenduntur a rivo Svalen usque ad rivum Agrimesou[3] et lacum Plunensem, non devastaverunt Sclavi, nec quicquam attigerunt de substantiis hominum illic degentium. Sermo fuit eo tempore omnium ore pertritus, quosdam Holzatensium hoc perturbationis malum conflasse propter odium advenarum, quos comes late congregaverat ad incolendam terram. Unde etiam communis iacture soli Holzati extorres[4] inventi sunt. Sed et Utinensis civitas, adiuta locorum firmitate, salvata est.

64. *De Gerlavo presbitero.* Rem dicam posteritatis memoria dignam. Qua Sclavi Wagirensium terra ad libitum abusi, novissime venerunt ad pagum Susle, vastaturi Fresonum coloniam que illic erat, quorum numerus ad quadringentos et eo amplius viros supputatus fuerat. Adventantibus autem Sclavis vix centum reperti sunt in munitiuncula, ceteris in patriam reversis, propter ordinandum peculium illic relictum. Succensis ergo que foris erant, videres his qui in munitione erant gravissimam inferri expugnationis iacturam[5]. Tota enim die a tribus

1) Dargune v. supra c. 57. 2) *Flamma vorax absorbet.* Sil. Ital. IV, 685. 3) Rivus Agrimesov v. c. 57. 4) extorres i. e. expertes. 5) i. e. periculum, tentamen.

milibus Sclavorum fortiter impugnati sunt, illis quidem victoriam presumentibus veluti indubiam, his vero suppremum spiritum pugne dilatione redimentibus. Sed cum viderent Sclavi, quia victoria non cederet eis incruenta, promittunt Fresonibus vitam et membrorum integritatem, si munitione progressi dedissent arma. Ceperunt ergo quidam ex obsessis appetere deditionem ob spem vite. Quos arguens fortissimus sacerdos: *Quid est*, inquit, *o viri, quod agere vultis? Putatis vos deditione vitam redimere, aut barbaris fidem inesse? Fallimini, viri compatriote. Stulta est hec opinio. An nescitis, quia in omni advenarum genere apud Sclavos nulla gens detestabilior Fresis? Sane fetet eis odor noster. Quare igitur abicitis animas vestras, ultro properantes ad interitum? Contestor vos per Deum, factorem orbis, cui non est difficile salvare in paucis, ut adhuc paululum experiamini vires vestras et conseratis manus cum hostibus. Quamdiu enim vallo hoc circundamur, sumus manuum nostrarum et armature compotes, vita nobis in spe sita est; inermibus vero preter ignominiosam mortem reliquum nichil est. Gladios igitur vestros, quos ultro sibi expetunt, mergite prius in medullis eorum, et estote ultores sanguinis vestri. Hauriant gustum audacie vestre, nec victoria redeant incruenta.* Et hec dicens, ostendit eis magnanimum spiritum, obiectusque portis cum uno tantum viro hostium cuneos propulit, percussitque de manu propria ingentem Sclavorum numerum. Excusso denique uno oculo et ventrem perfossus, nichil remissius egit in pugna, divinum quoddam robur tam in animo quam in corpore preferens. Nichil itaque melius a notissimis illis filiis Sarvie[1] vel a Machabeis quondam pugnatum est, quam a sacerdote Gerlavo virisque perpaucis in castro Susle, defenderuntque munitionem de manu va-

1) Ioab et Abisai, Davidis ex sorore nepotes. 2. Sam. c. 14, 1 et 16, 9.

statorum. His auditis comes congregavit exercitum, ut pugnaret cum Sclavis et eiceret eos de terra sua. Quo rumore comperto, Sclavi redierunt ad naves et abierunt onusti de captione hominum[1] et de varia supellectile, quam predati fuerant in terra Wagirorum.

65. *De obsidione Dimin.* Interim volat hec fama[2] per universam Saxoniam et Westfaliam, quia Sclavi facta eruptione bellum priores adorsi fuerint; et festinavit omnis illa expeditio, signo crucis insignita, descendere in terram Sclavorum et zelare[3] iniquitatem ipsorum. Partitoque exercitu, duas munitiones obsederunt, Dubin atque Dimin, et fecerunt contra eos machinas multas. Venit quoque Danorum exercitus, et additus est his qui obsederant Dubin, et crevit obsidio. Una igitur dierum, considerantes hii qui tenebantur inclusi, quia Danorum exercitus segnius ageret — hii enim domi pugnaces, foris imbelles sunt[4] — facta subita eruptione, percusserunt ex eis multos, et posuerunt eos crassitudinem terrae[5]. Quibus etiam subveniri non poterat propter interiacens stagnum[6]. Ob quam rem exercitus ira permotus, pertinacius instabant expugnationi. Dixerunt autem satellites ducis nostri et Adalberti marchionis adinvicem: *Nonne terra quam devastamus, terra nostra est? Et populus quem expugnamus, populus noster est? Quare igitur invenimur hostes nostrimet et dissipatores vectigalium nostrorum? Nonne iactura haec redundat in domnos nostros?* Ceperunt igitur a die illa facere in exercitu tergiversationes et obsidionem multiplicatis induciis alleviare. Quotiens enim in congressu vincebantur Sclavi, retinebatur exercitus, ne fugitantes insequerentur et

1) V. supra c. 37. p. 78. not. 4. 2) *fama volat.* Virg. Aen. III, 121. 3) i. e. castigare; v. c. 67. 4) Cfr. c. 51 f. 84 in. 5) i. e. quasi stercorabant terram corporibus eorum. 6) *stagnum*, i. e. mare Balticum, ut in charta Urkundl. Gesch. der Hanse. II, 215. Aliter haec tradit Auctarium Gemblac. ad Sigebert. a. 1148.

ne castro potirentur. Ad ultimum nostris iam pertesis, conventio talis facta est, ut Sclavi fidem cristianam reciperent[1] et laxarent Danos quos in captivitate habuerant. Multi igitur eorum falso baptizati sunt, et de captione hominum relaxaverunt omnes senes et inutiles, ceteris retentis, quos servitio robustior aptaverat etas. Taliter illa grandis expeditio cum modico emolumento soluta est. Statim enim postmodum in deterius coaluerunt: nam neque baptisma servaverunt, nec cohibuerunt manus a depredatione Danorum.

66. *De fame.* Comes autem noster convulsas reparans amicitias, fecit pacem cum Nicloto et cum ceteris orientalibus Sclavis. Nec tamen integre credebat eis, eo quod federa prima violassent et percussissent terram suam attritione maxima. Cepitque consolari populum suum, quem vastitas hostilis attriverat, orans eos, ne casibus adversis cederent, hoc cognoscentes, quod Marcomannos[2] oportet duram habere patientiam et prodigos esse sanguinis sui. In redimendis quoque captivis devotus exstitit. Quid dicam de sacerdote Cristi Vicelino? In ea calamitate, qua barbaricus furor multos attriverat et frumentorum penuria famem parturiverat, omnibus qui in Faldera et Cuzelina fuerunt summopere commendavit, ut pauperum memores essent. Ad quod opus vir Dei Thetmarus fuit incomparabiliter idoneus, dispergens et dans pauperibus minister fidelis et prudens, ubique caritativus, ubique largus, in cuius laudem parum est quod loquor. Sane pectus sacerdotis misericordia refertum, suavissimo fragrabat odore, iacebantque pre foribus monasterii greges egenorum, exspectantium elemosinam de manu viri Dei: adeo ut locus ille ad inopiam redigendus videretur, propter largitatem viri. Obserabantur igitur a procura-

1) Ita et Ann. Palid. a. 1147. 2) *Marcomanni*, h. e. qui in marca seu in finibus imperii degunt. V. infra c. 67 f. et 86.

toribus ostia domestice rei, ne curia subiaceret detrimento. Quid faceret homo Dei? Clamores pauperum ferre non poterat, nec fuit ad manus quod daret. Cepit ergo vir misericors curiosius agere et circuire horrea, explorare callidus aditum, quo etiam secretius reperto, egit in modum furantis, dans cotidie pauperibus iuxta opportunitatem. Ferebatur autem a fidissimis nobis, quod iisdem diebus exinanita frumentaria, penus divinitus recuperata sit. Prebet huic facto firmitatem opus Helie, nec non Helisei[1], quorum emulos sicut virtutis, sic etiam miraculi adhuc superesse, non est ambiguum.

67. *De morte Etheleri.* Modicum ergo temporis effluxit, quo Wagirensi terrae de preterita calamitate respirare concessum est, et ecce nova prelia surrexerunt ab aquilone, que apponerent dolorem dolori, vulnus vulneri. Occiso enim Herico, cui cognomen erat Emun[2], remanserunt tria genimina regum, scilicet Suein, eiusdem Herici filius, Waldemarus, Kanuti filius, Kanutus, Magni filius. Qui cum adhuc infantuli essent, consilio Danorum positus est eis tutor quidam Hericus cognomento Spac, qui regnum cum regia sobole tutaretur. Fuitque vir ille pacificus, cum tranquillitate creditum sibi gubernans regnum, nisi quod Sclavorum furiis minus obstitit. Nam latrocinia Sclavorum eo tempore solito plus invaluerunt. Sentiens autem Hericus appropiare diem mortis sue, convocavit tres adolescentes regios, adhibitoque magnatum consilio, Suein destinavit ad regnum, Waldemarum et Kanutum hereditate paterna iussit esse contentos, ordinatisque taliter rebus, defunctus est[3]. Nec mora, Kanutus, Magni filius, rupta curatoris sui dispositione, conatus est arripere regnum, movitque contra Suenonem prelia magna. Porro Waldemarus partes Suein adiuvabat,

1) V. 3. Reg. c. 17. 4. Reg. c. 4. 2) V. supra c. 55 f. 3) Obiit ille a. 1147. Aug. 27; v. Necrol. Lund.

et commota est universa Dania, et visa sunt magna signa in celo versus aquilonem, species quasi ignearum facularum, et humani cruoris similitudo rutilantis. Nec fefellerunt portenta. Quis enim ignoret strages factas, factas inquam in eo prelio?

Certabat igitur uterque regum asciscere sibi comitem nostrum, miseruntque nuncios cum donariis, plura offerentes et ampliora promittentes. Complacuit comiti ad Kanutum[1], habitoque colloquio fecit ei hominium. Quod factum zelatus est[2] Suein, assumptaque manu armata, transivit Wagirensem terram, et succendit Aldenburg, et demolitus est omnem terram maritimam, et digrediens inde succendit suburbium Sigeberch, et quecunque in circuitu eius erant vorax absumpsit flamma. Huius autem mali fuit auctor Ethelerus quidam de Thetmarsia natus[3], qui divitiis Danorum sublevatus, omnem fortem de Holzatia sibi sociaverat. Factusque ductor regis, volebat comitem provincia pellere, terramque eius addere regno Danorum. Quod factum cum innotuisset comiti, transiit ad ducem ut protegeretur ab eo. Nec enim in Holzacia tuto consistere poterat, eo quod increvissent homines[4] Etheleri, qui insidiabantur vite eius. Quicunque voluisset fieri homo Etheleri, veniebat ut acciperet in munere birrum, clipeum vel equum, atque donis huiusmodi corrupta, repleta est terra seditiosis. Precepit igitur dux omni populo Holzatorum et Sturmariorum, ut sicubi reperti fuissent homines Etheleri, aut renunciarent hominio, aut provincia secederent. Et factum est ita, iuravitque omnis populus, stare ad mandatum ducis et obaudire comiti suo. Sociatusque est vir sibi Holzatensis in

1) Biblica locutio est: *complacet alicui in quo. Ad Kanutum* Germanismum sapit: *Wohlgefallen finden an.* 2) V. cap. 65. not. 3. 3) De hoc Ethelero exule vid. etiam Saxon. Grammat. l. XIV, p. 679. Thetmarsi Rothulfum marchionem interfecerunt; ab Henrico duce vero victi sunt a. 1148. Conf. chartam a. 1148. Sept. 13. in Hamb. Urkundenbuch n. 188. 4) V. cap. 49. n. 92.

die illa, seditiosis omnibus aut reductis in gratiam, aut provincia pulsis. Misit ergo comes nuncios ad Kanutum, suggerens ut quantocius cum exercitu veniret, oppressurus Suein. Cui etiam ipse occurrit cum quatuor milibus expeditorum prope Sleswich. Fixeruntque castra longis ab invicem spaciis. Morabatur autem Suein in civitate Sleswich cum non minima bellatorum manu. Videns igitur Ethelerus, princeps exercitus Suein, quia duplicata sunt mala multusque venit exercitus ad obsidendum eos, abiit ad Kanutum in dolo, dataque pecunia principibus exercitus seduxit adolescentiam Kanuti, ut rediret in terram suam, inscio comite Adolfo, et dimitteret exercitum, unumquemque in locum suum. Prefixis quoque induciis, spopondit se sine bello pacem Danis redditurum. His ad libitum peractis, rediit Ethelerus Sleswich, mane pugnaturus cum comite, et percussurus eum repente. Eo vespere quidam familiarium comitis erat Sleswich, qui sentiens ea que clam parabantur transiit cum festinatione lacum, et veniens in castra dixit ad comitem: *Deceptus es, o comes, deceptus atque pessundatus es. Kanutus enim et exercitus eius, in quorum auxilio tu venisti, reversi sunt in terram suam, et tu solus hic iaces. Ecce venturus est Ethelerus diluculo pugnare tecum.* Comes igitur supra quam credi potest admirans inposturam, dixit ad suos: *Quandoquidem in medio mirice*[1] *consistimus et equi nostri afficiuntur inedia, bonum est nos hinc transire locumque querere castris oportunum.* Sensit igitur exercitus, animum comitis sinistra legatione concussum. Moveruntque castra de loco qui dicitur Cuningisho, verteruntque iter versus Egdoram. Tanta autem festinantia preterlapsi sunt, ut veniente comite ad Egdoram de quatuor milibus expeditorum vix quadringenti cum eo reperti fuerint. Quos comes adhortans, ait: *Licet fratres et amicos nostros huius*

1) Kropperhaide.

ignaros rei fugaverit cassus timor, mihi tamen utile videtur, nos hic consistere propter custodiam terre nostre, quousque directis nunciis certius agnoscamus, quid actitent hostes nostri. Statimque misit nuncios, qui veritatem perferrent. Quibus apud Sleswich comprehensis et in vincula coniectis, dixit Ethelerus ad regem dominum suum: *Iam nunc festinandum est, et eundum cum exercitu, quia facile est, ut tradatur comes iste desolatus in manus nostras. Quo percusso transibimus in terram eius et abutemur ea prout libuerit.* Et abierunt cum manu forti. Comes igitur irritatus, quia nuncii iuxta placitum non redissent, alios misit nuncios, qui visis hostibus cum celeritate nunciaverunt comiti. Ille licet intus morderetur suorum paucitate, elegit tamen virtutis intuitu confligere, dixitque ad socios: *En tempus est, o socii, quo comperiendum sit, ubi sit vir audax et virtutis continens, qui ruinas pronus excipere velit. Sepius quidem mihi a nostratibus obiectum est cum insultatione, quasi cor muliebre et fugax habuerim, qui bellorum iacturas plus lingua quam manu propulerim. Et hoc quidem non imprudens egi, quotiens bella sine sanguine caveri poterant. Nunc autem quia immanius periculum indiget opera manuum, videre iam fas est, si femineus mihi, ut dicitis, insit animus. Quin potius videbitis, dante Deo, mihi cor inesse virile. Animequior autem ero, si vestra concors mecum fuerit voluntas, si in defensionem patrie mecum coniurata manu steteritis. Hoc enim loco presidium pugne flagitat et verecundia fuge et certissimum patrie excidium.* Hec cum perorasset comes, gratulati sunt socii, grandique iuramento se obligaverunt, ut starent firmiter, pro salute suimet et patrie. Precepit igitur comes effringi pontem et posuit custodiam in locis, quibus permeabilis erat fluvius. Venit autem nuncius, qui diceret, hostes transduci prope villam, que dicitur Scullebi[1]. Facta

1) hodie Schülp in parochia Ievenstedt.

igitur oratione ad Deum, comes festinavit pugnare cum his qui transducti fuerant, priusquam universus transiret exercitus. Statimque ubi congressi sunt, comes equo deiectus est, et fuerunt ei presidio duo milites, qui sublevatum equo restituerunt. Et fuit pugna vehemens, et victoria utrinque ambigua, quousque unus partium comitis proclamavit, ut poplites equorum, quos hostes insidebant, fortiter cederentur. Factumque est, ut cadentibus equis, sessores quoque loricati collaberentur, gladiisque nostratum protriti sunt. Et cecidit Ethelerus, ceteri nobiles aut occisi sunt, aut capti. Quod videns rex ex altera ripa fluminis, et qui cum eo erant, petiit fugam et reversus est Sleswich. Sed et comes reversus est, clarus victoria, habens captivos insignes, quorum pecunia debitis suis aliquantisper alleviatus est.

Habuitque de cetero precipuam terre sue diligentiam. Quotiens enim motionis aliquid insonuit aut de Danis aut de Sclavis, statim collocavit exercitum in locis opportunis, videlicet Travenemunde sive ad Egdoram. Fueruntque parentes mandato eius plebes Holzatorum, Sturmariorum atque Marcomannorum. Vocantur autem usitato more Marcomanni gentes undecunque collecte, que marcam incolunt. Sunt autem in terra Sclavorum marce quam plures, quarum non infima nostra Wagirensis est provincia, habens viros fortes et exercitatos preliis tam Danorum quam Sclavorum [1]. Super hos omnes functus est comes honore cometie. Fecitque iustitiam populo suo, compacans dissidentia et oppressos liberans de manu potentiorum. Clero fuit adprime benevolus, quem nec in facto nec in verbo passus est a quoquam iniuriari. Multum vero laboris adhibuit in edomandis rebellibus Holzatorum: gens enim libera et cervicosa, gens agrestis et indomita detrectabat ferre iugum pacis. Sed vicit eos altior sensus viri, et

1) h. e. cum Danis et Slavis.

philosophatus est in eis. Multis enim precantationibus allexit eos, quousque duceret sub lorum illos inquam onagros indomitos. Viderit qui voluerit, faciem gentis huius immutatam, eos scilicet

qui soliti quondam *fuerant, sevum caput abdere larvis,*
et depredandis tendere decipulas,

furari que rapere non poterant, viderit, inquam, eos convertisse mores et revocasse gressus ad iter pacis. Nonne hec est mutatio dextere Excelsi?[1] Post hec reconciliatus est comes Suein, regi Danorum. Ille enim crebris prosperatus victoriis, Kanutum eiecit de terra, et ad Saxones propulsum exulare coegit, penes nominatissimum Hartwicum archiepiscopum[2], qui clarissimo genere natus magna pollebat hereditate[3].

68. *De duce Heinrico.* In diebus illis dux noster adolescens domnam Clementiam, filiam Conradi ducis de Zeringge, duxit uxorem[4] cepitque dominari in universa terra Sclavorum, succrescens sensim et invalescens. Quotiens enim offendissent eum Sclavi, admovit eis martiam manum, dederuntque ei pro vita simul et patria quicquid exigere voluisset. In variis autem expeditionibus, quas adhuc adolescens in Sclaviam profectus exercuit, nulla de christianitate fuit mentio, sed tantum de pecunia. Adhuc enim immolabant demoniis et non Deo, et agebant piraticas incursationes in terram Danorum.

69. *De Hartwico archiepiscopo.* Videns igitur domnus Hartwicus, Hammemburgensis archiepiscopus, quia pax erat in Sclavia, proposuit reedificare sedes episcopales quas barbaricus furor olim destruxerat in Sclavia, scilicet Aldenburgensem, Racisburgensem, Mikilenburgensem. E quibus Aldenbur-

1) Ps. 77. v. 11. 2) Cuius antecessor Adalbero diem supremum obierat a. 1148. Aug. 25; v. Annal. Stad. et Necrol. Hamburg. 3) Conf. infra l. II. cap. 6. 4) sc. anno 1147.

gensem magnus Otto primus instituerat[1], subiciens ei Polabos et Obotritos a terminis Holzatorum usque ad flumen Penem et civitatem Dimin. Posuitque in Aldenburg primum pontificem Marconem. Post hunc secundus erat Ecwardus, tertius Wago, quartus Ezike, quintus Folchardus, sextus Reinbertus, septimus Benno, octavus Meinnerus, nonus Abelinus, decimus Ezo. Huius temporibus surrexit in Hammemburgensi ecclesia magnus Adelbertus, qui de peregrinis episcopis, quos in mensa sua habebat, Iohannem statuit episcopum in Mikilinburg, Aristonem in Racesburg, atque in hunc modum Aldenburgensis sedes in tres divisa est episcopatus[2]. Postquam igitur permittente Deo propter peccata hominum christianitas adnullata est in Sclavia, vacaverunt he sedes annis octoginta quatuor usque in tempora Hartwici archiepiscopi[3]. Qui propter generis nobilitatem duplici principatu clarus, magno studio enisus est pro recuperandis suffraganeis episcopis universe Dacie, Norwegie, Suedie, quos Hammemburgensi ecclesie quondam pertinuisse commemorat antiquitas. Sed cum obsequiis et variis largitionibus nil profecisset apud papam et cesarem, ne omnino careret suffraganeis, aggressus est iam pridem abolitos episcopatus Sclavie suscitare. Accitum igitur venerabilem sacerdotem Vicelinum Aldenburgensi sedi consecravit episcopum[4], cum iam esset etate provectus et mansisset in terra Holzatorum triginta annis[5]. Porro in Mikilinburg ordinavit domnum Emmehardum, et consecrati sunt ambo in Rossevelde missique in terram egestatis et famis, ubi erat sedes Sathane et habitatio omnis spiritus immundi.

Factaque sunt hec inconsulto duce et comite no-

1) V. supra cap. 11. 2) V. supra cap. 22. 3) V. supra cap. 24 f. 4) 1149. Octobr. 11; v. infra cap. 78 init. 5) Vicelinus ex anno 1127 usque 1149. 22 annos in Holzatia manserat, ut bene docuit Jaffé, Lothar p. 233 sq.

stro. Unde accidit ut amicitia, que erat inter domnum Vicelinum et comitem nostrum, deinceps turbata sit, nam antea eum ut patrem venerabatur. Tulitque decimas omnes anni illius, que pontifici novo provenire poterant, nec dimisit ex eis parvas reliquias. Tunc abiit episcopus ad ducem, rogaturus veniam, et susceptus est ab eo cum honore et reverentia. Et ait dux ad eum: *Dignum quidem fuit, o episcope, ut vos nec salutarem nec reciperem, eo quod nomen istud me inconsulto susceperitis. Ego enim huius rei moderator esse debueram, maxime in terra quam patres mei, favente Deo, in clipeo et gladio suo obtinuerunt et mihi possidendam hereditaverunt. Sed quia sanctitas vestra dudum mihi comperta est, progenitores quoque nostri vos ab initio fidelem probaverunt, decrevi iam noxe huius oblivisci, promotionique vestre pleno favore concurrere, scilicet ea conditione, si investituram episcopalem de manu mea recipere volueritis. Hoc enim pacto res vestre processum habere poterunt.* Et visum est episcopo verbum illud durum, eo quod esset preter consuetudinem. Episcopos enim investire solius imperatorie maiestatis est. Quidam igitur fidelium ducis, Heinricus de Witha[3], vir potens et militaris et amicus episcopi, dixit ad eum: *Facite quod vobis utile est, et appropinquate domno nostro et facite voluntatem eius, ut edificentur ecclesie in Sclavia et dirigatur cultus domus Dei in manibus vestris. Alioquin frustrabitur labor vester, eo quod nec cesar, nec archiepiscopus possit iuvare causam vestram, domno meo obnitente. Deus enim dedit ei universam terram hanc. Quid autem grande requirit a vobis domnus meus, quod vobis aut illicitum sit aut verecundum? Quin potius res facilis est et conducens fructum magnum, ut domnus meus accipiat virgulam et det in manum vestram pro signo investiture, sitisque de cetero*

1) Heinricus de Witha, ministerialis ducis, occurrit in multis chartis, e. g. 1162 Meklenburg. U. B. I. n. 74.

familiaris ducis, habentes honorem inter gentes, ad quas ingrediemini convertendas. Rogavit ergo episcopus preberi sibi inducias, ut deliberaret super verbo hoc. Dimissusque pacifice venit Bardewich, ubi mortali tactus egritudine per dies aliquot moratus est. Illic enim incidit paralisin, in qua usque ad extremum vite sue laborare visus est. Sedata vero aliquantulum egritudine perductus est Falderam in vehiculo, multumque temporis effluxit, quo eum infirmitas ecclesiastico labori subtraxerat. Etatis enim mole gravior morbus accesserat. Ubi autem ei vires Deus prestitit, abiit Bremam consulturus archiepiscopum et clerum super verbo hoc, quod imposuerat ei dux. Qui omnes una eademque sententia refragari ceperunt, dicentes: *Scimus quidem, o venerabilis pontifex, sanctitati vestre optime cognitum esse, quid vobis super verbo hoc expediat. Sed quia venistis participari consilio nostro, breviter respondemus, quod sentimus. Primum igitur in hoc negocio pensari decet, qualiter investiture pontificum imperatorie tantum dignitati permisse sint, que sola excellens et post Deum in filiis hominum preminens; hunc honorem non sine fenore multiplici conquisierunt. Neque imperatores dignissimi levitate usi sunt, ut episcoporum domini vocarentur, sed compensaverunt noxam hanc amplissimis regni divitiis, quibus ecclesia copiosius aucta, decentius honestata, iam non vile reputet se ad modicum cessisse subiectioni, nec erubescat inclinari uni, per quem possit in multos dominari. Ubi enim dux vel marchio, ubi in regno principatus*[1]*, quantumlibet magnus, qui pontificibus manus non offerat, recusatus, oportune importune, se non ingerat? Certatim currunt, ut homines fiant ecclesie et participes fiant beneficiorum eius. Vos igitur honorem hunc pessundabitis et infringetis iura magnis autoritatibus edita? Dabitisne huic duci manus vestras, ut hoc exemplo incipiant esse principum servi,*

1) i. e. princeps, qui principatum tenet.

qui fuerant principum domini? Non decet etatem vestram, honestatis decore maturam, ut per vos incipiant abusiones fieri in domo Domini. Longe fiat a vobis verbum istud. Quod si furor principis erga vos effrenatius egerit, nonne satius est ferre iacturam bonorum quam honoris? Auferant, si velint, decimas, obcludant vobis introitum, si placet, parrochie vestre, tolerabilis erit ista molestia. Habetis certe Falderensem domum, in qua tuta interim statione consistere possitis et prestolari cum silentio salutare Dei. Hiis et huiusmodi verbis averterunt eum, ne voluntatem ducis adimpleret. Parturivit sane persuasio hec novelle plantationi multiplex impedimentum. Quotiens enim pontifex noster ducem adiit interpellaturus pro negotiis ecclesie, ille se paratum esse respondit ad omnia, que poposcisset utilitas, si primum sibi debitus honor exhibitus fuisset, alioquin frustra contra impetum fluminis iri. Pontifex autem humilis facile inclinatus fuisset, ut propter lucrum ecclesie duci secularis honoris cupido morem gessisset, si archiepiscopus et ceteri Bremensium non obstitissent. Nam et ipsi vaniglorii atque divitiis adulte ecclesie saturi, honori suo hoc in facto derogari putabant, nec magnopere fructum, sed numerum suffraganearum sedium curabant. Quod vel in hoc maxime patuit, quia in possessionibus Falderensis ecclesie archiepiscopus multas episcopo nostro fecit iniurias, demens et convellens aliqua, nec tutum permanere sinens in statione, quam ipse ei deputaverat. Videres igitur virum antea magni nominis, possessorem libertatis et compotem suimet, post acceptum episcopale nomen, quasi innodatum vinculis quibusdam et supplicem omnium. Homo enim pacis sue, in quo speravit[1], avertit eum a via consilii et pacis, ne scilicet applicaretur hiis, per quos ecclesie fructificatio pullulare posset.

1) sc. archiepiscopus.

Fecit igitur quod status ille temporis permisit, visitavit ecclesias parrochie sue, ministrans plebibus monita salutis, prebens eis pro iure officii sui spiritualia, cum ipse tamen non meteret eorum temporalia; siquidem comes decimarum iura tollebat. Dedicatum est igitur eo tempore oratorium Cuzeline, que alio nomine Hagerestorp dicitur. Sed et ecclesia Bornhovede tunc dedicata est. Venitque ad novam civitatem que Lubeke dicitur, confortare manentes illic, et dedicavit ibi altare domino Deo. Inde progrediens visitavit Aldenburg, ubi sedes quondam episcopalis fuerat, et receptus est a barbaris habitatoribus terre illius, quorum deus erat Prove. Porro nomen flaminis, qui preerat superstitioni eorum, erat Mike. Sed et princeps terre vocabatur Rochel, qui fuerat de semine Crutonis, ydololatra et pirata maximus. Cepit ergo pontifex Dei proponere barbaris viam veritatis, que Christus est, adhortans eos, ut relictis ydolis suis festinarent ad lavacrum regenerationis. Pauci autem Sclavorum applicuerunt se fidei, eo quod languor fortissimus esset et necdum essent inclinata corda principum ad edomanda corda rebellium. Dedit autem episcopus pecuniam cesoribus lignorum ad impensas sanctuarii, et ceptum est opus fabrice prope vallum urbis antique, quo omnis terra die dominica propter mercatum convenire solebat.

70. *De comite Adolfo.* In diebus illis congregavit dux exercitum, ut abiret in Bawariam et requireret ducatum, quem vitricus suus Heinricus, frater Conradi regis, occupaverat. Venit igitur dominus noster episcopus ad eum Lunenburg, rogans, ut semper solebat, pro episcopatus sui promotione. Cui dux: *Faciam*, inquit, *quod hortamini, si ad nos respectum habere volueritis.* Ad quem episcopus: *Paratus sum*, ait, *propter eum, qui se humiliavit propter nos, me ipsum in proprietatem dare alicui de clientibus vestris*,

nedum vobis cui Deus ampliorem inter principes contulit magnificentiam tam generis quam potentie. Et his dictis fecit quod necessitas imperarat, et suscepit episcopatum per virgam de manu ducis. Animequior autem factus dux, ait: *Quia videmus vos obedientes esse voluntati nostre, oportet et nos sanctitati vestre condignam gerere reverentiam et petitioni de cetero proniores adesse. Sed quia nunc in procinctu sumus itineris, et ordinatio vestre cause prolixius tempus requirit, damus interim vobis villam Buzoe, quam petistis, cum sua pertinentia Dulzaniza, ut edificetis vobis domum in medio terre vestre et prestolari possitis reditum nostrum. Tunc enim propicio Deo disponendis rebus vestris propensius instabimus.* Rogavitque comitem Adolfum, ut huic donationi preberet assensum. Cui respondit comes: *Ex quo dominus meus flexus est ad pietatem, decet nos voluntati eius concurrere et pro posse nostro ei suffragari. Possessionem igitur quam domnus dux permisit episcopo, et ego permitto. Insuper cedo de medietate decimarum, ut cedant in usus episcopi, non ex debito sed ex gratia vestri, eo quod res episcopales necdum ordinate sint.*

Commisit igitur dux custodiam terre Sclavorum atque Nordalbingorum comiti nostro, compositisque rebus in Saxonia profectus est cum militia, ut reciperet ducatum Bawarie[3]. Porro ductrix[3], domna Cle- 1150.
mentia, remansit Lunenburg, fuitque comes clarissimus in domo ducis et officiosus in obsequio ductricis paterque consilii. Quamobrem venerabantur eum principes Sclavorum, maxime vero reges Danorum, qui laborantes intestino bello, certabant eum prevenire muneribus. Kanutus enim, qui profugus exulabat apud archiepiscopum, conflato de Saxonia conducticio exercitu, reversus est in Daniam. Et additi sunt ei omnes pene qui habitabant Iuthlandie. Hoc audito, Suein contraxit maritimas copias, transmissoque mari

1) anno 1150 in. 2) h. e. ducissa; cf. cap. 71 init. 79.

venit ad civitatem Wiberge, et commiserunt reges prelium, et fuse sunt copie Saxonum et ad internecionem delete[1]. Kanutus fuga lapsus venit in Saxoniam. Post modicum tempus rursum venit in Daniam, et receptus est a Fresonibus qui habitabant Iuthlandie, venitque Suein et pugnavit cum eo, debellatumque ad Saxones fugere compulit[2]. Cui crebro per fines Holzatorum itineranti comes noster beneficus exstitit, prebens conductum et cetera humanitatis officia. Regnavitque Suein in Dania cum maxima tyrannide, maximis semper victoriis fortunatus. Sclavorum furiis minus obstitit, preliis irretitus domesticis. Fertur tamen eos in Selande strage maxima tempore quodam pervasisse[3].

71. *De Nicloto.* In diebus autem, quibus dux aberat, venit Niclotus, princeps terre Obotritorum, ad domnam Clementiam ductricem Lunenburg, et conquestus est in facie eius et amicorum ducis, quia Kicini et Circipani paulatim rebellare ceperint et obniti tributis iuxta morem persolvendis. Et destinatus est comes Adolfus et populus Holzatorum et Sturmariorum, ut adiuvarent Niclotum et coercerent rebellionem contumacium. Abiitque comes cum duobus milibus et amplius electorum. Niclotus quoque contraxit exercitum de Obotritis, et abierunt pariter in terram Kicinorum et Circipanorum, et pervagati sunt terram hostilem, omnia vastantes igne et gladio. Fanum quoque celeberrimum cum ydolis et omni superstitione demoliti sunt. Videntes autem indigene, quia non essent eis vires resistendi, redemerunt se immensa pecunia, defectumque vectigalium integraverunt cum cumulo. Tunc Niclotus delectatus victoria, gratias comiti retulit amplissimas, revertentemque prosecutus est ad extremitatem finium suorum, cautissimam exercitui abhibens diligentiam. Ab eo die

1) V. Histor. gent. Danor. ad a. 1151. 2) ibid. a. 1152. 3) V. Saxon. Grammat. l. XIV, p. 704—706.

firmate sunt amicitie inter comitem et Niclotum, habueruntque frequentius colloquium Lubeke sive Travenemunde pro commodis utriusque terre.

Fuitque pax in terra Wagirorum, accepitque per gratiam Dei novella plantatio sensim incrementum. Forum quoque Lubicense crescebat in singulos dies, et augebantur naves institorum eius. Domnusque Vicelinus episcopus incolere cepit insulam que dicitur Bozoe, et habitavit sub fago, quousque exstruerent casas, in quibus consistere possent. Cepit autem illic ecclesiam edificare in nomine Domini et in commemorationem beati Petri apostolorum principis. Porro utensilia domus, et que sufficerent curandis aratris, providit episcopus de Cuzelina et de Faldera. Initia vero episcopatus erant in magna teneritudine, eo quod comes alias optimus episcopo soli fuerit mediocriter bonus.

72. *De Conrado rege.* Cum hec igitur in provincia Sclavorum gererentur, dux noster morabatur in Suevia, intentans vitrico suo bellum, sed non valens. Ille enim adiuvabatur a fratre rege, iniustum esse perhibente, quenquam principum duos habere ducatus. Audiens igitur Adalbertus marchio et alii quam plures principum, ducem nostrum minime prosperari et veluti inter hostes conclusum, miserunt ad regem, ut quantocius cum exercitu veniret in Saxoniam, obsessurus Brunsvich et oppressurus amicos eius. Posuit ergo rex custodiam per omnem Sueviam, ne forte dux elaberetur, ipse vero abiit Goslariam, accepturus Brunswich et omnia castra ducis. Instabat autem sacra nativitas Domini[1]. Intelligens igitur 1151.
dux consilium regis in malum, et intercisum sibi di- Dec. 25.
gressum Suevie, fecit denunciari omnibus amicis suis tam liberis quam ministerialibus, ut convenirent ad urbem quandam acturi cum eo diem sollempnem. Fecit verbum hoc diffamari et personari in auribus

1) sc. a. 1151.

vulgi. Assumptisque tribus fidissimis viris, vespere quodam mutavit vestem, et elapsus de castro, nocturnum aggressus est iter, et transiens medias hostium insidias, quinto demum die apparuit Bruniswich, et amici eius antea merore confecti, insperatam resumpsere fiduciam. Castra vero regis approximabant Bruniswich, constituta in loco qui dicitur Heninge[1]. Venit igitur nuncius qui diceret regi, comparuisse ducem in Bruniswich. Quo certius recognito, dissimulabat progredi, reversusque est Goslariam, et annullata sunt ea que fuerant regis molimine suscepta. Et defendit se dux de circumventione principum, qui insidiabantur anime eius, et obtinuit ducatum Saxonie, succrescens et invalescens in singulos dies. Porro ducatum Bawarie requirere non poterat omni tempore quo Conradus rex supervixit.

Quo non longe postea defuncto, successit in regnum Fridericus, fratruelis eius. Conradus enim rex plures habuit fratres, quorum primi erant Heinricus dux Bawarie et Fredericus dux Suevie, cuius filius equivocus positus est in regnum. Anno igitur
1152. incarnati verbi millesimo centesimo quinquagesimo primo[2] regnavit Fredericus, huius nominis primus rex, et elevatum est solium eius super solium regum, qui fuerant ante eum diebus multis. Invaluitque sapientia et fortitudine super omnes inhabitantes terram. Mater eius fuit amita ducis nostri[3].

73. *Transitus Thetmari prepositi.* Circa tempus dierum illorum occisus est Heremannus comes in castro Winzeburg[4], vir potens et magnarum pecuniarum, et orte sunt contentiones inter ducem nostrum et marchionem Adalbertum propter castra et facultates eius. Propter hos compacandos denuncia-

1) Heiningen haud procul a fluvio Ocker in terra Hildesheimensi. 2) secundum computationem hodiernam a. 1152; hoc enim anno Februar. 15. obierat rex Conradus III. 3) Iudith, filia Heinrici nigri, soror Heinrici superbi. 4) 1152. Ian. 29. Winzenburg inter Gandersheim et Alfeld.

-vit rex curiam apud Marcipolim, civitatem Saxonie, mandavitque principibus sollempniter adesse. Missa quoque legatione, reges Danorum tumultuantes evocavit, ut decerneret inter eos mediante iustitia. Tunc Kanutus, quem tertio Dania pulsum supra dictum est, venit ad ducem nostrum, rogans ut eius conductu et auxilio in curia potiri mereretur. Porro archiepiscopus conduxit Suein regem, habens inter multos religiosos et honestos viros domnum Vicelinum episcopum in comitatu suo. Et habita est curia illa cele- 1152.
bris apud Marcipolim, ubi principes Danorum confe- Mai. 18.
derati sunt, Suein coronato in regem[1], ceteris eidem hominio subactis. Dissensio autem, que erat inter ducem et marchionem sedari non poterat, eo quod principes elati, regis adhuc recentis monita parvi penderent. Persuasit igitur archiepiscopus Vicelino episcopo, ut investituram de manu regis perciperet, non fructum ecclesie, sed odium ducis intentans. At ille non consensit, ratus iram ducis implacabiliter accendi. In hac enim terra sola ducis auctoritas attenditur. Soluta est curia.

Vicelinus episcopus reversus est in parrochiam suam, invenitque sanctissimum virum Thetmarum presenti vite subtractum. Quod nimirum episcopo maximam intulit mesticiam. Ille enim dulcissimus vir, omnium semper devotione complectendus, neminem suo tempore visus est habuisse comparem. Ut enim de vita eius quiddam breviter summatimque perstringam[2], ante conceptum matri sancte revelatus, ab ipsis cunabulis mancipatus est altaris ministerio, commendatusque bono magistro discipulus optimus perseveravit in disciplina usque ad viriles

1) 1152. Mai. 18. Hartwicus archiepiscopus Bremensis, Emehardus Michelenburgensis episcopus et Sueno rex Danorum, qui ibidem regnum suscepit de manu domini regis, et Knut alter Danus, qui ibidem regnum in manum domini regis refutavit, laudantur inter testes in charta Friderici regis data in curia Mersburch, Erhard Cod. dipl. Westfal. II, 64. 2) V. supra cap. 44, 45 et 58.

annos, discipulus in Brema, socius in Francia, sustinuit iugum magistri cum patientia, iuxta illud Iheremie: ***Bonum est viro, cum portaverit iugum ab adolescentia sua***[1]. Post reditum abeunte domno Vicelino in Sclaviam, veluti sublato pedagogo, relictus est sibimet. Qualis igitur apud Bremam in regendis scolis, qualis in decania fuerit, dixerint Bremenses. Hoc commemorasse sat est, quia post digressum eius, lumen ecclesie illius sublatum, Brema clamabat. Translatus igitur in Falderam ob desiderium melioris vite, magnum gaudium attulit sue presentie domno Vicelino. Sed et omnibus, quos angulus ille horroris et vaste solitudinis continebat, nova quedam facies orta est de adventu tanti hospitis. Post aliquot annos dilatante Deo fines ecclesie, missus est Cuzelinam, que et Hagerestorp, et incolis nove habitationis magno solatio fuit. Captivis enim et despoliatis tanta pietate concurrebat, ut dandi magnitudo vires domus illius adhuc tenere excedere videretur. Inter orandum enim sive legendum aures eius semper vigilabant ad ostium suspense, quando veniret egenus pulsans et petens[2]. Reverebatur eum comes Adolfus, eo quod redargueret culpas eius, nec parceret delinquenti. Duriciam enim cordis eius, quam exhibuit episcopo, venerabilis ille sacerdos adhibitis emplastris emollire sategit, sed omne medicamentum altior morbus evicit. Audito tamen eo multa faciebat, sciens eum virum iustum et sanctum. Expletis igitur postquam in hac terra mansit annis decem, infirmitate correptus est, absente scilicet episcopo et apud Mareipolim posito[3]. Cum autem fratres lecto egrotantis appliciti, spem recuperande salutis instaurarent, ille cum magna recusatione aiebat: *Nolite, fratres dilecti, presentis vite dilationem mihi repromittere; nolite spiritum meum de peregrinationis fatigio ad patriam tendentem huiuscemodi ver-*

1) Ieremiae Thren. 3, 27. 2) V. cap. 66. 3) 1152. pentecoste.

bis affligere. Ecce decem anni sunt, ex quo vitam 1152.
meam sub professionis huius titulo protrahi rogavi, et exauditus sum, nunc tandem laborum requies oranda est. Et confido de solita pietate Dei, quia nec hac petitione frustrabor. Augebantur igitur torsiones vitalium[1], nec tamen in defectu corporis vigor interioris hominis emarcuit. Completum est in eo illud Salomonis[2]: *Fortis est ut mors dilectio, flumina et venti non potuerunt extinguere eam.* In moriente vivebat caritas, que in exhausto corpore integrabat affectum, prebentem fratribus solatium de merore, consilium in rebus ambiguis, morum edificationem, imprimentem cordibus amicorum novissima quedam valedictionis vestigia, nunquam abolenda. Sed nec immemor dilectissimi patris sui Vicelini, orabat intime vias eius a Deo dirigi, per hunc sibi viam salutis et spem regni patefactam multotiens congratulans. Venerunt igitur ad egrotum fraterna sollicitudine prior Falderensis ecclesie Eppo et Bruno sacerdos, et post visitationem exhibuerunt ei sacre unctionis officium. Quo venerabiliter percepto, participatione nichilominus vivifici corporis Domini communitus, perseverabat in gratiarum actione. Nocte igitur qua vigilia pentecostes obvenerat, hoc
est 16. Cal. Iunii, pervigil in oratione, precibus invi- Mai.
tavit angelos, suffragia sanctorum interpellavit 17.
omnium, iamque recedente anima, movebatur adhuc lingua in oratione et confessione laudis. O dignissimum sacerdotem, o gratissimam Deo animam! Felicem dixerim in cursu, sed feliciorem in perventione, qui brevissimi laboris compendio apud Deum gloriam meruit sempiternam, apud homines sancte recordationis affectum.

74. *De sepultura eiusdem.* Huius venerabilis sacerdotis transitum longe ante predicere solebat Luthbertus frater, qui militiam huius seculi servitute Dei

1) i. e. viscerum. 2) Cantic. Canticor. 8, 6. 7.

commutans, cum famulo Dei Thetmaro pauperum qui erant in hospitali curam gessit. Hic tempore quodam visitans Falderam, vultum pretendit plus solito subtristem atque lacrimis suffusum. Interrogatus causas mesticie, respondit merito se tristari, qui patris amantissimi presentia destituendus esset in brevi. Fatetur nichilominus, de his non somniantem, sed vigilantem divinitus se instructum. Nec longe post prophetantis verbum velox sacerdotis obitus subsecutus est. Fratres quoque, quos intimus viri affectus flere coegit, revertentes ad cor, hauserunt spem, et resumpserunt spiritum consolationis, memores oraculi. Ubi igitur in Faldera nunciatum est de obitu eius, statim miserunt nuncios ad transferendum corpus, eo quod ipse discedens hoc intentius oravisset. Quod tamen venerabilibus fratribus Theoderico, Ludolfo, Luthberto et ceteris qui illic degebant nullatenus persuaderi potuit, dicentes[1], omnes se malle mori, quam tanto pignore privari, quod Wagirensi ecclesie noviter cepte futurum esset et honori et solatio. Confluentibus igitur de Sigeberge et de vicinis oppidis fidelium populis, corpus sanctum terre commendatum est cum multa pauperum lamentatione de sua destitutione conquerentium. Magnificetur igitur Deus in sanctis suis, qui virum hunc perfecit sibi dignum sacerdotem, consummatum vocatione felici. Vobis quoque, o patres Lubicane rei publice, salus abundantior erit a Domino, si virum talem digne excolueritis, statuentes eum in fronte eorum, qui diruta ecclesie vestre in nova culmina surgere fecerunt.

75. *De infirmitate Vicelini episcopi.* Post decessum preclari sacerdotis Thietmari Vicelinus episcopus reversus est de curia Marcipolitana, frustrato labore propter sterilitatem principum. Domnus enim archiepiscopus et dux, in quibus summa rerum in

1) sic pro: *dicentibus*; cf. supra p. 110, lin. 21.

hac terra consistebat, prepedientibus simul odio et invidia, nullos Deo placitos fructus facere poterant. Certabat uterque cuius esset terra, vel cuius esset potestas statuendi episcopos, caverantque diligentissime, ne quilibet eorum cederet alteri. Sed nec comes Adolfus, licet in multis probatus, rebus episcopalibus animum plene accommodaverat. Accesserat hiis malis episcopo nostro amplior tristicia de obitu domni Thietmari[1], quo adhuc superstite tolerabilius videbatur omne quod urgebat. Afficiebatur igitur tedio spiritus in singulos dies, quesivit consolantem se, et non invenit. Transactis autem, postquam de curia venerat, paucis diebus, venit Buzoe, quo domum et ecclesiam edificare ceperat, et plebibus illic aggregatis prebuit verbum salutis. Iam enim circumiacentia oppida incolebantur paulatim a christicolis, sed cum grandi pavore propter insidias latronum. Castrum enim Plunense[2] necdum reedificatum fuerat. Consummans igitur pontifex sacra misteria, et offerens novissimum Deo sacrificium, pronus adoravit in terra coram altari Domini, rogans fortissimum Dominum, ut cultus ipsius propagaretur tam in eo loco quam in universa latitudine Sclavie. Multotiens autem hominibus transmigrationis[3] inter exhortatoria verba presagiebat, cultum domus Dei sublimem in brevi futurum in Sclavia, et ne deficerent animis, habentes duram patientiam ob spem meliorum. Valedicens igitur sacerdoti venerabili Brunoni et ceteris quos loco eidem prefecerat, et confortans manus eorum[4] in Domino, reversus est Falderam, ubi infra septem dies correptus est virga Dei et adeo paralisi dissolutus est, ut manus eius et pes, totum denique latus dextrum exaruerint, quodque omnibus miserabilius fuit, privatus est officio lingue. Conturbati sunt hoc spectaculo omnes qui viderant virum,

1) sc. 1152. m. Maio. 2) destructum a. 1139; v. supra cap. 56. 3) i. e. colonis, conf. cap. 57. 4) Esaiae 35, 3.

scilicet incomparabilis facundie, doctorem magnum, exuberantem verbo sacre exhortationis et veritatis defensione, subito lingua membrisque destitutum et per omnia factum inutilem. Quam dissone igitur fuerint populorum sententie, quam temeraria multorum non minus iudicia religiosorum, piget reminisci, nedum verbis prosequi. Dicebant, quia Dominus dereliquit eum, nec intendebant scripture dicenti: *Beatus qui corripitur a Domino*[1]. Dolebant autem irremediabili afflictione omnes qui erant in Faldera et Cuzelina, maxime vero hii qui in has terras primi cum eo venerant, et consenuerant cum eo sub pondere diei et estus[2]. Adhibebatur autem egroto medicorum opera, inefficax tamen, providente scilicet divinitate meliora de eo et viciniora saluti. *Dissolvi enim et esse cum Christo multo melius*[3]. Duobus igitur annis et dimidio versatus est in lecto egritudinis, nec sedere nec iacere contentus. Curabatur autem propensius fratrum diligentia, prebentium ei necessaria corporis et ad ecclesiam eum deferentium. Nunquam enim missarum sollempniis vel communioni sacre abesse voluit, nisi forte infirmitas gravior obstitisset. Tantis Deum gemitibus et interno cordis clamore compellabat, ut aspicientes vix a fletu temperaverint. Gubernabat eo tempore domum prior eiusdem loci, venerabilis Eppo, vir magni in Christo meriti. Porro Cuzelinam et ecclesias que in Wagira erant regebat domnus Ludolfus, ille inquam qui olim in Lubeke multos propter euangelium Christi labores pertulerat. Huic preposituram Cuzeline, dum adhuc sanus esset, episcopus commendaverat.

76. Una igitur dierum allocutus est dux comitem Adolfum dicens: *Perlatum est ad nos iam pridem, quod civitas nostra Bardewich magnam diminutionem civium patiatur propter Lubicense forum, eo quod*

1) Iob 5, 17. 2) *sub . . estus* Ev. Matthaei 20, 12. 3) Philipp. 1, 23.

mercatores omnes eo commigrent. Idem conqueruntur hii qui sunt Luneburg, quod sulcia nostra devorata sit propter sulciam quam cepistis habere Thodeslo. Rogamus igitur, ut detis nobis medietatem civitatis vestre Lubike et sulcie, possimusque tolerabilius ferre desolationem civitatis nostre. Alioquin precipiemus, ne fiant mercationes de cetero in Lubike. Non enim ferendum est nobis, ut propter aliena commoda desolari patiamur hereditatem patrum nostrorum. Sed cum renueret comes, reputans incautam sibi huiuscemodi conventionem, mandavit dux, ne de cetero haberetur forum Lubike, nec esset facultas emendi sive vendendi, nisi ea tantum que ad cibum pertinent. Et iussit mercimonia transferri Bardewich ad sublevandam civitatem suam. Sed et fontes salis qui erant Thodeslo ipso tempore obturari fecit. Et factum est verbum[1] istud comiti nostro et terre Wagirensi in offensionem et profectuum impedimentum.

77. *De Evermodo episcopo.* Nec hoc pretermittendum videtur, quod dilatante Deo fines ecclesie, ordinatus est episcopus Racesburg domnus Evermodus, 1154.
prepositus de Magdeburg, deditque ei comes Polaborum Heinricus insulam ad inhabitandum prope castrum. Preterea trecentos mansos resignavit duci dandos in dotem episcopii[2]. Porro decimas terre recognovit episcopo, quarum tamen medietatem recepit in beneficio[3], et factus est homo episcopi, exceptis trecentis mansis, qui cum omni integritate tam redituum quam decimarum sunt episcopi. Interfuit hiis rebus agendis domnus Ludolfus, prepositus de Cuzelina, et dixit ad comitem, presente comite nostro Adolfo: *Quoniam comes terre Polaborum benefacere cepit erga pontificem suum, decet ut noster co-*

1) verbum i. e. negotium, res, biblice. 2) Cf. diplom. a. 1154 et 1158 in Meklenburg. U. B. I, n. 57 et 65. 3) Registrum decimarum Racesburg. ed. K. F. L. Arndt et ex eo Hamburg. Urkundenbuch I, n. 206 ad a. 1154.

mes non faciat minorem partem suam. Ampliora enim de ipso presumenda sunt, utpote de homine litterato, habente scientiam rerum Deo placentium. Tunc comes noster secutus factum comitis Polaborum, remisit de beneficio suo trecentos mansos, qui oblati sunt per manus ducis in dotem Aldenburgensis episcopatus.

78. *Transitus Vicelini.* Post hec abiit dux noster in Italiam cum rege pro corona imperiali. Quo absente Vicelinus episcopus ingravescente morbo diem clausit extremum. Obiit autem 2. Idus Decembris, anno videlicet incarnati verbi millesimo centesimo
1154. Dec. 12. 54°. Sedit autem in episcopatu annis quinque, ebdomadibus novem. Corpus eius tumulatum est in Falderensi ecclesia, presente scilicet domno Racisburgensi episcopo et officium consummante. Agebatur igitur intensius memoria boni patris tam in Faldera quam in Cuzelina. Fuitque prefixum curatoribus, quid singulis diebus dari deberet in elemosina pro remedio anime eius. Fuit autem in Cuzelina sacerdos quidam Volchardus nomine, minister mense, quique primus ad Falderam cum domno Vicelino venerat, industrius in actionibus extrinsecis. Hic ergo elemosinas pro boni pastoris anima constitutas dare neglexit, parcus in rebus supra quam necesse esset. Apparuit igitur venerabilis pontifex mulieri cuidam consistenti in pago Segeberge circumamictus cultu sacerdotali, dixitque ad eam: *Vade et dic Volchardo sacerdoti, quia impie agit circa me, subtrahens ea que pro remedio anime mee fratrum michi devotio subputavit*[1]. Cui mulier: *Quis,* inquit, *domine, vitam vobis atque linguam donavit? Nonne fama latius percrebuit, vos multis diebus vel annis lingua privatum, postremo etiam morte defunctum? Unde igitur hec?* Quam ille blando vultu consolans: *Ita est,* ait, *ut loqueris, sed hec melius nunc instaurata recepi. Nun-*

1) i. e. deputavit.

cia igitur memorato sacerdoti, ut celerius suppleat quod subtraxit, quin etiam hoc adiunges, ut novem officia expleat post me. Et hiis dictis recessit. Ubi igitur nunciata sunt hec sacerdoti, abiit Falderam consulere super verbo hoc. Interrogatus autem confessus est culpam iuxta sermonem viri Dei, promisitque meliorationem. Porro de novem officiis post eum a sacerdote complendis, nobis diversa commentantibus, veritas incognita fuit, sed rei eventus verbum, quod latebat, citius aperuit. Idem enim presbiter novem post episcopum ebdomadibus vixit, declaratumque est septimanas officiis presignatas. Sed et hoc commemorare devotio persuadet, quod vir clarissimus Eppo, pontifici pro vite reverentia valde familiaris existens, inconsolabiliter lugebat pro defuncti patris absentia. Quod cum multis diebus ageret, sepe dictus pontifex virgini cuidam caste et simplici in sompnis astitit dicens: *Dic fratri nostro Epponi, quatinus cesset flere, quia bene sum, et fletibus eius condoleo, ecce enim lacrimas eius in vestibus meis porto.* Dixerat hec, et ostendit ei vestem nivei candoris totam lacrimis infusam. Quid dicam de illo nobis notissimo, cuius supprimo nomen; ita enim placuit, eo quod adhuc superstes sit, et habitet in Faldera, velitque latere. Hic post mortem pontificis necdum expletis triginta diebus, audivit eum in visione dicentem, repositam sibi requiem cum famosissimo illo Bernardo Clarevallensi. Cui cum diceret: *Utinam vos essetis in requie!* ille respondit: *Sum, Dei gratia, et vos quidem credidistis me mortuum. Ego autem vivo, et semper postea vixi.* Grata profecto nec onerosa fiet devoto lectori unius adhuc rei descriptio, quam in laudem Dei et in commendationem pontificis nostri gestam multorum probat notitia. Erat in Falderensi parrochia in villa que dicitur Horgene[1] matrona quedam Adelburgis no-

1) Gross et Klein Harrie in parochia Neumünster.

mine, pontifici propter vite simplicitatem admodum familiaris. Hanc postmodum luminibus orbam venerabilis pater consolari frequenter assuevit, adhortans eam virgam paterne correptionis patienter sustinere nec deficere in tribulationibus, oculos scilicet ei in celo repositos esse repromittens. Post transitum igitur pontificis vix annus emensus est, viditque mulier illa in visione nocturna assistentem eum sibi et de statu salutis ipsius sollicite percunctantem. Cui illa: *Que mihi*, inquit, *salus, que in tenebris sum et lumen non video? Ubi queso, domine, consolationes tue, quibus oculos meos in celo repositos dicebas? Ego autem protrahor in hac miseria, et cecitas inveterata perdurat. Noli*, ait, *diffidere de gratia Dei nostri*. Statimque pretendens dextram, signum venerabile crucis oculis eius impressit, adhibens benedictionem. Mane igitur facto evigilans femina, sensit ex operatione Dei cum tenebris noctis pulsas tenebras cecitatis. Tunc exiliens e strato mulier, prona cecidit in terram, exclamans in gratiarum actione et dedignata ducem, proprios direxit gressus ad ecclesiam, pulchrum de illuminatione sua prebens spectaculum omnibus notis et amicis. Fecitque postmodum de manu propria velum ad operiendum sepulcrum pontificis in testificationem et monumentum illuminationis sue. Multa quidem et alia fecit Deus per virum hunc laudabilia dignaque relatu, que non sunt scripta in libro hoc.

Faldera, igitur, *pontificis magni letetur honore,*
Virtutes animo contegat, ossa solo[1].

Vos quoque qui residetis in architriclinio ecclesie Lubikane, excipite virum hunc, virum inquam, quem mera narratione vobis propino, ideo utique mera, quia vera. Neque enim hunc dissimulare penitus

1) *Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.* Ovid. Pont. I. ep. 2. v. 60.

valebitis, qui primus in civitate vestra nova erexit lapidem in titulum, fundens oleum desuper[1].

79. *De Geroldo Aldenburgensi episcopo.* Post transitum Vicelini episcopi fratres de Faldera recesserunt a subiectione Aldenburgensis episcopatus ob laboris fastidium, et elegerunt sibi prepositum domnum Epponem, virum sanctum. Porro episcopalis electio domno duci reservata est. Fuit autem eo tempore sacerdos quidam Geroldus nomine, Suevia natus, parentibus non infimis, capellanus ducis, scientia divinarum scripturarum adeo imbutus, ut neminem in Saxonia videretur habere parem, in corpore pusillo magnanimus, magister scole in Bruneswich et canonicus urbis eiusdem, familiaris principi propter continentiam vite. Preter munditiam enim cordis Deo cognitam castissimus habebatur in corpore, propositum igitur habens habitum assumendi monachicum in loco qui dicitur Ridegeshusen[2] sub obedientia abbatis Conradi, ad quem sibi fuerat germanus sanguis et amor; herebat autem in curia ducis corpore magis quam animo. Ubi ergo fama vulgavit Vicelinum episcopum obisse, domna ductrix allocuta est Geroldum sacerdotem: *Si tibi propositum est serviendi Deo sub austeritate vite, assumito tibi laborem utilem et lucrosum, et perge in Sclaviam et sta in opere in quo fuit Vicelinus episcopus: hoc enim faciens et tibi et aliis proderis. Omne bonum si in commune deductum fuerit, maius bonum est.* Accersivit igitur domina per litteras Ludolfum, prepositum de Cuzelina, commendatumque sacerdotem transmisit cum eo in Wagirensem terram, eligendum in episcopum. Accessitque petitioni principis cleri plebisque concors electio. Aberat tunc forte episcopus[3], qui consecraret electum; ille enim duci ab initio invisus, tunc vero amplius insidiabatur calcaneo eius[4], eo quod dux

1) Genes. 28, v. 18. 2) Riddagshausen prope Braunschweig. 3) Hartwicus archiepiscopus Bremensis. 4) *insidiabatur calcaneo eius* Genesis 3, 15.

occupatus esset expeditione Italica, et communita sunt adversus eum castra episcopi Stadhen, Vorden, Horeborg, Friburg[1].

In diebus illis orientalis Saxonie principes et aliqui de Bawaria, conspirationis ut dicebatur gratia, condixere colloquium, evocatusque archiepiscopus occurrit eis in saltu Boemico[2]. Quo postea reditum maturante, vetitus est a ducensibus[3] redire in parrochiam suam, exclususque mansit toto pene anno in orientali Saxonia. Surgens igitur noster electus, abiit post eum in Saxoniam, quesitumque reperit apud Marcipolim Aldenburgensem episcopatum in alteram personam demutare parantem. Enimvero prepositum quendam in partibus illis, bene erga se meritum, hoc honore remunerare decreverat, magna quedam, sed supervacua de divitiis huius episcopatus iactitans. Audito ergo adventu domni Geroldi, perturbatus est animo, cepitque velle irritare electionem, pretendens immaturam ecclesiam et personis adhuc quasi vacuam sine sui permissione nec eligere nec discernere quicquam posse. At nostri obtendere ceperunt, ratum esse opus electionis, quam perfecisset postulatio principis, concordia cleri, aptitudo persone. Tunc archiepiscopus: *Non est,* inquit, ***huius temporis vel loci talium explanatio, expediet hanc causam, cum rediero, Bremense capitulum.*** Videns igitur electus archiepiscopum adversantem sibi, remisit Ludolfum prepositum et eos qui cum ipso venerant in Wagiram, ipse vero succinctus abiit in Sueviam, designaturus duci per nuncium suum de statu suo. Cui dux remandavit, ut celerius veniret in Longobardiam, veluti processurus cum ipso Romam. Quo mandatis parente, in exeundo Suevia incursatus est a latronibus, amissoque viatico, de gladio graviter

1) Bremervörde, Harburg et Freiburg in Kedingia. 2) silva in confinio Bohemiae et Bavariae; conf. infra cap. 88. 3) i. e. militibus ducis.

vulneratus in frontem est. Nec his prepeditus vir estuantis animi profectus est itinere cepto, perveniensque Terdonam[1] ubi erant castra regis, benigne susceptus est a duce et amicis eius. Porro rex et universi principes expugnabant Terdonam, et obsessa est civitas diebus multis. Ad ultimum capta civitate[2], fecit deponi muros eius et adequari solo. Inde pro- 1155. ficiscente exercitu, fecit dux episcopum nostrum co- Apr. 13. mitari secum in Italiam, ut offerret eum domno pape.

Miserunt igitur Romani legatos ad regem in castra, qui dicerent ei, paratum esse senatum et universos cives Urbis ad excipiendum eum cum triumphalibus pompis, siquidem imperatorio more sese exhibuisset. Quo percunctante modum quo se exhibere deberet, illi aierunt: *Regem propter imperiale fastigium Romam venientem decet venire more suo, hoc est in curru aureo, purpuratum, agentem pre curribus suis tyrannos bello subactos et divitias gentium. Preterea oportet eum honorare Urbem, que caput est orbis et mater imperii, et dare senatui que edictis prefixa sunt, videlicet quindecim milium libras argenti, ut per hoc suscitentur animi senatus ad benevolentiam, et exhibeant ei honorem triumphalem, et quem electio principum regni creavit regem, auctoritas senatus perficiat cesarem.* Tunc rex subridens: *Grata,* inquit, *promissio, sed cara emptio. Magna requiritis, o viri Romani, de exinanita camera nostra. Puto autem, quia occasiones queritis adversum nos imponendo non imponenda. Consultius vero agetis, si his omissis amicitie potius nostre quam armorum ceperitis experimentum.* At illi pertinacius instabant, dicentes, iura civitatis nullatenus irritanda[3], sed gerendum morem senatui, alioquin adventanti claustra Urbis obicienda.

80. *Consecratio Frederici imperatoris.* His auditis, rex missa legatione per summos et honorabiles viros

1) hodie Tortona. 2) 1155. April. 13. post obsidionem duorum mensium. 3) V. supra p. 66 l. 23 et p. 154 l. 18.

accersivit domnum Adrianum papam in castra propter participationem consilii, siquidem Romani papam in multis offenderant. Veniente igitur eo in castra, rex festinus occurrit et desidenti de equo tenuit strepam duxitque per manum eum in tentorium. Facto autem silentio, locutus est domnus Bavembergensis episcopus[1] verbum ex ore regis et principum, dicens: *Honorabilem sanctitatis tue presentiam, apostolice pontifex, sicut iamdudum sitienter desideravimus, ita nunc letanter suscipimus, gratias agentes omnium bonorum largitori Deo, qui nos deduxit et adduxit in hunc locum, et sacratissima visitatione tua dignos fecit. Notum igitur tibi esse cupimus, reverende pater, quia omnis hec ecclesia de finibus orbis propter honorem regni collecta adduxerunt principem suum ad tuam beatitudinem, provehendum ad culmen imperialis honoris, virum nobilitate generis conspicuum, animi prudentia instructum, victoriis felicem, preterea etiam in hiis que ad Deum pertinent prepollentem, observatorem sane fidei, amatorem pacis et veritatis, cultorem sancte ecclesie, super omnia vero sancte Romane ecclesie, quam amplexatur ut matrem, nichil negligens eorum que ad honorem Dei et apostolorum principis exhibenda maiorum iubet traditio. Dat huic rei credulitatem humilitas nunc exhibita. Enimvero venientem te suscepit intrepidus, et applicitus sanctissimis vestigiis tuis fecit ea que iusta sunt. Restat igitur, domne pater, ut et tu circa ipsum peragas ea que tua sunt, ut ea que de plenitudine culminis imperialis ei desunt per Dei gratiam tuo opere suppleantur.* Ad hec domnus papa respondit: *Verba sunt, frater, quod loqueris. Dicis, principem tuum condignam beato Petro exhibuisse reverentiam. Sed beatus Petrus magis videtur inhonoratus; denique cum dexteram deberet tenere strepam, tenuit sinistram.* Hec cum per interpretem regi nunciata fuissent, humi-

1) Eberhardus.

liter ait: *Dicite ei, quia defectus hic non fuit devotionis, sed scientie. Non enim tenendis strepis magnopere studium dedi; enimvero ipse, ut memini, primus est cui tale obsequium impendi.* Cui domnus papa: *Si quod facillimum fuit propter ignorantiam neglexit, qualiter putatis expediet maxima?* Tunc rex aliquantisper motus, ait: *Vellem melius instrui, unde mos iste inoleverit, ex benevolentia, an ex debito? Si ex benevolentia, nil causari habet domnus papa, si vacillaverit obsequium, quod de arbitrio, non de iure subsistit. Quod si dicitis, quia ex debito prime institutionis hec reverentia debetur principi apostolorum, quid interest inter dexteram strepam et sinistram, dum modo servetur humilitas, et curvetur princeps ad pedes summi pontificis?* Diu itaque acriterque disputatum est. Postremo discesserunt ab invicem sine osculo pacis. Timentes igitur hii qui columpne regni esse videbantur, ne forte rebus inactis frustra laborassent, multa persuasione evicerunt cor regis, ut domnum papam revocaret in castra. Quem redeuntem suscepit rex integrato officio. Omnibus autem exhilaratis et conventioni adgaudentibus, dixit domnus papa: *Adhuc superest, quod facere debeat princeps vester. Requirat beato Petro Apuliam, quam Willehelmus Siculus per vim possidet. Quo facto veniat ad nos coronandus.* Responderunt principes, dicentes: *Diu est ex quo fuimus in castris, et desunt nobis stipendia, et tu dicis, tibi Apuliam requiri, et sic demum ad consecrationem veniri? Dura sunt hec et supra vires nostras. Quin potius impleatur opus consecrationis, ut pateat nobis reditus patrie, respiremusque paululum de labore; postmodum magis expediti redibimus, expleturi quod nunc faciendum restat.* Moderante igitur Deo, sub quo curvantur qui portant orbem, cessit apostolicus, et assensus est postulationi principum. Factaque concordia assederunt in consilio, acturi de introitu Urbis et cavendis insidiis Romanorum.

Eo tempore accessit dux noster ad domnum papam, rogans eum pro consecratione Aldenburgensis electi; qui cum modestia recusavit, dicens, libenter se facere postulata, si posset fieri sine iniuria metropolitani. Nam domnus Hammemburgensis papam litteris prevenerat, rogans eum abstinere huic consecrationi, que sibi verecunda foret.

Cum igitur appropinquarent Urbi, misit rex clam noctu nongentos loricatos ad domum beati Petri una cum legatis domni pape, qui perferentes mandata ad custodes, intromiserunt milites per posticum infra domum et arcem. Mane igitur facto venit rex cum omni exercitu, precedensque domnus papa cum cardinalium numero suscepit eum ad gradus, et intrantes domum beati Petri, aggressi sunt opus consecra-
1155. tionis[1]. Porro miles armatus stabat circa templum et
Iun. 18. edem, observans regem quousque consummarentur misteria. Postquam autem perfectum est in eo opus auguste dignitatis, egressus est muros Urbis, et miles lassitudine gravis cibo refectus est. Inter prandendum Lateranenses facta eruptione transgressi sunt Tiberim, et primum quidem castra ducis, que muris erant contigua, turbaverunt, vociferansque exercitus de castris proruit ad obsistendum. Et factum est bellum potens in illa die. Illic dux noster fortiter dimicavit in capite. Romani victi passi sunt ruinam magnam. Post factam victoriam magnificatum est nomen ducis super omnes qui erant in exercitu. Volens igitur domnus papa honorare eum, transmisit ei munera precepitque nuncio dicens: *Dic ei, quia crastina die, si Dominus voluerit, electum eius consecrabo.* Et letatus est dux de promissione. Mane igitur facto, fecit domnus papa publicam sollempnitatem et consecravit nobis episcopum cum magna gloria.

81. *De suspendio Veronensium.* Reductis igitur

1) 1155. Iun. 18.

Romanis in gratiam pape, cesaris expeditio retorsit iter ad reditum, et deserentes Italiam venerunt in Longobardiam. Qua nichilominus postposita[1], venerunt Veronam, ubi contigit cesarem cum exercitu grave incurrisse discrimen. Siquidem Veronensium lex est, imperatori Longobardiam egredienti pontem navibus sternere in flumine, quod dicitur Edesa[2], cuius impetus instar torrentis violentus nemini vadosus est. Cum igitur transisset exercitus, statim pons ille a fluminis impetu raptus est. Properansque exercitus venit ad angustiam vie, cui Clusa[3] nomen est, ubi inter scopulos celo contiguos iter adeo in arctum trahitur, ut duobus pariter incedentibus commeatum vix prebeat. At Veronenses supercilium montis occuparant, missisque iaculis neminem transire sinebant. Requirebant autem ab imperatore, quid pro salute suimet atque suorum dare vellet. Cesar igitur, tam flumine quam montibus undique cinctus, incredibile dictu est qualiter animo consternatus fuerit, ingressusque tabernaculum, discalciatus pedes, adoravit coram vivifico ligno crucis Domini. Nec mora, divinitus inspiratus, invenit consilium. Fecit igitur vocari eos qui de Verona secum erant, et ait ad illos: *Ostendite mihi callem absconditum, qui ducit in supercilium montis, alioquin iubebo effodi oculos vestros.* At illi timentes detexerunt ei abditos ascensus montis. Statimque conscendentes fortissimi militum supervenerunt hostibus a tergo et disiectos pugna comprehenderunt nobiles eorum et perduxerunt eos in conspectum cesaris, qui fecit eos suspendio affici. Sicque remotis offendiculis, exercitus perrexit itinere suo.

82. *Concordia episcoporum Hartwici et Geroldi.* Post hec episcopus noster, accepta a duce licentia, secessit in Sueviam, ubi venerabiliter ab amicis susceptus et per dies aliquot retentus, divertit in

1) i. e. non minus relicta. 2) die Etsch. 3) Chiusa inter Peri et Volarni.

Saxoniam. Deinde transmissa Albia venit in Wagiram, ingressurus laborem cui mancipatus fuerat. Denique ingressus episcopatum, non invenit stipendia, quibus vel ad unum mensem sustentari posset, siquidem Falderensis domus post mortem beate memorie Vicelini episcopi, commodo simul et quieti consulens, ad Hammemburgensem ecclesiam sese transtulerat. At Ludolfus prepositus et fratres Hogerestorp satis sibi esse iudicabant, ut episcopum ingredientem et egredientem hospitio colligerent[1]. Sola domus Bozoe stipendiis episcopalibus deserviebat, vacua admodum et inculta. Visitans ergo episcopus et alloquens filios ecclesie sue, regressus est ad Albiam locuturus archiepiscopo penes Staden. Quem cum archiepiscopus ob fastum elationis diutius protraheret, essetque difficilis admissio, dixit episcopus noster ad abbatem de Reddegeshusen et ceteros qui secum venerant: *Quid hic residemus, fratres? Eamus videre faciem hominis.* Et nil trepidans, ingressus est ad principem accepitque osculum sine verbo salutationis. Ad quem noster episcopus: *Mihi*, ait, *non loquimini? Quid peccavi, ut non merear salutari? Demus, si placet, arbitros, qui iudicent inter nos. Veni, ut scitis, Marcipolim, postulavi benedictionem et rennuistis. Necessitate igitur compulsus abii Romam, impetraturus ab apostolica sede que mihi negata sunt a vobis. Iustior ergo mihi est irascendi ratio, qui mihi onerosam itineris huius necessitatem imposuistis.* Ad quem archiepiscopus: *Que*, inquit, *tam inevitabilis causa vos propulit Romam, ad subeundum vie laborem et expensas sumptuum? An quia in regione longinqua positus, postulationem vestram ad faciem ecclesie nostre distuli. Distulistis*, ait noster episcopus, *veluti infirmaturus causam nostram, hoc enim, ut verum fateamur, verbis apertius prosecutus estis. Sed gloria Deo, qui perfecit nos in ministerio suo, laboriosa qui-*

1) Conf. cap. 18. pag. 44 not. 1.

dem sed grata assecutione. Tunc archiepiscopus: *Apostolica,* inquit, *sedes potestate sua, cui certe obniti non possumus, usa est in consecratione vestri, que ad nos iure spectabat. Sed huic iniurie rursus providit remedium, designando nobis per litteras, nihil in hoc facto auctoritati nostre de vestra subiectione subtractum.* Respondit episcopus: *Scio quidem, nec diffiteor hoc ita esse ut dicitis, et ob hoc ipsum veni, ut exhibeam me in hiis que digna sunt vobis, ut sopiantur discordie, et instaurentur ea que pacis sunt. Iustum quoque arbitror, ut nobis que subiecta sunt sentientibus provideatis sustentationis adminiculum. Militantibus enim debentur subsidia.* Et hiis dictis statuerunt ad invicem amicitias, promittentes alterutrum in necessitatibus opem vicariam[1].

Inde digrediens episcopus noster Geroldus abiit Bremam, occursurus duci. Ille enim offensus Fresonibus qui dicuntur Rustri[2], venit Bremam in Calen- 1155.
dis Novembris, et fecit comprehendi quotquot ad fo- Nov. 1.
rum venerant, et substantias eorum diripi. Interrogatus autem a duce presul noster, qualiter susceptus fuerit ab archiepiscopo, locutus est bona de eo et studuit lenire animum eius circa archiepiscopum. Inveterate enim inimicitie, que dudum fuerant inter eos, eo tempore invenerunt locum grassandi, eo quod archiepiscopus omisisset Italicam expeditionem transgressor iuramenti, essetque reus maiestatis. Unde etiam legatus imperatoris veniens Bremam, occupavit omnes curtes episcopales, et quecunque reperisset, addidit fisci iuribus. Idem factum est Othelrico Halverstadensi episcopo. Redeuntem igitur ducem Bruneswich prosecutus est noster episcopus et egit cum eo festum natalis Domini.

Quo expleto, rediit episcopus in Wagiram assumpto germano suo abbate de Reddegeshuse, et

1) mutuam, vicissim, v. cap. 83 fin. 2) V. schol. 3 ad Adam. Brem. l. I. cap. 9.

1156. Ian. 6. abiit Aldenburg, acturus diem sollempnem epyphanie[1] in loco cathedrali. Erat autem urbs deserta penitus, non habens menia vel habitatorem nisi sanctuarium parvulum, quod sancte memorie Vicelinus ibidem erexerat. Illic in asperrimo frigore inter cumulos nivis officium peregimus. Auditores nulli de Sclavis preter Pribizlaum et paucos admodum. Expletis misteriis sacris, rogavit Pribizlaus ut diverteremur in domum suam, que erat in oppido remotiori. Et suscepit nos cum multa alacritate, fecitque nobis convivium lautum. Mensam nobis appositam viginti fercula cumularunt. Illic experimento didici, quod ante fama vulgante cognovi, quia nulla gens honestior Sclavis in hospitalitatis gratia[2]; in colligendis enim hospitibus[3] omnes quasi ex sententia alacres sunt, ut nec hospitium quenquam postulare necesse sit. Quicquid enim in agricultura, piscationibus seu venatione conquirunt, totum in largitatis opus conferunt, eo fortiorem quemquam quo profusiorem iactitantes. Cuius ostentationis affectatio multos eorum ad furta vel latrocinia propellit. Que utique vitiorum genera apud eos quidem venialia sunt, excusantur enim hospitalitatis palliatione[4]. Sclavorum enim legibus accedens, quod nocte furatus fueris, crastina hospitibus disperties. Si quis vero, quod rarissimum est, peregrinum hospitio removisse deprehensus fuerit, huius domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant, illum inglorium, illum vilem et ab omnibus exsibilandum dicentes, qui hospiti panem negare non timuisset.

83. *Conversio Pribizlai.* Manentes autem apud regulum nocte illa cum die ac nocte subsequenti, transivimus in ulteriorem Sclaviam, hospitaturi apud potentem quendam, cui nomen Thessemar; is enim

1) sc. anni 1156. 2) Conf. l. II. cap. 12 fin. 3) Conf. p. 160. n. 1. 4) *palliatio*, Germ. Bemäntelung.

nos accersierat. Accidit autem ut in transitu veniremus in nemus, quod unicum est in terra illa, tota enim in planiciem sternitur. Illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus, que dicate fuerant deo terre illius Proven, quas ambiebat atrium et sepes accuratior lignis constructa, continens duas portas. Preter penates enim et ydola, quibus singula oppida redundabant, locus ille sanctimonium fuit universe terre, cui flamen et feriationes [1] et sacrificiorum varii ritus deputati fuerant. Illic omni secunda feria populus terre cum regulo et flamine convenire solebant propter iudicia. Ingressus atrii omnibus inhibitus nisi sacerdoti tantum et sacrificare volentibus, vel quos mortis urgebat periculum, hiis enim minime negabatur asilum. Tantam enim sacris suis Sclavi exhibent reverentiam, ut ambitum fani nec in hostibus sanguine pollui sinant. Iurationes difficillime admittunt, nam iurare apud Sclavos quasi periurare est, ob vindicem deorum iram [2]. Est autem Sclavis multiplex ydololatrie modus, non enim omnes in eandem superstitionis consuetudinem consentiunt. Hii enim simulachrorum ymaginarias formas pretendunt de templis, veluti Plunense ydolum, cui nomen Podaga; alii silvas vel lucos inhabitant, ut est Prove deus Aldenburg, quibus nulle sunt effigies expresse. Multos etiam duobus vel tribus vel eo amplius capitibus exsculpunt. Inter multiformia vero deorum numina, quibus arva, silvas, tristitias atque voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in celis ceteris imperitantem, illum prepotentem celestia tantum curare, hos vero distributis officiis obsequentes, de sanguine eius processisse et unumquemque eo prestantiorem, quo proximiorem illi deo deorum. Venientibus autem nobis ad nemus illud et profanationis locum, adhortatus est nos episcopus, ut valenter accederemus ad destruendum lucum. Ipse quo-

1) *feriationes* i. e. feriae, dies festi. 2) V. supra cap. 52.

que desiliens equo, contrivit de conto[1] insignes portarum frontes, et ingressi atrium, omnia septa atrii congessimus circum sacras illas arbores, et de strue lignorum iniecto igne fecimus pyram, non tamen sine metu, ne forte tumultu incolarum obrueremur; sed divinitus protecti sumus. Post hec divertimus ad hospitium, ubi Thessemar suscepit nos cum grandi apparatu. Nec tamen dulcia vel iocunda nobis fuerant Sclavorum pocula, eo quod videremus compedes et diversa tormentorum genera, que inferebantur christicolis de Dania advectis. Aspeximus illic sacerdotes Domini captivitatis diutina detentione maceratos, quibus episcopus nec vi nec prece subvenire poterat.

Proxima die dominica convenit universus populus terre ad forum Lubicense, et veniens domnus episcopus habuit verbum exhortationis ad plebem, ut relictis ydolis, colerent unum Deum, qui est in celis, et percepta baptismatis gratia, renunciarent operibus malignis, predis scilicet et interfectionibus christianorum. Cumque perorasset ad plebem, innuentibus ceteris, ait Pribizlavus: *Verba tua, o venerabilis pontifex, verba Dei sunt et saluti nostre congrua. Sed qualiter ingrediemur hanc viam, tantis malis irretiti? Ut enim intelligere possis afflictionem nostram, accipe patienter verba mea; populus enim quem aspicis, populus tuus est, et iustum est nos tibi pandere necessitatem nostram. Porro tui iuris erit compati nobis. Principes enim nostri tanta severitate grassantur in nos, ut propter vectigalia et servitutem durissimam melior sit nobis mors quam vita. Ecce hoc anno nos, habitatores brevissimi anguli huius, has mille marcas duci persolvimus, porro comiti tot centenaria*[2], *et necdum evicimus, sed cotidie emungimur et premimur usque ad exinanitionem. Quomodo ergo vacabimus*

1) *de conto*, de consilio, quod fortasse scripsit Helmoldus, de industria. 2) centum talium marcarum.

huic religioni nove, ut edificemus ecclesias, et percipiamus baptisma, quibus cotidiana indicitur fuga? Si tamen locus esset quo diffugere possemus. Transeuntibus enim Travenam, ecce similis calamitas illic est, venientibus ad Penen fluvium, nichilominus adest. Quid igitur restat, quam ut omissis terris feramur in mare, et habitemus cum gurgitibus? Aut que culpa nostra, si pulsi patria, turbaverimus mare, et acceperimus viaticum[1] *a Danis sive institoribus, qui mare remigant? Nonne principum erit hec noxa, qui nos propellunt?* Ad hec domnus episcopus ait: *Quod principes nostri hactenus abusi sunt gente vestra, non est mirandum, non enim multum se delinquere arbitrantur in ydololatris et in hiis qui sunt sine Deo. Quin potius recurrite ad ritum christianitatis, et subicite vos Creatori vestro, sub quo curvantur qui portant orbem. Nonne Saxones et cetere gentes que christianum nomen habent, degunt cum tranquillitate, contenti legitimis suis? Vos vero soli, sicut ab omnium discrepatis cultura*[2], *sic omnium patetis direptioni.* Et ait Pribizlavus: *Si domno duci et tibi placet, ut nobis cum comite eadem sit culture ratio, dentur nobis iura Saxonum in prediis et reditibus, et libenter erimus christiani, edificabimus ecclesias, et dabimus decimas nostras.*

Posthec abiit episcopus noster Geroldus ad ducem propter colloquium provinciale, quod laudatum fuerat Ertheneburg, et evocati venerunt illuc reguli Sclavorum ad tempus placiti. Tunc adhortante episcopo, dux habuit verbum ad Sclavos de christianitate. Ad quem Niclotus regulus Obotritorum ait: *Sit Deus, qui in celis est, deus tuus, esto tu deus noster, et sufficis nobis. Excole tu illum, porro nos te excolemus.* Et corripuit eum dux de verbo blasphemie. De promotione vero episcopatus et ecclesie nihil amplius eo tempore actum est, eo quod dux noster nuper Italia rediens, totus questui deditus esset. Camera

1) victus, praeda. 2) religio, cultus Dei.

enim erat inanis et vacua. Redeuntem igitur ducem Bruneswich prosecutus est episcopus et mansit apud eum diebus multis. Dixitque ad ducem: *Ecce iam toto anno in curia vestra sum et sic vobis oneri. In Wagiram quoque veniens non habeo quod manducem. Cur igitur imposuistis mihi onus nominis huius vel officii? Melius mihi multo fuit antea quam nunc.* Hiis provocatus dux accersivit comitem Adolfum, et habuit rationem cum eo de trecentis mansis, qui oblati fuerant in dotem episcopii. Tunc designavit comes episcopo in possessionem Uthine et Gamale[1] cum appendiciis eorum. Insuper predio quod dicitur Bozoe adiecit duas villas, Gothesvelde et Wobize[2]. In Aldenburg quoque dedit ei predium satis commodum et adiacens foro. Et ait comes: *Eat domnus episcopus in Wagiram et adhibitis viris industriis estimari faciat predia hec; quod defuerit de trecentis mansis, ego supplebo; quod superfuerit, meum erit.* Veniens igitur episcopus vidit possessionem, et habita inquisitione cum colonis, deprehendit predia hec vix centum mansos continere. Quamobrem comes fecit mensurari terram funiculo brevi et nostratibus incognito, preterea paludes et nemora funiculo[3] mensus est. Et fecit maximum agrorum numerum. Perlata igitur causa ad ducem, adiudicavit dux episcopo dari mensuram iuxta morem terre huius, nec mensurandas paludes aut silvas robustiores. Multum igitur laboris adhibitum est in requirendis prediis hiis. Non per ducem aut episcopum requiri potuerunt usque in hodiernum diem.

Hec autem, que predixi, conquisivit Geroldus episcopus, cotidie insistens principibus opportune importune, ut suscitaretur scintilla episcopalis nominis in Wagira. Et edificavit civitatem et forum Uthine,

1) Gamale s. Gummale iuxta lacum et in parrochia Eutin memoratur in documentis ecclesiae Lubecensis ab anno 1163 usque ad saec. XVI.
2) hodie Hutzfeld et Wöbs, parr. Bosau. 3) *funiculo*, v. Sidonem de Vicelino v. 129 infra cap. 88.

fecitque sibi domum illic. Quia autem congregatio clericorum non habebatur in Aldenburgensi episcopatu, preter eam que erat Cuzeline, que alio nomine dicitur Hogerestorp, annuente duce fecit eos transmigrare Segeberch ad locum prime fundationis, quatenus in sollempnitatibus, quando pontificem oportet esse in populo, haberet in clero supplementum. Quod licet Ludolfo preposito et fratribus videretur incommodum propter tumultus fori, cesserunt tamen consilio maiorum, cui refragari locus non erat. Et fecit illic domum episcopus. Inde progrediens adiit archiepiscopum, cui etiam multa obsequia dependit, sperans sibi reddi Falderense monasterium, quod antecessor eius et fundasse et possedisse dinoscitur. Sed archiepiscopus in partem ecclesie sue[1] pronior, callidis sponsionibus deduxit virum, promittens et inducians[2] ac tempus redimens. Mandavit autem reverendissimo viro Epponi preposito, ne penitus retraheret manum a subsidio novelle ecclesie huius, sed subveniret episcopo tam in personis quam in ceteris adiumentis.

Quamobrem episcopus noster accersivit de Faldera Brunonem sacerdotem — is enim defuncto Vicelino Sclavia decesserat — et transmisit eum Aldenburg, ut curaret salutem populi illius. Ad quod nimirum opus ille divino suscitabatur instinctu. Viderat namque nocturna visione crismale[3] in manibus suis, de cuius operculo succreverat novella plena viroris, que confortata validam crevit in arborem. Quod nimirum pro sententia eius ita evenit. Statim enim ut venit Aldenburg, aggressus est opus Dei cum magno fervore, et vocavit gentem Sclavorum ad regenerationis gratiam, succidens lucos et destruens ritus sacrilegos. Et quia castrum et civitas

1) sc. Hamburgensi. 2) *inducians*, i. e. moras nectens. 3) *chrismale*, vas ecclesiasticum, in quo chrisma seu sacrum oleum conservatur.

que olim ecclesia et sedes cathedralis fuerat deserta erat, obtinuit apud comitem, ut fieret illic Saxonum colonia, et esset solatium sacerdoti de populo, cuius nosset linguam et consuetudinem. Et factum est hoc novelle ecclesie non mediocre adiumentum. Siquidem edificata est ecclesia honestissima in Aldenburg, libris et signis[1] et ceteris utensilibus copiose adornata. Et restauratus est cultus domus Dei in medio nationis prave ac perverse, anno quasi nona-
1156. gesimo post excidium prioris ecclesie, quod contigit occiso Godescalco, pio principe. Et dedicata est ecclesia a pontifice Geroldo in honore sancti Ioannis baptiste, astante et omnem devotionem adhibente nobili comite Adolfo et domna Mechtildi, eius piissima coniuge. Et precepit comes populo Sclavorum, ut transferrent mortuos suos tumulandos in atrio ecclesie, et ut convenirent in sollempnitatibus ad ecclesiam audire verbum Dei. Quibus etiam sacerdos Dei Bruno iuxta creditam sibi legationem sufficienter administravit verbum Dei, habens sermones conscriptos Sclavicis verbis, quos populo pronunciaret opportune. Et inhibiti sunt Sclavi de cetero iurare in arboribus, fontibus et lapidibus, sed offerebant criminibus pulsatos sacerdoti, ferro vel vomeribus examinandos. In illis diebus Sclavi quendam Danum suffixerunt cruci. Quod cum Bruno sacerdos renunciasset comiti, ille vocavit eos in causam et dampno[2] multavit; tulitque genus illud supplicii de terra.

Videns igitur Geroldus episcopus, quia in Aldenburg positum esset fundamentum bonum, suggessit comiti, ut in pago qui dicitur Susle, suscitaretur ecclesia. Et miserunt illuc de Falderensi domo Deilawin sacerdotem, cuius spiritus sitiebat labores et pericula in predicatione euangelii, missusque venit in speluncam latronum, ad Sclavos qui habitant iuxta

1) *signis*, i. e. campanis, nolis. 2) quod dicimus *Wergeld*.

flumen Crempine[1]. Erat autem illic pyratarum familiare latibulum. Et habitavit inter eos sacerdos, serviens Domino in fame et siti et nuditate[2]. Hiis ita peractis, opportunum videbatur ut edificaretur ecclesia in Lutelenburg et Rathecowe, et abierunt illuc episcopus et comes, et signaverunt atria edificandis ecclesiis. Crevit igitur opus Dei in Wagirensi terra, et adiuverunt se comes et episcopus ope vicaria[3]. Circa id tempus reedificavit comes castrum Plunen, et fecit illic civitatem et forum. Et recesserunt Sclavi qui habitabant in oppidis circumiacentibus, et venerunt Saxones et habitaverunt illic. Defeceruntque Sclavi paulatim in terra.

Sed et in terra Polaborum multiplicate sunt ecclesie instantia domni Evermodi episcopi et Heinrici comitis de Racisburg. Veruntamen predas Sclavorum necdum inhibere poterant, siquidem adhuc mare transfretabant et vastabant terram Danorum, necdum recesserant a peccatis patrum suorum.

84. *De morte Kanuti.* Dani enim semper bellis laborantes domesticis, ad forinseca bella nullam habuere virtutem[4]. Nam Suein, Danorum rex, et victoriarum prosperis successibus et cesaris auctoritate firmatus in regnum[5], gente sua crudeliter abusus est, propter quod ulciscente Deo novissima eius infelici exitu conclusa sunt. Videns autem Kanutus, emulus eius, murmur populi adversus Suein, misit et vocavit Waldemarum, qui fuit patruelis et adiutor Suein, et sociavit eum sibi, data ei sorore sua in coniugio. Certior igitur factus de auxilio eius, innovavit adversus Suein consilia mala. Cum igitur esset Suein rex in Selant, venerunt improvisi cum exercitu Kanutus et Waldemarus, ut debellarent eum[6]. Ille igitur propter crudelitatem suam desertus ab

1) prope villam Altenkrempe. 2) Deuteron. c. 28. v. 48. 3) V. pag. 161. not. 1. 4) Conf. cap. 65. 5) Vide supra cap. 73. 6) sc. a. 1154.

omnibus, quia non habuit vires confligendi, cum uxore et familia fugit ad mare et transfretavit in Aldenburg. Quo recognito, comes Adolfus vehementer extimuit eventum, virum scilicet potentissimum, cuius frenum in maxillis populorum omnium borealium nationum, repente deiectum. Cupienti igitur transire per terram suam multam exhibuit comes humanitatem, divertitque in Saxoniam ad socerum suum Conradum, marchionem de Within, et mansit illic annis fere duobus.

1156. Sept. 17. In tempore illo dux noster Heinricus adiit curiam Ratisbone ad recipiendum ducatum Bawarie. Siquidem Fretherieus cesar eundem ducatum patruo suo abstulit et reddidit duci nostro, eo quod fidelem eum in Italica expeditione et ceteris negotiis regni perseneserit[1]. Et creatum est ei nomen novum, Heinricus Leo, dux Bawarie et Saxonie.

Peractis igitur rebus ad votum, ducem curia redeuntem adierunt principes Saxonie, interpellantes, ut fieret Suein auxilio et reduceret eum in regnum suum. Promisitque duci Suein pecuniam immensam. Collecta igitur maxima militia, dux noster hiemali tempore reduxit Suein in Daniam[2], et statim aperte sunt ei civitates Sleswich et Ripa. Non tamen ultra prosperari poterant in negotio. Nam Suein gloriatus sepissime fuerat apud ducem, quia venientem se cum exercitu Dani ultro essent excepturi. Quod iuxta sententiam eius minime cessit. Nullus enim in tota Danorum terra fuit, qui reciperet eum aut occurreret illi. Sentiens igitur ille, refragari sibi fortunam et omnes refugere a se, dixit ad ducem: *Cassus est labor noster, melius est ut redeamus. Quid enim prodest, si vastaverimus terram, et spoliaverimus innocentes? Volentibus nobis cum hostibus confligere, locus non est, eo quod profugiant a nobis, et transeant ad interiora maris.* Acceptis igitur obsidibus dua-

1) 1156. Sept. 17. 2) Conf. Ann. Magdeb. a. 1156.

rum civitatum, exierunt Dania. Tunc Suein alia via et consilio utens statuit transire ad Sclavos et utens diversorio comitis Lubike, transiit ad Niclotum principem Obotritorum. Precepitque dux Sclavis in Aldenburg et in terra Obotritorum, ut adiuvarent Suein. Acceptisque navibus paucis, venit pacificus in Lalande et invenit eos gratulantes de introitu ipsius, eo quod ab initio fuerint ei fideles. Inde transiit in Feoniam et addidit eam sibi. Dehinc procedens in reliquas insulas minores, donis atque promissis addidit sibi quam plurimos, cavens insidias et contutans se in locis firmissimis. His igitur recognitis, Kanutus atque Waldemarus venerunt cum exercitu, ut expugnarent Suein et eicerent eum de terra. At ille consederat in Lalande, paratus ad resistendum, simul etiam adiutus firmitate locorum. Mediante domno Helya pontifice de Ripa et principibus utriusque partis, discordie ad pacem inclinate sunt et divisum est regnum in tres partes. Et data est Waldemaro Iuthlande, Kanuto Selant, Suein Scone, que viris et armis prestantior esse probatur. Ceteras insulas minores partiti sunt cuilibet pro sua opportunitate. Et ne pactiones irritarentur, iuramentorum adhibita sunt sacramenta. Post hec Kanutus et Waldemarus fecerunt convivium maximum in Selande in civitate que dicitur Roschilde, et invitaverunt cognatum suum Suein, ut exhiberent ei honorem et recreationem, et consolarentur eum super omnibus malis, que irrogaverunt ei in die hostis et belli. At ille pro ingenita sibi crudelitate, ubi convivio assedit et vidit reges convivas impavidos et omni suspicione vacuos, cepit rimari aptum insidiis locum. Tertia igitur die 1157.
convivii, cum iam tenebre noctis adessent, annuente Aug. 9.
Suein, allati sunt gladii, et insilientes, regibus incautis, Kanutum repente perfodiunt [1]. At ubi per-

1) Rex Canutus occisus est 1157. Aug. 9; v. Necrol. Luneburg. et Lundense.

1157. Aug. 9. cussor libravit ictum in caput Waldemari, ille fortius exiliens, lumen excussit, et salvante Deo in tenebris elapsus est, uno tantum vulnere saucius. Fugiens igitur in Iuthlande, universam commovit Daniam. Tunc Suein contraxit exercitum de Selande et insulis maris, et transfretavit in Iuthlande, ut expugnaret Waldemarum. At ille producto exercitu, occurrit ei in manu valida, et conmissum est prelium non Oct. 23. longe a Wiberge, et occisus est Suein in die illa[1], et omnes viri eius pariter, et obtinuit Waldemarus regnum Danorum, et factus est moderator pacis et filius pacis. Et cessaverunt intestina prelia, quibus multis annis laboraverat Dania. Et composuit amicitias cum comite Adolfo, et honoravit eum secundum quod reges fecerant qui ante eum fuerant.

85. *De edificatione Lewenstat.* In diebus illis Lubicensis civitas consumpta est incendio[2]. Et miserunt institores et ceteri habitatores urbis ad ducem, dicentes: *Diu est, ex quo inhibitum est forum Lubike auctoritate iussionis vestre. Nos autem hactenus detenti sumus in civitate hac spe recuperandi fori in beneplacito gratie vestre, sed nec edificia nostra multo sumptu elaborata nos abire sinebant. Nunc vero consumptis domibus, supervacuum est reedificare in loco, ubi non sinitur esse forum. Da igitur nobis locum construendi civitatem in loco qui tibi placuerit.* Rogavit igitur dux comitem Adolfum, ut permitteret sibi portum et insulam Lubike. Quod ille facere noluit. Tunc edificavit dux civitatem novam super flumen Wochenice non longe a Lubike[3] in terra Racesburg, cepitque edificare et communire. Et appellavit civitatem de suo nomine Lewenstad, quod dicitur Leonis civitas[4]. Sed cum locus ille minus esset ydoneus et

1) sc. 1157. Octob. 23, v. Histor. gent. Danor. h. a., Necrol. Lund., Ann. Magdeburg. a. 1157. 2) a. 1157. in autumno. 3) De situ cf. supra c. 57: 4) ubi nunc Herrenburg iuxta rivulum Hertoghenbeke, qui Wakenitzae fl. infunditur.

portu et munimento, nec posset adiri nisi navibus parvis, dux iterato sermone convenire cepit comitem Adolfum super insula Lubicensi et portu, multa spondens, si voluntati sue paruisset. Tandem victus comes, fecit quod necessitas imperavit, et resignavit ei castrum et insulam. Statim iubente duce reversi sunt mercatores cum gaudio, desertis incommoditatibus nove civitatis, et ceperunt reedificare ecclesias et menia civitatis. Et transmisit dux nuncios ad civitates et regna aquilonis, Daniam, Suediam, Norwegiam, Ruciam, offerens eis pacem, ut haberent liberum commeatum adeundi civitatem suam Lubike. Et statuit illic monetam et teloneum et iura civitatis honestissima. Ab eo tempore prosperatum est opus civitatis et multiplicatus est numerus accolarum eius.

86. *Obsidio Mediolanensium.* His ferme diebus 1159.
accersivit fortissimus cesar Fretherieus omnes principes Saxonie in obsidionem Mediolanensis civitatis [1]. Opus igitur fuit ducem nostrum negociis publice rei sollempniter adesse. Quapropter cepit sopire discordias que erant intra ducatum, sapienter precavens, ne tumultus aliqui consurgerent in principum ceterorumque nobilium absentia. Transmissis autem nunciis, vocavit regem Danorum Waldemarum ad colloquium et iunxit cum eo amicitias. Et rogavit rex ducem, ut faceret sibi pacem de Sclavis, qui sine intermissione vastabant regnum eius, et pactus est ei amplius quam mille marcas argenti. Quamobrem precepit dux Sclavos in presentiam suam venire, Niclotum scilicet et ceteros, et astrinxit eos precepto et iuramento, ut servarent pacem tam Danis quam Saxonibus usque ad reditum suum. Et ut pactiones rate essent, iussit omnes piraticas naves Sclavorum perduci Lubike et nuncio suo presentari. At illi propter solite temeritatis ausum et vicinitatem Italice expeditionis, paucas admodum naves et easdem

1) Secunda Mediolani obsidio facta est a. 1159. Iul. 3.

1159. vetustissimas obtulerunt, ceteris que bello apte erant callide retentis. Igitur comes per manum seniorum terre Wagirensis, Marchradum scilicet et Hornonem[1], convenit Niclotum et exegit ab eo cum benevolentia, ut fidem terre sue exhiberet illibatam. Quod ille fide digna complevit.

In hunc modum rebus compositis, profectus est dux in Longobardiam cum mille ut aiunt loricis, habens in comitatu suo Adolfum comitem et multos nobiles Bawarie atque Saxonie. Et pervenerunt ad exercitum regis, qui obsederat presidium quod dicitur Crumne, pertinens ad Mediolanenses, munitum valde. Et morati sunt toto pene anno in expugnatione presidii, feceruntque machinas multas et ignium iaculationes. Novissime expugnato presidio[2], cesar convertit exercitum ad Mediolanum, dux vero accepta licentia reversus est in Saxoniam.

At comes Adolfus rogatus ivit in Angliam[3] cum cognato suo domno Reinoldo Coloniensi electo, qui functus est legatione publica ad regem Anglorum. Et contristati sunt tam clerus quam populus terre nostre propter diutinam absentiam boni patroni. Sclavi enim de Aldenburg et Mikilinburg, compotes sui propter absentiam principum, violaverunt pacem in terra Danorum, fuitque terra nostra in tremore a facie regis Danorum. At noster episcopus Geroldus, tum per se, tum per nuncios iram regis mitigare studuit, induciis tempus redimens usque ad adventum ducis et principum. Redeunte igitur duce et comite, prefixum est colloquium provinciale omnibus Marcomannis[4] tam Teutonicis quam Sclavis, in loco qui dicitur Berenvorde[5]. Rex quoque Danorum Waldemarus venit usque Ertheneburg, et conquestus est

1) V. supra p. 97. not. 4. 2) Crema capta est a. 1160 Ianuar. 26. 2) Rectius in Aquitaniam, ubi tunc temporis sc. a. 1160 m. Martio usque ad Iunium rex Heinricus II. degebat. 4) V. pag. 127. n. 2. 5) hodie Barförde, parr. Hittbergen in praefectura Artlenburg.

duci omnia mala que intulerant sibi Sclavi, prevaricatores mandati publici. Et timuerunt Sclavi venire in presentiam ducis, eo quod culpe sue essent conscii. Et dedit eos dux in proscriptionem, et fecit omnes suos paratos esse ad expeditionem tempore messis. Tunc Niclotus animum ducis videns contra se fixum in malum, proposuit primum irrumpere Lubeke, et misit filios suos eo cum insidiis. Eo autem tempore habitavit Lubeke sacerdos quidam venerabilis nomine Athelo. Huius domus vicina erat ponti qui transmittit flumen Wochenice versus austrum. Is forte parari fecerat fossam longissimam ad conducendum rivum, qui erat longiuscule. Insidie ergo Sclavorum festinantes, ut preriperent pontem, impediti sunt fossa, passique sunt errorem in querendo transitu. Quod videntes hii, qui erant de domo sacerdotis, clamaverunt voce validiori, et conterritus sacerdos occurrit valenter ex adverso. Exercitus vero iam erat in medio pontis et portam pene apprehenderat, sed celerrime missus a Deo sacerdos pontem de catena levavit, et in hunc modum exclusa sunt latenter subinducta pericula. Quo audito dux posuit illic custodiam militum.

87. *Interfectio Nicloti.* Post hec intravit dux Heinricus terram Sclavorum in manu valida, et vastavit eam igne et gladio[1]. Et videns Niclotus virtutem ducis succendit omnia castra sua, videlicet Ylowe[2], Mikilinburg, Zverin et Dobin, precavens obsidionis periculum. Unum solum castrum sibi retinuit, Wurle[3], situm iuxta flumen Warnou prope terram Kicine. Inde exibant per singulos dies, et explorabant exercitum ducis, et percutiebant de insidiis incautos. Una igitur dierum, dum exercitus morare-

1) Iisdem fere verbis utuntur Ann. Palid. a. 1160. 2) Ilowe adhuc exstat in praefectura Sverinensi Buckow, inter Wismariam et Neu-Buckow, haud procul a Neuburg, conf. Lisch, Meklenburg. Jahrbücher VII, 156 sq. 3) V. supra pag. 99. n. 4.

tur prope Mikilinburg, egressi sunt ad nocendum filii Nicloti Pribizlavus et Wertizlavus, et percusserunt quosdam de castris, qui exierant ad frumentandum. Quos insecuti fortiores de exercitu, comprehenderunt multos eorum, fecitque dux eos suspendio affici. Filii autem Nicloti, amissis equis et viris melioribus, venerunt ad patrem. Quibus ille dixit: *Ego quidem estimabam, me viros enutrisse, sed isti mulieribus fugaciores sunt. Egrediar igitur ipsemet, et experiar, si forte maiora promovere possim.* Et exiit cum electorum numero et collocavit insidias in latibulis prope exercitum. Tunc exierunt pueri de castris ad conquirendum pabulum, et venerunt prope insidias. Porro milites venerant intermixti servis numero quasi sexaginta, omnes induti loricis sub veste intrinsecus. Quod non advertens Niclotus, equo velocissimo perlatus est inter eos, conatus quendam perfigere. Sed lancea pertingens ad loricam, casso ictu resiliit. Volens igitur ad suos reverti, circumventus subito atque trucidatus est, nemine suorum sibi presidium ferente. Caput eius recognitum in castra perlatum est, non sine admiratione multorum, quod tantus vir, tradente Deo, de omnibus suis solus ceciderit[1]. Tunc filii eius, audita morte patris, succenderunt Wurle et occultaverunt se in nemoribus, familias vero suas transtulerunt ad naves.

Dux igitur demolitus omnem terram, cepit edificare Zverin et communire castrum. Et imposuit illic quendam nobilem Guncelinum, virum bellicosum, cum militia. Post hec redierunt filii Nicloti in gratiam ducis, et dedit eis dux Wurle et omnem terram. Porro terram Obotritorum divisit militibus suis possidendam. Et collocavit in castro Cuscin[2] Ludolfum quendam, advocatum de Bruniswich. Apud Milicou[3] fecit esse Ludolfum de Paina. Zverin et Ilinburg[4]

1) Conf. Ann. Magdeburg. et Pegav. ad a. 1160. 2) V. pag. 42. not. 5. 3) hodie Malchow. V. cap. 92 f. 4) supradictum Ilowe.

Guncelino commendavit. Porro Mikilinburg dedit Heinrico, cuidam nobili de Scathen, qui etiam de Flandria adduxit multitudinem populorum, et collocavit eos Mikilinburg et in omnibus terminis eius[1]. Et posuit dux episcopum in terra Obotritorum domnum Bernonem, qui defuncto Emmehardo Magnopolitane presedit ecclesie. Porro Magnopolis ipsa est Mikilenburg. Et subscripsit in dotem Magnopolitane ecclesie trecentos mansos, sicut antea fecerat Racisburgensi et Aldenburgensi. Et facta postulatione, obtinuit apud cesarem auctoritatem episcopatus suscitare, dare et confirmare in omni terra Sclavorum, quam vel ipse vel progenitores sui subiugaverint in[2] clipeo suo et iure belli[3]. Quamobrem vocavit domnum Geroldum Aldenburgensem, domnum Evermodum Racisburgensem, domnum Bernonem Magnopolitanum, ut reciperent ab eo dignitates suas, et applicarentur ei per hominii exhibitionem, sicut mos est fieri imperatori. Qui licet hanc impositionem difficillimam iudicarent, cesserunt tamen propter eum qui se humiliavit propter nos, et ne novella ecclesia caperet detrimentum. Et dedit eis dux privilegia de possessionibus et de reditibus et de iusticiis. Et precepit dux Sclavis, qui remanserant in terra Wagirorum, Polaborum, Obotritorum, Kicinorum, ut solverent reditus episcopales, qui solvuntur apud Polanos atque Pomeranos, hoc est de aratro tres modios siliginis et duodecim nummos monete publice. Modius autem Sclavorum vocatur lingua eorum curitce.

1) Ludolfus advocatus Brunswicensis et Ludolfus de Peina, ministeriales ducis, occurrunt in multis chartis Heinrici Leonis, e. g. alter in charta a. 1168, Orig. Guelf. III, praef. 37, alter 1162 in Meklenb. U. B. I. n. 74. — Item Gunzelinus, nobilis de Hagen, e. g. in charta a. 1162 modo citata. — Heinricus de Scaten non, ut opinatus est Wersebe Niederländ. Colonien I. p. 419, oriundus est a familia comitum de Schladen in territorio Hildesheimensi, sed potius idem ac Heinricus comes de Schota, testis duarum chartarum a. 1163 in Meklenburg. U. B. I, n. 78 et 82. 2) i. e. cum, sicut supra *in manu valida,* conf. cap. 51. 3) Conf. lib. II. cap. 9.

Porro Sclavicum aratrum perficitur duobus bubus et totidem equis[1]. Et aucte sunt decimationes in terra Sclavorum, eo quod confluerent de terris suis homines Teutonici ad incolendam terram spaciosam, fertilem frumento, commodam pascuorum ubertate, abundantem pisce et carne et omnibus bonis.

88. *De Alberto Urso.* In tempore illo orientalem Sclaviam tenebat Adelbertus marchio, cui cognomen Ursus, qui etiam, propicio sibi Deo, amplissime prosperatus est in funiculo sortis sue[2]. Omnem enim terram Brizanorum, Stoderanorum multarumque gentium habitantium iuxta Habelam et Albiam misit sub iugum et infrenavit rebelles eorum. Ad ultimum, deficientibus sensim Sclavis, misit Traiectum et ad loca Reno contigua, insuper ad eos qui habitant iuxta oceanum et patiebantur vim maris, videlicet Hollandros, Selandros, Flandros, et adduxit ex eis populum multum nimis et habitare eos fecit in urbibus et oppidis Sclavorum. Et confortatus est vehementer ad introitum advenarum episcopatus Brandenburgensis nec non Havelbergensis, eo quod multiplicarentur ecclesie et decimarum succresceret ingens possessio. Sed et australe litus Albie ipso tempore ceperunt incolere Hollandrenses advene, ab urbe Soltwedele omnem terram palustrem atque campestrem, terram que dicitur Balsemerlande[3] et Marscinerlande[4]; civitates et oppida multa valde usque ad saltum Boemicum possederunt Hollandri. Siquidem has terras Saxones olim inhabitasse feruntur, tempore scilicet Ottonum, ut videri potest in antiquis aggeribus, qui congesti fuerant super ripas Albie in terra palustri Balsamorum, sed prevalentibus postmodum Sclavis, Saxones occisi et terra a Sclavis usque ad nostra

1) Similia v. supra cap. 12 et 14. 2) De funiculo v. supra cap. 83. 91. l. II. c. 5; sors i. e. haereditas. 3) Pagus Belxa, Belesem, dioecesis Halberstadensis, in quo civitas Stendal. 4) hodie Wische, inter Arnesburg et Werben.

tempora possessa. Nunc vero, quia Deus duci nostro et ceteris principibus salutem et victoriam large contribuit, Sclavi usquequaque protriti atque propulsi sunt, et venerunt adducti de finibus oceani populi fortes et innumerabiles, et obtinuerunt terminos Sclavorum, et edificaverunt civitates et ecclesias, et increverunt divitiis super omnem estimationem.

89. *Translatio Aldenburgensis episcopatus.* Circa id temporis rogavit domnus Geroldus episcopus ducem, ut sedes cathedralis, que antiquitus erat Aldenburg, transferretur Lubeke, eo quod civitas hec esset populosior et locus munitior et omni prorsus aptitudine commodior. Quod cum placuisset duci, condixerunt diem quo venirent Lubeke, ordinaturi de statu ecclesie et episcopatus. Et designavit dux locum in quo fundari deberet oratorium in titulum matricularis ecclesie et areas claustrales, et statuerunt illic prebendas duodecim clericorum canonice viventium. Porro tertia decima prepositi est. Et dedit episcopus in stipendia fratrum decimas quasdam et tantum de reditibus quos solvit Sclavia, quantum prebendis sufficeret perficiendis. Et resignavit comes Adolfus villas opportunas prope Lubeke, quas statim dux obtulit in usum fratrum[1], et de theloneo cuilibet fratrum duas marcas Lubicensis monete, insuper alia que privilegiis scripta sunt et in Lubicensi continentur ecclesia. Et posuerunt illic prepositum domnum Ethelonem, cuius in pagina superiori[2] memoria est cum laude.

90. *Scisma inter Alexandrum et Victorem.* In circulo dierum[3] istorum, defuncto Adriano papa[4], 1159.
ortum est scisma in ecclesia Dei inter Alexandrum, Sept.
qui et Rolandus, et Victorem, qui et Octavianus. 1.

1) Lancowe, Ginin et Bussowe; v. chartas a. 1163, 1169 et 1197 datas apud Leverkus U. B. des Bisth. Lübeck I, n. 4. 5. 13.
2) Cap. 86 f. 3) *circulus dierum* 1. Samuel. 1, 20. 4) sc. a. 1159. Sept. 1.

Cum igitur cesar expugnaret Mediolanum[1], venit ad eum Victor in castra, que erant apud Papiam, et recepit eum. Adunatoque concilio, receperunt eum Reinoldus Coloniensis et Conradus Maguntinus electi, et omnes quos imperialis aut timor aut favor agebat. Porro Alexandrum recepit Iherosolimitana ecclesia et Antiocena, preterea omnis Francia, Anglia, Hispania, Dania et omnia regna que sunt ubique terrarum. Insuper Cisterciensis ordo eidem universus accesserat, in quo sunt archiepiscopi et episcopi quam plures et abbates amplius quam septingenti et monachorum inestimabilis numerus. Hii singulis annis celebrant concilium apud Cistercium, et decernunt ea que utilia sunt. Horum invincibilis sententia vel maximas vires addidit Alexandro. Quamobrem iratus cesar proposuit edictum, ut omnes monachi Cisterciensis ordinis, qui consistebant in regno suo, aut Victori subscriberent, aut regno pellerentur. Itaque difficile relatu est, quot patres, quanti monachorum greges, relictis sedibus suis, transfugere in Franciam. Pontifices etiam quam plures sanctitate insignes in Longobardia et in universo regno principis violentia sedibus suis pulsi, et alii superpositi sunt in locum illorum.

1162. Postquam igitur transierunt obsidionis quinque
Mart. 26. vel eo amplius anni, cesar obtinuit Mediolanum, et eiecit habitatores eius ex illa, et destruxit omnes turres eius excelsas, et muros civitatis adequavit solo[2], et posuit eam in solitudinem[3]. Tunc elevatum est cor eius nimis, et timuerunt omnia regna terrarum

1) Rectius Helmoldus dixisset: tempore quo caesar expugnaverat Cremam, seu quo oppugnaret Mediolanum. Nam post deditionem Cremae 1160. Ian. 26, in conventu generali episcoporum et principum Febr. 2. imperator Papiae recepit primum Victorem papam. Aliud vero est concilium Papiae anno 1162. m. Aprili celebratum civitate Mediolano tradita et destructa paucos ante dies. In hoc affuit Conradus Moguntinus hoc ipso anno 1162 electus. 2) Similia fere verba habent Ann. Pegav. a. 1162: *Mediolanum terrae funditus aequatur.* 3) 1162. Mart. 26.

ad famam nominis eius. Et misit ad regem Francie Lodewicum, ut occurreret sibi ad colloquium apud Laonam, que est in terra Burgundionum iuxta Ararim fluvium[1], ad redintegrandam unitatem ecclesie. Et annuit rex Francie. Preterea misit nuncios ad regem Danie et ad regem Boemie et ad regem Ungarie, ut venirent ad constitutum diem, insuper omnibus archiepiscopis, episcopis et summis potestatibus regni sui et religiosis quibuscunque sollempniter adesse mandavit. Grandis igitur expectatio universorum ad tam celebrem curiam, quo uterque papa et tanti reges terrarum conventuri ferebantur. Tunc abierunt simul Waldemarus cum episcopis Danie, Hartuwichus archiepiscopus, Geroldus episcopus et comes Adolfus cum multis Saxonie nobilibus ad prefixum colloquii locum. Dux vero positus in Bawaria alia via venerat. Lodewicus ergo rex Francie, cuius precipue expectabatur adventus, ubi intellexit cesarem appropinquare cum exercitu et armis multis, dubitavit occurrere illi. Sed propter fidem sacramentorum venit ad locum placiti
constituto die, hoc est in decollatione Ioannis bapti- 1162.
ste[2], et exhibuit se in pontis medio ab hora tertia Aug. 29.
usque in horam nonam. Porro cesar necdum venerat. Quod rex Francie accipiens pro omine, lavit manus suas in flumine ob testimonium, quasi qui fidem pollicitam reddiderit, et digrediens inde abiit ipso vespere Divionam[3]. Veniens igitur noctu cesar intellexit regem Francie discessisse, et misit honorabiles personas denuo accersere eum. Sed ille nulla ratione vacare potuit, gratulans se, et fidem solvisse, et suspectam cesaris manum evasisse. Ferebatur enim a multis, quod cesar eum circumvenire voluerit, et propter hoc contra pactionum tenorem arma-

1) sc. Iean de Losne sive Launes, iuxta fluvium qui hodie dicitur Saone, in archiepiscopatu Bisuntino. De hoc concilio conferendus praecipue Saxo Grammaticus l. XIV. p. 780—786. 2) 1162. Aug. 29. 3) Dijon.

tus advenerit. Sed ars arte delusa est. Francigene enim ingenio altiores, quod armis et viribus inpossibile videbatur, consilio evicerunt. Tunc cesar vehementer irritatus, secessit a curia, intentans Francigenis bellum. Alexander papa confortatus ab eo tempore magis invaluit. Heinricus dux declinavit in Bawariam, et compositis illic rebus, reversus est in Saxoniam.

91. *De decima Holzatensium.* Fuit igitur in diebus illis pax per universam Sclaviam, et munitiones, quas dux iure belli possederat in terra Obotritorum, ceperunt inhabitari a populis advenarum, qui intraverant terram ad possidendum eam; fuitque prefectus terre illius Guncelinus, vir fortis et amicus ducis. Porro Heinricus comes de Racesburg, que est in terra Polaborum, adduxit multitudinem populorum de Westfalia, ut incolerent terram Polaborum, et divisit eis terram in funiculo distributionis[1]. Et edificaverunt ecclesias et subministraverunt decimas fructuum suorum ad cultum domus Dei. Et plantatum est opus Dei temporibus Heinrici[2] in terra Polaborum, sed temporibus Bernhardi filii eius abundantius consummatum.

At viri Holzati, qui Wagirensium terram propulsis Sclavis inhabitabant, devoti quidem in ecclesiarum constructione et hospitalitatis gratia, sed decimis iuxta divinum preceptum legaliter persolvendis rebelles existebant. Solvebant autem mensuras parvulas sex de aratro, quod sibi dicebant permissum pro levamine, cum adhuc essent in terra nativitatis sue, propter viciniam barbarorum et tempus belli. Terra autem, unde exierant Holzati, pertinet ad Hammemburgensem parrochiam, et est terre Wagirensi proxima. Videns igitur Geroldus episcopus quia Polabi et Obotriti, qui erant in medio camini estuantis,

1) i. e. cum funiculo; v. supra c. 83. Ps. 77. v. 55. 2) Obiit post a. 1166; cf. Meklenburg. U. B. I, n. 86.

solverent decimarum suarum legitima, proposuit a suis requirere similia. Communicato igitur consilio Adolfi comitis, indomitos Holzatorum animos exhortatoriis per litteras verbis temptare studuit. Ad ecclesiam igitur Burnhovede, que alio nomine Zventineveld dicitur, ubi habitabat Marchradus, senior terre et secundus post comitem, et cetera virtus Holzatorum, misit litteras in hunc modum:

Geroldus Dei gratia Lubicensis ecclesie episcopus universis civibus[1] *ad ecclesiam Burnhovede pertinentibus salutem et debitam dilectionem. Quoniam per Dei voluntatem ecclesiastica mihi dispensatio credita est, et divina legatione ad vos fungor, necesse est ut a bonis ad meliora vos perducere studeam, et ab hiis que sunt saluti animarum vestrarum contraria vos abstrahere totis nisibus elaborem. Deo siquidem gratias ago, quod multarum in vobis patent virtutum insignia, quod videlicet hospitalitati et aliis misericordie operibus propter Deum insistitis, quod in verbo Dei promptissimi et in construendis ecclesiis solliciti estis, in legitimis quoque, ut Deo placitum est, castam ducitis vitam. Que omnia tamen observata nil proderunt, si cetera mandata negligitis, quia, sicut scriptum est:* Qui in uno offendit, omnium reus est[2]. *Dei enim preceptum est:* Decimas ex omnibus dabis mihi, ut bene sit tibi, et longo vivas tempore[3]. *Cui obedierunt patriarche, Abraham scilicet, Ysaac et Iacob, et omnes qui secundum fidem facti sunt filii Abrahe, per quod laudem et premia eterna consecuti sunt. Apostoli quoque et apostolici viri hoc ipsum ex ore Dei mandaverunt et sub anathematis vinculo posteris servandum tradiderunt. Cum ergo Dei omnipotentis procul dubio hoc constet esse preceptum, et sanctorum patrum sit auctoritate firmatum, nobis id incumbit officii, ut quod vestre saluti deest, nostro in vobis opere per Dei gra-*

1) laicis, parrochianis. 2) Iacob. 2, 10. 3) Respexit ut videtur Deuteron. 14, 22—29.

tiam suppleatur. Monemus igitur et obsecramus omnes vos in Domino, ut mihi, cui paterna in vos cura commissa est, animo volenti quasi filii obedientie acquiescatis, et decimas, prout Deus instituit et apostolica banno firmavit auctoritas, ad ampliandum Dei cultum et ad gerendum pauperum curam ecclesie detis, ne si Deo que ipsi debentur subtraxeritis, et substantiam simul et animam in interitum mittatis eternum. Valete.

Hiis auditis tumultuosa gens infremuit, dixeruntque, se huic conditioni servili nunquam colla submissuros, per quam omne pene christicolarum genus pontificum pressure subiaceat. Preterea hoc adiecerunt, non multum aberrantes a veritate, quod omnes pene decime in luxus secularium cesserint. Quamobrem episcopus verbum hoc retulit ad ducem. At ille precepit sub obtentu gratie sue omnibus Holzatensibus de terra Wagirensi, ut solverent episcopo decimas cum omni integritate, sicut faciunt in terra Polaborum et Obotritorum, que recentius inculte sunt, et ampliori pulsantur formidine belli[1].

Ad hoc preceptum Holzati obstinatis animis dixerunt, nunquam se daturos decimas, quas patres sui non dedissent, malle se potius succensis edibus propriis egredi terram, quam tante servitutis iugum subire. Preterea pontificem cum comite et omni advenarum genere, quod decimarum solvit legitima, interficere cogitabant, et terra inflammata transfugere in terram Danorum. Sed pravarum molimina rerum[2] ducis nostri regisque Danorum prepedierunt innovata federa. Laudatum autem fuit, ne quis transfugam alterius reciperet. Quapropter Holzatenses necessitate constricti presente duce cum pontifice tale pactum inierunt, ut facerent augmentationem

1) *pulsare formidine* Val. Flacc. l. III. v. 390; *trepidant formidine belli* Ovid. Trist. l. III, 10. v. 67. 2) *molimina rerum* Ovid. Metamorph. l. XV. v. 578.

decimarum, et solverent de manso sex modios siliginis et octo avene, illius inquam modii, qui vulgo dicitur hemmete[1]. Et ne succedentium forte pontificum innovatas paterentur angarias, rogaverunt, hoc ducis atque pontificis sigillo firmari. Cumque notarii iuxta morem curie marcam requirerent auri, gens indocta resiliit, et negotium mansit imperfectum. Eidem quoque negocio, commodis ecclesie magnifice profuturo, magnum attulit impedimentum et velox episcopi transitus et bellorum imminens dira tempestas.

92. *Captivitas Wertezlai.* Filii enim Nicloti Pribizlavus atque Wertizlavus, non contenti terra Kicinorum et Circipanorum, aspirabant ad requirendam terram Obotritorum, quam dux eis abstulerat iure belli. Quorum insidiis recognitis Guncelinus de Zverin, prefectus terre Obotritorum, intimavit duci. At ille posuit eos rursus in indignationem et iram[2], et venit cum exercitu gravi in terram Sclavorum hiemali tempore. Porro illi consederant in urbe Wurle[3], 1163.
et munierunt castrum contra obsidionis impetus. Et premisit dux Guncelinum et fortissimum quenque, ut preoccuparent obsidionem, ne forte elaberentur Sclavi. Ipse vero quantocius prosecutus est cum reliquo exercitu. Et obsessa est munitio, in qua fuit Wertizlavus, filius Nicloti, et multi nobilium, insuper vulgus promiscuum multum valde. At Pribizlavus senior natu cum numero equitum transierat in abdita nemorum, percussurus de insidiis incautos. Et gavisus est dux gaudio, eo quod Sclavi obfirmatis animis expectaverunt eum in munitione et prebita sit ei facultas obtinendi[4] eos. Et dixit ad iuniores de exercitu, quos preliandi stulta cupido incitabat hostem provocare et suscitare bathalias[5]: *Quare, quod su-*

1) hodie Himptea. 2) indignatus est et iratus iis. 3) V. Ann. Palid. et Magdeburg. a. 1163. 4) *obtinendi*, i. e. vincendi. Conf. l. II. c. 10. 5) *Bathalia* est pugna, ex batualia contractum, quod est a Latino batuere. BANG.

pervacuum est, acceditis ad portas urbis, et struitis pericula vobismet ipsis? Frustratorii sunt huiuscemodi congressus atque ruinosi. Quin potius consistite in tabernaculis vestris, unde non possitis iaculari sagittis hostium, et habete custodiam obsidionis, ne quis elabatur. Nostri vero studii erit per Dei gratiam, ut sine tumultu et sine strage urbe potiamini. Et statim precepit ex abundanti nemore ligna conduci et aptari bellica instrumenta, qualia viderat facta Crimme sive Mediolani. Fecitque machinas efficacissimas, unam tabulatis compactam ad perfringendos muros, alteram vero que excelsior erat et in turris modum erecta, superexaltavit castro ad dirigendas sagittas et ad abigendos eos qui stabant in propugnaculis. A die enim, qua erecta est hec fabrica, nemo Sclavorum ausus est proferre caput, aut apparere de propugnaculis. Ipso tempore Wertizlavus graviter vulneratus est de sagitta. Quadam vero die perlatum est ad ducem, quod Pribizlavus cum turma equitum apparuerit non longe a castris. Ad quem requirendum transmisit Adolfum comitem cum electa iuvenum manu, qui tota die paludes et nemora oberrantes neminem invenerunt, delusi a ductore, qui maiorem hosti quam nostratibus favorem accommodaverat. Preceperat autem dux pabulatoribus, ne quoquam exirent eo die, ne forte in hostem inciderent. At Holzatorum quidam, ut sunt cervicosi [1], non curaverunt de mandato, et egressi sunt ad frumentandum, et superveniens Pribizlavus et irruens super incautos, prostravit ex eis ad centum viros, reliqui fugerunt in castra. Quapropter dux ira acriter instimulatus, ferventius urget obsidionem, iamque munimenta claustri ceperunt trepidare minaci ruina et suffossionibus dilabi. Tunc Wertizlavus omni spe meliori deposita, accepto conductu, venit in castra ad comitem Adolfum, ut acciperet ab eo consilium.

1) cf. c. 67: *gens enim libera et cervicosa.*

Cui respondet comes: *Sera quidem medicine consultatio est, quando eger desperatus est. Pericula nunc imminentia debuerant antea fuisse previsa. Quis queso tibi consilium dedit, ut obsidionis periculum incurreres? Magne fuit amentie, ponere in nervo pedem, ubi non sit diverticulum, vel ulla evasionis molitio. Nil igitur restat nisi deditio. Si quod potest esse salutis compendium, sola deditione apprehendendum video.* Et ait Wertizlavus: *Fac pro nobis verbum apud ducem, ut sine periculo vite et membrorum dampno admittamur deditioni.* Tunc perrexit comes ad ducem, et alloquens eos in quibus pendebant consilia, manifestavit eis negocium. At illi, degustata principis voluntate, dederunt manus, ut quicunque Sclavorum dedisset se in potestatem ducis, membris et vita potiretur, ea tamen conditione, ut et Pribizlavus ab armis discederet. Tunc conductu clarissimi comitis exierunt de munitione Wertizlavus et omnes nobiles Sclavorum, et venerunt ad pedes ducis, uniuscuiusque ensis super verticem suum. Et suscepit eos dux, et reclusit in custodia. Precepit igitur dux, ut quicunque Danorum captivi haberentur in castro, potirentur libertate, et exiit de illis multitudo maxima, imprecantes duci fortissimo bona pro suimet ereptione. Porro castrum et vulgus ignobile fecit servari, et preposuit eis Lubemarum quendam veteranum, fratrem Nicloti, ut preesset terre et sentiret ea que subiecta sunt[1]. Wertizlavum vero Sclavorum regulum duxit secum Bruneswich, et astrinxit eum manicis ferreis, ceteros vero dispertivit per custodias, quousque solverent novissimum quadrantem. His ita gestis humiliate sunt vires Sclavorum, ut recognoscerent, quia leo fortissimus bestiarum ad nullius pavet occursum[2]. Pribizlavus igitur, qui erat senior natu et acris ingenii, cupiens fratri captivo subvenire,

1) V. supra cap. 49, p. 102. not. 4; *faceret ea, quae subiectos decent* Corner. Infra l. II. cap. 9. init. 2) Proverb. Salom. 30, v. 30.

cepit per nunciorum manus[1] attentare principis animum, et rogare ea que pacis sunt. Cumque dux requireret obsides, ut firma esset sponsionum fides, ait Pribizlavus: *Quid opus est domino meo, ut a servo suo requirat obsides? Nonne fratrem meum et omnes nobiliores Sclavie retinet in custodia? Teneat eos loco obsidum, abutatur eis ut libuerit, si temeraverimus sponsionum fidem.* Dum hec per internuncios agerentur, et daretur Pribizlavo spes meliorum, aliquantulum temporis fluxerat sine bello, fuitque pax in Sclavia a Martio mense[2] usque in Kalendas Februarii sequentis anni, et omnia castra ducis erant illesa, videlicet Malachou, Cuscin, Zverin, Ilowe, Mikilinburg.

1163. 93. *Dedicatio Novi Monasterii.* Eodem anno[3]
Mart. 24. domnus Geroldus Lubicensis ecclesie episcopus post celebres pasche ferias cepit infirmari, et decubuit in lecto egritudinis usque in Kalendas Iulii. Oravitque Deum, ut differretur sibi vita, quousque dedicaretur oratorium Lubicense, et clerus recenter adunatus convalesceret in statu suo. Nec mora, divinitus adiutus dilatus est ad modicum. Adiit igitur ducem, qui tunc forte venerat Stadhen in occursum archiepiscopi, et contulit cum eo de commodis Lubicensis ecclesie. Cuius verbis ille condelectatus, monuit ut quantocius rediret Lubeke, paraturus ea que dedicationi opportuna erant. Et rogavit dux archiepiscopum, ut occurreret secum ad consummationem officii. Cuius petitioni acquiescens aggressus est iter in Wagirensem terram, et in transitu dedicavit Falderensem ecclesiam, quam sancte memorie Vicelinus Aldenburgensis episcopus et fundasse et possedisse dinoscitur. Et fecit archiepiscopus preposito et fratribus illic degentibus bona multa, precepitque ut locus ille de

1) i. e. per nuncios, sic cap. 86 *per manum seniorum*; l. II. c. 2. *per exploratorum manus audire*; cap. 4. *remandare per manus exploratorum*... 2) 1163; v. Ann. Magdeburg. et Pegav. h. a. 3) sc. 1163.

cetero vocaretur Novum Monasterium. Antea enim Faldera sive Wippenthorp vocabatur[1]. Fuitque loci illius prepositus Heremannus, qui olim etiam Lubeke sub barbarica tempestate multos pertulerat labores, sociatus in predicatione euangelii domno Ludolfo Segebergensi preposito et Brunoni Aldenburgensi presbytero. Hic igitur Heremannus successerat in procurationem Novi Monasterii venerabili viro Epponi, cuius sanctitas insignis ab omnibus semper cum pietate recolenda iam pridem felicem acceperat consummationem Kalendis Maii. Perfecta ergo, ut antea dixi, dedicatione Novi Monasterii, transiit domnus archiepiscopus Segeberg, et illic usus est diversorio comitis Adolfi. Postquam autem venit Lubeke, suscepit eum dux et episcopus cum magna gloria, et aggressi sunt opus dedicationis[2], et obtulerunt singuli voluntaria cordis sui, Heinricus dux, Geroldus episcopus et Adolfus comes, dederuntque predia et reditus et decimationes in subsidia cleri[3]. Commonitus autem archiepiscopus, ut Novum Monasterium daret Lubicensi episcopo, non acquievit. Hiis rite peractis, reversus est archiepiscopus ad locum suum. Dux vero ordinatis rebus in Saxonia, profectus est in Bavariam, ut sedaret tumultuantes et faceret iudicium iniuriam patientibus.

94. *Transitus Geroldi episcopi.* Interim sentiens Geroldus venerabilis episcopus dilatos ad tempus dolores rursus incalescere, statuit visitare omnes ecclesias sue diocesis, a nullo querens stipem, ne cui

1) In documentis Novi Monasterii illud saepius adhuc vocatur novum monasterium in villa Wipenthorp et eius praepositus Sanctae Mariae in Wipenthorp. Similiter in charta a. 1139 in Hamburg. Urkundenbuch I, n. 160. Non est igitur, quare verba *praecepitque* usque *vocabatur* glossema censeantur. Helmoldus indigitare videtur privilegium Hartwici archiepiscopi, quod v. in Hamburg. Urkundenbuch I, n. 230. Nomine Faldera ipse Helmoldus bis adhuc utitur cap. 83. 2) Conf. Ann. Magdeburg. a. 1163. 3) V. documenta annorum 1163 et 1164 apud Leverkus Urkundenbuch des Bisthumes Lübeck n. 3—6.

esset onerosus. Paternam quoque gerens sollicitudinem, filiis suis abundanter erogavit monita salutis, errantes corrigens et discordes compacans, prebens etiam confirmationis gratiam, sicubi necesse fuisset. Forum etiam Plunense, quod singulis diebus dominicis frequentabatur a Sclavis et a Saxonibus, in verbo Domini prohibuit, eo quod populus christianus, deserto cultu ecclesie et missarum sollempniis, mercationibus tantum operam daret. Hanc igitur permaximam idololatriam preter multorum opinionem animi constantia destruxit, precipiens sub anathematis districtione, ne quis de cetero suscitaret ruinas eius. Et convenerunt populi de cetero ad ecclesias, audire verbum Dei et interesse sacris misteriis. Perlustrata igitur omni parrochia sua, domnus episcopus novissime venit Lutelenburg consolari manentes illic, expletisque divinis misteriis, quasi peracto negocio viribus corporis cepit repente destitui, perlatusque Bozove multis diebus lecto decubuit. Nunquam tamen missarum sollempniis usque ad diem obitus sui defuit. Fateor non meminisse me vidisse virum magis exercitatum in divino officio, frequentiorem in psalmodia et vigilia matutina, benigniorem clero, quem nec verbo passus est a quoquam molestari. Hic quandam laicalem personam clericum calumpniantem fecit acerrime plagari, dans ceteris exemplum ut discerent non blasphemare. Audita igitur boni pastoris egritudine, venerunt ad eum venerabiles viri, Odo Lubicensis ecclesie decanus et Ludolfus prepositus Segebergensis, cum fratribus utriusque congregationis. Qui cum lecto egrotantis appositi optarent ei dilationem vite, ipse respondit: *Quid precamini mihi, fratres, quod inutile est? Quantumcunque supervivam, mors semper restat. Iam nunc utique fiat, quod quandoque futurum est. Melius est evicisse, quod effugere nemini licitum est.* O libertatem spiritus pavore mortis imperterritam! Inter loquen-

dum autem dedit nobis lectionem de psalmo: *Letatus sum in his que dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*[1]. Interrogatus a nobis, quas pateretur molestias, nullos se torsionum dolores sentire professus est, sed tantum defectu virium pregravari. Verum cum fratres consummationis finem imminere viderent, impenderunt ei sacre unctionis officium, sicque sacramentis salutaribus communitus, illucescente die, cum tenebris noctis corruptibilem carnis sarcinam deposuit. Corpus eius Lubeke perlatum a clero 1163.
et civibus honeste[2] traditum est sepulture in medio Aug. 13.
basilice quam ipse fundavit. Et vacavit sedes Lubicensis usque in Kalendas Februarii eo quod dux abesset et expectaretur eius sententia.

HELMOLDI PRESBYTERI BUZOVIENSIS CHRONICORUM SCLAVORUM LIBER II.

PRAEFATIO OPERIS SEQUENTIS.

Inter descriptores hystoriarum rari inveniuntur, qui rebus gestis descriptionis fidem integram solvant. Sane disparilia hominum studia, plerumque corrupto fonte nascentia, in ipsa narrationis superficie statim dinosci possunt, dum videlicet succrescens in corde hominis veluti superfluitas quedam humorum indebitus amor sive odium, deflectit narrationis impetum, derelicto veritatis tramite, in dexteram sive in sinistram. Multi enim aucupantes favorem hominum, palliaverunt se amicitie ficta quadam superficie et propter ambitionem honoris seu cuiuslibet emolumenti locuti sunt placentia hominibus, ad-

1) Psalm. 122. 2) 1163. Augusti 13; v. Necrol. Luneburg. et Libr. memor. Lubec. apud Leverkus l. l.

scribentes digna indignis, laudem quibus non debebatur laus, benedictionem quibus non erat benedictio. Quo contra alii odio concitati minus pepercerunt obloquiis, querentes locum calumpniis et quos manu nequibant, acrius lingua insectantes. Tales profecto sunt, qui ponunt lucem tenebras[1] et dicunt noctem diem. Sed nec aliquando defuerunt inter scriptores qui propter dampna rerum et cruciatus corporum impietates principum publicare timuerunt. Venialius autem est, veritatem tacuisse ob pusillanimitatem spiritus et tempestatem, quam ob spem inanis lucri finxisse mendacium. In exprimendis igitur actibus hominum, veluti in exsculpendis subtilissimis celaturis, sincerum semper oportet esse considerationis intuitum, qui nec gratia nec odio nec pavore a veritatis via deducatur. Quod quia multe peritie est, imo maxime sollertie, gubernaculum videlicet sermonis inter hec scopulorum impedimenta inconcussum dirigere, divina mihi pietas intentius est exoranda, ut, quia navem descriptionis ausu quodam improviso magis quam temerario in altum deduxi, ipsa opitulante et flatus secundos dirigente perducere merear ad litus debite consummationis[2]. Alioquin ob difficultatem ingravescentium causarum et depravatos mores principum facile perturbabor a timore hominum. Magne autem consolationis est firmamentum omnibus veritati innitentibus, quia veritas, etsi nonnunquam impiis odium pariat[3], ipsa tamen in se inconcussa permanens non offenditur, sicut et egris oculis odiosa lux est, quod non lucis sed egritudinis oculorum culpa dinoscitur. Sed et omnis considerans vultum nativitatis sue[4] in

1) *ponere tenebras lucem.* Esaiae c. 5. v. 20. 2) Helmoldi animo obversabantur quae Adamus Bremensis scripsit l. III. c. 1: *Unde stulte et audacter introierim hoc pelagus . . . in cuius litoris accessione vix aliquem portum video imperitiae meae, ita plena sunt omnia scopulis invidiae.* 3) Terentii Andria I, 1. v. 41. 4) i. e. sibi a natura datum.

speculo non speculo, sed sibimet imputabit, si quid in se pravum atque distortum viderit. Sequens igitur opusculum, sicut et precedentia[1], dedico caritati vestre, o venerabiles domini et fratres, presentibus honorem, futuris de rerum noticia fructum conducere cupiens. Sed et mihimet spero non defuturum quantumlibet emolumenti de orationibus magnorum virorum, qui forte libellum hunc lecturi sunt, qui postulationi mee non negabunt precum suarum suffragia.

1. Compositis igitur rebus in Bawaria, Heinricus Leo, gemino ducatu clarus, reversus est in Saxoniam, et accersito clero Lubicensi dedit eis pontificem domnum Conradum, abbatem de Reddegeshuse, fratrem germanum domni Geroldi episcopi. Quod licet Hartwico archiepiscopo et omnibus pene Lubicensibus esset contrarium, prevaluit tamen voluntas ducis, cui refragari formidolosum erat. Recepit autem sacrum ordinem per manus Hartwici archiepiscopi in civitate Stadensi. Pollebat autem litteratura, facundia, affabilitate, largitate, multis preterea donis, quibus dignam personam supervestiri decorum est. Sed pulchram viri superficiem deformabat insanabilis quedam, ut ita dicam, impetigo, mobilitas animi et facilitas verborum, que nunquam in eodem persistebat; dissidens ipse secum, nichil ex consilio faciens, incertus in promissis, extraneos diligens, suos fastidiens. Clero, quem in tenella reperit ecclesia, magna severitate primum abusus est, incipiens a primis qui erant in Lubicensi ecclesia, usque ad novissimos qui habitabant in rure. Bona sacerdotum omnia sua esse dicebat, non quasi fratres, sed ut servos reputans. Si quem fratrem forte pulsare cepisset, non legitima vocatione, non loci vel temporis congruentia sive capituli sententia usus est, sed ad placitum

1) i. e. librum chronicorum primum, nam alios libros Helmoldum scripsisse vel saltem capitulo Lubicensi dedicasse, praefationem libri primi legenti probabile non fiet.

suum, quos gravare voluisset, aut suspendit ab officio aut eliminavit ab ecclesia. Commonitus a duce nichil remissius egit, sed alienavit se a duce, et confederatus est archiepiscopo, quatenus connexis viribus facilius vinceret omnem resistentem.

Circa dies illos, quo primum promotus est ad summi sacerdotii gradum, cum adhuc consisteret secus[1] archiepiscopum in urbe Horeborg, que est super
1164. ripas Albie, in mense Februario, hoc est 14. Kalen-
Febr. 16. das Martii[2], orta est tempestas maxima ventorum, procelle, fulgurum coruscatio et tonitrui fragor, qui passim multas edes aut incendit aut subruit, insuper tanta maris exundatio oborta est, quanta non est audita a diebus antiquis, que involvit omnem terram maritimam Fresie, Hathelen et omnem terram palustrem Albie et Wirre[3] et omnium fluminum que descendunt in oceanum mare, et submersa sunt multa milia hominum et iumentorum, quorum non est numerus. Quanti divites, quanti potentes vespere sedebant et deliciis affluebant, omni timore malorum sublato, sed veniens repentina calamitas involvit eos in mediis fluctibus!

2. Eadem die, qua maritime regiones oceani tanta clade pervase sunt, accidit strages magna in civitate Sclavorum Mikelenburg. Wertizlavus enim, Nicloti filius iunior, qui tenebatur in vinculis Bruneswich, mandavit, ut dicitur, Pribizlavo fratri suo per nuncios, dicens: *En ego teneor vinculis eternis inclusus, et tu negligenter agis? Evigila et enitere atque viriliter age et, quod pace non potes, armis extorque. Non recogitas, quod pater noster Niclotus, cum Lunenburg teneretur in custodia, neque prece neque pecunia redimi potuit? Postquam autem virtutis instinctu corripuimus arma et fecimus incendia et exterminia urbium, nonne*

1) i. e. apud; cf. Francogallorum *chez*. 2) Conf. Ann. Palid. et Magdeb., Ann. Col. max. a. 1164, qui omnes eundem diem memorant. 3) die Weser; conf. l. I. cap. 15 f.

dimissus est? Hiis auditis, Pribizlavus collegit latenter exercitum et venit improvisus Mikilenburg. Heinricus autem de Scathen, prefectus castri, tunc forte defuit, et populus qui erat in castro fuit sine principe. Accedens igitur Pribizlavus ait ad viros qui erant in munitione: *Magna, o viri, tam mihi quam genti mee illata est violentia, qui expulsi sumus de terra nativitatis nostre et privati sumus hereditate patrum nostrorum. Vos quoque iniuriam hanc cumulastis, qui invasistis terminos nostros et possedistis urbes et vicos, qui nobis debentur hereditaria successione. Proponimus igitur vobis optionem vite et mortis. Si volueritis aperire nobis munitionem et reddere terram nobis debitam, deducemus vos pacifice cum uxoribus et filiis et universa supellectili. Si quis Sclavorum quippiam abstulerit eorum que ad vos pertinent, ego in duplo restituam. Quodsi nolueritis egredi, immo urbem hanc pertinaciter defendere, iuro vobis, quia, si faverit nobis Deus et victoria, omnes vos occidam in ore gladii.* Ad hec verba Flamingi[1] iacula dirigere et vulnera infligere ceperunt. Sclavorum igitur exercitus viris et armis potentior vehementi pugna irrupit munitionem et occiderunt omne masculinum in ea. Non reliquerunt de populo advenarum vel unum; uxores et parvulos eorum duxerunt in captivitatem[2] et succenderunt castrum igne. 1164.

Post hec converterunt faciem suam ad castrum Ylowe, ut destruerent illud. Porro Guncelinus, satelles ducis et prefectus terre Obotritorum, audiens per exploratorum manus[3], exisse Sclavos, preierat cum paucis militibus Ylowe, ut fieret urbi presidio. Vastata ergo Mikelenburg, Pribizlavus antecessit exercitum cum fortissimis, ut preoccuparet obsidionem,

1) V. supra l. I. cap. 87. 2) Conf. Ann. Palid. et Magdeburg. a. 1164, qui brevissime facinus memorantes utrique ipso die, quo inundatio aquarum, id perpetratum esse addunt. Incendium civitatis non referunt. 3) V. supra l. I. cap. 92. p. 188 not. 1.

ne quis forte effugeret. Quod audiens Guncelinus dixit ad suos: *Exeamus velociter et pugnemus cum eo, priusquam reliquus veniat exercitus. Lassi enim sunt de pugna et strage quam commiserunt hodie.* Et responderunt ei fideles sui: *Non est nobis cautum egredi, statim enim ut exierimus, Sclavi qui sunt intra urbem hanc et videntur stare nobiscum claudent portas urbis post nos, et nos erimus exclusi, urbsque cedet in manus Sclavorum.* Et displicuit verbum hoc in oculis Guncelini et virorum eius. Convocans igitur Teutonicos omnes, qui erant in urbe, dixit ad eos in audientia Sclavorum qui fuerant in urbe et de quibus fuerat traditionis timor: *Relatum est mihi, quod Sclavi qui nobiscum sunt intra portas urbis iuraverint Pribizlavo, ut tradant et nos et urbem. Audite ergo, o viri compatriote qui destinati estis in mortem et exterminium. Statim ut videritis perfidiam, obicite vos portis, et mittite ignem in menia urbis et exurite perfidos hos cum mulieribus et parvulis. Moriantur una nobiscum, nec fiat aliquis ex eis superstes, ut non glorientur de interitu nostro.* Hiis auditis exterriti sunt animi Sclavorum, nec ausi sunt aggredi que animo conceperant. Vespere autem facto venit universus exercitus Sclavorum ante castrum Ylowe, et allocutus est Pribizlavus Sclavos, qui erant in ea: *Notum est omnibus vobis, quante calamitates et pressure apprehenderint gentem nostram propter violentam ducis potentiam, quam exercuit in nos, et tulit*[1] *nobis hereditatem patrum nostrorum et collocavit in omnibus terminis eius advenas, scilicet Flamingos et Hollandros, Saxones et Westfalos atque nationes diversas. Hanc iniuriam zelatus est pater meus usque ad mortem, frater quoque meus ob hoc ipsum vinculis eternis tenetur inclusus, et nemo remansit qui cogitet bonum genti nostre aut velit suscitare ruinas eius, nisi ego solus. Revertimini igitur ad cor, o viri reliquiarum Sclavici gene-*

1) i. e. abstulit.

ris, et resumite audaciam et tradite mihi urbem hanc et viros qui iniuste occupaverunt eam, ut ulciscar in eos, sicut ultus sum in eos qui invaserant Mikilenburg. Et cepit eos commonere super promisso. At illi negaverunt timore perterriti. Secesserunt ergo Sclavi longius a castro, eo quod ingrueret nox et castra metanda essent. Advertentes autem Sclavi, quia Guncelinus et qui cum eo sunt viri fortes sunt et bellicosi, nec posse munitionem capi sine maxima strage, primo diluculo recesserunt ab obsidione, et reversi sunt ad loca sua. Guncelinus igitur, veluti torris erutus ab igni[1], relicta Ylowe et collocata illic Sclavorum custodia, transiit Zwerin, et letati sunt habitatores urbis de insperato adventu eius. Auditum enim fuerat pridie, quod interfectus fuisset ipse et viri eius pariter.

3. *De Bernone episcopo.* Quinto igitur die postquam percussa est Mikelenburg, descendit Berno, venerabilis episcopus, cum paucis clericis de Zverin, tumulare interfectos, gestans in collo suo sacerdotalia indumenta in quibus offerre mos est. Et figens altare in medio interfectorum, obtulit pro eis hostiam salutarem domino Deo cum luctu et tremore. Quo iam sacrificium peragente, surrexerunt Sclavi de insidiis, ut percuterent pontificem et qui cum eo erant. Sed celeriter missus a Deo supervenit quidam Reichardus de Saltwidele cum militia. Hic audito, quia Guncelinus obsessus esset Ylowe, egressus fuit ad auxilium eius, et iter faciens casu supervenit Mikilenburg, cum pontifex cum suis iam in mortis esset articulo. Cuius adventu territi Sclavi fugerunt, et salvatus episcopus peregit opus pietatis et tumulavit de interfectis ad septuaginta corpora, et post hec reversus est Zverin. Post non multum vero tempus Pribizlavus, collecta rursum Sclavorum manu, venit Malacowe et Cuscin, et allocutus est habitatores ur-

1) Cf. Zachar. 3, 2.

bis, dicens: *Scio quidem, vos esse viros fortes et nobiles et obsecundantes imperio magni ducis, domini vestri. Volo igitur persuadere vobis que sunt utilia. Reddite mihi castrum, quod olim fuit patris mei et mihi nunc hereditaria successione debetur, et ego exhiberi vobis faciam conductum usque ad ripas Albie; si quis eorum que ad vos pertinent quicquam violenter attigerit, ego in duplo restitui faciam. Quod si hanc conditionem optimam inutilem iudicaveritis, oportebit me rursum experiri fortunam meam et congredi vobiscum. Mementote, quid contigerit habitantibus Mikilenburg, qui spreverunt conditiones pacis et provocaverunt me in suimet dampnum.* Tunc milites custodes presidii videntes, non esse locum pugne, eo quod hostes multi, auxiliarii vero essent pauci, impetraverunt conductum extra terminos Sclavie, et Pribizlavus recepit castrum.

4. *Suspendium Wertezlai.* Audiens igitur Heinricus Leo dux, labefactari res in Sclavia, contristatus est animo et misit interim robur militum Zverin ad custodiendum eam. Et precepit Adolfo comiti et maioribus de Holzatia, ut transirent Ilowe et essent tutamen castri. Post hec congregavit exercitum grandem et vocavit cognatum suum Adelbertum, marchionem orientalis Sclavie, et omnes fortissimos totius Saxonie in auxilium, ut redderet Sclavis malum quod fecerant. Sed et Waldemarum regem Danorum adduxit cum navali exercitu, ut vexaret eos terra marique. Et occurrit Adolfus comes duci cum omni Nordalbingorum populo iuxta Malacowe. Dux vero ubi transiit Albiam et attigit terminos Sclavorum, fecit Wertizlavum principem Sclavorum suspendio interfici prope urbem Malacowe, eo quod pessundaverit eum frater eius Pribizlavus, et prevaricatus fuerit promissiones pacis, quas pactus fuerat. Et precepit dux Adolfo comiti per nuncium, dicens: *Surge cum Holzatis et Sturmariis et cum omni populo qui tecum est,*

et precedite ducem usque in locum qui dicitur Viruchne[1]. *Idem facturus est Guncelinus prefectus terre Obotritorum et Reinoldus comes Thetmarsie et Christianus comes de Aldenburg, que est in Amerland, terra Fresonum: hii omnes precedent tecum cum armatorum numero qui ad ipsos pertinent.* Tunc abiit Adolfus comes cum ceteris nobilibus qui secum deputati fuerant iuxta imperium ducis, et venerunt in locum qui dicitur Viruchne et distat ab urbe Dimin fere duobus miliaribus, et metati sunt illic castra. Porro dux et ceteri principes morati sunt in loco qui dicitur Malacowe, secuturus post aliquot dies cum reliquo exercitu, cum veredariis ferentibus victualia, que exercitui sufficerent copiose. Universus vero Sclavorum exercitus consederat in urbe Dimin. Fueruntque principes eorum Kazemarus et Bugezlavus, duces Pomeranorum, et cum hiis Pribizlavus, auctor rebellionis, miseruntque nuncium ad comitem, volentes per eum admitti ad conditiones pacis, et promiserunt tria milia marcarum. Rursum alios mittentes promiserunt duo milia. Et displicuit verbum hoc comiti Adolfo et dixit ad suos: *Quid vobis videtur, o viri sapientes? Qui heri promiserunt tria milia marcarum, nunc offerunt duo milia. Verbum istud non est querens pacem, sed adducens bellum.* Miserunt igitur Sclavi noctu speculatores in castra, explorare statum exercitus. Aldenburgenses vero Sclavi fuerant cum Adolfo comite, sed insidiose, nam quecunque gerebantur in exercitu, remandaverunt hostibus per manus exploratorum. Dixerunt ergo Adolfo comiti Marchradus, senior terre Holzatorum, et ceteri qui intellexerant verbum absconditum: *Auditu certissimo comperimus, quod hostes nostri preparent se ad bellum. Porro nostrates segnius agunt, nec in vigiliis nec in custodiis debitam exhibent diligentiam. Ad-*

1) Hodie Verchen, villa parrochialis sita in ripa fluvii Peene, ubi e lacu Cummerovensi exit.

hibe igitur cautionem populo, eo quod dux bene presumat de te. Et dissimulavit comes ceterique nobiles et dixerunt: *Pax et securitas, emortua est enim virtus Sclavorum.* Defecit igitur in exercitu custodia. Moram autem faciente duce defecerunt exercitui alimenta, et destinati sunt pueri, qui deberent ire ad exercitum ducis propter victualia afferenda. Quibus primo diluculo iter aggressis, ecce in ascensu clivi apparuerunt cunei Sclavorum cum populo innumerabili tam equitum quam peditum. Quibus visis retorsere pedem pueri, et clamore valido dormientem suscitavere exercitum. Alioquin omnes mortem sompno copulassent. Tunc viri illustres atque militares, Adolfus atque Reinoldus cum paucissimis Holzatensium atque Thetmarsiensium, qui forte sompno exciti maturius accurrerant, exceperunt hostes in descensu clivi, et contrita est prima acies Sclavorum ab eis, et percusserunt eos usque ad interiora stagni. Quos e vestigio subsecuta secunda Sclavorum acies operuit instar montium, et percussi sunt Adolfus comes et comes Reinoldus, et fortissimi quique ceciderunt[1]. Et obtinuerunt Sclavi castra Saxonum et diri-
1164. puerunt predas castrorum. Porro Guncelinus et Chri-
Iul. 6. stianus et cum eis amplius quam trecenti milites conglobati in unum continebant se in latere pugne, ignorantes quid agerent. Formidolosum quippe erat congredi cum tanto hoste, omnibus scilicet sociis aut interfectis aut fuga disiectis. Accidit igitur, ut cuneus quidam Sclavorum veniret ad tabernaculum quoddam, ubi multi erant armigeri et equi plures. Quibus expugnandis cum valentius instarent, armigeri clamaverunt ad dominos suos, quorum globus fuit e vicino: *Quid statis, o fortissimi milites, et quare non succurritis servis vestris? Rem utique turpissimam agitis.* Qui concitati clamore servorum suorum

1) Obierunt a. 1164. Iul. 6; v. Necrol. Luneburg., Mollenbecc., Hildeshem., Mindense.

insilierunt in hostes et quasi ceco furore pugnantes liberaverunt pueros suos. Deinde castris fortius immersi, difficile dictu est, quantos ictus dederint, vel quas strages hominum fecerint, donec victrices illas Sclavorum acies disicerent et reciperent castra, que perdiderant. Denique miscuit Deus Sclavis spiritum vertiginis, et ceciderunt de manibus optimorum militum. Et audierunt Saxones qui erant in latibulis, et egressi sunt, et resumpta audacia fortiter infusi sunt hostibus et percusserunt eos attritione magna nimis, et repletus est campus ille acervis mortuorum. Et venit dux festinanter, ut fieret suis presidio, et vidit ruinam que facta est in populo suo, et quia mortuus est comes Adolfus et fortissimi quique, et resolutus est in lacrimas multas. Sed dolorem eius mitigavit copiosior victoria et cedes Sclavorum maxima, qui ad duo milia et quingentos connumerati sunt. Precepit igitur dux, corpus Adolfi comitis concidi frustatim et assum condiri opere pigmentarii, quo posset circumferri et patriis inferri monumentis[1]. Et impletum est vaticinium quod cecinit pridie quam pateretur, sepissime reiterans versum: *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*[2].

Sclavi igitur qui effugerant manus gladii[3] venerunt Dimin, et succenso castro illo potentissimo transierunt ad interiora Pomerane regionis, fugientes a facie ducis. Sequenti autem die venit dux cum exercitu universo Dimin et reperit castrum exustum, et collocavit illic partem exercitus, ut deponerent vallum et adequarent solo, et ut essent presidio vulneratis, quibus opus erat cura. Ipse vero cum reliquo exercitu ivit in occursum Waldemari regis. Et abierunt sociata manu, ut depopularentur latitudinem Pomerane regionis, et venerunt ad locum qui dicitur Stolpe. Illic Kazemarus et Bugezlavus iam olim fun-

1) Similia referunt Ann. Egmund. ad a. 1164. 2) Ps. 17, 3.
3) i. e. gladios.

daverant abbatiam in memoriam patris sui Wertizlavi, qui ibidem et occisus et sepultus est. Ille primus inter duces Pomeranorum conversus est ad fidem per manus sanctissimi Ottonis, Bavenbergensis episcopi, et ipse fundavit episcopatum Uznam[1] et admisit cultum christiane religionis in terram Pomeranorum[2]. Illuc igitur pervenit exercitus ducis, et non erat qui resisteret. Sclavi enim semper ultra progredientes diffugiebant a facie ducis, nusquam ausi subsistere pre formidine faciei eius.

5. *Sepulcrum Adolfi comitis.* In diebus illis venit nuncius in terram Sclavorum, qui diceret duci: *Ecce legatus regis Grecie*[3] *cum multo comitatu venit Bruneswich, loqui tibi.* Ad hunc audiendum dux egressus est Sclaviam, omisso exercitu et prosperis expeditionis successibus. Alioquin propter recentem victoriam et impetum faventis fortune omne robur Sclavorum consumpsisset usque in finem et fecisset terre Pomeranorum, sicut fecit terre Obotritorum. Omnis igitur terra Obotritorum et finitime regiones, que pertinent ad regnum Obotritorum, assiduis bellis, maxime vero hoc novissimo bello tota in solitudinem redacta est, Domino scilicet favente et dextram piissimi ducis semper confortante. Si que Sclavorum extreme remanserant reliquie, propter annone penuriam et agrorum desolationes tanta inedia confecti sunt, ut congregatim[4] ad Pomeranos sive ad Danos fugere cogerentur, quos illi nichil miserantes Polanis, Sorabis atque Boemis vendiderunt.

Postquam igitur dux exiens Sclavia dimisit exercitum, unumquenque in sua, corpus Adolfi comitis perlatum est Mindin ibique sancta devotione reconditum[5]. Cometiam vero tenuit Machtildis vidua eius cum filio tenello. Et immutata est facies terre huius, eo quod iustitia et quies ecclesiarum, sublato bono

1) Usedom. 2) Cf. supra l. I. cap. 40 f. 3) Manuelis Comneni.
4) i. e. gregatim. 5) Cf. Ann. Egmund. supra laudatos.

patrono, penitus infirmata videretur. Ipso enim superstite clero nichil durum, nichil asperum videbatur. Tantus erat fide, bonitate, prudentia atque consilio, ut universis videretur constructus virtutibus. Hic unus de bellatoribus Domini, et certe non infimus in funiculo sortis sue[1] utilis inventus est, exstirpans idololatrie superstitiones et faciens opus nove plantationis, quod fructificet in salutem. Novissime peracto boni itineris cursu pervenit ad palmam, portansque vexilla in castris Domini stetit pro defensione patrie et fide principum usque ad mortem. Rogatus, ut vite consuleret fuge compendio, vehementer detestatus est, manibus pugnans et voce Dominum orans, mortem libenter excepit ob virtutis amorem. Huius emulatione instigati illustres viri et optimi ducis boni satellites, Guncelinus atque Bernhardus, quorum unus Zverin, alter Racesburg preerat, fecerunt et ipsi opus bonum, in funiculo partis sue[1] bellantes prelia Domini, ut suscitaretur cultus domus Dei nostri in gente incredula et idololatra.

6. *Restauratio Dimin.* Pribizlavus ergo rebellionis auctor, paterne hereditatis factus extorris, consistebat apud duces Pomeranorum Kazemarum atque Buggeslavum, ceperuntque reedificare Dimin. Inde frequenter exiens Pribizlavus per insidias percutiebat fines Zverin atque Racesburg, et tulit captionem[2] multam tam de hominibus quam de iumentis. Cuius exitum observantes Guncelinus atque Bernhardus, pugnabant et ipsi de insidiis, et commissa creberrima pugna semper meliores inventi sunt, quousque perditis fortioribus viris et equis Pribizlavus nihil iam posset moliri. Et dixerunt ad eum Kazemarus et Buggezlavus: *Si tibi placet habitare nobiscum et uti diversorio nostro, cave, ne offendas oculos virorum ducis*[3], *alioquin propellemus te de finibus nostris. Iam*

1) V. lib. I. cap. 88 in 2) i. e. captivos, Germ. *Fang.* 3) 1. Samuel. 29, 7: *Non offendas oculos satraparum.*

pridem enim duxisti nos, ubi percussi sumus attritione maxima et perdidimus viros et urbes meliores. Nec hiis contentus iteratam super nos inducere vis principis iram? Et cohibitus est Pribizlaus ab insania sua. Humiliate sunt igitur vires Sclavorum, nec ausi sunt mutire[1] pre formidine ducis.

Et habuit dux pacem cum Waldemaro rege Danorum, et celebraverunt colloquia ad Egdoram sive Lubike pro commodis utriusque terre. Et dedit rex duci pecuniam magnam, eo quod pacarentur termini eius per ipsum a vastatione Sclavorum. Et ceperunt inhabitari omnes insule maris que ad regnum pertinent Danorum, eo quod pirata defecisset et confracte sint naves predonum. Et inierunt pactum rex et dux, ut quascunque gentes terra marique subiugassent, tributa socialiter partirentur.

Et increvit ducis potestas super omnes qui fuerunt ante eum, et factus est princeps principum terre. Et conculcavit colla rebellium et effregit munitiones eorum. Et perdidit viros desertores[2] et fecit pacem in terra et edificavit munitiones firmissimas et possedit hereditatem multam nimis. Preter hereditatem enim magnorum progenitorum, Lotharii cesaris et coniugis eius Richenzen multorumque ducum Bawarie atque Saxonie, accesserunt ei nichilominus multorum principum possessiones, ut fuit Heremannus de Winzeburg[3], Sifridus de Hammemburg[4], Otto de Asle[5] et alii quorum mentio excidit. Quid dicam de amplissima potestate Hartwici archiepiscopi, qui de antiqua Udonum[6] prosapia descendit? Nobile illud castrum Stadhen cum omni attinen-

1) *nec ausi sunt mutire.* Iosue 10, 21. 2) Conf. l. I, c. 34. 3) V. supra l. I. cap. 73. 4) Sifridus comes de Bomeneburg et Homburg e stirpe Northeimiana obiit a. 1144, cuius hereditas ab Hermanno de Winzenburg emta, per huius mortem in manus Heinrici ducis pervenit; v. Koken, Beiträge zur Niedersächs. Gesch. 5) Otto comes de Asle sive Asleburg vixit adhuc a. 1170. Terrae eius sitae erant in praefecturis Saldern et Steinbrück ducatus Brunswicensis. De titulo hereditatis v. Koken l. c. 6) sc. comitum de Stade.

tia sua, cum cometia utriusque ripe[1] et cometia Thetmarscie vivente adhuc episcopo obtinuit, quedam quidem hereditario iure, quedam beneficiali; extenditque manum in Fresiam et admovit eis exercitum, et dederunt ei pro suimet redemptione quod postulati fuissent[2].

7. *Invidia principum de gloria ducis.* Sed quia gloria parit invidiam et quia nil durabile in rebus humanis, tantam viri gloriam zelati sunt omnes principes Saxonie. Ille enim immensis divitiis locuples, clarus victoriis et propter geminum Bawarie et Saxonie principatum sublimis in gloria sua, omnibus Saxonie tam principibus quam nobilibus importabilis visus est. Sed manus principum formido cesaris continuit, ne concepta molimina transferrent in effectum. Postquam autem cesar quartam profectionem paravit in Italiam[3], et opportunitatem tempus adduxit, statim inveterata conspiratio processit in publicum et facta est coniuratio valida omnium contra unum. Fueruntque inter eos primi Wichmannus Magdeburgensis archiepiscopus, Heremannus Hildensemensis episcopus. Post hos fuerunt principes hii: Lodewicus provincialis comes Thuringie, Adelbertus marchio de Soltwedele et filius eius, Otto marchio de Camburg[4] et fratres eius, Adelbertus palatinus comes de Someresburg. Hos adiuverunt nobiles hii: Otto de Asle, Wedekindus de Dasenburg[5], Christia-

1) sc. Albis fluvii, videlicet cometia terrae prope Stade et in dextera ripa in castro Haseldorpe et septem parrochiis adiacentibus, sive Haseldorper Marsch; v. Lappenberg, Bremer Geschichtsquellen p. 21 not. 14 et eiusdem die Elbkarte des M. Lorichs p. 202—207. 2) V. infra cap. 8. 3) sc. a. 1166. 4) Intelligendum esse Ottonem marchionem Misnensem, cui castrum Camburg situm in ripa fluvii Saale pertinebat, iam censuit Böttiger, Heinrich der Löwe p. 243. In chartis a. 1154 et 1156 audit marchio seu comes de Camburg; v. Wolf, Gesch. des Eichsfelds I, n. 6 et Thuringia sacra pag. 330. 5) Dasenburg, castrum dirutum prope fluvium Diemel. Wedekindus ille erat de Swalenberg, cui propter necem Theoderici comitis de Huxaria dux Heinricus a. 1157 castrum illud, quod in beneficio hucusque ab ipso tenuerat, ademit; v. Jaffé, Mon. Corbei. pag. 595 et omnino Wigand, Archiv I, 2. p. 25 sq. et infra c. 11.

nus de Aldenburg, que est in Amerland. Super hos omnes prepotens ille Reinoldus, Coloniensis archiepiscopus et cancellarius imperii, insidiatus est duci, facie quidem absens et in Italia positus, sed totus consilio expugnationi ducis intentus. Tunc principes qui erant in orientali Saxonia cum Thuringorum principe Lodewico obsederunt munitionem ducis que vocatur Aldeslef[1], et fecerunt contra eam machinas multas. Porro Christianus comes de Amerland collecta Fresonum manu occupavit Bremam et omnes fines eius, et fecit motum magnum in occidentali regione. Videns igitur dux, quia consurgunt undique bella, cepit communire civitates et castra et ponere custodias militum in locis opportunis[2]. In tempore illo cometiam Holzatie, Sturmarie atque Wagire administrabat vidua Adolfi comitis cum filio adhuc tenello. Propter consurgentes autem bellorum motus posuit dux puero tutorem qui preesset armis, Henricum comitem, Thuringia natum, avunculum[3] pueri, virum scilicet impatientem ocii et totum armis deditum. Communicato quoque fidelium suorum consilio Pribizlavum principem Sclavorum[4], quem multis, ut supra dictum est, preliis expulerat provincia, admisit in gratiam, et reddidit ei omnem hereditatem patris sui, terram scilicet Obotritorum, preter Zverin et attinentia eius. Et fecit Pribizlavus duci et amicis eius securitatem fidelitatis, nulla deinceps bellorum tempestate corrumpendam, stare scilicet ad mandatum ipsius et observare oculos[5] amicorum eius absque omni offensione.

8. *Depredatio Bremensium.* Tunc congregavit

1) Neu-Haldensleben iuxta fluvium Ohre, cf. Ann. Pegav. et Magdeb. a. 1167. 2) Cf. Ann. Stad. a. 1167. 3) Avunculi voce noster hic fortasse pro per matrem cognato usus esse videtur; vitricus pueri audit apud Arnoldum II, 6. E genere comitum de Schwarzburg eum oriundum fuisse, nuper recte divinatus est Cohn in Gött. Gel. Anz. 1866, p. 608. 4) In diplomatis a. 1171 sqq. dicitur princeps de Mekelenburg vel rectius, ut videtur, de Kizin, v. Meklenb. U. B. I, n. 100. 101. 113. 5) i. e. nutum, mandatum.

dux exercitum grandem et intravit orientalem Saxoniam, ut pugnaret cum inimicis suis in medio terre ipsius. Et viderunt quia venit cum manu forti et timuerunt occurrere illi. Et fecit plagam magnam in terra hostili et vastavit eam incendiis et depredationibus, et pervagatus est terram usque ad muros Magdeburg. Deinde convertit exercitum in occidentales partes, ut comprimeret tumultum Christiani comitis, et improvisus venit Bremam et cepit eam. Tunc fugit Christianus comes in abditas Fresie paludes. Et irrupit dux Bremam et depredatus est eam. Et transfugerunt cives eius in paludes, eo quod peccassent adversus ducem et iurassent Christiano, et posuit eos dux in proscriptionem, quousque interventu archiepiscopi mille et eo amplius marcis argenti pacem indempti sunt[1]. Christianus autem comes post paucos dies mortuus est[2], et sopita sunt mala rebellionis eius molimine suscepta.

Grassantibus igitur usquequaque civilibus bellis, Hartwicus archiepiscopus decreverat apud se declinare tumultum consurgentis belli, et sedit Hammemburg solitarius et quietus, structuris claustralibus et ceteris ecclesie sue commodis intentus. Tunc Coloniensis archiepiscopus ceterique principum mandaverunt ei per scripta, ut revocaret ad cor omnes pressuras, quibus attrivisset eum dux: nunc tandem venisse tempus, quo possit auxilio principum recuperare statum honoris sui, patere sibi urbem Stadhen et ereptam cometiam, si manus principum adiuverit. Hartwicus igitur archiepiscopus, multis experimentis edoctus, fortunatum semper in preliis ducem esse, ambiguam quoque principibus inesse fidem et se huiusmodi sponsionibus sepe delusum, fluctuare cepit animo. Provocabat eum recuperandi honoris cupido, sed deterrebat eum sepe comperta mobilitas

1) pro *adepti sunt*, v. supra l. I, c. 38. 2) sc. a. 1167, v. Ann. Stadens. h. a.

principum. Herebat interim superficies amicitiarum, et pax sonabat in verbis. Verumptamen castra sua Vriborg et Horeborg communire cepit archiepiscopus et congessit illic apparatum armorum et escarum, que sufficerent in menses et annos.

9. *Expulsio Conradi episcopi.* Circa hos dies Conradus Lubicensis ecclesie episcopus morabatur apud archiepiscopum et pendebat in ipso summa consilii[1]. Et perlatum est ad ducem, quia non sentiret ea que pacis sunt[2], sed que ad destructionem ducis, et quia suggerit archiepiscopo, ut transeat ad principes et rescindat amicitias, quas pepigerat cum duce. Volens igitur dux rem certius nosse, vocavit eum ad colloquium Ertheneburg. At ille declinans iram potentis, declinavit in Fresiam veluti fungens legatione archiepiscopi. Quem demum redeuntem dux secundo vocavit. Conductu ergo domni archiepiscopi et domni Bernonis Magnipolitani occurrit duci apud Stadhen, auditurus verbum eius. Et convenit eum dux super hiis que ad ipsum perlata fuerant, qualiter scilicet verbis malis derogaverit honori suo et dederit consilium adversus eum in malum. Affirmat episcopus, se nihil horum recognoscere. Multis ergo verbis hinc et inde habitis, cupiens dux convulsas amicitias resarcire et episcopum iam olim sibi dilectum tenacius colligere, cepit ab eo familiariter exigere hominii debitum, quod sibi imperiali donatione permissum in superioribus ostensum est, in hiis videlicet Sclavorum provinciis quas ipse iure belli in clipeo suo et gladio possederat[3]. Ad huius propositionis verbum vir magnanimus resiliit, dicens: modicam esse stipem ecclesie sue, nunquam se huius intuitu libertatem suam occupaturum aut cuius-

1) Eadem fere verba reperies apud Adamum Bremens. l. II. c. 9 coll. l. III. c. 33. not. 76. 2) V. supra cap. 49. p. 102. not. 4; *rogare quae pacis sunt*, Ev. Lucae c. 14. v. 32. 3) Vid. l. I. c. 87. Similiter Iosue 24, 12 *in gladio et in arcu.*

libet potestati submissurum. E converso proponit dux omnino, aut loco cedere aut propositis parere. Cumque fixus in sententia maneret episcopus, precepit dux obcludi ei introitum parrochie sue et omnes reditus episcopales tolli. Post discessum ergo ducis locutus est archiepiscopus ad Conradum episcopum: *Existimo, quod non sit cautum vobis consistere apud nos propter satellites ducis, in quorum medio sumus. Quin potius consulite honori nostro et saluti vestre et transite ad Magdeburgensem archiepiscopum*[1] *et principes, ut possitis evadere manus inimicorum vestrorum. Ego quoque post paucos dies prosequar*[2] *vos et peregrinabor cum peregrinante.* Et fecit iuxta consilium archiepiscopi et transiit ad Magdeburgensem archiepiscopum et mansit apud eum ferme duobus annis. Inde abiens in Franciam visitavit Cisterciense concilium et reconciliatus est Alexandro pape per manus Papiensis episcopi, qui fuit partium Alexandri, et eiectus de sede sua morabatur in Claravalle[3]. Deditque pontifici in mandatis, ut prebita sibi facultate, aut ipse iret ad Alexandrum aut legatum dirigeret. Hiis ita peractis reversus est Magdeburg, et invenit ibi Hartwicum, Hammemburgensem archiepiscopum, nam et ipse loco cesserat, et manserunt apud Magdeburgensem archiepiscopum diebus multis.

Verumptamen milites Hartwici archiepiscopi, qui erant in castris Horeborg et Vriborg, faciebant frequentes excursus et faciebant incendia et predas in possessionibus ducis. Quamobrem dux transmissa militia occupavit Vriborg et fregit munimenta eius et adequavit eam solo et fecit tolli omnes reditus episcopales, non reliquit ex eis parvas reliquias. Soli qui erant in castro Horeborg continuerunt se usque ad

1) Wichmannum. 2) i. e. sequar. 3) Syrus hic fuisse videtur, Papiensis episcopus, seu ut alii volunt, Papiae vicarius generalis circa annos 1160—1166, qui partibus Alexandri III. papae adhaerebat, dum Petrus Toscanus, episcopus Papiensis 1148—1178, antipapas veneratus est. V. Ughelli Italia sacra T. I. p. 1091 sq.

reditum archiepiscopi, eo quod locus esset munitus propter paludosas voragines. Fervebat autem seditionum seva tempestas per omnem Saxoniam, contendentibus scilicet universis principibus adversus ducem. Et facte sunt captiones militum et demembrationes et eversiones urbium atque domorum et incendia civitatum. Et addita est Goslaria principibus. Et precepit dux custodiri vias, ne quis frumentum induceret Goslarie, et esurierunt valde.

10. *Intronizatio Calixti pape*[1]. In diebus illis Fredericus imperator morabatur in Italia. Et contrite sunt rebelliones Longobardorum a formidine virtutis eius, et effregit civitates multas populosas atque munitas, et abusus est[2] Longobardia supra reges qui fuerunt ante eum diebus multis, et convertit faciem suam, ut iret Romam, ad fugandum Alexandrum et statuendum Calixtum[3]. Paschalis enim brevi tempore vivens defunctus erat. Cesar igitur obsidens
1167. Ianuam[4], que fuerat partium Alexandri, premisit Reinoldum Coloniensem et Christianum Mogontinum, et partem exercitus iussit preire Romam. Et venerunt Thusculanum, que non longe est a Roma. Quorum introitu comperto, Romani exierunt cum immenso exercitu, pugnaturi propter Alexandrum, et egressus Reinoldus et Teutonicus miles pugnaverunt pauci contra innumeros et obtinuerunt[5] Romanos et percusserunt ex eis ad duodecim milia et persecuti sunt fugientes usque ad portas Urbis[6]. Et corrupta est terra propter cadavera occisorum, et permanserunt mulieres Romanorum vidue in annos multos, eo quod defecissent viri habitatores Urbis. Ipsa die qua hec gesta sunt Rome, pugnavit cesar cum Ianuanis et

1) In toto hoc capite Helmoldus Calixtum nominat loco antecessoris sui Paschalis III. 2) i. e. depraedatus est, sicut supra I, c. 53. 3) Rectius Paschalem III, qui obiit anno 1168. Sept. 20. 4) Non de Genua, quae Friderici tunc partibus favebat, sed de Ancona hic loqui voluit Helmoldus. V. Oberti Annales a. 1167. Ottonem de S. Blasio. 5) Conf. l. I. c. 92. 6) 1167. Maii 30.

obtinuit victoriam, compos effectus civitatis. Et as- 1167.
sumpto exercitu abiit Romam, et invenit Reinoldum et exercitum, quem premiserat, letantem de salute suimet et de ruina Romanorum. Et admovit exercitum, ut caperet Romam, et obpugnavit domum beati Petri, quia presidium Romanorum illic erat, et iussit ignem portis immitti et abegit Romanos a turribus per vaporem fumi. Et obtinuit templum et replevit edem interfectis. Et intronizavit Calixtum in cathedram et egit illic celebritatem beati Petri ad Aug. 1.
vincula. Admovitque manum Lateranensibus, ut destrueret eos, dederuntque ei pro vita simul et civitate, quicquid postulati fuissent. Coacti ut comprehenderent Alexandrum, non prevaluerunt, eo quod noctu fugam inisset. Et accepit filios nobilium obsides, ut de cetero obedientes essent Calixto fide irreprehensa.

Secuta est hos cesaris prosperos eventus repentina calamitas. Tanta enim pestilentia subito Romam invasit, ut infra paucos dies universi pene interirent. Mense enim Augusto pestifere nebule in partibus illis consurgere dicuntur. Mortui sunt ea pestilentia Reinoldus Coloniensis[1], Heremannus Verdensis[2], qui erant duces consilii; preterea nobilissimus adolescens, filius Conradi regis[3], qui duxerat unicam filiam Heinrici ducis nostri, insuper multi episcopi, principes et nobiles ipso tempore interierunt. Cesar cum residuo exercitu reversus est in Longobardiam. Illic positus audivit motum, qui fuit in Saxonia, et missa legatione frequentibus induciis repressit surgentem seditionem, quousque preteriret tempus, et ipse liberaretur ab expeditione Italica.

In tempore dierum illorum misit Heinricus, dux Bawarie et Saxonie, legatos in Angliam, et adduxe-

1) Reinoldus obiit 1167. Aug. 14. 2) Hermannus obiit 1167. Aug. 11. 3) Fridericus de Rothenburg, cui ducis filia secunda, non vero unica, Gertrudis anno 1166 nupta fuit, quam postea Canutus rex Daniae duxit; v. infra c. 14.

runt filiam regis Anglie cum argento et auro et divitiis magnis, et accepit eam dux in uxorem[1]. Separatus enim fuerat a priore coniuge, domna Clementia, propter cognationis titulum[2]. Habuit autem ex ea filiam, quam filio Conradi regis dedit in matrimonium, qui etiam modico supervixit tempore, preventus inmatura morte in Italica expeditione, ut supra dictum est.

11. *Concordia principum et ducis.* Emenso igitur post hec non longo intervallo, videntes Longobardi, quia corruissent columpne regni et defecisset robur exercitus, conspiraverunt unanimiter adversus cesarem et voluerunt interficere eum. Ille presentiens dolos clam recessit a Longobardis et reversus in Teutonicam terram, indixit curiam Bavemberg[3], vocatisque universis principibus Saxonie coarguit eos de violatione pacis, dicens, tumultum Saxonie dedisse Longobardis materiam defectionis. Multis itaque dilationibus, multa prudentia et consilio dissensiones, que erant inter ducem et principes, ad conventionem pacis inclinate sunt, et cesserunt omnia iuxta placitum ducis, et ereptus est a circumventione principum[4] absque omni suimet diminutione. Et revocatus est domnus Hammemburgensis archiepiscopus in
1168. sedem suam, tactusque infirmitate infra paucos dies
Oct. 11. obiit[5], et extincta est morte illius vetus controversia,

1) Mathildam, filiam primogenitam regis Heinrici II, quam dux 1168 Febr. 1. in civitate Minden ad Wiseram subarravit. V. Orig. Guelf. T. III. pag. 504. De legatis supra memoratis v. Ann. Egmund. ad a. 1167. 2) Quam cognationem v. apud Wedekind Noten T. I, p. 177. 3) Haec curia, nisi Helmoldus fortasse in nomine loci erravit, celebrata est ante a. 1168. Iul. 1, ubi testantibus Ann. Col. max. imperator Francofurti ducem et principes Saxoniae ad pacem revocavit. Cf. Ann. Stad., qui *Bomeburg* pro *Bamberg* dicunt. Plane alia est curia Bamberg post mortem Hartwici archiepiscopi Hamburgensis a. 1269 pentecost. celebrata. Ann. Col. max. 4) De curia Würtzburg celebrata 1168 m. Iul. v. chartam Friderici (Böhmer Regesta n. 2529) dicentem: *in generali curia Wurtzburg celebrata, ubi inter discordes principes Saxoniae — plenam reconciliationem perfecimus.* 5) Obiit 1168 Octobr. 11.

que fuit super comecia Stathensi, et possedit eam dux de cetero absque omni contradictione. Conradus quoque Lubicensis episcopus interventu cesaris meruit redire in parrochiam suam, ea scilicet conditione, ut sopita priori obstinacia, exhiberet duci que iusta sunt. Potitusque reditu in gratia ducis, mutatus est in virum alterum. Didicit enim in his que ipse passus est, compati fratribus suis et de cetero pronior esse in humanitatis officio. Clerum nihilominus defensavit a circumventione principum et potentum, precipue vero de manibus Henrici comitis Thuringi, qui nec Deum nec homines reverens aspirabat in bona sacerdotum.

Cum autem omnis bellorum motus, auctore Deo, rediret in serenam pacis quietem, Wedekindus de Dasenberg recusavit pacem, quam locuti sunt principes. Hic enim ab adolescentia sua ad malum strennuus, semper militie usum in rapinas detorserat. Sed ne malum posset, quod voluit, ducis refrenatione acrius tenebatur. Captus enim aliquando et in vincula coniectus fidem dederat, ut de cetero temperaret a rapinis et staret ad mandatum ducis sincero obsequio. Sed ille ingruente tempore belli, pollicitationis immemor in ducem omnibus acrius desevit. Ceteris igitur ad pacem reductis, hunc singularem ferum[1] dux obsedit in castro Dasenberg. Sed cum omnem obsidionis et machinarum violentiam mons altior eluderet, misit dux et vocavit viros industrios de Rammelsberg[2], qui aggressi rem difficilem et inauditam, perfoderunt radices montis Dasenberg, et interiora montis collustrantes repererunt puteum, unde castellani hauriebant aquam. Quo obturato, defecit aqua castellanis, et necessitate constrictus Wedekindus dedit se et castrum in potestatem ducis, ceteri dimissi dispersi sunt, unusquisque in terram suam.

1) singulariter ferum, ferocissimum. 2) fossores metallici de Rammelsberg in montibus Harticis.

12. *De Zvantevit Ruianorum simulachro.* In tempore illo congregavit Waldemarus, rex Danorum, exercitum grandem et naves multas, ut iret in terram Rugianorum ad subiugandum eam sibi. Et adiuverunt eum Kazemarus et Buggezlavus, principes Pomeranorum, et Pribizlavus princeps Obotritorum, eo quod mandasset dux Sclavis ferre auxilium regi Danorum, ubicunque forte manum admovisset subiugandis exteris nationibus. Prosperatum est igitur opus in manibus regis Danorum, et obtinuit terram Rugianorum in manu potenti[1], et dederunt ei pro sui redemptione quicquid rex imposuisset. Et fecit produci simulachrum illud antiquissimum Zvantevith, quod colebatur ab omni natione Sclavorum, et iussit mitti funem in collo eius et trahi per medium exercitum in oculis Sclavorum, et frustatim concisum in ignem mitti. Et destruxit fanum cum omni religione sua et erarium locuples diripuit. Et precepit, ut discederent ab erroribus suis, in quibus nati fuerant, et assumerent cultum veri Dei. Et dedit sumptus in edificia ecclesiarum, et erecte sunt duodecim ecclesie in terra Rugianorum et constituti sunt sacerdotes, qui gererent populi curam in hiis que Dei sunt. Et affuerunt illic pontifices Absalon de Roschilde et Berno de Magnopoli. Hii adiuverunt manus regis cum omni diligentia, ut fundaretur cultus domus Dei nostri in natione prava atque perversa[2]. Erat autem tunc temporis princeps Rugianorum vir nobilis Iaremarus, qui audita veri Dei cultura et fide catholica alacriter ad baptisma convolavit[3], precipiens omnibus suis etiam, secum sacro baptismate renovari. Ipse vero factus christianus tam in fide firmus, quam in predicatione erat stabilis, ut secundum Paulum

1) anno 1168; conf. infra cap. 13. 2) *natio prava atque perversa,* Philipp. c. 2. v. 15. *Generatio prava et perversa,* Deuter. c. 32. v. 5. Ev. Matth. c. 7. v. 17. 3) V. Ann. Magdeburg. a. 1167. Ann. Ryens. a. 1170.

iam a Christo vocatum videres, qui fungens vice apostoli gentem rudem et beluina rabie sevientem partim predicatione assidua, partim minis ab innata sibi feritate ad nove conversationis religionem convertebat.

De omni enim natione Sclavorum, que dividitur in provincias et principatus, sola Rugianorum gens durior ceteris in tenebris infidelitatis usque ad nostra tempora perduravit, omnibus inaccessibilis propter maris circumiacentia. Tenuis autem fama commemorat, Lodewicum, Karoli filium [1], olim terram Rugianorum obtulisse beato Vito in Corbeia, eo quod ipse fundator extiterit cenobii illius. Inde egressi predicatores gentem Rugianorum sive Ranorum ad fidem convertisse feruntur, illicque oratorium fundasse in honore Viti martyris, cuius venerationi provincia consignita est. Postmodum vero ubi Rani, qui et Rugiani, mutatis rebus a luce veritatis aberrarunt, factus est error peior priore [2], nam sanctum Vitum, quem nos servum Dei confitemur, Rani pro deo colere ceperunt, fingentes ei simulachrum maximum, et servierunt creature potius quam creatori [3]. Adeo autem hec superstitio apud Ranos invaluit, ut Zvantevit deus terre Rugianorum inter omnia numina Sclavorum primatum obtinuerit, clarior in victoriis, efficacior in responsis. Unde etiam nostra adhuc etate non solum Wagirensis terra, sed et omnes Sclavorum provincie, illuc tributa annuatim transmittebant, illum deum deorum esse profitentes. Rex apud eos modice estimationis est comparatione flaminis [4]. Ille enim responsa perquirit et eventus sortium ex-

1) Conf. supra l. I. c. 6. Annal. Corbei. T. III. a. 844: *Lotharius* (sic!) *rex Rugiacenses Slavos devictos et rege ipsorum perempto Gestimulo tradidit suae novae Corveiae.* Conf. quae ad a. 844. Rudolfus Fuldensis et Ann. Xanten. de Gotzomiuzli Abodritorum rege, seu Gostimo Winithorum rege a Ludevico, Ludevici Pii filio, victo tradunt. 2) *error peior priore.* Ev. Matth. c. 27. v. 64. 3) *Nam S. Vitum . . . creatori.* Iisdem fere verbis de re eadem iam usus est noster supra l. I. c. 6. 4) *Rex — flaminis.* Ita et l. I. c. 6.

plorat. Ille ad nutum sortium, porro rex et populus ad illius nutum pendent.

Inter varia autem libamenta sacerdos nonnunquam hominem christianum litare solebat, huiuscemodi cruore deos omnino delectari iactitans[1]. Accidit ante paucos annos, maximam institorum multitudinem eo convenisse piscationis gratia. In Novembri enim flante vehementius vento multum illic hallec capitur, et patet mercatoribus liber accessus, si tamen ante deo terre legitima sua persolverint. Affuit tunc forte Godescalcus quidam sacerdos Domini de Bardewich, invitatus ut in tanta populorum frequentia ageret ea que Dei sunt. Nec hoc latuit diu sacerdotem illum barbarum, et accersitis rege et populo nunciat, irata vehementius numina, nec aliter posse placari nisi cruore sacerdotis qui peregrinum inter eos sacrificium offerre presumpsisset. Tunc barbara gens attonita convocat institorum cohortem, rogatque sibi dari sacerdotem, ut offerat deo suo placabilem hostiam. Renitentibus christianis, centum marcas offerunt in munere. Sed cum nil proficerent, ceperunt intentare vim et crastina bellum indicere. Tunc institores onustis iam de captura navibus, nocte illa iter aggressi sunt, et secundis ventis vela credentes tam se quam sacerdotem atrocibus ademere periculis.

Quamvis autem odium christiani nominis et superstitionum fomes plus omnibus Sclavis apud Ranos invaluerit, pollebant tamen multis naturalibus bonis. Erat enim apud eos hospitalitatis plenitudo, et parentibus debitum exhibent honorem. Nec enim aliquis egenus aut mendicus apud eos aliquando repertus est. Statim enim, ut aliquem inter eos aut debilem fecerit infirmitas aut decrepitum etas, heredis cure delegatur plena humanitate fovendus. Hospitalitatis enim gratia et parentum cura primum apud Sclavos

1) Eadem videsis supra l. I, c. 52.

virtutis locum optinent. Ceterum Rugianorum terra ferax frugum, piscium atque ferarum est. Urbs terre illius principalis dicitur Archona.

13. *Transmutatio corporis et sanguinis.* Anno igitur incarnati verbi 1168 fundatum est opus nove plantationis in terra Rugianorum, et edificate sunt ecclesie et presentia sacerdotum illustrate. Servieruntque regi Danorum sub tributo, et accepit filios nobilium obsides et abduxit eos secum in terram suam. Hec autem acta sunt tempore quo Saxones civilia bella gerebant. Postquam autem Dominus pacem reddidit, confestim dux misit legatos ad regem Danorum, requirens obsides et medietatem tributorum que solvunt Rani, eo quod laudatum et iuramento firmatum esset, ut quascunque gentes rex Danorum expugnare voluisset, dux ferret auxilium et cum participatione laboris fieret etiam particeps emolumenti. Cumque rennuerit rex et nuncii redissent inacti[1], dux ira permotus vocavit principes Sclavorum et mandavit, ut ultionem facerent de Danis. Vocati sunt et dixerunt: *Assumus*, et obaudierunt ei cum letitia qui misit illos. Et amoti sunt vectes et ostia quibus iam pridem conclusum erat mare, et erumpebat vadens et inundans et intentans excidium multis Danorum insulis et regionibus maritimis. Et instaurate sunt predonum naves, et occupaverunt in terra Danorum insulas opulentas, et saturati sunt Sclavi post diutinam inediam divitiis Danorum, incrassati inquam sunt, impinguati sunt, dilatati sunt! Audivi a referentibus, quod Mikelenburg die fori de captivitate Danorum septingente numerate sint anime, omnes venales, si suffecissent emptores.

Porro tanti excidii calamitatem ostenderant presagia quedam. Sacerdos enim quidam in terra Danorum que dicitur Alfse[2] assistens sacro altari, cum sublevasset calicem sumpturus hostiam, ecce visa

1) re infecta. 2) insula Alsen.

est in calice species carnis et sanguinis. Ille de timore tandem resumpto spiritu, non audens sumere insolite visionis speciem, transiit ad pontificem, ibi in conventu cleri calicem videndum obtulit. Et cum multi dicerent, id factum divinitus ad confirmandam plebis fidem, pontifex altiori sensu protestatus est, gravem ecclesie imminere tribulationem et sanguinem christiani populi multum fundendum. Quotiens enim sanguis martyrum effunditur, Christus denuo in membris suis crucifigitur. Nec prophetantis fefellere vaticinia. Vix enim preterierunt dies quatuordecim, et superveniens exercitus Sclavorum occupavit omnem terram illam, ecclesias subvertit et populum captivavit, omnem vero resistentem percussit in ore gladii.

Diu ergo siluit rex Danorum, dissimulans gentis sue ruinas. Reges enim Danorum segnes et discincti et inter continuas epulas semper poti vix aliquando sentiunt percussuras plagarum. Tandem veluti sompno excitus rex Dacie congregavit exercitum et percussit partem modicam Circipane regionis. Filius quoque regis ex concubina natus, Christophorus nomine, cum mille, ut aiunt, loricis venit Aldenburg, que Danice dicitur Brandenhuse[1], et percusserunt maritima illius. Ecclesiam vero cui deserviebat Bruno sacerdos non leserunt, nec attigerunt penitus bona sacerdotis. Recedentibus igitur Danis Sclavi e vestigio prosecuti sunt et dampna sua ultione decupla compensaverunt. Dania enim maxima ex parte in insulas dispertita est, quas ambit mare circumfluum, nec facile caveri possunt insidie piratarum, eo quod illic sint promontoria latebris Sclavorum aptissima, unde clam egredientes percutiunt de insidiis incautos. Sclavi enim clandestinis incursibus maxime valent. Unde etiam recenti adhuc etate latrocinalis hec consuetudo adeo apud eos invaluit, ut omissis peni-

1) Brammesiorum urbem eam appellat Saxo Grammat. l. XIV. p. 340.

tus agriculture commodis ad navales excursus expeditas semper intenderint manus, unicam spem et divitiarum summam in navibus habentes sitam. Sed nec in construendis edificiis operosi sunt, quin potius casas de virgultis contexunt, necessitati tantum consulentes adversus tempestates et pluvias. Quotiens autem bellicus tumultus insonuerit, omnem annonam paleis excussam, aurum quoque et argentum et preciosa queque fossis abdunt, uxores et parvulos munitionibus vel certe silvis contutant. Nec quicquam hostili patet direptioni nisi tuguria tantum, quorum amissionem facillimam iudicant. Danorum impugnationes pro nichilo ducunt, immo voluptuosum existimant manum cum eis conserere. Solus eis dux est formidini, qui protrivit robur Sclavorum super omnes duces qui fuerunt ante eum, plus multo quam ille nominatus Otto[1], et misit frenum in maxillas eorum, et quo voluerit declinat eos. Loquitur pacem et obtemperant; mandat bellum et dicunt: *Assumus.*

14. *Reconciliacio regis Danorum et ducis.* Rex igitur Danorum perspecta calamitate gentis sue vidit tandem, quia bona est pax, et misit legatos ad fortissimum ducem, rogans preberi sibi locum familiaris colloquii ad Egedoram. Et venit dux ad expetitum placiti locum in nativitate sancti Ioannis bapti- 1171.
ste. Et occurrit ei rex Danorum et exhibuit se pro- Iun. 24.
num ad omnem voluntatem ducis. Et recognovit ei medietatem tributorum et obsidum que dederant Rani et de erario fani equam portionem, et ad singula que dux iudicavit exigenda devote paruit rex. Et renovate sunt inter eos amicitie, et inhibiti sunt Sclavi, ne de cetero impugnarent Daniam. Et facti sunt vultus Sclavorum subtristes propter confederationem principum. Et misit dux nuncios suos cum nunciis regis in terram Ranorum, et servierunt ei sub tributo Rani. Et rogavit rex Danorum ducem, ut filiam suam,

1) V. supra l. I. c. 9.

viduam Fretherici nobilissimi principis de Rodenburg, daret filio suo, qui iam designatus erat rex, in uxorem[1]. Interventu itaque magnorum principum consensit dux et misit filiam suam in regnum Danorum; et facta est letitia magna in omnibus populis borealium nationum, iocunditas et pax simul orta est. Et mutatum est gelidum illud frigus aquilonis in lenes austri flatus et cessavit maris vexatio et detumuerunt procelle tempestatum. Et pacata est via transeuntibus a Dania in Sclaviam, et ambulaverunt mulieres et parvuli per eam eo quod submota sint offendicula et defecerint predones in via. Omnis enim Sclavorum regio incipiens ab Egdora, qui est limes regni Danorum, et extenditur inter mare Balthicum et Albiam per longissimos tractus usque Zverin, olim insidiis horrida et pene deserta, nunc dante Deo tota redacta est veluti in unam Saxonum coloniam, et instruuntur illic civitates et oppida et multiplicantur ecclesie et numerus ministrorum Christi. Pribizlaus quoque deposita diuturne rebellionis obstinacia, sciens quia non expedit sibi calcitrare adversus stimulum[2], sedit quietus et contentus funiculo portionis sibi permisse et edificavit urbes Mekelenburg, Ylowe et Rozstoc et collocavit in terminis eorum Sclavorum populos. Et quia Sclavorum latrones inquietabant Teutonicos qui habitabant Zverin et in terminis eius, Guncelinus[3] prefectus castri, vir fortis et satelles ducis, mandavit suis, ut quoscunque Sclavorum invenissent incedentes per avia, quibus non esset evidens ratio, captos statim suspendio necarent. Et cohibiti sunt utcunque Sclavi a furtis et a latrociniis.

1) sc. a. 1171. v. Ann. Stadens. h. a; Ann. Colon. max. a. 1172.
2) Acta Apostol. c. 9. v. 5. 26. v. 14. 3) Guncelino ab Helmoldo titulus comitis nuspiam tribuitur, qui tamen in chartis inde ab anno 1161 ei adscribitur. V. in Meklenburg. U. B. I, n. 88.